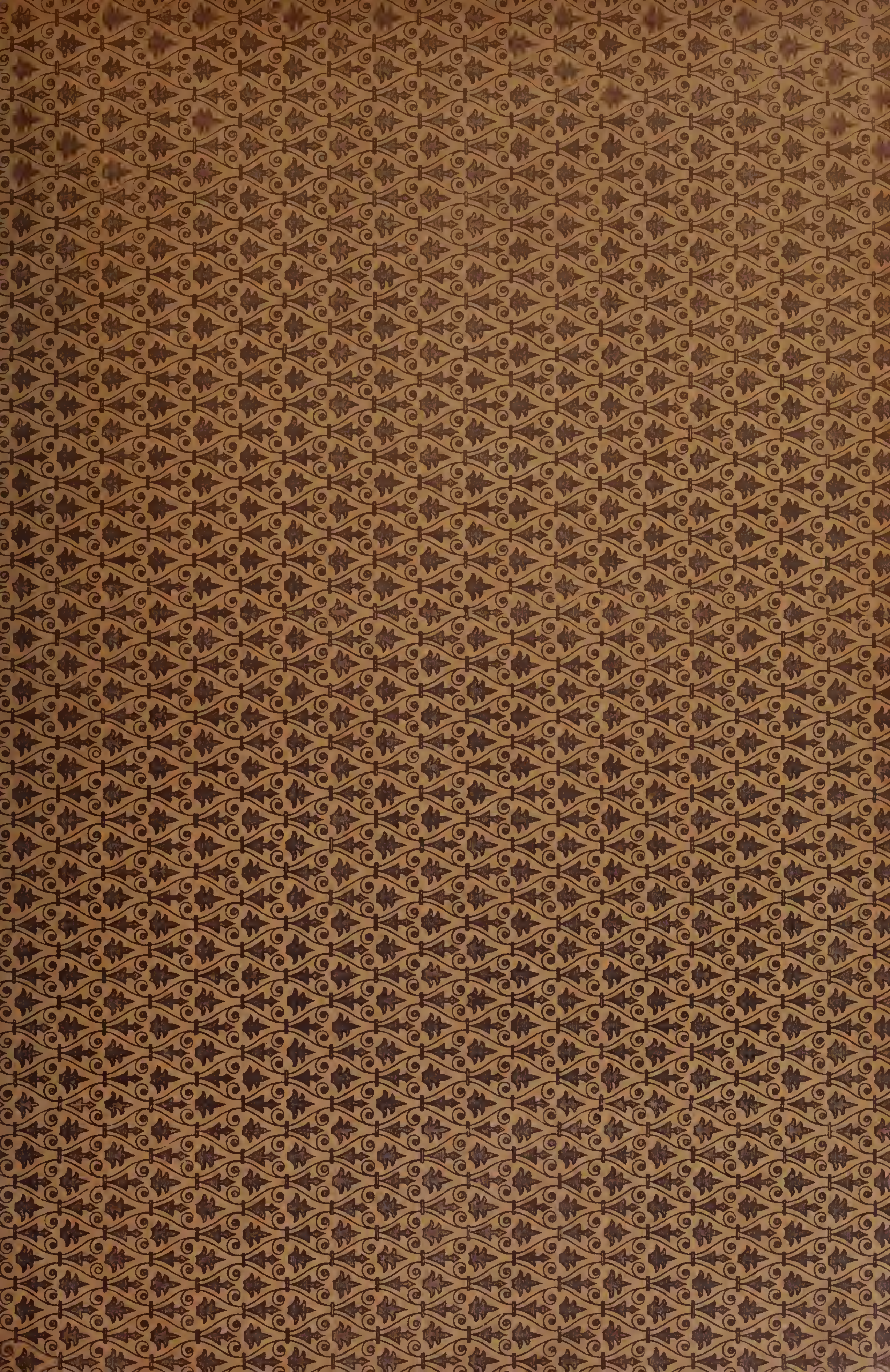

LADISLAUS KOMMER
EXLIBRIS



KÖNYVKIÁLLITÁS



BUDAPEST 1882.

BUDAPEST 1882.
POSNER K. L. MÜINTÉZETÉBŐL.

KALAUZ

AZ ORSZ. MAGY.

IPARMŰVÉSZETI MUZEUM

RÉSZERŐL RENDEZETT

KÖNYVKIÁLLITÁSHOZ.



BUDAPEST.

MDCCCLXXXII.

CZIMLAPNYOMAS AZ ATHENAEUM R. T. KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.





műipar emelésének s versenyképessége fokozásának egyik leghathatósabb tényezőjét képezik a szakkiállitások. Ily szűkebb körben válik csak lehetővé a rendelkezésre álló teljes anyagnak kiaknázása, — a felvett rokon iparágaknak úgy jelenlegi állása, mint történeti fejlődése tekintetében minden oldalról való megvilágitása. Az utóbbi szempont annál fontosabb, mert a legtöbb műiparágnál, épen úgy, mint a szorosabban vett képzőművészeteknél, a mult emlékei, a műszaki haladás daczára, még folyvást utánzásra méltó mintákat szolgáltatnak, de ezenfelül a koronkénti emelkedés, pangás, vagy épen sülyedésnek hű képsorozatban feltüntetése, az összehasonlitás utján való tanulmányozásra s a haladásra kiválóan serkent.

Ezen bő tapasztalatok által igazolt meggyőződésnek köszöni a jelen első kisérlet eredetét, melyet a hazai műipar és a közönség műizlésének fejlesztésére hivatott orsz. m. iparművészeti muzeum részéről, mihelyt annak ideiglenes vezetését a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr megbizásából átvettem, első vonalban véltem kezdeményezendőnek.

A választás a könyvnyomtatás és a könyvkötésre, mint oly iparágakra esett, melyeknek izlésnemesitő befolyása, s közgazdászati jelentősége a közművelődés terjedésével nőttön-nő. A könyv ma az életszükségek közé tartozik; a szellemi kincsek becsülésének arányában pedig terjed a vágy azokat díszes alakban és keretben birni. De a választásnál irányadó volt azon tapasztalat is, hogy épen ezen iparágak általános kiállitásokban teljesebb mértékben alig érvényesülhetnek.

A megállapitott terv keretébe bevontuk a nyomdászat előtti kort; azon kort, a midőn a könyvmásolók és könyvfestők hangyaszorgalma s magas hivatásoktól áthatott ihletsége, a classicus kor lángelméinek fenmaradt szüleményeit és a vallás igéit a legdísze-

sebb alakban örökitették meg az utókor számára. A könyvnyomtatás bölcső-korában az egykorú irott könyvek (codexek) betüi, alakja s kiállitása híven utánoztattak, elannyira, hogy például Fust nyomdája két termékének codexek gyanánt magasabb áron leendő értékesitését Párisban megkisérelhette. Azon majdnem páratlan gyors fejlődés tehát, melyet a nyomdászat első termékeinek diszes és izléses kiállitása tekintetében feltüntet, a könyvirás és könyvfestés magas müvészi állására vezethető vissza. S a nyomdászat előtti kornak fenmaradt emlékeit a miniature-festészet müvelői és a kaligraphusok, kiknek napjainkban díszoklevelek, feliratok stb. előállitása bő foglalkozást nyujt, folyvást haszonnal tanulmányozhatják.

A kiállitás országos, — hazai jellegét azáltal óvtuk meg, hogy annak történelmi részében is csak hazai eredetü, illetve vonatkozású, vagy legalább magyarországi köz- vagy magán-könyvtárak birtokában lévő tárgyakat fogadtunk el.

A fenforgó szoros kapcsolatnál fogva az iparművészeti feladat mellett kötelességünknek tartottuk, ezen minden oldalról meleg részvéttel felkarolt vállalatot tudományos, jelesül irodalomtörténeti s könyvészeti czélok előmozdítására is felhasználni.

Ez alapokon a kiállitás alkatrészeit képezik:

1. A magyarországi codexek, jelesül a magyarországi könyvfestők és másolók művei s ezek közül elkülönitve a hazai nyelvemlékek, úgy a krónikák, legendák s egyéb történeti kútfők;

2. a könyvtárainkban őrzött egyéb oly kéziratok, melyek kiállitásuk fényénél és mintaszerű diszitésüknél fogva figyelmet érdemelnek; s

3. a Corvin-könyvtár maradványai, a mennyiben bel- és külföldi könyvtárakból megszerezhetők voltak.

Az első csoportban egyesitett kéziratok tulnyomó része már egyes munkákban és folyóiratokban szétszórtan tartalmilag és paleographikus szempontból ismertetve lett ugyan, a hazai könyvfestés és könyvmásolás állása azonban művészeti szempontból és az irányban, hogy műveikben önállóságukat jellemző külön vonások ismerhetők-e fel? még eddig nem lett behatóbban méltatva. Az itt rendszeres összeállitásban egyesitett gazdag anyag ezen érdekes kérdés megoldását is elősegitheti.

Hasonlóan ismeri a tudományos világ Mátyás király könyvtárának Európa minden országába szétszórt maradványait, s

azokat minden könyvtár, mely birja, legbecsesebb kincsei közé sorozza. A mennyiben mindazonáltal negyedfél század óta ily tekintélyes számban nem voltak egyesitve, most nyílik az első alkalom e kegyeletes emlékeket közvetlen szemlélés utján művészeti díszitéseik szerint csoportositani s az összehasonlitás utján való tanulmányozás eredményét megállapítani.

4. A nyomdászatnak hazánkban való általános meghonosodása csak a XVI-dik század harmadik évtizedétől lévén számitható, eldődeink időközileg könyvszükségleteikre nézve a külföldre voltak utalva. Ennélfogva az átmenetet a kéziratoktól a hazai nyomdászat történetéhez a külföldi ősnyomtatványok csoportja képezi.

E csoport a kiállitás czéljait csak távolabbról érinti, elégségesnek véltük tehát arra szoritkozni, hogy hazai könyvtáraink gazdag anyagából, a könyvnyomtatás első éveiből származó, vagy hazánkra vonatkozó tartalmuknál, avagy díszes kiállitásuknál fogva érdekes mutatványokat szemeljünk ki.

5. Az időrend szerint következő régi magyarországi könyvtár két részre oszlik.

Az első osztályban a hazai könyvtárak fölött intézkedésre hivatott körök lelkes támogatásával, s a könyvtárőrök áldozatkész közreműködésével a Magyarországon 1711-ig megjelent nyomtatványoknak lehetőleg teljes gyüjteményét sikerült összehoznunk.

Ekként azon különös czél, mely az összegyűjtés fáradságos munkájánál szemünk előtt lebegett, hogy t. i. jelen alkalomból a felvett, s Mátyás király idejétől a szathmári békekötésig terjedő érdekes korszakra nézve, könyvészeti irodalmunk hiányait pótolva, a nem magyar nyelvű hazai nyomtatványokra is kiterjedő kimeritő bibliographiának alapja immár megvettessék, biztositva van. A fővárosi könyvtárakban hiányzó, s eddig még nem ismertetett munkák időközben Szabó Károly szakavatott felügyelete alatt könyvészetileg leirattak, s igy e részben kitűzött czélunk valósitása csak idő kérdése.

A második alosztály 1711-től 1848-ig, mikor a hazai nyomdászat fejlődését nehezitő bilincsek is lehullottak, annak rövid áttekintését nyujtja. A

6-ik csoport egyes könyvkedvelők könyvtárainak mutatványait, s közkönyvtárainkból beérkezett oly figyelemre méltó könyvészeti

érdekességeket tartalmaz, melyek a megelőzött csoportokba be nem illeszthetők.

Ezzel be lévén rekesztve a nyomdászati kiállitás visszatekintő része,

7. a következő csoportban jelenkori hazai nyomdászatunk hű képét kivántuk nyujtani, s felmutatni azon örvendetes haladást, melynek eredményeként ezen iparágnak a hazai piaczot a külföld versenyétől elvonni sikerült.

Ennélfogva a megállapitott kiállitási szabályzat kiemelte, hogy a kiállitásban nemcsak díszmunkák előállitására képes nyomdák vehetnek részt, hanem a szerényebb felszerelésű nyomda is, ha kitüzött körében s a fenforgó viszonyok közepett az igényeknek megfelel, szintúgy méltánylásra számithat, mint nagyobb erőkkel rendelkező társa. Óhajtandónak jelentette ki továbbá, hogy régibb idő óta fenálló nyomdáink a felállitásuk óta napjainkig nyomatott munkák kiválóbbjait időrendes sorozatban állitsák ki, s eddigi termékeik teljes jegyzékének egyidejű kiadása által a kiállitás érdekességét és tanulmányos voltát emeljék.

A jelentkezett nyomdászok a saját csoportjuk rendezésére hivatott bizottságot maguk választották, a melynek tagjai, név szerént Falk Zsigmond, Hornyánszky Victor, Péchy Imre és Weiszmann Samu az elvállalt feladatot teljes odaadással oldották meg.

8. A könyvkötési iparágnak úgy multja, mint jelenje, az anyag korlátoltabb voltánál fogva, egy csoportban volt bemutatható.

Régi könyvkötésünk tekintetében teljesen ismeretlen téren mozogtunk. Már az anyag összegyűjtésénél is sok nehézséggel járt azon kötések kiszemelése, melyeknek hazai eredetét alaposan lehetett megállapítni. Ehhez hozzájárult, hogy a XVI. és XVII. századból való magyarországi nyomtatványoknak különben is csekély számú egykorú kötései majdnem kivétel nélkül rongált állapotban maradtak fenn, s a lefolyt viszontagságos idők nyomait még nagyobb mérvben viselik magukon, mint az általuk fedett munkák. Mindenesetre azonban jelen úttörő kisérlet elég alapot nyujt a tanulmányozásra; nyomós új adatokat szolgáltat azon önálló magyar ékitményi iskola létezéséről, melyre több iparágnak ama korból származó termékei sajátságos alakú díszítményeiknél, s ezek rokon természeténél fogva utalnak.

A jelenkori hazai könyvkötészetet illetőleg nem lehetett szem

elől tévesztenünk azon elvitázhatlan tényt, hogy ezen iparág a nyomdászat haladásával lépést nem tartott, s hogy még a hazai nyomtatványoknak tetemes része is külföldön köttetik. Itt tehát különösen czélunk: a kiállitás utján serkentőleg hatni, s annak eredménye nyomán, ha téves előitélet fenforgása bizonyulna be, ezt eloszlatni, ha pedig egy vagy más tekintetben elmaradás tapasztaltatnék, annak okait felderiteni, s az orvoslást előidézni. Ezért a hazai könyvkötőkhöz a kiállitásban való részvételük iránt intézett felhivásban kiemeltük, hogy a kiállitandó tárgyaknál fősulyt fektetünk a munka és kivitel pontosságára s izléses voltára; költséges, ritkán előforduló díszkötéseknek a kiállitásra való készitését tehát épen nem kivánjuk. Kimondatott továbbá, hogy oly könyvkötői munkák kiállitói, melyeket az e végből alakitandó szakértő jury a munka tökéletes voltánál fogva a kiemelésre méltóknak talál, a jury indokolt határozatát tartalmazó dicsérő okleveleket nyernek.

Az ezen csoportban jelentkezett kiállitók Érczhegyi Ferencz, Geller József, Gottermeyer Nándor, Hirhager Károly, Lázár György, Mehner Vilmos és Molnár Mihály tagokból álló rendező bizottságot választották, mely a jury összeállitására is befolyással fog birni.

A kiállitás rendezésének nagy munkájánál az oroszlánrész a történelmi ágra nézve alakúlt bizottságnak jutott. Ennek tagjai, névszerint: gr. Apponyi Sándor, Dr. Ballagi Aladár, Csontosi János, Emich Gusztáv, Dr. Fraknói Vilmos, Dr. Hegedüs Candid Lajos, Hunfalvy Pál, Mayláth Béla, Dr. Pulszky Károly, Br. Radvánszky Béla, Szabó Károly, Szilágyi Sándor, id. Szinnyei József és Dr. Fejérpataky László mint jegyző, részint szakavatott tanácsaikkal, részint lelkes közreműködésükkel, a Nemzeti Muzeum, a Budapesti Egyetem és a M. Tudományos Akadémia könyvtára egyéb tisztviselőinek, illetve segédszemélyzetének támogatása mellett, az elért eredményt hathatósan előmozditották.

Ezen s más jeles szakférfiak közreműködésének köszönhető a jelen kalauz összeállitása is, mely egyébként, mint czime mutatja, rendszeres s egyöntetű tudományos munka igényeivel nem bir, hanem főleg a nagy közönség tájékoztatására van szánva. Az idő rövidsége is útjában állott a begyűlt óriási anyag behatóbb tanulmányozásának, de különben is a megállapitott terv szerint, melynek valósitását biztosan reméljük, a kiállitás eredménye állandó becsű munkákban utólag fog megörökíttetni.

A fennforgó vállalatunk iránt érdeklődő köröknek kedves szolgálatot véltünk teljesiteni azáltal, hogy a kiállitott kiválóbb codexek és nyomtatványok némelyikének díszlapjait és ékitményeit többnyire hű másolatokban e kalauzba befoglaltuk. Ennek díszes kiállitása az Athenaeum, Franklin, a Pesti részvénynyomda-társulat, Hornyánszky Victor s Weiszmann testvérek, úgy Posner Károly Lajos müintézetének érdeme, melyek a díszítmények legnagyobb részének előállitását s a nyomtatást hazafias áldozatkészséggel dijtalanul eszközölték.

Végűl az összes érdekelt körök nevében a köteles hála adóját rovom le, midőn kiemelem, hogy a kiállitás létrejötte első sorban Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága hathatós pártfogásának köszönhető.

Ráth György,

mint az országos magyar Iparművészeti Muzeum
ideigl. vezetője s felügyelője.







Magyarországi



Codexek:









KÖZÉPKORI KÖNYVMÁSOLÓINK.

A könyvnyomda feltalálása előtt irott könyvek, melyeket kéziratoknak vagy codexeknek szoktunk nevezni, közvetitették a tudományos ismereteket.

A könyvirás és könyvfestés rendszeresen űzött műág volt, mely a középkorban főleg monostorokban és egyetemek mellett virágzott s kitünő munkákat hozott létre. Az ez időből ránk maradt kéziratok tartalmukon kivűl föntartották a könyvirás és könyvfestés 1400 éves történetét, melyből ezeknek fejlődését és átalakulását századról századra tanulmányozhatjuk.

Hogy hazánkfiai, midőn nemzetünk a nyugati civilisatiót elfogadta s a kezdet nehézségein tul volt, önmaguk irták és festették könyveiket, kétségtelen. Már az Arpádházi királyok uralkodása alatt az ország különböző részeiben számos püspökség, káptalan és monostor virágzott, melyek hivatásuknál és az akkori viszonyoknál fogva a könyvirásra és könyvfestésre voltak utalva. Ehez járul a veszprémi és pécsi egyetemek felállitása, a renaissance beköszönése, melyek a hazai középkori könyvirásnak nagy lendületet adtak. Ezen irott emlékeknek legnagyobb része azonban elveszett. Az Árpádkorból mindössze egy Missale, melyet Pray-

codex név alatt ismerünk és a pannonhalmi »Liber Ruber« maradt ránk. Mind a kettő Pannonhalmán készült és pedig az első 1228. év előtt, a második a XIII. század második felében.

A XIV. és XV. század is e tekintetben ekkorig kevés adalékot szolgáltatott; az ez időben készült kéziratoknak egy része elveszett, más része pedig felkutatásra várt. Toldy Ferencz irodalomtörténetében mindössze 12 hazai könyvmásolót s betüfestőt sorol fel, kik e két század ban könyvirással s könyvfestéssel foglalkoztak. Az ujabb bibliographiai kutatások azonban e számot jelentékenyen gyarapitották. Ma 100-nál több magyarországi egyént ismerünk, kik a XIV. XV. században könyveket irtak és festettek. Műveik a hazai s külföldi könyvtárakban el vannak szórva; felkutatásukból a hazai középkori könyvirás s könyvfestés története egészen uj nézpontokat nyert. Ezen kéziratokból az orsz. könyvkiállitás 60-at, és pedig a legnevezetesebbeket mutatja be.

A könyvmásolók között kiemeljük Szepesi Jánost 1340-ből, Magyarországi Jánost 1348-ból, ki mint szépiró Ulrich asbachi apát szolgálatában állott s pénzért dolgozott, továbbá Libetbányai Magyar Pétert 1424- s 1426-ból, kitől a lipcsei egyetemi, a berlini királyi és a British Muzeum könyvtáraiban három nagy terjedelmü kézirat maradt fönn és Briccius polánkai papot, ki mint Vitéz János váradi püspök udvari könyvmásolója, ennek számára több könyvet irt.

Megjegyzem még, hogy a kiállitott kéziratoknak ezen csoportja mind latin nyelven van irva. Tartalmukra nézve: leginkább egyházi szertartásos könyvek és theologiai munkák; a classicai, bölcseleti és természettudományi munkák száma kevés. A tartalom azonban itt másodrendü kérdés; a főszempont, mely e kéziratokat a könyvkiállitás keretébe vonta az volt: feltüntetni, hogy hazánkfiai a nyomda feltalálása előtt a középkori könyvirás és könyvfestés terén megtették kötelességüket a hazai művelődés szolgálatában s hogy műveik a külföldi könyvmásolók termékeivel méltán kiállják a versenyt.

Csontosi János.

KÖZÉPKORI KÖNYVFESTŐINK.

A KÖZÉPKORBÓL ránk maradt kéziratok tudósainknak érdeklődését rég óta fölkeltették s ők a legnagyobb lelkiismeretességgel s alapossággal kiböngészték belőlök mind az adatokat, melyek nyelvünk s műveltségünk múltjára világosságot deríthetnek. Csak egy nézőpontról nem tekintették még őket, pedig épen innen tekintve eddigelé ismeretlen, s meglepően változatos tájak nyílnak előttünk: ez a nézőpont a *művészet-történeti*.

A festés gyakorlatáról hazánkban némi fogalmat eddigelé csakis a többnyire félreeső helyeken, fölöttébb megrongált állapotban levő templomi falfestésekből alkothattunk magunknak, melyeknek lajstromát Rómer állította össze páratlan buzgalommal. Ezeknek keltezésére azonban csaknem minden adat hiányzik, s így e művészet fejlődésének történetét csak hozzávetésekből sejthetjük; története még tökéletesen ingatag alapon áll. A jelen kiállításban iparkodtunk összegyűjteni mind a kéziratokat, hol művészi diszítés előfordul, s melyekről kéziratban foglalt határozott adatok alapján bizonyossággal elmondhatjuk, hogy magyar emberek művei. A huszonkét kézirat közt, melyet összeállíthattunk, három század termékeit találjuk, s ezek biztos keltezésük következtében bizonyára ,a magyar festés története megírásának alapját képezendik.

A legrégibb művészi emlék a híres Pray-codexnek — mely egyúttal legrégibb nyelvemlékünk is — négy diszített lapja: a Feszülettel, Krisztus levételével a keresztről, Krisztus tetemének bebalzsamozásával, a három Máriának látogatásával az úr sírjánál, s a trónoló Megváltóval. A tizenharmadik század művésze még teljesen a byzanczi hagyományt uralja; de az egyes fejek kifejezésében közvetlenségét, az alakok mozdulatában a természetnek élénk megfigyelését nyilvánítja. (1—2. szám.)

A tizennegyedik századot a 8. sz. képviseli legfényesebben. A Batthyányi könyvtár esztergomi missaléját westphaliai Stepht Henrik csukárdi plébános irta és festette ki 1377-ben. Czímlapján díszes keretben levő alakok, s a kéziratban egyebütt előforduló alakokkal diszített kezdőbetük haladott művészetről tesznek tanuságot. A festő nagy gonddal ecseteli a legapróbb részleteket is, s bár az emberi test mozdulatának ábrázolásában fogyatékos, de a redőzet elrendezésében sok ízlést nyilvánít, a képek háttereiben pedig, s a lapszéldiszítéseket képező lombok és virá-

gokban meglepő realismust mutat. Nála rokonságot észlelhetünk a Rajna két partján elterjedt burgundi művészettel; a Miskolczi László által 1394-ben festett feszület ellenben durvább, de nagyobb szabású művészi felfogásról tesz tanuságot. Az alakok kifejezése sokkal bensőbb, a redőzet kezelése lágyabb, a ránczok az alak mozdulatát követve, ezt érvényre juttatják. Aligha járunk hamis nyomon, ha itt olasz művészet befolyását ismerjük föl. (10. sz.) A nemzeti muzeum mise könyve (15. sz.) szintén e századból való s kezdetleges művészetre vall. Úgyszintén a 13. sz., hol azonban érdeklődésünket méltán fölkelti a sajátságos egyéni fölfogás, melylyel a festő Dávid királyt ábrázolja, ki a zsoltár kezdő szavai szerint „Ad te levavi animam meam Deus meus“ térdre borulva, fölnyújtja a fölötte megjelenő Megváltóhoz saját lelkét, egy bepólyázott csecsemőt — a hogy azt a középkorban ábrázolni szokták. Még a XIV. század műve a pozsonyi káptalan tulajdonában levő Augustinus, melyet 1409-ben vásárolt Budán Tamás zágrábi kanonok. Az angyali üdvözlet rajza a hanyatló byzanczi művészet jellemvonásait juttatja eszünkbe. (14. sz.)

A XV. századot gazdag sorozat képviseli. A legrégibb s talán legszebb Körmöczbányának jegyzőkönyve, mely 1426-ban készült. (20. sz.) A keresztre feszités s a végső itélet a goticus festésnek remekművei, és ha meggondoljuk, hogy ugyanegy évben készült az Eyck testvérek hires genti oltárával, mely az Alpeseken tuli művészet történetében korszakot alkotó, bámulatunk a hazai művész tehetsége iránt bizonyára nagyban fokozódik. E mellé méltán sorakozik Selmecz városának jegyzőkönyve, mely 1432-ken már készen volt, a szép feszülettel, selmeczi Gobil Bálint művével, a miről az utolsó lapon levő fölirás tesz tanubizonyságot. (22. sz.) A goticus lombozatnak sajátságos kifejlesztését lapszéldíszűl, mely — úgy látszik — hazánknak vagy legalább Európa délkeleti részének sajátsága, s mely már a XIV. századbeli 8. számú kéziratban is észlelhető, megtaláljuk a 16., 34., 42., 44., 50., 52., 55. számú codexeken, melyek közűl a legutolsó az 1481-ben keltezett misekönyv a nemzeti múzeumból. A 34. szám, az augsburgi királyi ker. könyvtár tulajdonát képező Ptolomaeus 1465-ből külön fölemlítést érdemel, a mennyiben itt a goticus jellegét megőrzött lapszéldiszítés mellett a kezdőbetűk teljesen olasz renaissance izlésüek, minőket Mátyás király könyveiben szoktunk találni.

Pulszky Károly.

I.

MAGYARORSZÁGI KÖNYVMÁSOLÓK ÉS KÖNYVFESTŐK

ÁLTAL KÉSZITETT

LATIN KÉZIRATOK.

1228—1500.

1–2. Magyarországi Missale 1228* előtt, más néven Pray-codex.

A magyarországi középkori könyvirás és könyvfestés legrégibb ismert emléke. Az egyedüli magyarországi misekönyv, mely az Árpádkorból ránk maradt. Negyedrétben, hártyán, gót betükkel van kiállitva. A szöveget számos vörös s kék szinü kezdőbetü disziti. A feliráseok vörösek, a misében előforduló énekek nem vonalokon álló hangjegyekkel, hanem *neumákkal* vannak jelölve. A szöveg előtti naptár a magyarországi szenteket szokott szabott napokon sorolja fel. Utána chronologiai tabellák s egykoru hazai történeti feljegyzések következnek. A misekönyv a pozsonymegyei deákii egyházé volt s mindenesetre 1228 előtt készült, mert ez évből már az egyház felszentelésére vonatkozó jegyzetet tartalmaz. Ezen éven tul tehát nem iratott. Másolóját nem ismerjük, valószinü azonban, hogy valamely pannonhalmi benczés irta, mivel Deáki már az Árpád-korban a pannonhalmi főapátsághoz tartozott. A misekönyv fő disze a Canon elötti *három kép*, mely egykoru szines tollrajzban Krisztusnak a keresztről való levételét, sirba tételét és feltámadása után a szent asszonyokat a sirnál kezdetleges, jellemző felfogással ábrázolja. A kézirat fő nevezetessége azonban abban áll, hogy halotti szertartásos imádságai közt föntartotta irodalmunknak a legrégibb magyar nyelvkincset: *a halotti beszédet és könyörgést.*

A missale a pozsonyi káptalan hazafias adományából a M. N. Múzeum tulajdona.

3. Thomas de Argentina super quarto libro Sententiarum 1340-ből.

Ivrétü hártyakézirat, gót betükkel két hasábon irva, gyakori röviditésekkel. A fejezeteket kék és vörös initiálék, a hasábokat itt-ott lapszéli szines tollrajzok diszitik.

Másolta *Szepesi János 1340-ben.*

---

*) A kéziratok czimeinél kitett évszám a másolás idejét jelzi.

Ezt olvassuk ugyanis az utolsó levélen:
»*Completa (lectura) anno domini 1340. per manus Joannis de Cyps.*«
A kézirat egykor Bálint atyáé, Nagy Lajos királyunk udvari káplánjáé volt s Thomas de Argentina XIV.sz. egyházi irónak theologiai fejtegetéseit tartalmazza.

Kiállitja a krakkai Jagello-könyvtár.

4. **Magyarországi missale 1341 előtt.**

Hártya kézirat, ívrétben, két hasábon, gót izlésben, nagy csinnal kiállitva, izléses tollrajz-initiálékkal, lapszéli diszitésekkel és 5 miniature képpel. A missalét valószinüleg Péter esztergomi és pozsonyi kanonok, a pozsonyi egyház számára 1341 előtt csináltatta, a mint ez a naptárban lévő egykoru feljegyzésből következtethető. A naptárban vannak a magyarországi szentek, a szövegben ezek misei és hymnusai. Legszebb a 9-ik levélen látható miniature-kép, mely tollrajz-initiáléban Krisztus urunk születését ábrázolja. A könyvmásolót és betüfestőt nem ismerjük.

Kiállitja a Nemzeti Múzeum könyvtára, mely a misekönyvet a pozsonyi káptalan hazafias adományából birja.

5. **Hugonis de Argentina: Compendium theologicae veritatis 1348-ból.**

Nagy csinnal kiállitott hártya-kézirat. A hártya jóminőségü, az irás gót és két hasábos, az initiálék és felirások vörösek. Másolta 1348-ban Aschbachban *Magyarországi János*, ki hazai középkori könyvmásolóink közt *az egyedüli*, kiről kitudjuk mutatni, hogy díjazott másoló volt s mint professionatus kaligraph Ulrik aschpachi apát számára pénzért dolgozott. Ezt olvassuk róla ugyanis a kézirat végén (colophon): „*Anno domini millesimo CCCXLVIII. etc. hunc librum fininit in Aschpach Joannes de Vngaria qui summa theologie veritatis nuncupatur. A reverendo domino Ulrico prefati monasterii abbate appretiatus Amen.*“

A kézirat theologiai tartalmú s a *müncheni királyi udvari államkönyvtár* tulajdona.

6. **S. Gregorii Papae Moralia super Job 1367-ből.**

Ivrétü, csinos kiállitásu kéthasábos hártya-kézirat gót izlésben, szines tollrajzba foglalt arany initialékkal.

Az irás gondos és szabályos, a szövegben kevés a röviditės.

Másolta Visegrádon 1367-ben a dortmundi származásu, de hazánkban meghonosodott *Bredenscheyd János* Nagy Lajos király udvari legistája, kinek nevét a kézirat végén a következő jegyzet tartotta fenn: „*Explicuint moralia beati Gregorii papae super Job Joannis de Bredenscheyd de Tremonia legiste Domini L. regis Hungariae etc. completa in Wisegrad anno Domini MCCC. sexagesimo septimo mense Julii.*“

Tartalmazza sz. Gergely pápa Jób könyve fölötti erkölcstani magyarázatait.

A klosterneuburgi laterani kanonokrend könyvtáráé.

7. Capitula ad horas diurnas 1367 körül.

Hártya-kézirat, ívrétben, gót betükkel két hasábon irva, kissé elkallódott állapotban. Egyházi szertartásos könyv, mely szabályokat (rubrikákat) tartalmaz arról, hogy miféle zsoltárokat, capitulumokat és imádságokat kell az egyház különböző ünnepein mondani. A kéziratból a legnagyobb rész hiányzik, csak a naptár és a szövegből 15 levél van meg, de a naptár teljes, benne vannak a magyarországi szentek és 1367-től kezdve egész 1633-ig érdekes necrologiai feljegyzések a szepességi kanonokok elhunytáról. Alig lehet kétségünk, hogy Benedek Pál, ki a kéziratot 1367 körül másolta, szintén szepesmegyei pap volt. Ezt olvassuk róla ugyanis a naptárban, ápril 8-ka alatt: „*obitus Domini Pauli Benedicti anno Domini Millesimo CCC sexagesimo septimo, qui hunc librum propria manu scripsit.*"

A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtáré.

8. Esztergomi missale 1377-ből.

A magyarországi középkori könyvfestés legrégibb adaléka, melyről egykori adat alapján határozottan mondhatjuk, hogy a hazában és pedig a pozsonyi székesegyház számára készült. Irta, festette és kötötte a westfáliai származásu, de hazánkban meghonosodott *Stefl Henrik* pozsonymegyei csukárdi plebános 1377-ben Nagy Lajos uralkodása alatt, Imrefy János pozsonyi kanonok megrendelésére. A kézirat hártyája kitünő minőségü, az irás gót és izléses. Két hasábon foly s számos kitünő kivitelü tollrajz miniature s nagy kezdőbetü diszíti. A fölirások vörösek, a levelek véges-végig vannak egykoruan számozva, a szövegben igen kevés a rövidités. A naptárban s a hymnusokban benne vannak a magyarországi szentek.

Főékessége a czimlap s a Canon előtti két kép. A czimlap szövegét élénk szinü lombozatos lapszéli festés foglalja be, több miniature képpel. A legszebb: a kezdőbetüben levő miniature kép, mely az angyali üdvözletet ábrázolja. A betü közepén van az ország pólyás czimere az Anjou liliomokkal s a négy sarokban négy kisebb czimerpajzs, mely a római szent szék, Magyarország és Ausztria czimerét s egy ismeretlen czimert tüntet fel. A Canon előtti egyik kép lombozatos lapszéli diszitések közt a feszületet Máriával és Jánossal s a másik miniature-kép Krisztust az Olajfák hegyén és Ecce homo alakban ábrázolja.

Kiállitja a gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtár.

9. Glossa in Psalterium 1386-ból.

Ivrétü papirkézirat, két hasábon gót betükkel irva, gyakori röviditésekkel. A szövegben a nevezetesebb helyek vörössel vannak aláhuzva, valamint a fejezetek elején levő initialék is vörösek. Másolta *1386. Biró Miklós* Poprádról, a mint ezt a könyv végén megjegyezte: »*Explicit Glossa etc. . . . . . finita anno Domini M°. trecentesimo octuage-*

simo sexto conscripta per Nicolaum Judicis de theuczindorph« (Deutschendorf, vagyis a mai Poprád). Tartalmaz zsoltármagyarázatokat.

A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtáré.

10. Magyarországi missale 1394-ből.

Kis ívrétü hártya-kézirat, magyarországi szentek miséivel és hymnusaival. Másolta *Miskolczi László 1394-ben,* a mint ezt a kézirat végén sajátkezüleg megjegyezte: *»Explicit liber Missalis, per manus Ladislai de Miskolch Anno Domini Millesimo CCC°. et nonagesimo IV°.«* A kézirat naptárral kezdödik, mely Sz.-Adalbert püspököt, Sz.-Lászlót, Sz.-Istvánt, Sz.-Imrét és Sz.-Erzsébetet a szokott szabott napokon sorolja fel. Az irás gót és két hasábos, számos kék és vörös initialéval. A kézirat födisze a Canon elötti kép, mely az üdvözitöt ábrázolja a keresztfán, alul Mária és János.

Az egri érseki könyvtáré.

11. Expositio super Canone 1397-ből.

Ivrétü papirkézirat két hasábon gót izlésben kiállítva. Másolta *Szempczi Gergely 1397-ben,* ki nevét az egyik levélen a következö jegyzetben megörökitette: *»Finita est expositio super Canone per manus Gregorii de Semcz de anno Domini M°. trecentesimo nonagesimo septimo.«*

A kézirat sz. irásmagyarázatokat tartalmaz s a pozsonyi káptalan könyvtáráé.

12. Magyarországi missale a XIV. századból.

Ivrétü hártyakézirat, kitünö kivitelü tollrajz-diszitésekkel és initialékkal. A Canon elötti képen Krisztus a keresztfán, ez alatt Mária és János. A misekönyv magyarországi egyház számára készült, a mint ezt a naptárban lévö magyarországi szentek s a szövegben ezekröl való misék és hymnusok tanusitják.

Másolója és festöje ismeretlen.

Egykor a pozsonyi káptalané volt, mely azt hazafias adomány gyanánt a Nemzeti Múzeum könyvtárának felajánlotta.

13. Magyarországi missale a XIV. századból.

Ivrétü hártyakézirat két hasábon, igen szép kivitelü tollrajz initialékkal és 6 miniature képpel. Legnagyobb ezek közt a Canon elötti kép, mely a feszületet ábrázolja Máriával és Jánossal. Ezen kivül, a festő eredeti felfogása miatt, még Dávid király képe érdemel figyelmet. A kézirat a pozsonyi káptalani egyház számára készült. A naptárban benne vannak a magyarországi szentek s a szövegben ezekröl való misék és hymnusok.

Másolóját és festöjét nem ismerjük.

A pozsonyi káptalan hazafias adományából a Nemzeti Múzeum könyvtáráé.

14. **S. Augustinus de Doctrina Christiana a XIV. századból.**

Gót betükkel két hasábon gondosan kiállitott hártyakézirat, ívrétben. Másolóját nem ismerjük. Kétségtelen azonban az, hogy Tamás zágrábi kanonok 1409-ben márczius 26-án Budán vásárolta. Ezt olvassuk ugyanis a kézirat 100-ik levelén: »*Liber Thomae custodis Chasmensis Canonici Zagrabiensis ecclesiarum per eum Budae emptus die XXVI. Marci*« Ugyanezen a lapon van egy csinos tollrajz, mely az angyali üdvözletet ábrázolja. Mária előtt egy angyal térdel, jobbját fölemelve s baljában mondat-szalagot tartva, melyben áll: „*Ave gratia plena Dominus tecum benedicta tu*" (*in mulieribus*).

A kéziratot izléses kék és vörös tollrajz kezdők diszitik, a levelek egykoruan vannak számozva.

A pozsonyi káptalan könyvtáráé.

15. **Magyarországi missale a XIV. századból.**

Hártya-kézirat ivrétben, két hasábon kevésbé diszesen kiállitva sok vörös és kékszinü initialéval. A naptárban vannak a magyarországi szentek s a szövegben ezekről való misék és hymnusok. Figyelmet érdemel a Canon elötti két kép, mely a feszületet és az Ecce homo-t kezdetleges kivitelben ábrázolja. A misekönyv magyarországi egyház számára a XIV. század második felében készült, a feljegyzés azonban, hol a könyvmásoló neve szokott állani, ki van vakarva.

A Jankovich gyüjteményéből a Nemzeti Múzeum könyvtáráé.

16. **Magyarországi missale 1403-ból.**

Ívrétü hártya-kézirat, szép hártyán, nagy gonddal két hasábon irva s kék és vörös initialékkal diszitve. Elöl naptár magyarországi szentekkel, a szövegben ezekről való misék és hymnusok. Különösen kiemelendő a Canon elötti kép, mely Krisztust mint »Ecce homot« ábrázolja izléses lapszéli diszitésekkel. Másolta: *Nagyszombati Mihály pozsonyi kanonok 1403-ban*, ki a könyv végére ezeket irta: „*Iste liber est completus per manus domini Michaelis de Tyrnavia, canonici Posoniensis*« etc. *sub anno Domini Millesimo quadringentesimo tertio.*"

A pozsonyi káptalan könyvtáráé.

17. **Liber Malagranati de Poenitentibus 1410-ból.**

Papir-kézirat ivrétben, melyet Péter nevü hazai benczés Stollban, a Szepességben, 1410-ben másolt. Ezt olvassuk ugyanis a kézirat egyik lapján: »*Explicit primus liber Malagranati de Poenitentibus et est finitus*« etc. »*Anno Domini Millesimo CCCC°. decimo, per manus fratris Petri ordinis Sancti Benedicti de Stoll, quod jacet sub niveiis montibus in terra Scepusiensi.*«

Két hasábos gót, cursiv, szabályos irás, vörös szinü initialék- és felirásokkal.

Tartalmaz hitерkölcstani fejtegetéseket a bünbánatról.

A pozsonyi káptalan tulajdona.

18. **Szent-irási és Canon-jogi Concordantia 1424-ből.**

Nagy gonddal, meritett papiroson, két hasábon kiállitott kézirat, gazdag lapszéli diszitésekkel és vörös initialékkal. Másolta Libetbányai Magyar Péter 1424-ben, a mint ez a kézirat végén nagy vörös betükkel az ötödik sorban olvasható: »*Per manus Petri Ungari de Lebeta sub anno Domini Millesimo CCCC. XXIV.*« etc.

Ezen hazánkfiától ekkorig három canonjogi nagy terjedelmü kéziratot ismerünk, melyekből az egyiket 1424. augusztus elején, másikat ugyanezen év deczember közepe táján, s a harmadikat 1426. aprilban Vincze napján fejezte be. Az első a lipcsei egyet. könyvtár szivességéből a kiállitott példány, a második a berlini királyi s a harmadik a British Museum tulajdona.

Libetbányai Magyar Pétert tehát méltán sorozhatjuk a kiválóbb középkori könyvmásolók közé.

19. **Szent-Irás 1425-ből.**

Papir-kézirat, két hasábon, gót cursiv betükkel kiállitva. Másolta Zsolnai András 1424-ben, ki nevét János evangeliuma után következőleg megörökitette: »*Scriptus per manus Andree de Comitatu Zoliensi de civitate Zolna sub Anno Domini Millesimo, quadringentesimo, vigesimo quinto*«. A szövegben, mely az apostolok cselekedeteit s a négy evangelista munkáit foglalja magában, a fejezetek elején csinos vörös initialék vannak, valamint a fejezetek inscriptioi is vörösek.

A kézirat nedvességtől sokat szenvedett; jelenleg a sárospataki reformatus collegium tulajdona.

20. **Körmöczbányai városi jegyzőkönyv 1426–1700.**

Ivrétü kézirat, mely 14 hártya- és 393 XV. századi papirlevélből áll. Kezdődik 1426-ban *Druslin Jakab* városi főbiró s Péter városi jegyző hivataloskodása alatt, végződik 1700-ban.

Eleje, mely a négy evangeliumból az I. fejezetet tartalmazza, 1426-ból való. Ez időből való a két festett kép is, melyből az egyik a feszületet Máriával s Jánossal, a másik az utolsó itéletet jellemzö felfogással ábrázolja s valószinüleg valamely körmöczi hazánkfiának müve. E jegyzökönyvre tették le régi időben a városi elöljárók az esküt. A kéziratban az egykoru városi feljegyzések 1440-nel kezdődnek s 1700-zal végződnek. Ez időközből fel vannak jegyezve évről-évre a városi tisztviselők nevei s a városban történt nevezetesb események. Figyelmet érdemel a kézirat barna bőr kötése is, mely szintén 1426-ból való s ügyes kivitelü rézsarkokkal van diszitve.

Kiállitja Körmöczbánya levéltára.

21. **Magyarországi missale 1430-ból.**

Nagyivrétü hártya-kézirat. Kéthasábos gót betüs irás, sok veres initiáléval. A misekönyv magyarországi egyház számára készült. Naptára miséi és hymnusai, mint az elöbbi magyarországi missalékban. Másolta

Halbgebachsen Henrik, a nagysinki iskola igazgatója 1430-ban, amint ez a könyv végén olvasható: »*Per manus Henrici Halbgebachsen de Ratispona oriundi pro tunc temporis regentem in Grozschenk licet indigno sub anno incarnationis Dominy M°. CCCC°. XXX. etc.*

Kiállitja a nagyszebeni báró Bruckenthal-könyvtár.

22. Selmeczbányai városi jegyzőkönyv 1432 körül.

Ivrétü papirkézirat meritett papiroson, mely Selmeczbánya városának kiváltságleveleit és 1432—1507-ig nevezetesebb eseményeit latin és német nyelven feljegyezve tartalmazza. A kézirat mint a körmöczbányai jegyzőkönyv szines feszületképpel és evangeliummal kezdődik. A kép kivitele csinről és izlésről tanuskodik s reánk nézve annál becsesebb, mert azt az utolsó lap egykoru feljegyzése szerint: selmeczbányai *Gobil Bálint festette.* Az utolsó levélen ugyanis egy egykoruan festett czímer fölött ezen egykoru jegyzet olvasható. „*Walentinus Gobil schembnicziensis fecit.*"

Figyelmet érdemel még a kézirat kötése, mely vörös bőrtábláinak négy sarkában és a közepén vert ezüstből oroszlánfejeket tüntet fel. Szines lombozatokkal diszitett vágása egykoru.

Selmeczbánya sz. kir. város levéltáráé.

23. S. Augustinus de conflictu vitiorum et virtutum 1433-ból.

Papirkézirat ivrétben, két hasábon gót betükkel irva. Hanyag cursiv irás sok röviditéssel, vörös inscriptiok- és initialékkal. Iratott Erdélyben, 1433-ban, a fogarasi oláh zavargások és Zsigmondnak császárrá való koronáztatása idejében. Az egyik levélen ugyanis ez áll: „*Finis huius libri etc. sub anno Domini M°. CCCC. XXXIII° tempore disturbii cum olahis de ffugaras et coronatione serenissimi Regis nostri Sigismundi Imperatoris ad imperatum.*"

Tartalmazza sz. Ágostonnak munkáját az erény és bün összeütközéséről.

A nagyszebeni Kapellen-Bibliothek tulajdona.

24. Szent beszédek és Homiliák 1441-ből.

Ivrétü papirkézirat két hasábon, gót betükkel irva, gyakori röviditésekkel. Másolta *Benedek* turóczszentmártoni pap 1441-ben, kitől a kézirat végén a következő jegyzet maradt fönn: „*Et sic est finis etc. . . . . . per manus Benedicti de Thurcz de sancto Martino . . . . . a. d. 1441.*"

A kézirat nedvességtől sokat szenvedett.

Kiállitja a körmöczbányai róm. kath. plebánia, melynek középkori könyvtárából 26 kézirat maradt ránk.

25. Alberti de Padua: Postilla 1442 előtt.

Papirkézirat, mely Paduai Albert középkori egyházi irónak szentirásmagyarázatait tartalmazza. Az irás gót cursiv, kéthasábos, vörös

felirásokkal és kezdőbetükkel. A szövegben sok a rövidités. Másolta Medgyesi Antal musnai pap 1442 elött és végrendeletében Frenkel Bálintnak hagyta.

A könyv levelei számozvák; a 326ª levélre a másoló a következőket irta: „*Per manus Anthonii, sacerdotis de Medgyes in Muschna scripsi ex Postilla Alberti de Padua.*"

Kiállitja a nagyszebeni ágostai evangelicus »Kapellen Bibliothek.«

26. Csillagászati munka 1446-ból.

Papirkézirat negyedrétben, gót izlésben, csillagászati ábrákkal s táblázatokkal. Másolta 1446-ban Nagyszombati Miklós, krakkai egyetemi tanuló, ki nevét a 31-ik levélen következőleg jegyezte fel: „*Anno Domini Millesimo CCCCXLVI. per me Nicolaum de Ternava studentem almae Universitatis Cracoviensis.*"

A krakkai egyetemi Jagelló-könyvtáré.

27. Tertullianus 1455-ből.

Nyolczadrétü hártyakézirat olaszországi kéziratok modorában, gömbölyü betükkel kiállitva. Másolta Váradon Zrednai Vitéz János számára 1445. Briccius polánkai pap, kitől a kézirat végén a következő jegyzet maradt fenn: „*Ex Waradino per Briccium Presbyterum de Polanka anno domini M. cet. 55 (1455) Joanni De Zredna Episcopo Sacre Dioecesis Waradiensis.*"

Az eredeti kézirat a salzburgi benczések könyvtárában őriztetik. Az itt kiállitott lap a kézirat utolsó levelének fénynyomatu hasonmása.

A Nemzeti Múzeum könyvtáráé.

28. Guidonis de Columna: Historia Trojana 1456-ból.

Ivrétü, hosszúkás, keskeny, kissé szokatlan alaku papirkézirat, gót cursiv irással és vörös kezdőkkel. Másolta 1456. *Dertar György* bécsi baccalaureus mint szomolnoki városi jegyző s iskolamester.

Tartalmazza Trója történetét és Nagy Sándor viselt dolgait.

Kiállitja a csetneki evang. egyházkerület könyvtára.

29. Cánonjogi fejtegetések és magyarázatok 1459-ből.

Negyedrétü papirkézirat gót betükkel, sok vörös initialéval s felirással.

Másolta Zoerard szentgyörgyi lelkész Fejérvár mellett 1459. a mint ezt a kézirat végén körülményesen elbeszéli. Kiemeljük ebből következő szavait: „*Explicit liber canonis majoris per manus Zoerardi plebani constituti pro tunc in Zenth Gewrgh, juxta Albam Regalem situm etc. anno Domini 1459.*"

A kézirat ezelőtt a magyarországi pálosoké volt, jelenleg a göttweigi benczésrend könyvtáráé.

30. Sz. Vazul hit-erkölcstani értekezése Leonardo Aretino forditásában 1460.

Nyolczadrétü papirkézirat, gót cursiv betükkel irva, vörös initialékkal. Több vegyestartalmu munkával van összekötve. Másolta 1460-ban Bécsben Brassai Péter mester, ki a munka végén megjegyezte: „*Scripta Viennae ad quintum Calendas Augustas per Petrum de Corona 1460*“ és alább Mr. (magister) Petrus de Corona.

Kiállitja a mölki benczések könyvtára.

31. Juvenalis satyrái 1461-ből.

Ivrétü papirkézirat, melyet a löcsei származású Petschmessing Kristóf, mint krakkai egyetemi tanuló és baccalaureus 1461-ben másolt. Igy olvassuk ezt az egyik levélen: „*Scriptus in alma Universitate studii Cracoviensis commoratione estivali Anno Domini M⁰ CCCC⁰ LXI⁰ per Christophorum Petschmessing s. locr artium baccalaurei de Lewtschav.*“

Juvenalis satyráit tartalmazza commentárral. A gyulafehérvári gróf Batthyányi könyvtár tulajdona.

31ª. Tabulae resolutae de mediis et veris motibus planetarum 1461-ből.

Ivrétü papirkézirat gót izlésben hét hasábon írva. Csillagászati munka az égi testek mozgásáról. Másolta *Ujvárosi Pál* mint krakkai egyetemi tanuló 1461-ben s a kézirat végére ezeket írta: *Expliciunt Tabule resolute vna cum Canonibus etc. per Paulum de Wyvaras studentem Cracoviensem in Epiphania domini in bursa divitum a. d. 1461.*« Egyszerü vászonkötés.

Kiállítja a krakkai egyetemi Jagello-könyvtár.

32. Magyarországi Breviarium 1461-ből.

Papirkézirat a XV. századból. Szabatos gót kéthasábos irás, vörös inscriptiok- és initialékkal. Másolta Tordai Miklós 1461-ben, ki az egyik lapra ezeket irta: „*Per manus Nicolai scriptoris de Transylvania de oppido Torda etc. Anno Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo primo etc.*“

A kézirat zsolosmákat, leczkéket és imádságokat tartalmaz. A naptárban a magyarországi szentek szokott napokon soroltatnak fel, s a szövegben külön imádságok vannak rólok. Tehát magyarországi egyház számára készült.

A breviarium 1486-ban a budaméri (Sárosmegye) egyházé volt, jelenleg a gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtáré.

33. Theologiai és canonjogi értekezések 1462—1473.

Papir-kézirat, nyolczadrétben, egyszerü kiállitásban. Tartalmaz theologiai és canonjogi értekezéseket, továbbá az 1381—1386. időköz-

ben Demeter esztergomi érsek alatt tartott esztergomi zsinat határozatait és az 1460-ban Stoek János szepesi prépost által kiadott zsinati határozatokat. Másolta 1462—1473-ig Aranyosi Gellértfi János, ki 1462-ben csütörtökhelyi iskolamester, 1469-ben új misés pap, s 1473-ban a hospitalis rend tagja volt. Az általa különböző időben irt feljegyzésekből kiemeljük a legrégibbet, mely igy szól: »*Finitum etc. per Jo. Gerhardi de Araniasch, pro tunc scholasticum in Quinto Foro (Csütörtökhely) 1462*«.

A budapesti egyetemi könyvtáré.

34. Ptolomaeus Cosmographiája Jacobus Angelus humanista forditásában 1465-ből.

Papir-kézirat nagy esinnal és izléssel, kerek betükkel olaszországi kéziratok izlésében kiállitva, aranyos és szines initiálékkal. Legszebb a czimlap, mely a két hasábos szöveget szines lapszéli lombozatos festéssel foglalja be. Alúl egy ismeretlen ezímer.

Másolta egy névtelen magyar hazánkfia 1465-ben, ki neve helyett azonban a kézirat végén csak a következő jegyzetet hagyta: »*Claudii Ptolomaei ultimus liber explicit per quendam Hungarum 1465.*«

Az augsburgi kir. könyvtáré.

35. Asceticus értekezések 1467-ből.

XV. századbeli papir-kézirat, gót eursiv betükkel és vörös initiálékkal. Másolta Máté carthausi szerzetes Lövöldön (Veszprémmegyében) 1467-ben, amint ez a kézirat végén olvasható: „*Explicit hoc opusculum anno Domini Millesimo Sexagesimo Septimo* (quadringentesimo kimaradt) ete. *per fratrem Matheum monachum carthusiensis ordinis professum in Leweld, monasterio.*“

A budapesti egyetem könyvtáráé.

36. Szienai Katalin Legendája 1468-ból.

Negyedrétü papir-kézirat egy hasábos gót eursiv irással, vörös felirásokkal és kezdőbetükkel. Másolta 1468-ban Budán Regensberger Lénárd budai dömés főnök kérésére Sztropkoi Lőrincz dömés, amint ezt a kézirat következő egykoru feljegyzése mutatja: „*Explicit legenda sancte Katherine de Senis etc. . . . . . Quam sreipsit frater Laurentius de Stropka ordinis ejusdem professor ad instantiam fratris Leonardi Regensberger pro tunc superioris in conventu Budensi, Anno M°. CCCC°. 68°.*“

A kézirat a gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtáré.

37. Interpretatio Regulae S. Augustini 1469-ből.

Ivrétü kézirat, papiron és hártyán kiállitva két hasábos gót irással s vörös initiálékkal. Másolta 1469-ben Kassai Kraus Márton (valószinüleg Domonkos-rendü szerzetes), ki nevét a kézirat végén következőleg örökitette meg: „*Explicit per manus cujusdam Martini Kraus de Casschowia finitum et completum anno Domini M. CCCCLXIX°.*“

Magában foglalja sz. Ágoston szabályainak magyarázatát.

A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtáré.

38. Bártfai János vegyestartalmu theologiai kézirata 1471—73-ból.

Nyolczadrétü papirkézirat, egyszerü kiállitásban, gót cursiv betükkel. Másolta Bártfai János, leubusi (Sziléziában) szerzetes, 1471 1473-ig. A könyvben vannak theologiai, ascetieai, canonjogi értekezések, szentirás-magyarázatok és rövid chronikai feljegyzések. A másoló neve a kéziratban többször jön elő. A 48. levélen levő feljegyzése igy hangzik: „*Scriptus per fratrem Hiohannem de Bartpha, anno Domini M°. CCCC°. LXXII.*“ Megjegyzendő, hogy a másoló magát mindenütt hungarusnak, magyarnak nevezi, s egyik helyen naivul azt mondja: „*Oh Isten, mely frater Johannes Bártphai szegény barát vagyok.*“

A breslaui egyetemi könyvtáré.

39. Gesta romanorum et Historia septem sapientum 1474-ből.

Papirkézirat, csinos gót cursiv betükkel kiállitva, vörös initialékkal. A budapesti egyetem könyvtárának a többi Corvin-codexxel együtt 1877-ben ajándékozta II. Abdul Hamid szultán ő felsége, kinek ajánlása aranyos török betükkel a kézirat végén olvasható. Hogy a kézirat 1474-ben készült, tanusitja a szövegben többször előforduló évszám, és hogy magyar ember irta, erről tanuskodik a 82-ik levélen olvasható következő vörös feljegyzés: „*Hogh ihathnám.*“ Kétségkivül a könyvmásoló feljegyzése, ki irás közben megszomjazott.

Kiállitja a budapesti egyetemi könyvtár.

40. Guidonis de Columna: Historia Trojana 1475-ből.

Papir-kézirat ivrétben, egy hasábon gót betükkel gondosan irva, vörös felirásokkal és initialékkal. Egervári László, a váradi püspökség kormányzójának megbizásából, készitette *Sztárai Máté 1475-ben.* A könyv végén ugyanis ezeket olvassuk: „*Explicit hoc Opus etc. . . . . . Quod fecit fieri Magnificus et Egregius dominus Ladislaus de Egerwara Gubernator Episcopatus Waradiensis Per me Mattheum de Stara. Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Septuagesimo quinto.*“

A kézirat Columnai Guido XIII. századi irónak Trója történetéről irt munkáját tartalmazza s a budapesti egyetem könyvtáráé.

41. Váczi Pál által 1480-ban festett latin ősnyomtatvány.

Ezen ősnyomtatvány, mely aquinói szent Tamás »Pars prima summae Theologiae,“ 1477-ben Velenezében megjelent munkáját tartalmazza, azért van a kéziratok közt kiállitva, mert annak szövegét, initialéit és felirásait *Váczi Pál* dömés 1480-ban festette; s arról tanuskodik, hogy a nyomtatott könyvek is átmentek ugyanazon diszitési procedurán, mint az irottak s a nyomdász mühelyéből a betüfestő tolla és ecsete alá kerültek. Váczi Pál a könyv végén olvasható érdekes feljegyzéséből kiemeljük a következőket: „*Illuminavi anno Domini M°. CCCC. LXXX. etc. ego, frater Paulus de Vacia, magister in artibus et theologia.*“

Kiállitja az esztergomi főegyházmegyei könyvtár.

42. Esztergomi missale 1480-ból.

Hártya-kézirat, két hasábon kiállitva, igen jól fentartott állapotban. Vannak szép, nagy arany initialéi és szines lombozatos lapszéli diszitései. Csináltatta *Hottenperger János* Pozsony városának polgára és esküdtje a pozsonyi sz. Márton egyház számára, 1480-ban.

A könyvfestő azonban a kézirat diszitésével csak 1481-ben készült el, a mint ezt a czimlapon látható aranynyal irott 1481. évszám tanusitja.

A pozsonyi káptalan hazafias adományából a Nemzeti Múzeum könyvtáráé.

43. Joannes Regiomontanus csillagászati naptára 1486-ból.

Hártya-kézirat ivrétben, naptári s csillagászati rovatos táblákkal. Másolta felerészben fekete, felerészben vörös tintával Bártfai Ambrus tudor 1486-ban, a mint ez az egyik levélen olvasható: „*Finiunt tabulae venerabilis viri magistri Joannis de Regiomonte anno domini 1486. per me Doctorem Ambrosium de Bartpha.*"

Kiállitja a krakkai egyetemi Jagelló-könyvtár.

44. Pozsonyi Graduale 1488-ból.

Nagyivrétü hártyakézirat, mely a katholikus isteni tiszteletnél használtatni szokott egyházi énekeket tartalmazza. Egyházi karkönyv. Kiállitása szép és izléses, a hártya jó minőségü s a levelek végesvégig Gergely-féle hangjegyekkel s énekekkel vannak beirva. A lapszéleket élénk lombozatos festés disziti; a nevezetesb ünnepeknél az initialékban miniature-k vannak, melyek az illető ünnepet illusztrálják. Igy a nyitott lapon az initialéban egy miniature képet látunk, mely Mária születését ábrázolja, sz.-Anna ágyban fekszik, lábánál pedig egy fiatal nő a kis Máriát füröszti. A kézirat másolóját s festőjét nem ismerjük, valószinü azonban, hogy hazai müvész készitette, mivel a magyar szentek hymnusai mind benfoglaltatnak, s első levélen olvassuk, hogy a kéziratot *vépi és ispári Hám János pozsonyi kanonok csináltatta 1488-ban.*

Sajnos, hogy a kéziratból sz. István, sz. Imre, sz. László sz. Adalbert és sz. Márton magyar szentek képei ki vannak vágva s valószinüleg valamely initiale gyüjtő szenvedélyének estek áldozatul. Sz.-István király képe 1870-ben, mikor Knauz Nándor a kéziratot ismertette, még megvolt, ma azonban ez is hiányzik.

Kiállitja a pozsonyi káptalan könyvtára.

45. Magyarországi missale 1488-ból.

A pozsonyi szt. Márton-egyház számára készült hártya-kézirat ívrétben, gazdagon aranyozott s diszesen színezett kezdőbetükkel és czifrázatokkal. A magyar szentek misséi és hymnusai mind meg vannak benne. A Canon véglapján az iratás éve: 1488 olvasható. Az első tiszta levélen pedig ezen egykoru feljegyzés áll:

„Das puch ist geordent worden dem Allmechtign got zu lob und Ere und dem heilign Sand Mertn (Márton) durch die Erzam Fraw Magdalena Rosentalerin Zu gedechtnuss Ir und Irer geslecht seln in solher mass, das dasselb puch gebraucht sol werden auf dem hohen altar Sand Mertn pharkirchen Hie zu Prespurg Anno domini etc. LXXXVIII°.“

A pozsonyi káptalan hazafias adományából a Nemzeti Múzeum könyvtáráé.

46. Magyarországi missale 1489-ből.

Nagy ivrétü, két hasábos hártya-kézirat, igen diszes kiállitásban. Nagysága a misekönyveknél szokatlan. Az irás betüi is feltünő nagyok és diszesek. A szöveget sok élénk szinü virágos initiale és csinos lombozatos lapszéli diszités tarkitja. A nagyobb ünnepeknél az initialéban miniature képek diszlenek. A kézirat kiállitása igen gondos s meglátszik rajta, hogy különös megrendelésre készült. Mint a boritéktábla belsején olvasható egykoru feljegyzés tanusitja: Lukács előbb veszprémi azután egri kanonok 1489-ben csináltatta és tehetsége szerint „*decoráltatta.*“ A kézirat elején és végén csonka, a szövegben azonban benne vannak a magyarországi szentek miséi. Sz. Adalbert miséjénél miniatureben a püspök arczképe látható. Kiemelendő a Canon előtti kép, mely Krisztusnak a keresztről való levételét jellemző felfogásban ábrázolja.

A kézirat valószinüleg hazánkban készült. A pozsonyi káptalan könyvtáráé.

47. Mátészalkai Zalka László iskolai kézikönyve 1489–90-ből.

Papirkézirat negyedrétben, melyet Mátészalkai Zalka László 1489—90-ben a Kisvárdai János baccalaureus vezetése alatt álló pataki iskolában mint tanuló másolt.

Culturtörténeti szempontból nagyfontosságu kézirat, mert magában foglalja nagyrészét annak, mit akkor a pataki iskolában tanitottak s fontos adalékot szolgáltat hazánk XV. századi tanügyi irodalmához.

A másoló több helyen bejegyezte nevét, igy a 178-ik levélre a többi közt ezeket irta: „*Per me Laslonem de Zalka in Patak rectore Joanne baccalaureo de Kisvarda pro tunc existente.*“ A másolóról megjegyezzük, hogy ez ugyanazon Zalka László, ki 1526-ban mint esztergomi érsek a mohácsi csatában elesett.

A nagybecsü kézirat ekkorig csak igen kis részben van felhasználva. Az esztergomi főegyházmegyei könyvtár tulajdona.

48. Ünnep- és vasárnapi szent beszédek 1497-ből.

Nyolczadrétü papirkézirat. Az irás gót cursiv, az initialék és felirások vörösek. Sem szerzőjét, sem másolóját nem ismerjük. De hogy Jászberényben 1497-ben iratott, erről az egyik lapon olvasható

következő egykoru jegyzet tanuskodik: „*Anno Christi 1497. in berensallas*" (Berényszállás vagyis Jászberény).

A kéziratban vannak még hazai történeti egykoru feljegyzések s itt-ott egyes magyar szók.

A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtáré.

49. Canonjogi értekezések a XV. századból.

Papirkézirat ivrétben, két hasábon, csinos irással, vörös initialékkal és felirásokkal. Másolta Nagy-Szebeni Mátyás Bálint a XV. században, ki nevét a könyv végén következőleg jegyezte fel: „*Laus filio virginis Mariae Valentini Mathiae, de Cibinio.*«

Kiállitja a báró Bruckenthal-féle nagyszebeni könyvtár.

50. Esztergomi missale a XV. századból.

Csinos kiállitásu hártyakézirat, ívrétben, aranyos négyszegbe foglalt szines initialékkal és izléses, lombozatos lapszéli diszítésekkel. Hogy magyarországi egyház számára készült, erről tanuskodnak a naptárban szokott napokon előforduló magyarországi szentek, s a szövegben az ezekről szóló misék és hymnusok. Másolója és festője ismeretlen. A festett lapok közül épen csak a Canon előtti maradt meg, mely aranyos négyszögben kék initialét és csinos, lombozatos lapszéli festést mutat. A többi initialék ki vannak vágva.

Az esztergomi főegyházmegyei könyvtáré.

51. Szentekről való hitszónoklatok a XV. századból.

Hártyakézirat ivrétben. Csinos gót kéthasábos irás, vörös initialékkal és felirásokkal. Másolta a XV. században *Budai Miklós,* ki az egyik levélre ezen verseket irta:

Hec scripsit scripta scriptor Nicolaus de Buda
Merces eterna detur sibi pro arce superna.

Kiállitja a gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtár.

52. Magyarországi missale a XV. századból.

Ivrétü hártyakézirat, diszes kiállitásban, szépen szinezett és aranyozott nagy kezdőbetükkel. A pozsonyi káptalani egyház számára készült. A magyarországi szentek misei meg vannak benne. Másolóját nem ismerjük.

Kiállitja a Nemzeti Múzeum könyvtára, mely a kéziratot a pozsonyi káptalan hazafias adományából birja.

53. Magyarországi pálosok missaléja a XV. századból.

Ivrétü hártyakézirat, két hasábon, diszesen kiállitva, sok szines initialéval. Elejéről a naptár hiányzik, azontúl a misekönyv egészen teljes, s benne vannak a magyarországi szentekről való misék, nemkülönben a pálos-rend által ünnepeltetni szokott szentek miséi. A mi-

sekönyv kezdetén az *A* kezdő betü csinos, szines tollrajzot mutat. Valószinüleg valamely magyarországi pálos festette.

A göttweigi benczések könyvtáráé.

54. Magyarországi pálosok collectariuma a XV. századból.

XV. századbeli hártyakézirat, ivrétben, vörös és kék szinü initialékkal. Ünnep- és vasárnapokra való imádságokat tartalmaz, a naptárban benne vannak a magyarországi szentek s a szövegben ezeknek megfelelő imádságok.

A göttweigi benczésrend tulajdona.

55. Magyarországi benedekrendi missale a XV. századból.

Nagyivrétü hártya-kézirat, fényes kiállitásban, 60 lombozatos lapszéli diszitéssel és ugyanannyi initialéval, melyek miniature képeket ábrázolnak. A misekönyv magyarországi egyház számára készült. A naptárban és a litániában benne vannak a magyarországi szentek s a szövegben ezek misei és hymnusai. Azon körülmény pedig, hogy Szt.-Benedek apát és Szt.-Márton püspök ünnepei octávával fordulnak elő és hogy Szt.-Benedek szerzetesi regulájáról történik a szövegben több helyütt emlékezés, azt bizonyitják, hogy a misekönyv magyarországi benczésrend számára iratott. Másolóját és festőjét nem ismerjük, valószinü azonban, hogy hazai benczés készitette. Egykoru kötése fekete, részben lekopott, bársony, kitünő kivitelü rézsarkokkal és kapcsokkal s a tábla közepén kör alaku rézlemez-rózsákkal.

A salzburgi csász. kir. »Studien-Bibliothek« tulajdona.

56. Bibliai concordantiák a XV. századból.

Nyolczadrétü papirkézirat, gót cursiv betükkel kiállitva. Másolta Rozsnyai Jámbor János a XV. században, kinek nevét a következő jegyzet tartotta fönn: „*Et sic est finis concordantiarum veteris ac novae legis per manus Johannis Rosenaver Jámbor*« Tartalmaz betürendes útmutatót a szentirás nevezetesebb helyeihez.

Kiállitja a gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtár.

57—58. Kassai graduálék a XV. századból.

Egyházi karkönyvek legnagyobb ívrétben, gót betükkel, hártyán nagy gonddal kiállítva, Gergely-féle hangjegyre írt egyházi énekekkel,igen nagy színes kezdőbetükkel és diszes miniaturekkel. Mind a kettő 1617-ben már a kassai ferenczrendieké volt. A szerzet ez időbeli leltára már mint csonkákat sorolja fel, melyeknek elejéről és végéről igen sok levél hiányzik. Ily csonka állapotban kerültek a mult század végén Kassa város birtokába, mely aztán e század elején az 57. számut a M. Nemzeti Múzeumnak az 58.-kat újabb időben a Felsőmagyarországi Múzeumnak ajándékozta. A kéziratok másolóját nem ismerjük; valószínü azonban, hogy Ujlaky Bernát ferenczrendi szerzetes

a XV. században készítette, ki a szerzet számára ez időben több könyvet másolt. Fekete bőrkötésük a múlt század végéről való.

59. Harnisch János kassai polgár missaléja a XV. század elejéről.

Ívrétű hártya-kézirat, izléses kiállitásban, műtörténeti becsü tollrajz-initialékkal. Mint az első levélen olvasható egykoru feljegyzés tanusitja, Harnisch János kassai polgár a XV. században a kassai egyház sz. Anna oltárának ajándékozta. Sem a naptárban, sem a szövegben nincsenek magyarországi szentek. Nem valószinü tehát, hogy Magyarországon készült. Másolóját, festőjét nem ismerjük. Mivel azonban hazai maecenás csináltatta, fölvettük ezen csoportba.

Kiállitja a Felsőmagyarországi Múzeum.

60. Csik-somlyói graduale a XVI. század elejéről.

Ívrétű papirkézirat, a XVI. század elejéről, csinos szines initialékkal és véges-végig Gergely-féle hangjegyekkel. Katholikus egyházi karkönyv, mely az egyház különböző ünnepeire különféle énekeket tartalmaz. Másolóját nem ismerjük, a szövegből azonban kétségtelen, hogy magyar hazánkfia irta. Abban ugyanis igen sok a magyar szó, melyek mind vörös tintával hangjegyek alá vannak irva. Igy a nyitott lapon a latin szöveg közt vörösben olvasható: *„hopp haja koma"*, *„nosza emeljed jól"*, *„nosza lóra legények"* — s tovább a szövegben: *„nosza huszárok"*, *„értök hozzá atyámfia«* — és több más. A kézirat a magyarországi egyházi zene történetéhez érdekes adalékokat szolgáltat.

A csik-somlyai Ferencrendiek tulajdona.

Csontosi János.



II.

MAGYAR NYELVEN IRT KÉZIRATOK MINT NYELVEMLÉKEK.

1228—1539.

A kéziratok ezen csoportja összesen 40 magyar nyelvemléket sorol fel, melyek nyelvünk és irodalmunk 300 éves történetére érdekes világot vetnek. Legrégibb ezek közt a Pray-codexben fönmaradt: »Halotti beszéd és könyörgés«, mely a XIII. század első negyedében, mindenesetre 1228 előtt iratott, s az egyedüli magyar nyelvü emlék, mely az Árpádkorból ránk maradt. Az anjoukorból fönmaradt nyelvemléket a »kőnigsbergi töredéket«, mely a XIV. században iratott, továbbá a XV. századbeli »Ehrenfeld« és »bécsi codexeket« és három más codexet a XVI. század elejéről nem sikerült az országos könyvkiállitásnak megnyernünk. Nyelvemlékeink legtöbbje a XVI. század első negyedéből, az utolsó 1539-ből való, oly időből tehát, midőn magyar nyelvü nyomtatvány vagy egyáltalában nem, vagy pedig igen kevés példányban létezett. Kiemeljük itt a 69, 70, 78, 82 és 86 számu codexeket, melyeket Ráskai Lea nyulakszigeti apácza egymaga másolt. Végül megjegyzem, hogy a codexek az első felfedezők, ismertetők, vagy tulajdonosok neveit viselik.

Az itt felsorolt kéziratok időrendben igy következnek:

61. Halotti beszéd és könyörgés a XIII. század első negyedéből.

A magyar nyelv és irodalom legrégibb reánk maradt emléke. Hártyára van írva és a latin codexnek, melyhez tartozik, csak egy lapját foglalja el. Nyelvtudományi fontosságra nézve azonban csekély terjedelme mellett is minden egyéb régi irott emlékünket fölülmúlja. Leírója ismeretlen s iratásának éve sincs kitéve, de a codexben található krónikai jegyzetek alapján a XIII. század első negyedére tehető.

A Nemz. Múzeum könyvtáráé.

62. Müncheni codex. (Másképen Jászai codex.) 1466-ból.

Negyedrétü papirkézirat, két hasábon, gót betükkel kiállitva, vörös kezdő betükkel és színes lapszéli lombozatokkal. Tartalmazza a négy evangeliomot. Naptárral kezdődik, mely hártyalevelekre van

írva. Az ünnepek közt a magyarországi szentek a szokott, szabott napokon soroltatnak fel. Másolta Némethi György, Tatros városában 1466-ban, kitől a kézirat végén a következő jegyzet maradt fenn:

»E könyv megvégeztetett Németi Györgynek, Hensel Emre fiának keze miatt Moldovában Tathros városában ur születetének ezer négyszáz hatvanhatod esztendejében.«

A müncheni királyi államkönyvtár tulajdona.

63. Szabács viadalja a XV. század utolsó negyedéből.

Két levélből álló papir-kézirat. Történeti éneknek töredéke. Tárgya: Szabács várának ostroma és megvétele Mátyás király által, 1475 végén és a következő év elején. A mi az ének keletkezési idejét illeti, azt az 1476-ik évre lehet tenni, mire az elbeszélés élénksége és közvetlensége utal. A kézirat alkalmasint az eredeti fogalmazvány, mit a sürüen előforduló egykorú törlések és javítások gyanittatnak. A fenmaradt töredék 150 verssorból áll, és így a legterjedelmesebb történeti ének, mely Mátyás korából fenmaradt.

A kéziratot a Történelmi Társulat 1871-iki kirándulása alkalmával a Csicsery-család csicseri (Ung m.) levéltárában fedezték fel. Csicsery Antal úr a Múzeumnak ajándékozta.

64. Magyar naptár Batthyányi Boldizsár Missaléjából, 1489-ből.

E magyar nyelvü naptár azon ívrétü latin Missaléban foglaltatik, melyet *Nemes Fánesy Antal írástudó 1489-ben Batthyányi Boldizsár Köszeg várának kapitánya számára írt.* A missaléban a lapszéleken igen sok a magyar szó s végén a könyvmásoló részletesen elbeszéli a kézírat keletkezési történetét. Reánk nézve azonban különös fontossággal bír a missale elején levő naptár, mely egészen magyar nyelven van irva, s mint nyelvemlék a magyar kéziratok csoportjába tartozik.

A kézirat a Nemzeti Múzeum könyvtáráé.

65. Kinizsiné-Magyar Benigna imádságos könyve, másképen Festetich-codex 1494. körül.

A legfényesebb magyar kézirat, mely a középkorból ránk maradt. Iratott Kinizsi Pálné, született Magyar Benigna számára 1494 körül. A gót betükkel hártyára írt szövegben igen sok az arany initiale; a lapszéleken levő virágos lombozatos diszítések izlésesek s a renaissance hatása alatt készültek. Sem a másolót, sem a könyvfestőt nem ismerjük.

Legszebb és legfényesebb a czímlap, mely az első lap szövegét élénk virágos lapszéli diszítésekkel foglalja be s az initialéban Máriát a kis Jézussal, alul pedig a *Kinizsi* és *Magyar* családok czímerét tünteti fel.

Hogy az imádságos könyv még Kinizsi Pál halála előtt, vagyis 1494. május 3-ika előtt készült, mutatja a 177. levélen olvasható

imádság: »*Pál uram betegségéről . . . . kyt mind papok mind barátok minden egyházban megh mondanak . . .*»

Kiállítja a gróf Festetich-féle keszthelyi könyvtár.

66. Winkler-codex 1506-ból.

Kis nyolczadrét alakú, papirosra írott, új gót és folyó betűjű, elején végén csonka könyv. Tartalma: naptár, énekek, imádságok, tanítások, elmélkedések, Krisztus kínszenvedése, evangéliomi darabok és apáczákhoz intézett beszédek. Egy kéz írása, leírója ismeretlen. Az iratás éve a 117. lapon így van kitéve: »*Mykoron Lazlo kyralne anna azzon ez velagbol ky mwlek Germok agyaba zenth Maria magdolna azzon napya tayaba ezor otzaz hatod eztendobe.*«

Néhai Winkler Mihály pécsi kanonok ajándékából 1801 óta a budapesti magy. kir. egyetemi könyvtáré.

67. Nádor-codex 1508-ból.

Kis nyolczadrét alakú, papirosra írott, kerekbe átmenő újgót betűjű, elül csonka könyv. Tartalma vallásos oktatások és elmélkedések, Krisztus kínszenvedése, legendák, imádságok és énekek. Névtelen leírója ugyanaz, a ki a Simor-codexet is leírta. Iratásának éve a 657—658. lapon így van kitéve: »*Irtac ez kon'vet istennec ziletese vtan ezor kilencz zaz n'olcz eztendobe Amen,*« a hol *kilencz* tollhiba *öt* helyett.

A budapesti m. k. egyetemi könyvtáré.

68. Döbrentei-codex 1508-ból.

Nyolczadrét alakú, papirosra írott, kerekbe átmenő rideg újgót betűjű, elül csonka könyv. Tartalma Dávid zsoltárai, az énekek éneke, Jób könyvének néhány része, Krisztus kínszenvedése, prédikácziók, breviáriumi dicséretek és evangéliumi darabok. Leírója Halabori Bertalan pap, ki nevét és az évet a 230. lapon így teszi ki: »*Bertalan pap beregvarmeg'ei Halabori falvbol nemzett: ez zoltart irta: ziletes vtan ezer ot zaz n'olc eztendoben.*«

A gyulafejérvári püspöki könyvtáré.

69. Példák könyve 1510-ből.

E kis negyedrét alakú papirosra írott, rideg újgót betűjű codex erkölcsi példákat tartalmaz. Leírója három nyúlakszigeti dömés apácza, kik közül az első Ráskai Lea, a Margit-legenda, Cornides-codex, szent Domokos élete és a Horvát-codex leírója; a másik kettő ismeretlen. Ráskai Lea az iratás évét a 28. lap alján következőkép tette ki: »*Ezt irtak vrnak eztendevben. Ezer evt zaz tijz eztendevben. Ezen eztendevben kezteek chynalnij boltoznij az egyhazbelij sanctuariomot*«.

A budapesti m. k. tud. egyetem könyvtáráé.

70. Magyarországi sz. Margit élete 1510-ből.

Papirosra írott, rideg újgót betűjű, nyolczadrét alakú, elül csonka codex, melynek tartalma IV. Béla király leányának, szent Margit dömés apáczának élete és csodatételei. Leírója Ráskai Lea nyúlakszigeti dömés apácza, a ki a Példák könyve első felét, a Cornides-codexet, szent Domonkos életét és a Horvát-codexet is leírta és a Cornides-codex 368. lapja alján nevezi meg magát. Az iratás éve nincs ugyan kitéve, de abból, hogy az 1510-ben írt Példák könyvével egy időben készült, biztosan 1510-re tehető.

A Nemz. Múzeum könyvtáráé.

71. Kinizsiné-Magyar Benigna imádságos könyve másképen Czeh-codex 1513-ból.

Gót ízlésben kiállított hártyakézirat 16-od rétben, színes initialékkal és virágos lapszéli diszítésekkel. Az első levél híján teljes. Tartalmaz imádságokat, melyeket özvegy Kinizsi Pálné, született Magyar Benigna számára bizonyos F. M. vázsonyi pálos 1513-ban írt. A 90-ik levélen ugyanis ez áll: »*Ez kǫnÿweth yrtha F. M. (Frater M.) Nadsaagos Benÿgna azzonnak. Nÿhaÿ Kenesÿ paal thaarsanak. ǫ nadsaaga klastromaban waasomban. Mÿkorth ÿrnaanak kristus zýleteesenek vtaanna ezǫr ǫth zaaz thÿzǫn haarom eztendǫben.*«

E codex a magy. tud. Akadémia könyvtáráé.

72. Nagyszombati codex 1512. és 1513-ból.

Kerekbe átmenő új gót betűjü, papiroson írott nagy nyolczadrét alakú könyv. Tartalmát legnagyobb részt valláserkölcsi oktatások és imádságok teszik. Leírója ismeretlen. Iratásának ideje a 304. lapon így van kitéve: »*Ur istennec segedsegevel vege vag'on 1. 5. 12.*«

Az esztergomi főegyházmegyei könyvtáráé.

73. Peer-codex a XVI. század elejéről.

Kis nyolczadrét alakú, papirosra írott, legnagyobbrészt szép szögletes újgót, vége felé folyó betűjü, három helyen csonka könyv. Tartalma: két legenda, imádságok és énekek. Igen nevezetes darabjai Vásárhelyi András Mária-éneke és Apáti Ferencz feddő éneke. Több kéz írása, leírói azonban ismeretlenek.

A Nemz. Múzeum könyvtáráé.

74. Simor-codex a XVI. század elejéről.

Kis nyolczadrétü hártyakézirat gót ízlésben vörös felirásokkal és kezdőkkel. Elül hátúl csonka. Mindössze 7 levélből áll. Töredék. Tartalmaz egyes részleteket asisi sz. Ferencz életéből. Másolója a Nádor-codexé; neve ismeretlen.

E kéziratot Simor János bibornok-primás mint bajnai lelkész az esztergommegyei Eppelen találta és 1848-ban a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

75. Szent Krisztina élete a XVI. század elejéről.

Negyedrét alakú, papirosra írott, középszerü újgót betüjü, végén csonka könyv. Nevezetes különösen helyesírásáról, valamint arról, hogy czímlapja is van, a mi codexeknél szokatlan. Leírója ismeretlen.

A Nemz. Múzeum könyvtáráé.

76. Guary-codex a XVI. század elejéről.

Kis negyedrét alakú, hártyára írt, nagy rideg újgót betüjü, elül hátul csonka könyv. Tartalma vallásos elmélkedések és tanítások. Leírója egy névtelen Ferencz-rendi szerzetes. Iratásának éve nincs kitéve.

Guary Miklós ajándékából a magy. tud. Akadémia könyvtáráé.

77. Virginia-codex a XVI. század elejéről.

Negyedrét alakú, papirosra írott, újgót betüjü, belül és végül csonka könyv. Tartalma: assisi sz. Ferencz élete, két vallásos oktatás és apáczáknak való regula. Leírója egy ismeretlen nevü Ferencz-rendi szerzetes, ki könyvét clarissa apáczák számára készítette.

A magy. tud. Akadémia könyvtáráé.

78. Cornides-codex 1514—1519-ből.

Kis negyedrét alaku, papirosra irott, kerekbe átmenő újgót betüjü kézirat. Tartalma prédikácziók és legendák. Leírója Ráskai Lea nyúlakszigeti dömés apácza, a Margit-legenda, a Példák könyve első fele, szent Domonkos élete és a Horváth-codex leirója, ki a 368. lap alján igy nevezi meg magát: »*Vegeztetyk zent iustitia azzonnak elete. vrnak eztendeyben. Ezer. evtzaz. tyzenheet eztendevben.: — raskay lea.*«

A budapesti m. k. tudomány-egyetem könyvtáráé.

79. Gömöry-codex 1516-ból.

Papirosra s kerekbe átmenő újgót betükkel irt tizenketted-rét alakú imádságos könyv. Egyik részének leirója Tetemi Pál vázsonyi vikárius, ki az 53. lapon igy nevezi meg magát: »*Ez jrasokat irta frater pal tetemy vasony vikarius.*« A többi leiró ismeretlen. Az iratás éve az 58. lapon igy van kitéve: »*Ez kys kevnyuet kezdetem jrnom Ur zwletetynek vtana z ezer wt zaz tyzen hat eztendevbe zent clara azony napyan Atyank zent domokosnak oktauajan. Het oran.*«

E codex Gömöry Károly ajándékából 1821. óta a Nemz. Muz. könyvtáráé.

80. Jordánszky-codex 1516-ból és 1519-ből.

Középszerü folio alakú, papirosra irott, szines czifrázatokkal diszitett, rideg újgót betüjü, elül két helyen csonka könyv, mely az ó-szövetségnek nehány könyvét és az új-szövetséget foglalja magában. Ez az Érdy-codex után a legterjedelmesebb régi magyar kézirat. Leirója ismeretlen. Iratásának elsö éve sz. János evangélioma végén igy van kitéve: »*Adwenthnek elso zerdayan Azon eztendőben mykoron Cristus zylesetwl foghwan yrnanak Ezer ewth zaz tyzen hatod eztendoben.*« A másik évszám a birák könyve végén igy van kitéve: »*Ez az ooh törweennek heeted kenywenek veeghezety: mynere my ydwesseghwnkre zykzeegh. zent dorottya azzon napyan ezer ewth zaoz tyzen kylencz eztendewben. 1:5:1:9:*« Elveszett leveleiből 23 csak 1880-ban került meg.

E codexből két levél a Nemzeti Muzeum tulajdona, a többi az esztergomi főszékesegyház könyvtáráé.

81. Jankovich-töredék 1519-ből.

Középszerü folió alaku, papirosra irott, rideg ujgót betüjü, két levélnyi töredék, mely a Jordánszky-codexbe tartozik. Minthogy az ó-szövetségi részből való s az 1519-ben készült, e két levél is 1519-re teendő.

E töredék előbb Jankovich Miklósé volt, most a Nemz. Muzeum könyvtáráé.

82. Sz. Domonkos élete 1517-ből.

Nyolczad-rét alakú, papirosra irott, kerekbe átmenő újgót betüjü kézirat. Leirója Ráskai Leo nyúlakszigeti dömés apácza, a ki három egyéb munkán kivül a Margit-legendát is leirta. Iratásának éve a 265. lapon igy van kitéve: »*Ezer evt zaz es tyzenheet eztendevben vegeztetet ez kevnyv. zerdan husvet napja vtan. Ezen eztendevben halanak meg az veen sororok. legendy kato azzon mynd az terbby.*«

A Nemz. Múzeum könyvtáráé.

83. Lányi-codex 1519-ből.

Kis nyolczadrét alakú, papirosra irott, kerekbe átmenő, kapcsolt újgót betüjü, elül hátúl csonka apácza ordinárium. Három leirója közül kettő ismeretlen, a harmadik Kálmáncsei László pap, hihetőleg mind a három Ferencz-rendi szerzetes. A könyv alkalmasint clarissa apáczák számára készült. A harmadik leiró neve és az iratás éve a 414. lapon így van kitéve: »*Laudetur deus Necnon sua genitrix vnica: quum finis ad esse videtur per me ladislaum presbyterium de Kalmanchey ad refrigerium Corporis et anime sue: quod opifex omnium rerum: hominibus In ipso sperantibus tribuere sine fine dignetur 1519.*«

A magy. tud. Akadémia könyvtáráé.

84. Debreczeni-codex 1519-ből.

Nyolczadrét alaku, papirosra irott, kerekbe átmenő ujgót betüjü, több helyt csonka könyv. Tartalma: prédikácziók, legendák, erkölcstanitó példák, vallásos oktatások és Krisztus kinszenvedése. Hat névtelen Ferencz-rendi szerzetes leirója közül az ötödik a Nádor-codexé. Iratása éve az 529. lapon igy van kitéve: »*es ez ydebe hog' ez vala yrnak vala wronk yesusnak az ew zÿletesenek vtanna harom zaz tÿz eztendebe, es ymaran oh aytatos lelek ha megh Akarod tudnod hogÿ haÿn eztendeye vagyon hogÿ zent katerinat megh ewltek es hog' martÿromsagot zenuedet rÿwnideden rea feleltetÿk hog' Ezer keeth zaz' es kelench' ezte'deÿe vagyon ho'g ewtet megh ewlteek.*« A két szám összeadásából 1519 kerül ki.

A debreczeni ref. collegium könyvtáráé.

85. Könyvecske a szent apostolok méltóságáról 1521-ből.

E kis negyedrét alaku, papirosra irott, folyóba átmenő ujgót betüjü kis codex egy prédikácziót foglal magában, mely apostolok méltóságáról szól. Leirója egy névtelen nyulakszigeti (Margitszigeti) dömés apácza. Iratásának éve 1521 az utolsó lapon van kitéve.

A budapesti m. k. egyetemi könyvtáráé.

86. Horvát-codex 1522-ből.

Nyolczadrét alaku, papirosra irt, kerekbe átmenő ujgót betüjü kézirat. Szól Isten fiának testfelvételéről, szüz Mária haláláról és a szerzetes életről. Leirója Ráskai Lea, nyulakszigeti dömés apácza, a ki a Margit-legendát, a Példák könyve első részét, a Cornides-codexet és szent-Domonkos életét is leirta. Iratása éve a 220. lapon igy van kitéve: »*Vegeztetet ez kevnv hetfevn zent simon es zent iude estyn. vr zvletety vtan. Ezer. Evt zaz. huzon keet eztendevben.*«

A Nemz. Muzeum könyvtáráé.

87. Keszthelyi-codex 1522-ből.

Negyedrét alaku, papirosra irt, rideg ujgót betüjü zsoltárkönyv. Leirója Velikei Gergely Lékán Vas vármegyében. A leiró neve és az iratás éve az utolsó lapon igy van kitéve: »*Et hic est finis huius operis per me gregorium de welykee In lewka 1522.*«

A gróf Festetich-féle keszthelyi könyvtáré.

88. Vitkovics-codex 1525-ből.

Kis nyolczadrét alaku, papirosra irott, rideg ujgót betüjü, belül és hátul csonka könyvecske. Tartalma uj szerzetesek regulája és imádságok. Ismeretlen leirója alkalmasint clarissa apácza s a könyvecske maga is hihetőleg clarissa növendékeknek volt szánva. Iratásának éve a 103. lapon igy van kitéve: »*Vzoges zent peter napyan 1525.*«

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

89. Miskolczi-codex a XVI. század első negyedéből.

Kis nyolczadrét alaku, papirosra irott, rideg ujgot betüjü, 12 levélnyi, elül hátul csonka töredék. Tartalma: uj szerzetesek regulája, mely a Vitkovics-codex első darabjának illető részével azonos; névtelen leirója is a Vitkovics-codexé. Iratása éve nincs kitéve, de minthogy az irás az 1525-ben készült Vitkovics-codexével egykoru, a XVI. század első negyedének végére kell tenni. E codexről eddig a nyilvánosságnak nem volt tudomása.

Szeremley József t. dobi ref. lelkész ajándékából 1877. óta a miskolczi ref. lyceum könyvtáráé.

90. Kazinczy-codex 1526-ból.

Rideg ujgót betüjü, papirosra irott kis nyolczadrét alaku könyv. Tartalmát predikácziók, erkölcstanitó példák és legendák teszik. Leirója három ismeretlen nevü Ferenczrendi szerzetes. Iratásának ideje hat helyen van kitéve, négyszer 1526, egyszer 1529 és egyszer 1541 tünik ki. A 1526. évszámban az 5-ös mindig olyan mint a mai 7-es. A 38. lapon »*Az kÿ irta eg' aue mariat keer 1526.*«

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

91. Sándor-codex a XVI. század első negyedéből.

Kis negyedrét alaku, papirosra irott, kapcsolt ujgót betüjü codex, melynek tartalmát erkölcstanitó példák teszik. Leirója egy ismeretlen nevü nyulakszigeti dömés apácza.

A budapesti m. k. egyetemi könyvtáré.

92. Bod-codex a XVI. század első negyedéből.

Kis negyedrét alaku, papirosra irott, ujgót betüjü könyv, melynek tartalma két vallásos elmélkedés több példával. Leirója egy ismeretlen nevü nyulakszigeti dömés apácza, ki irását igy fejezi be: »*Ennek io aldomassa volna io helen.*«

A budapesti egyetemi könyvtáré.

93. Weszprémi-codex a XVI. század első negyedéből.

Kis nyolczadrét alaku, papirosra irott, kapcsolt ujgót betüjü, végén csonka könyv, mely clarissa apáczák számára készült. Tartalma: Krisztus kinszenvedéséről való prédikáczió és sz.-Bonaventura könyve a tökéletes életről. Két kéz irása. A leirók ismeretlenek s iratásának éve nincs kitéve, ellenben a 115. lapon meg van nevezve egykori hihetőleg clarissa apácza birtokosa ily szavakkal: »*Az somodi nenem könue ez.*«

A budapesti m. k. tudomány. egyetem könyvtáráé.

94. Gyöngyösi-codex a XVI. század első negyedéből.

Kis negyedrét alaku, papirosra irott, jobbára kapcsolt ujgót betüjü imádságos könyv. Eleje van irva egy énektöredék sz.-Lászlóról és egy ének Mátyás királyról. Négy ismeretlen kéz irása.
A magyar tud. Akadémia könyvtáráé.

95. Göttweigi ima-töredék a XVI. század első negyedéből.

Ezen ima-töredéket Dr. Rómer Flóris nagyérdemü tudósunk a göttweigi benczések könyvtárában fedezte fel. Mindössze 11 sorból áll s egy 8-ad rétü XV. sz. latin kézirat egyik lapjára van írva. A kézirat azelőtt a magyarországi pálosoké volt s a rend egyéb könyveivel együtt került Göttweigba. Az ima szüz Máriához van intézve s igy kezdődik:

»Irgalomnak Annya Mária
Menyországnak asszonya
Angyaloknak öröme
Szüzeknek virága.«

A göttweigi benczésrend könyvtáráé.

96. Érdy-codex 1527-ből.

E középszerü folió alaku, papirosra irott legnagyobb részt folyó és csak egyes beiktatott darabjaiban rideg ujgót betüjü könyv a legnagyobb régi magyar codex. Tartalma: prédikácziók az egész évre. Leirója egy ismeretlen carthausi szerzetes, ki e könyvét saját vallomása szerint részint megtértek, részint különféle nőszerzetesek, köztük a saját szerzetebeli apáczák fölszólitására és használatára irta. A befejezés igy hangzik: »*Finis apparet in die clementis 1527.*«
A Nemz. Muzeum könyvtáráé.

97. Thewrewk-codex 1531-ből.

Tizenkettedrét alaku, papirosra irott, többnyire rideg ujgót betüjü imádságos könyv. Egyik nevezetes darabja: Vásárhelyi András Mária éneke. Több kéz müve; a leirók mind ismeretlenek. Legszebb, leggyakorlottabb az első kéz irása.
A magy. tud. Akadémia könyvtáráé.

98. Tihanyi-codex 1531. és 1532-ből.

Kis nyolczadrét alaku, a papirosra irt, rideg ujgót betüjü könyv Tartalmát legnagyobb részt prédikácziók teszik. Leirója ismeretlen nevü Ferencz-rendi szerzetes, a ki a 29. lapon igy teszi ki az iratás évét: »*Ez iras irattatot urnak ziletesenek utanna ezer otzaz harminc' eg' eztendobe es el vegeztetetot aldozo estin aki irtha ave mariat ker ff.*«
A tihanyi apátság könyvtáráé.

99. Kriza-codex 1532-ből.

E tizenhatod-rét alakú, hártyára irott, meglehetős ügyesen rajzolt és csinosan festett kezdőbetőkkel s czifrázatokkal diszített, imádságos könyvecskét Garay Pál dömés szerzetes irta, ki az utolsó lapon nevét és az évszámot igy mondja meg: »*Ezer ǫt zaaz harmincz kettǫd eztendǫben ez kǫnwechket vegeztem zent priska napyan Frater pal Garay predicatǫr zǫrzetbely.*«

A magy. tud. Akadémia könyvtáráé.

100. Kulcsár-codex 1539-ből.

Kis negyed-rét alakú, papirosra irott, kerekdedbe átmenő rideg újgót betüjü zsoltárkönyv. Leirója Pápai Pál szerzetes, a ki nevét és az évszámot az utolsó lapon igy teszi ki: »*Finitur psalterium Anno domini 1.5.3.9. per fratrem paulum de papa.*«

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

101. Batthyányi-féle Hymnárium másképen Batthyányi-codex a XVI. sz. végéről.

Ezen kézirat a szorosan vett magyar nyelvemlékek közé nem tartozik; irodalomtörténeti becsénél fogva azonban az utána következő négy kézirattal együtt fölvettük ezen sorozatba. Ivrétü papiron gót betükkel van irva s Gergely-féle hangjegyekre tett magyar katholikus énekeket tartalmaz, melyek a magyar zene történetéhez érdekes adalékokat szolgáltatnak. A szöveget csinos tollrajz-initialék diszítik.

Kiállítja a gy.-fehérvári gróf Batthyányi-könyvtár.

102. Az VIII. Kelemen pápa hatalmából megújított római Breviariumnak közönséges rubricái 1605-ből.

Negyedrétü papirkézirat, mely a VIII. Kelemen pápa által megujított szabályokat (rubricákat) a Breviarium mondásához tartalmazza. Lythurgikus könyv, mely szabályozza, hogy miféle zsoltárokat, leczkéket és imádságokat kell az egyházi esztendő különböző ünnepein mondani. Iratott Gráczban 1605-ben május 10-kén, valószinűleg magyar apáczák számára. Szerzője és másolója ismeretlen; valószinü azonban, hogy valamely magyarországi jezsuita Gráczban irta. Az utolsó lapon ugyanis ezen feljegyzés olvasható: »Finis graecii die decima maji 1605.« A munka ekkorig még kiadva nincsen s csak ezen kéziratban maradt fenn. Felkutatását egy könyvbuvárunknak köszönjük.

Kiállítja az olmützi cs. kir. Studien-Bibliothek.

103. Graduale Ecclesiae Hungaricae Eperjesiensis 1635-ből.

Ivrétü papirkézirat, mely a protestáns egyházban énekeltetni szokott zsoltárokat és énekeket, Gergely-féle hangjegyekre irva

tartalmazza. Igen díszesen van kiállítva. Különösen szépek tollrajz-initialéi, melyek nagy ügyességgel vannak rajzolva. A Graduálét Bánszky Dániel breznóbányai magyar kántor az eperjesi evangelicus egyház használatára szerkesztette, és Glosius András 1607-ben másolta. A kézirat a magyarországi protestáns lythurgia történetére nagy fontossággal bir s ekkorig még tüzetesen átvizsgálva nem volt

Kiállítja gróf Andrássy Manó.

104. Kájoni János Cancionaléja 1673-ból.

Ivrétü papirkézirat, mely Kájoni János csik-somlyói ferenczrendi szerzetes Cancionaléját tartalmazza. A munkában a szerző az egyházi magyar és latin énekeket és zsoltárokat versekbe szedte s Gergely-féle hangjegyekkel melodiákat irt hozzá. Munkája Csik-Somlyóban megjelent nyomtatásban 1673-ban s csak 2 példányban maradt fenn. Fényképezett arczképe a kézirat elején látható.

Kiállítja a csik-somlyói ferenczrendiek könyvtára.

105. Balassa Bálint szerelmes énekei a XVII. századból.

Negyedrétü papirkézirat, mely föntartotta Balassa Bálint elveszettnek hitt szerelmes énekeit. A kézirat a költőnek nem eredeti kézirata, hanem XVII. századbeli másolat. Fölfedezték a Magyar Történelmi Társulat kiránduló tagjai 1874-ben báró Randvánszky Antal radványi könyvtárában.

Kiállítja báró Radvánszky Antal Radványról.

Volf György.



III.

HAZAI TÖRTÉNETI ÉS MŰVELŐDÉS-TÖRTÉNETI KÚTFŐK.

1200—1526-ig.

A kiállitás ezen csoportjába tartoznak azon kéziratok, melyeket a hazai történetirás és miveltségtörténet középkori kútfők közé soroz. Ilyenek: a magyarországi krónikák és legendák, városi törvénykönyvek, számadások és jegyzőkönyvek, hazai szerzetesrendek constitutioi és krónikái, matriculák, magyarországi szerzők müvei és régi hazai könyvtárak kéziratai, ez utóbbiak mint adalékok középkori könyvtáraink történetéhez. Ezekből a legrégibb Sz. István király legendája Hartviktól, mely valószinüleg 1200 táján másoltatott s a Nemzeti Múzeum tulajdona. Ritkaságánál és történeti becsénél fogva nagy fontosságu a pannonhalmi főapátság chartulariuma, más néven »Liber Ruber«, mely a XIII. sz. második felében készült s az egyedüli ilynemü írott emlék, mely a középkorból ránk maradt. Anonymust, Kézai Simon krónikáját és a pozsonyi krónikát nem sikerült a kiállitásnak megnyernünk. Müveltség-történeti szempontból igen becsesek a nagyszebeni plébánia és a krakkai magyar tanulók anyakönyvei a XIV—XV. századból, melyeknek elseje 1357-ig, másika 1493-ig nyulik fel. Hasonló becsük van a magyarországi pálosak és ferenczrendiek törvénykönyveinek és krónikáinak, melyekben épen úgy mint a városi számadáskönyvekben igen sok feldolgozatlan anyag rejlik. Ez utóbbiak közt legrégibb a nagyszombati számkönyv, mely 1397-ben kezdődik. Következik a körmöczi 1423, és a bártfai 1432-ből. Középkori szerzőink névsorát Budai Mihály dömés nyitja meg, kitől a XIV. századból egy kótás Agenda maradt fönn. Ezt követik Kézsmárki János szepesolaszi plebános és theologiai író két kötetes Summaja a XV., Semftleben Zsigmond podolini lelkész latin-német szótára a XV. századból, s a mit első helyen kellett volna emlitenünk, a bolognai egyetem törvényei 1317-ből, melyek Miklós nógrádi főesperes és esztergomi kanonok rektorsága és befolyása alatt készültek. Végül középkori könyvtárainkból bemutatunk nehány kéziratot, melyek egykoru feljegyzéseikben vagy czimereikben, több könyvtárnak emlékét tartották fönn s becses adalékot szolgáltatnak a hazai középkori könyvtárak történetéhez. Ezek közt Kanizsai János kézirata a legrégibb. Következnek a lechniczi és látóköví kartauziak,

továbbá Vitéz János, Garázda Péter, Bakocs és Báthory Miklós kéziratai. A sorozatot Nagonius munkája rekeszti be II. Ulászló czimerével.

Végül megjegyzem, hogy ezen sorozatban összesen 75 kézirat, köztük 64 latin nyelvü van kiállítva. Ott a hol a nyelv különösen kiemelve nincsen, mindig latin nyelv értendő.

A kéziratok chronologiai sorrendben így következnek:

106. Hartvicus: Legenda S. Stephani Regis Hungariae 1200 körül.

Hártyakézirat nagy nyolczadrétben, mely 20 levélből áll, s egy másik XIII. századi kézirathoz van kötve. Irásbeli jelleme gót. Tartalmazza Hartvik regensburgi püspöknek sz. István királyról irt legendáját. A szerző 1108-ban V. Henrik császár kiséretében jött Magyarországba, midőn ez a pártos Álmos herczegnek Kálmán király ellen segitségül jött. Hartvik a császár visszavonulása után is Magyarországban maradt, hogy a két testvért kibékitse. Ekkor, a király felhivására irta meg sz. Istvánnak életrajzát. A kézirat nem a püspöknek saját irása, hanem közel egykoru másolat. Másolóját nem ismerjük. A szerző a legendát Kálmán királynak ajánlotta. Ez ajánlás a kiállitott példányban meg van. A kézirat ezelőtt egy frankfurti zárda könyvtáráé volt, majd a város birtokába került, mely azt 1814-ben néhai József főherczeg nádornak a Muzeum számára ajándékul megküldötte. Kiemeljük, hogy a legenda a kiállitott legendák közt a legrégibb és legteljesebb, és hogy valószinüleg 1200 körül másoltatott. Hogy miként került Frankfurtba, nem tudjuk. Okleveleink azonban már a XIV. században sz. István király legendájának három hiteles példányáról tesznek emlitést, melyekből az egyik a fejérvári, a másik az esztergomi káptalan s a harmadik e pannonhalmi főapátság levéltárában őriztetett. Hogy hova lettek ezek azóta, ekkorig még felderitve nincsen.

Kiállitja a Nemzeti Múzeum könyvtára.

107. Hartvicus: Legenda S. Stephani Regis Hungariae 1200 után.

Nagy ívrétben két hasábon irt hártyakézirat, mely a szent kereszti (Austria) czisterciták nagy Legendariumában foglaltatik s összesen 4 levélből áll. Iratott, a kéziratban levő többi legendákkal együtt, 1200 után, s az előbbi példánytól nem csak abban különbözik, hogy Hartvik ajánló levele Kálmán királyhoz hiányzik belőle, hanem a szövegben is eltéréseket mutat. Ez tehát más példányról másoltatott. Irásbeli jellemére nézve átmeneti irást tüntet fel, a milyen a XII. század végén és a XIII. század elején volt használatban. Betüinek általános jelleme még kerek, de egyes sorokban a közeledés a gót irás felé már észrevehető.

A kézirat a szent kereszti cisterciták könyvtáráé.

108. Hartvicus: Legenda S. Stephani Regis Hungariae 1200 után.

Ívrétü hártyakézirat egy hasábon irva. Mint az előbbi, ugy ez is egy legendás könyvnek alkotórésze, s a kézirat többi legendáival együtt valószinüleg a XIII. század elején iratott. Mindössze 12 levél. Szövege teljes. Benne van Hartvik előszava is. E tekintetben a budapesti példányhoz legközelebb áll. Irásbeli jelleme az előbbi kézirathoz hasonló.

A reini (Graz mellett) benezések könyvtáráé.

109. Legendae Sanctorum Regni Hungariae a XV. századból.

Nyolczadrétü papirkézirat. Tartalmazza a magyarországi szentek legendáit XV. századi másolatban. Kezdődik sz. István legendájával, végződik sz. Gellértével. Közben vannak sz. Imre és sz. László.

A müncheni királyi udvari államkönyvtáré.

110. Magyarország rövid Annalesei 1228 előtt.

Rövid történeti feljegyzések, a már többször emlitett Pray-codex tiszta leveleire, 1228 előtt irva. Vonatkoznak az árpádházi magyar királyok uralkodására és halálára. Az utolsó feljegyzés 1228-ból való s a pozsonymegyei deákii egyház felszenteléséről szól. E rövid annalesek ekkorig már többször ki vannak adva.

Kiállitja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

111. Sz. István király törvényei a XIII. századból.

Sz. István király törvényeinek eredeti példánya elveszett; tartalmuk csak későbbi átiratokban és másolatokban maradt fenn. Ily nagybecsü másolat a XIII. század elejéről van az admonti bencések könyvtárában, s »*Decretum Regale Stephani Regis*« a czime. A kézirat negyedrétü hártyán gót betükkel van irva s mindösze 8 levélből áll. Sajnálatunkra jelenleg egy külföldi német tudós használja, ezért a róla szalmapapiroson készitett jól sikerült hasonmást állitottuk ki.

A hasonmás a m. t. Akadémia könyvtáráé.

112. Pannonhalmi „Liber Ruber" a XIII. századból.

Hazánkban a magyar királyi középkori kanczellária ugynevezett »királyi könyvei« mind elvesztek. Hasonlóképen elpusztultak a hiteles helyek középkori chartulariumai is, melyekből csak egyetlen egy példány a pannonhalmi főapátság levéltárából maradt fön. Ezen »*Liber Ruber*« vagyis vörös könyv név alatt ismert kézirat, a XIII. század második felében, kétségkivül pannonhalmi bencés által iratott s a főapátság kiváltságleveleinek másolatait 1000—1240-ig tartalmazza.

Történeti, jogtörténeti, jogi és oklevéltani szempontból nagy fontosságu. Több oly árpádkori oklevelet őrzött meg melyek eredetiben már elvesztek. Mint hazai chartularium pedig a maga nemében unicum,

s a pannonhalmi főapátságnak méltán féltékenyen őrzött kincse. Ivrétü hártyára van irva s összesen 75 beirt levélből áll. Az ismeretlen másoló kitünően kezelte a tollat s az oklevelek eredeti irásbeli jellemét és sigláit igen jól tudta utánozni; minden egyes oklevelet a lapszéleken miniummal és kék festékkel számozott meg. Néhol a szövegben is alkalmazta a rubrumot. Eredetileg a chartularium nagyobb volt, mert az utolsó levélen levő oklevél befejezetlen. Meddig terjedhetett? nem tudni. De a XVI. században mikor a kéziratot ujra kötötték már ilyen állapotban volt. A chartularium irása különben nem könyvirás, hanem utánzott oklevélirás, s a másoló által használt kék és vörös tollrajz initialékből következtethető hogy a XIII. század második felében készült.

Kiállitja a pannonhalmi főapátság.

113. Árpádházi sz. Erzsébet legendája a XIV. századból.

II. Endre király leányának életrajza, egy XIV. századbeli ivrétü hártyakéziratban más legendák közt felsorolva. Az életrajz a többi legendákkal együtt gót betükkel van irva s több levelet vesz igénybe.

A kézirat a pozsonyi káptalan könyvtáráé.

114. Árpádházi sz. Erzsébet legendája a XIV. századból.

Foglaltatik egy negyedrétü hártyakéziratban mely legendákkal tartalmaz s csinos gót betükkel van irva. Szövege az előbbivel megegyez.

A kézirat a M. T. Akadémia könyvtáráé.

115. A bécsi képes krónikának lapjai.

Nagy Lajos királyunk idejéből egy fényes kiállitásu krónika maradt ránk, mely irodalmunkban »bécsi képes krónika« név alatt ismeretes s a bécsi császári udvari könyvtárnak egyik főodisze. Czime: »*Cronica de Gestis Ungarorum*« s mint a bevezetés kezdő sorai mutatják, 1358-ban iratott. Ivrétü hártyán nagy fénnyel van kiállitva, s összesen 73 levélből áll. A szöveget történeti korszakokat, eseményeket és alakokat feltüntető képek diszitik; ezeknek száma 142-re megy. Festőjüket nem ismerjük; tekintve azomban a képeken látható typusokat, kostumeöket, vidékeket, épületeket és alakokat, s azon közvetlenséget, mely ezeknek kivitelében nyilvánul, alig lehet kétségünk az iránt, hogy a krónika a hazában készült. Tartalmazza a magyarok történetét a legrégibb időktől átirva a pozsonyi krónikából 1330-ig és folytatva azt Károly király haláláig, 1342-ig. Valószinüleg ez az a magyar krónika, melyet, mint egy 1462-iki feljegyzésből tudjuk, — VII. Károly franczia király Brankovics István szerb despotának ajándékúl küldött. A franczia udvarba pedig kétségtelenül mint Nagy Lajos magyar király ajándéka került.

A M. T. Akadémia archaeologiai bizottságának megbizásából, Bicsérdy János az egész krónikát festményeivel együtt hártyalapokra hiven lemásolta. Ezen példányt a nevezett bizottság a Muzeumnak ajánlotta fel.

Ezekből a könyvkiállitás az 1-ső, 21. és 41-ik lapokat mutatja be. Különösen érdekes az első lap, mely a krónika iratási idején kivül Nagy Lajos király arczképét örökitette meg Az alsó lapszélben az ország czimere az Anjou-liliomokkal, s az Anjou-család czimere látható.

Kiállitja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

116. Cronicon Hungariae monacense 1444 előtt.

Magyarország rövid krónikája más krónikákból kivonva.Kezdődik a kunok bejövetével végződik 1329-ben. Ezután felsorolja a magyar királyok névsorát s V. Lászlónál megszakadt. Bizonyára ekkor iratott. Mindössze 20 nyolczadrétü papir levélből áll s egy XV. századi vegyes tartalmu kézirathoz van kötve. Ekkorig még felhasználva nincsen.

A müncheni királyi udvari könyvtáré.

117. Dubniczi krónika 1480-ból.

Negyedrétü papirkézirat ismeretlen szerzőtől. Iratott 1480 táján; tartalmazza Magyarország történetét elejétől Salamon királyig a bécsi-, azontul pedig 1473-ig a budai krónikából. A szövegben jelentéktelen eltérések vannak s csak Lajos király történetében beszél el a másoló egy névtelen kortárs után oly részleteket, melyek az előbbi krónikákban nincsenek meg. A krónika 1479-ig van levezetve. Mátyás királyról nem a legkedvezőbben ir. A szövegben rajzok számára üres helyek vannak, de azokból csak kettő az első lapon készült el. Egykoru kötése préselt barna bőr, egyszerü vágással.

A krónika az Illésházyak dubnitzi könyvtárával került a Muzeumba.

118. Mueglen Henrik Magyarország Krónikája német nyelven a XV. századból.

Ivrétü papirkézirat, német nyelven, két hasábon irva. Tartalmazza Mueglen szász származásu lovagnak, ki Nagy Lajos, Rudolf osztrák herczeg és Károly cseh király udvaránál fordult meg 1358—1465-ben irott krónikáját XV. századi másolatban, s az »Ofner Stadtrecht« czimü XV. századi kézirathoz van kötve.

Kiállitja a pozsonyi evang. lyceumi könyvtár.

119. Turóczy János krónikája a XV. század végéről.

Negyedrétü papirkézirat gót cursiv betükkel irva. Az Augsburgban 1488-ban megjelent Thuróczy-krónikának egykoru másolata, na-

gyon kevés eltérésekkel. Ez azon példány, melyből Bongars Thuróczy krónikáját ujból kiadta. A szövegben az illustracziók számára ürcs közök vannak.

Kiállitja a berni egyetemi könyvtár.

120. Ransanus: Magyarország története a XVI. század elejéről.

Hártyakézirat nyolczadrétben, olaszországi kéziratok izlésében, fényesen kiállitva, gazdag lapszéli diszitésekkel, arany initialékkal és egy miniature képpel, mely Mátyás királyt és Beatrix királynét trónon ülve ábrázolja, a mint egy főpapi ornatusba öltözött egyházi férfiut fogadnak. Ez Ransanus Péter siciliai püspök, ki mint a nápolyi király hövete Mátyás udvaránál tartózkodott; megirta Magyarország történetét s ezt Mátyás királynak ajánlotta. A kép azon jelenetet örökiti meg, midőn Ransanus Mátyás király előtt beszédet tart. A czimlap alján II. Ulászló és Bakocs Tamás czimere. A kézirat a XVI. század elején iratott s kétféle irást tüntet fel, elején van egy János nevü, palermoi származásu dömésnek ajánlólevele Bakocs Tamás esztergomi bibornok-érsekhez, melyben a primás magasztalása után elbeszéli, hogy Ransanus halála után, mint annak rokona örökölte ezen példányt és azt most a primásnak ajánlja ajándékul. Erre vonatkozik az első lapra gyarló ecsettel festett kép, a mely Bakocsot ülve tünteti fel, a mint egy előtte térdelő szerzetes kezéből könyvet vesz át. A lap alján van a Bakocs-czimer. Ezután következik Ransanus ajánló levele Mátyás királyhoz, a könyv tartalom-mutatója, Ransanus beszéde Mátyáshoz és a történet szövege A kézirat eredetileg Bakocs Tamás bibornoké volt, honnan 1612-ben gróf Thurzó György nádor könyvtárába s e század elején Jankovics Miklós gyüjteményébe s innen a Nemzeti Muzeum könyvtárába került.

121. Corvin János horoscopja 1485-ből.

Nyolczadrétü papirkézirat. Négy levélből áll, az első üres. A szöveg a második lapon veszi kezdetét, s szabályos cursiv irásban foly. E lap elején van az első horoscop, melynek ábrája Corvin János születési évét és az ég akkori állapotát tüntcti föl. E szerint Corvin János 1473. április 2-án 9 óra 29 első és 15 másodperczkor született.

A második horoscop 1485. április 2-áról szól, midőn Corvin Corvin János 12 éves.

Mindkét ábrát csillagászati és astrologicus magyarázat követi. Ez utóbbiak a királyfi hajlamaira lelkületére s jövő sorsára vonatkozó jóslatokat tartalmaznak s a kor irányát hiven jellemzik. A horoscopot valószinüleg Ilkus Márton Mátyás udvari csillagásza készitettc.

Kiállitja a krakkai egyetemi Jagelló-könyvtár.

122. Galeotti: De Egregie sapienter iocose dictis ac factis Serenissimi Regis Mathiae ad Inclitum Ducem Joannem ejus filium a XV. század végéről.

Hártya kézirat nyolczadrétben az egyszerübb olaszországi kéziratok izlésében kiállitva. A ezimlapon egy initiale, egy mellkép, és a czimerben a magyarországi pólyák láthatók. A kézirat Galeottinak Mátyás király böles és tréfás mondásairól irt munkáját tartalmazza s Corvin Jánosnak van ajánlva. Kötése és vágása 1585-ból származik.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

123. A nagyszebeni plébánia anyakönyve a XIV.—XV. századból.

Negyedrétü hártyakézirat, mely a nagy-szebeni plebánia-egyház javadalmait, alapitványait, követeléseit ingóságait, kincseit, könyveit, lelkészeit kisebb-nagyobb megszakitással 1357—1571-ig sorolja fel. Az egyedüli hazai középkori anyakönyv, melyet ismerünk, fontos történeti és müveltségtörténeti adatokkal. Igy például fel van benne sorolva összesen 240 könyv mint a plebánia egyház tulajdona, továbbá nagyszámu egyházi ékszer, ruha és más értékes ingóságok, melyekből a plebánia-egyház XIV—XV. századi gazdagságára következtethetünk. Az anyakönyv 41 levélből áll s a gy.-fehérvári gróf Batthyányi könyvtáré.

124. Bursa Ungarorum Universitatis Cracoviensis 1493—1557.

A krakkói egyetemen 1493—1557-ig tanult magyarországi ifjuság anyakönyve, negyedrétü hártyakötetben. A krakkai egyetem anyakönyvei 1400-tól kezdődnek s 1493-ig a magyarországi tanulókat a többi tanulókkal együtt sorolják fel; ekkor azonban a magyaroknak már önálló anyakönyvük volt s neveiket itt együtt találjuk feljegyezve. A nyitott lapon, melyre az 1493-iki nyári félév tanulói vannak irva, 49 magyar ifju neve olvasható. Az anyakönyv reánk nézve kiváló müveltségtörténeti fontossággal bir.

Kiállitja a krakkai egyetemi Jagelló-könyvtár.

125. Poggio Braceiolini Hunyadi Jánoshoz intézett két levele 1448-ból.

Egykoru másolat a krakkai Jagello-könyvtár egy XV. századi papirkéziratában, mely a humanismus történetére érdekes levelezéseket tartalmaz. Összesen 16 negyed-rétü beirt lapból áll, melyek a többi levelek közé vannak kötve. A levelek szerzője Poggio Braceiolini, kitünő olasz humanista és a római Curia nagyhirü titkára, ki az olasz tudománykedvelő fejedelmekkel élénk levelezésben volt s több munkáját nekik ajánlotta. Hunyady Jánoshoz 1448-ban intézett két levele azért nagyfontosságu reánk nézve, mert a humanismus magyarországi történetéhez beeses adalékokat szolgáltat. Igy egyik levelében magasztalja Hunyadi János hős tetteit és felkéri, tudositsa őt rendesen had-

járatai felől, minthogy ezeknek történetirója szeretne lenni. A másikban Hunyadit a tudomány iránti érdeklődéscért magasztalja, örömét fejezi ki a felett, *hogy az ő munkáit is olvassa,* és felszólitására megküldi neki ujabb kiadványait.

A krakkai egyetemi Jagello-könyvtáré.

126. Rituale Paulinorum. Regula S. Augustini. Constitutiones fratrum Heremitarum Sancti Pauli primi heremite 1410-ból.

Magyarországi pálosok szerkönyve és constitutioi érdekes művelődéstörténeti tartalommal. A kézirat nyolczadrétben van irva, szélei nedvességből sokat szenvedtek, a szöveg felirásai vörösek. Eredeti kötéséből csak a fatáblák maradtak meg. A kézirat a szent ilonai (Zalamegyében) pálos zárdáé volt, jelenleg a muzeumi könyvtáráé.

127. Constitutiones fratrum eremitarum ordinis S. Pauli primi Eremitae Regulam Beati Augustini Professorum a XV. századból.

Nyolczadrétü papirkézirat, mely a magyarországi pálosrendiek törvényeit és alapszabályait tartalmazza. Másolta ismeretlen magyarországi pálos, ki a szöveg közé igen sok magyar szót irt. A nyitott lapon ezen magyar jegyzetek olvashatók: »*wÿlagnak nagÿob genÿeresegÿebewl vel gengÿessegÿebwl*« és alább »*merthekləthesseg tharthassokrol.*«

A budapesti egyetemi könyvtáré.

128. Confirmatio Regule fratrum minorum de Observancia per D. Nicolaum papam a XV. századból.

Hártya kézirat nyolczadrétben, mely a ferenczrendiek alapszabályait tartalmazza. Másolóját nem ismerjük. Az azonban kétségtelen, hogy a XV. századtól kezdve mindig a magyarországi ferenczrendiek használatában volt. Utóljára a szegedi ferenczrendi kolostor birta, honnan az árviz után a gyöngyösi zárdába került. A kézirat magyarországi provenienicziájára vall a boritéktábla belsején olvasható következő XVI. századi feljegyzés mely igy szól:

»*Akarunk-e bemenni fényes menyországba*
Tartsunk parancsolatot ez gyarló világban.«

Kiállitja a gyöngyösi ferenczrendi könyvtár.

129. Constitutiones nove fratrum minorum familiae Hungariae 1499-ből.

A magyarországi ferenczrendiek 1499-ben megujitott törvényei, kis nyolczadrétü egykoru kéziratban. Ezen alapszabályok 1499-ben Atthyán tartott tartományi káptalanban, Lasko Osváth tartományi főnök elnöksége alatt hozattak s a magyarországi, Üdvözitőről nevezett ferenczrendiekre mérvadók.

Kiállitja a gyulafejérvári gróf Batthyányi könyvtár.

130. Constitutiones fratrum minorum familiae Ungariae anno 1490—1515.

Negyedrétü papirkézirat, melyet »*Frater Michael de Bessenew 1524-ben*« másolt. Tartalmazza a magyarországi ferenczrendiek törvényeit és határozatait, melyeket a szerzet 1499-ben az atthyai, 1457-ben a pákosi és 1514-ben a budai tartományi káptalanban hozott. A czimlapot két szines initiale disziti.

Kiállitja a gyöngyösi ferenczrendi könyvtár.

131. Constitutiones fratrum minorum familiae Hungariae Cronica anni 1499 et Ordinarium 1513-ból.

Nyolczadrétü papirkézirat. Tartatmazza a magyarországi ferenczrendiek 1499-ben megujitott törvényeit s a szerzet szertartásos könyvét, melyeket Esztergomi János ferenczrendi szerzetes 1513-ban másolt. Az egyik lapon ezen egykoru feljegyzés olvasható: »*Scriptum per manus Emerici de Strigonio a. 1513.*«

A gyöngyösi ferenczrendi könyvtáré.

132. Constitutiones fratrum minorum provinciae Hungarie cum cronica et Ordinario scriptae in Soovár a. 1560.

Nyolczadrétü papirkézirat, melyet egy ferenczrendi szerzetes 1560-ban Soóvárott (Sáros megyében) másolt. Magában foglalja a magyarországi ferenczrendiek törvényeit, határozatait, krónikáját és ordinariumát. Ezen kivül két levél magyar szöveg is van a codexben, melyet Keynz Frigyes müncheni könyvtári tisztviselő egy külön füzetben ismertetett.

A müncheni kir. udvari államkönyvtáré.

133. Magyarországi ferenczrendiek levelezője 1550 körül.

Történeti, egyháztörténeti és müveltségtörténeti szempontból nagybecsü papirkézirat nyolczad-rétben. Tartalmazza a magyarországi ferenczrendiek hivatalos levelezéseit a XV. századtól kezdve a XVI. század közepéig. Elején, végén csonka, de jelen állapotában is igen tekintélyes kötet. A kézirat alakja után itélve, hordozható kézi levelező volt, melyet 1550 körül eredeti levelekből és formulárékból másoltak. E másolatokból megismerkedünk a szerzet belső szerzetével s hazánk XV—XVI. századi történeti és müveltségtörténeti viszonyaihoz több tekintetben sok uj adalékot nyerünk. Mint a szövegből kivehető, a kézirat az Üdvözitőről nevezett hazai ferenczrendiek számára készült.

Kiállitja a budapesti ferenczrendiek könyvtára.

134. Cronica sew origo fratrum minorum de observantia in provinciis Bozne et Hungariae a XVII—XVIII. századból.

Negyed-rétü papirkézirat kétféle irással. Régibb krónikákból vett másolat, mely a magyarországi ferenczrendiek történetét 1323—

1710-ig levezeti. A régibb kéz a XVII. századból az ujabb 1710-ből való. Egykoru hártyakötés.

A gyöngyösi ferenczrendiek könyvtáráé.

135. Urbarium provinciae Hungaricae SS. Salvatoris. Ab anno 1339 usque ad 1691.

Ivrétü papirkézirat. Tartalmazza a magyarországi ferenczrendiek nevezetesebb okleveleit és időrendi történetét 1339—1691-ig, XVII. századi másolatban. A történetben részletesen fel van sorolva a magyarországi ferenczrendiek személyzete custodiák és kolostorok szerint

Kiállítja a gyöngyösi ferenczrendi könyvtár.

136. Cronica fratrum Minorum de observancia provinciae Hungariae ab anno 1331—1660.

Magyarországi ferenczrendiek krónikája 1331—1660-ig, XVII. századi másolatban. A történeten kivül tartalmazza a hazai ferenczrendiek személykimutatását custodiák és kolostorok szerint csoportositva. Elején van a gyöngyösi könyvtár jegyzéke, mely összesen 243 könyvet sorol fel.

A gyöngyösi ferenczrendi könyvtáré.

137. Eperjesi városi törvénykönyv a XV. századból.

Németnyelvü papirkézirat ivrétben gót betükkel egy hasábon kiállitva. Tartalmazza a magdeburgi Stadtrechtet s a felsőmagyarországi városokra vonatkozó hazai törvényeket. Egykoru kötése kék szarvasbőr, sárga réz sarkokkal.

Kiállítja Eperjes város levéltára.

138. Nagyszombat város számadásai 1397—1488-ig.

Negyed-rétü papirkézirat latin és német nyelven szerkesztve, sok érdekes történeti, hely- és művelődéstörténeti adattal. Az ország egyik legrégibb számadáskönyve.

Kiállitja Nagy-Szombat sz. kir. város levéltára.

139. Töredék Bártfa város számadáskönyvéből 1432—1447-ből.

A bártfai városi számadáskönyvnek egynehány töredék levele 1432—1447-ből, igen érdekes művelődéstörténeti tartalommal.

A Jankovich gyüjteményéből a Nemzeti Múzeum könyvtáráé.

140. Bártfa város számadáskönyvei 1432—1477-ig.

Papirkéziratok két kötetben, melyekben a város bevételei és kiadásai latin és német nyelven rendszeresen vannak vezetve. Történeti és művelődéstörténeti becsükön kivül főleg helytörténeti szem-

pontból érdekesek, mivel bennek a városi tanácsosok és egyéb tisztviselők évről-évre pontosan vannak felsorolva.

Kiállitja Bártfa sz. kir. város levéltára.

141. Bártfai városi számadáskönyv 1466—1469-ig.

Ivrétü papirkézirat egykoru hártyakötéssel, melynek első boritéktábláján a város czimere látható. Magábanfoglalja a városi számadásokat 1466—1469-ig latin és német nyelven.

Bártfa város levéltáráé.

142. Bártfa város számadásai a szántói, tállyai s ujhelyi szőllőkről 1485—1563-ig.

Negyed-rétü papirkézirat latin és német nyelven, mely az akkori szőlőmivelés, borkezelés, kereskedés, vám- és egyéb viszonyokra nagybecsü adalékokat tartalmaz.

A bártfai városi levéltáré.

143. Körmöczbányai városi számadások 1423—1490-ig.

Összesen 7 füzet keskeny ivrétben. Történeti, müvelődés- és helytörténeti becsükön kivül főleg a hazai bányászat történetére érdekesek.

Kiállitja Körmöczbánya sz. kir. város törvényhatósága.

144. Körmöczbányai törvénykezési jegyzőkönyv 1490—1600-ig.

Ivrétü papirkézirat latin és német nyelven vezetve. Tartalmazza Körmöczbánya főbiráinak és esküdteinek névsorát 1490—1600-ig s az ez időben tárgyalt nevezetesebb törvénykezési esetek jegyzőkönyvét. Egykoru barna bőrkötés.

Körmöczbánya levéltáráé.

145. Egri püspökség számadásai 1493-ból.

Az egri püspökség alá tartozó javadalmak bevételeiről és kiadásairól rendszeresen vezetett számadáskönyv sok érdekes történeti, hely- és művelődéstörténeti adalékkal. Az egyik lapon be van vezetve, hogy Benedek püspöki órásnak 3 frt 2 denár évi fizetése volt, továbbá Pál mester organista évi 8 frt fizetésen kivül még egyéb deputátumot is kapott.

A bécsi császár. udv. levéltár tulajdona.

146. II. Lajos király számadás-könyve 1525-ből.

Negyedrétü papirkézirat, mely a magyar királyi kincstartó Thurzó Elek által vezetett számadásokat 1525. januar 21-étől, ezen év julius 14-éig tartalmazza.

Kiállitja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

147. Summa legum civilium Raymundi a XV. századból.

Raymundusnak polgári törvénykönyve, melyet a XV. században Bartfa városánál használtak. Nyolczad-rétü papirkézirat cursiv írással, egyszerü papirboritékkal.

Kiállitja Bártfa város levéltára.

148. Számadáskönyv török nyelven a XVI. századból.

Sijaket-jelleggel finom arabs papirra irt kézirat, keskeny ivrétben, melyben a számadások minden lapon aláirás helyett pecséttel vannak jóváhagyva. Iratott a XVI. században. Tartalmazza a temesvári, jenöi, gyulai, erdőhegyi, szarvasi, lippai stb. várak lovasai-, zsoldosai- és őrségeinek állományát, nemkülönben ugyane várak katonai hatóságainak dijait. Az utolsó lapon a kézirat egykori birtokosa olvasható: »*Gloria Deo Caesari Victoria Collegii Leutschoriensis inscriptus 1717. etc.*«

A m. kir. egyetem könyvtáráé.

149. Török defter (adókönyv) a XVI. századból.

Keskeny, hosszukás alaku papirkézirat ivrétben török nyelven, mely a budai s nógrádi kerületek adó és hübéri tartozásait sorolja fel.

A M. Nemzeti Muzeumé.

150. Constitutiones Synodi Strigoniensis 1450 sub archiepiscopo Dionysio de Széch habitae a XV. századból.

Az 1450-ki esztergomi zsinat határozatai, egy XV. századi ivrétü cánonjogi tartalmu kézirattal összekötve. A zsinat szövegét egy csinos szines initiale diszíti, mely a nyitott napon látható. Ezen zsinati határozatok egykoru kéziratban csak két példányban maradtak fönn, és pedig a 33. számu és az itt kiállitott kéziratban. Az egykori vörös szafián bőrkötésből csak tábla töredékek maradtak meg.

Kiállitja Ipolyi Arnold püspök.

151. A bolognai egyetem törvényei Magyarországi Miklós esztergomi kanonok rectorsága alatt 1317 után.

Nagy ívrétü hártyakézirat, szines lapszéli diszitésekkel és miniatureökkel. Kilencz levélből áll. Tartalmazza a bolognai egyetem törvényeit 1317-ből, *Magyarországi Miklós esztergomi kanonok és nyitrai föesperes rectorsága és Jakab nógrádi föesperes és esztergomi kanonok tanácsossága idejéből.* Ismeretes, hogy hazánkfiai a XIV—XV. században a bolognai egyetemet nagy számmal látogatták s más hét nemzetiségü tanulókkal együtt egy statust képeztek. Ezen nyolcz nemzetiségből válastatott minden esztendőben az egyik rector. Hogy pedig 1317-ben a választás Magyarországi Mihály kanonokra s a tanácsosság

Jakab nógrádi főesperesre esett, mutatja, hogy mennyire volt ez idétt Bolognában képviselve és becsülve a magyar tanulóság.

A kézirat a pozsonyi káptalan tulajdona.

152. Budai Mihály agendája a XIV. századból.

Nyolczadrétü hártyakézirat, mely a kath. szertartáshoz szükséges imádságokat és énekeket tartalmazza. Szerzője Budai Mihály szerzetes ki 1310—1318-ban Benedek erdélyi püspöknek társa volt. Másolták a XIV. század második felében, végén e zársorok olvashatók: »*Explicit agenda domini et fratris Michaelis de Buda Socius domini Benedicti Episcopi Transilvani.*« A kéziratban az énekek Gergely-féle hangjegyekre irvák s Budai Mihályban a legrégibb hazai zeneiróval ismerkedünk meg, kitől irott emlék maradt ránk.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

153. Magyarországi naptár a XV. századból.

A gyöngyösi ferenczrendiek egy XV. századi breviariumából való, melynek elejét képezi. A breviarium magyarországi ferenczrendiek használatára készült, s a naptárban a magyarországi szenteket szokott szabott napokon sorolja fel. A nyitott lap az augusztus hónapot mutatja Sz.-Istvánnal.

Kiállítja a gyöngyösi ferenczrendi könyvtár.

154. Ephemerides Budenses a XV. századból.

Nyolczadrétü papir kézirat egy vastag kötetben. A hirneves Joannes Regiomontanus csillagásznak budai naptára, csillagászati és naptári táblákkal, rajzokkal és cycklus számításokkal.

A keszthelyi gróf Festetich könyvtáré.

155.—155a. Kézsmárki János theologiai Summája két kötetben a XV. századból.

Ivrétü papirkézirat, mely Kézsmárki János XV. századbeli szepes-olaszii letkésznek theologiai munkáit két kötetben tartalmazza. Az egyik kötet egykor Henckel Jánosé Mária királyné udvari papjáé volt, ki az egyik lapra ezen érdekes sorokat irta: »*Haec summa compilata est per venerabilem dominum Joannem de Kesmarck sanctae paginae, professorem quondam plebanum in Olassy et tandem per honorabilem dominum Franciscum presbyterum cecum mihi Joanni Henckel pro gratificatione alimentorum a. 1519.*« A második kötet elején pedig XV. századi kézzel ezen feljegyzés olvasható: „*Volumen domini Johannis de Keszmargkt plebani in Menhartzdorff.*" Mind a két kötet Kézsmárky János eredeti kézirata, és pedig a 155. számu a budapesti egyetem, a 155a. számu a gyulafehérvári gróf Batthyányi könyvtár tulajdona.

156. Decretales Gregorii IX. a XIV. századból.

Ivrétü hártyakézirat, gondosan, kétféle szöveggel, két hasábon irva, nagy számu szines initialéval. Tartalmazza IX. Gergely pápa Decretaleseit kommentárokkal. A kézirat reánk nézve kiváló érdekü azért, mert azt Schomberg György pozsonyi prépost, mint a káptalan tulajdonát 1461-ben az egyetemen és egyetemen kivül használta, a mint ez a boriték-tábla belsején olvasható: „*Iste liber est Eccelesie Poson., quem Georgius prepositus cum scitu Capitulj tum in vniversitate tum extra Universitatem pro usu suo tenuit et recepit in octaua s. Martiny (nov. 18.) Anno domini etc. 61. (1461.)*“ Mivel pedig ugyanezen prépost a Vitéz által 1467-ben alapitott pozsonyi egyetemnek alkancellárja volt, nagyon valószinü, hogy ezen kéziratot mint iskolai tankönyvet előadásaihoz használta.

A kézirat a pozsonyi káptalan tulajdona.

157. Tractatus de Poenitentia 1440-ből.

Papirkézirat nyolczadrétben hiterkölcstani tartalommal. A gyónás és az oltári szentség fontosságát fejtegeti s minden valószínüség szerint ismeretlen magyarországi theologus munkája. Kitünik ez a kézirat utolsó czikkéből, mely a feloldozás eseteit tárgyalja s *János, trencséni plébánosnak van ajánlva*. Ebben az ismeretlen szerző irja, hogy munkáját János, trencséni plébános felhívására írta, kinek némely kételyeit ezáltal eloszlatni akarta. A kézirat meglehetős rongált állapotban van, eredeti kötése hiányzik.

Kiállítja: Ipolyi Arnold püspök.

158. Joannes Regiomontanus naptára 1499-ből.

Nyolczadrétü papirkézirat, mely Ioannes Regiomontanus csillagászati naptárának egy részét tartalmazza.

Kiállítja: Knauz Nándor kanonok.

159. Semftleben Zsigmond latin-német szótára a XV. századból.

Negyedrétü papirkézirat. Tartalmazza Semftleben Zsigmond podolini lelkész latin- német szótárát, melyet a hitszónokok használatára a XV. század végén irt. A kézirat végén ezen feljegyzés olvasható: »Explicit Vocabularium latino-germanicum praedicatoribus utile, quod scripsit Sigismundus Semftleben Podoliensis in terra Scepusiensi.« Szerzőnek eredeti, még fel nem használt kézirata.

A gyulafehérvári gróf Batthyányi könyvtáráé.

160. Kájoni János Cancionaléjának Partiturája 1673 előtt.

Negyedrétü papirkézirat különös hangjegyekkel. Kájoninak saját-kezü irása.

A csiksomlyói ferenczrendi könyvtáré.

161. S. Bonaventura Summa theologicae veritatis a XIV. századból.

Ezen 4-edrétü hártyakézirat, azon magyarországi középkori könyvbirtokosok sorát nyitja meg, kik emléküket a könyvben egykoru feljegyzések vagy ezimerek által megörökitették. Az elsö levélen látható ezímer, mely kék paizsban sas karmot s ebből kinövő egyházi pásztorbotot mutat, Kazizsai János, esztergomi érsek ezímere (1387—1418), kinek könyvtárából ezen egyetlen kézirat maradt ránk.

Kiállítja a Nemzeti-Muzeum könyvtára.

162. A kassai egyház Missaléja 1379 előtt.

Ivrétü hártyakézirat két hasábon gót betükkel írva, vörös initialekkal és számos miniature képpel. A misekönyv régi időktől fogva a kassai egyház használatában volt, de a szövegben nincs semmi nyoma annak, hogy magyarországi egyház számára készítették. A naptárból a magyarországi szentek s a szövegből azok miséi hiányzanak. Azon körülmény pedig, hogy a naptárban Sz.-Szaniszló, Sz.-Adalbert és más lengyelországi szentek octavával ünnepeltetnek a mellett szól, hogy Lengyelországban és pedig Krakkóban, hol a középkorban a könyvirás müvészete virágzott, irták.

A misekönyv iratási idejére nézve tájékozást nyujt a szöveg előtt olvasható feljegyzés 1379-ből, mely a naptárra vonatkozik s azt bizonyítja, hogy a kézirat mindenesetre 1379. előtt készült.

Egykoru barna bőrkötéséből az egyik tábla egészen a másik felig van meg. Ezeken az egykori réz sarok diszítésekből kettő megmaradt, a többi elveszett.

Kiállítja a felső magyarországi Muzeum Kassán.

163. Decretales Gregorii IX. a XIV. századból.

Ivrétü hártya kézirat, két hasábon, kétféle szöveggel gondosan írva, vörös kék initialékkal. Egykori birtokosáról a boritéktábla belsején a következő XV. sz. feljegyzés tanuskodik : »*Liber eclesie beate virginis prope Zagrabiam claustri Heremitarum.*«

A budapesti egyetemi könyvtáré.

164. Sermones Ascetici 1425 előtt.

Ivrétü papirkézirat asketitus sz. beszédekkel. Hogy 1425. előtt a lechniezi (Szepesmegyében) kartauziaké volt, erről a boritéktáblán olvasható következő egykoru jegyzet tanuskodik, mely így szól: »*Iste liber est domus Vallis sancti Antonii prope Lyechnycz ordinis fratrum Carthusiensivm 1425.*« Egykoru barna bőrkötés.

Kiállítja a budapesti egyetemi könyvtár.

165. Tractatus morales a XV. századból.

Ivrétü papirkézirat hiterkölestani tartalommal. Első levelén XV. századi kéztől ezen egykoru feljegyzés olvasható: »*Liber Jacobi*

de Bardpha decretorum baccalaurei orate pro eo.« A kézirat tehát Bártfai Jakab kánonjogi baccalaureusé volt, ki középkori könyvbirtokosaink számát gyarapítja.

A pozsonyi ferenczrendiek tartományi könyvtáráé.

166. Asceticus értekezések, Thomas de Ybernia és Thomas de Aquino némely munkái 1439 előtt.

Papirkézirat ivrétben, kéthasábos gót irással. Érdekes azon feljegyzés miatt, mely boritéktábláján olvasható s arról tanuskodik, hogy a kéziratot 1439-ben Czipser Miklós krakkai altarista a lechniczi kartausiaknak ajándékozta.

E feljegyzés, mely a lechniczi könyvtár XV. sz. történetéhez érdekes adalékot szolgáltat, igy hangzik: »*Dominus Nicolaus Czipser altarista ecclesie beate virginis in Cracovia legavit librum presentem venerabilibus patribus dominis Carthusiensibus in Lechnicz, qui obiit in vigilia corporis Christi alias in die sancti Erasmi tercio mensis Junii anno domini M.CCCC. XXX. nono.*«

A budapesti egyetemi könyvtáré.

167. S. Hieronymus és Kemph Miklós értekezései a XV. századból.

Két hasábos papirkézirat ivrétben, mely a XV. században a látókövi (Szepesmegyében) kartauziaké volt, kiknek könyvtáráról 1305-ből már vannak adataink. Boritéktábláján a következő egykoru feljegyzés olvasható: »*Hic liber est monasterii beati Johannis Baptiste de Lapide refugii ordinis Carthusiensis.*«

A budapesti egyetem könyvtáráé.

168. Sermones sacri a XIV. századból.

Ivrétü papirkézirat, mely szent beszédeket tartalmaz. Egykor Pesthi Antal csáktornyai szerzetesé volt, a mint erről a következö XV. századi jegyzet tanuskodik: »*Ise liber est concessus fratri Anthonio de Pesht et habet pater generalis potestatem aufferendi et tribuendi alicui fratri relictusque in Schakturna.*« (Csáktornya). Egykoru börkötés.

A pozsonyi ferenczrendiek tartományi könyvtáráé.

169. Sermones S. Leonis Papae 1457 előtt.

Zrednai Vitéz János esztergomi érsek hirneves könyvtárának egy maradványa, melyet a szent-antali ferenczrendi zárda őrzött meg. A nevezetes könyvtárból Fraknói Vilmos ekkorig 18 fényes kéziratot kutatott fel és ismertetett, melyekből a kiállitott példány kiváló érdekü azért, mert ezt Vitéz János 1457-ben Esztergomban és 1458-ban Nagyváradon saját kezével javitotta. Az utolsóelőtti levélen ugyanis Vitéz kezétől ezen egykoru feljegyzés olvasható: »*Visa et emendata ali qualiter Strigonii 1457. Jo. E. W. (Joannis Episcopdus Waradiensis In certa autem parte Waradini completus et signatus 1458.*«

A kézirat ívrétben kerek betűkkel van irva, czímlapja és utolsó levele hiányzik. Egykoru kötése préselt barna bőr.
A sz.-antali ferenczrendi könyvtáré.

170. Theorica nova realem sperarum habitudinem atque motum cum terminis tabularum declarans 1455—1471-ig.

Csillagászati munka az égi testek mozgásáról fényesen kiállitva, festett czímlappal és 22 nagy szines csillagászati illusztráczióval. Ivrétü hártyára van irva olyan betükkel mint a minőket a 27 sz. Tertullianus kéziratban észlelünk, hártyája és kötése ezzel egyenlő. Alig lehet kétségünk, hogy ezt is Brikczius polánkai pap másolta, mit a czímlap lombozatos lapszéli festésében nyilvánuló magyar charakter is valószinüvé tesz. A czímlap alsó szélében van a Vitéz czímer; egy ketté hasitott paizs, mely a felső mezőben arany alapon lépdelő vörös oroszlánt s az alsóban kék szinben arany-liliomot és két csillagot mutat fel. A szöveget Vitéz több helyütt vörös tintával javitotta, az utolsó levél azonban hol a másoló neve és az emendator jegyzete szokott lenni, ki van vágva. A kézirat Ilkus Márton könyveivel együtt a krakkai egyetemi Jagello könyvtárba került, iratási ideje 1455—1471-ik időre tehető.
Kiállitja a krakkai Jagello könyvtár.

171. Plautus vigjátékai 1469 körül.

Fényes kiállitásu hártyakézirat diszesen festett czímlappal és polychrom négyszögbe foglalt arany initiálékkal. A czímlap felső szélén van az ország czímere ugy a mint Mátyás király idejében a négy pólyával, kettős ezüst kereszttel, két farku ezüst cseh oroszlánnal s a fekete gyürüs hollóval festetett, az alsóban pedig a Vitéz czímer. Ettől jobbra egy idősebb szakáltalan férfiu s balra egy fiatalabb férfi mellképe látható. A jobb lapszélben egy ismeretlen czimerpaizs. A kézirat Vitéz János könyvtárához tartozott s diszitése a corvin-codexek diszitésétől eltér. Ujabbkori hártyakötés egykoru aranyvágással.
A bécsi császári udvari könyvtáré.

172. Breviarium Magyarország czimerével a XV. századból.

Kis ívrétü hártya kézirat olaszországi kéziratok izlésében kerek betükkel irva, fényes diszkerettel és arany initiálékkal. A kiállitáson levő egyházi szertartásos könyvek közt az egyedüli, melyet *nem gót hanem kerek betükkel irtak.* Naptárral kezdődik, melyből a magyarországi szentek hiányoznak; miből következtethető, hogy nem magyarországi egyház számára készült. A czímlap csinos díszkeretet képez, s a bal lapszélben Magyarország koronás czimerét, az alsóban pedig egy ismeretlen főpapi czímert tüntet fel. Ez utóbbi valamely magyarországi főpapnak czímere. Kötése vörös bársony.
Kiállitja a győri püspöki papnövelde könyvtára.

173. Ciceronis Tusculanarum Quaestionum Libri ad Brutum, a XV. századból.

Nyolczadrétü hártyakézirat, olaszországi kéziratok izlésében fényesen kiállitva, virágos, lombozatos lapszéli diszitésekkel és arany initialékkal, a végén csonka. Legszebb a czímlap, mely élénk szinü lombozatos lapszéli diszitést mutat, arany bogyókkal tarkitva. Az initialéban egy idősebb férfi mellképe látható, a mint kezében zárt könyvet tart. Alul a Báthory-család czimere, zöld sárkánytól bekeritve.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

174. Cicero de Oratore a XV. századból.

Corvin-codexek izlésében kiállitott hártya-kézirat nyolczad-rétben, *Bakocs Tamás esztergomi* érsek czimerével. A czimlapot arabeszkes diszkeret foglalja be, a szöveget három hasonló diszitmény és több arany initiale ékesiti. A kézirat eredetileg Vitéz János könyvtárához tartozott s a 243 számu codexxel egyszerre volt megrendelve. Bakocs czimerét, mely kék paizsban ágaskodó félszarvast mutat, később festették be, Vitéz kivakart czimere fölé. A kézirat Bakocs könyvtárából 1523-ban Rithaemer György birtokába került, a mint ezt a szöveg előtti tiszta lapon olvasható következő jegyzet tanusitja: »*M. Georgii Rithaemerii Stiri sum MDXXIII.*« Egy későbbi birtokos pedig ezeket jegyezte fel: »*Nunc Christophori Hassi et liberorum suorum.*« Később a kézirat az Illésházyak és innét a Nemzeti Muzeum könyvtárába került. Egykoru préselt barna bőrkötés arany vágással.

175. Bakocs-féle Gradualénak czimlapja a XV. századból.

Ezen nagy fénynyel és müizléssel kiállitott lap az esztergomi Gradualénak első levelét képezi s a nagy terem bejáratánál külön keretben van felállitva. Lapszéleit fényes diszkeret foglalja be, mely mesteri minitureket és kitünő kivitelü lombozatos lapszéli festést tüntet fel. Az initialéban levő kép Dávid királyt ábrázolja; alul Bakocs Tamás esztergomi érsek czimere. Ezen czimlap a kiállitáson levő szertartásos könyvek közt a legfényesebb.

Kiállitja az esztergomi főegyházmegyei könyvtár.

176. Justinus in Epitome Historiae Trogi Pompei a XV. századból.

Nagy csínnal és izléssel, olaszországi modorban kiállitott hártyakézirat nyolczad-rétben, sok arany initialeval. A czimlapot élénk virágos festés disziti, mely a szöveget egészen befoglalja. Az initialéban levő miniature kép a könyv szerzőjét mutatja. Az alsó lapszélben a czimernek való hely üresen maradt. A második boritéktábla belsején azonban az egykori tulajdonos ezen érdekes jegyzetet hagyta: »*Iste liber est mei videlicet Petri Garázda de Hungaria.*« A kézirat tehát Garázda Péter esztergomi kanonoké s Vitéz János rokonáé volt.

Kiállitja a prágai egyetemi könyvtár.

177. Cyrilli Alexandrini Opera, a XIV. századból.

Csinos kiállitásu hártyakézirat negyedrétben, gót betükkel. Elején csonka, az első ternio hiányzik. Figyelmet érdemel azonban azon feljegyzés miatt, mely az első boritéktábla belsején olvasható s arról tanuskodik, hogy a kéziratot egy budai magyar fogoly a királyi könyvtárból midőn egyszer a könyvtárt tisztogatnia kellett volna, eltulajdonitotta és 1631-ben Kolonics Ernö komáromi várkapitánynak ajándékozta, ki ezt aztán Lóny Mihály komáromi lelkésznek felajánlotta. Bármily érdekes legyen azonban ezen feljegyzés, ennek alapján a kéziratot a Corvinába nem sorozhatjuk. A budai királyi könyvtárban a XVI—XVII. században Mátyás könyvein kivül más könyvek is voltak, melyeket a törökök ide mindenhonnan összehordtak.

Nem minden kézirat tehát, mely a XVII. században a budai királyi könyvtárból szereztetett, s a szerzés módját egykoru jegyzetben fenntartotta egyszersmind Mátyás király könyvtárából való. Ily feljegyzéssel ellátott kéziratok a hazai és külföldi könyvtárakban nagyobb számmal vannak. Mivel azonban e feljegyzések fényt vetnek az akkori felfogásra, mely a Corvináról uralkodott s egyik-másik körülménynél fogva érdekesek, mint adalékok a könyv proveniencziájára nézve figyelembe veendők. Ily feljegyzésü kéziratot különböző időből hármat mutatunk be. Egyiken sincs Mátyás czimere vagy a Corvin-codexek caractere, de mindenik a budai királyi könyvtárnak van vindikálva. A jelen példányon ezen egykoru feljegyzés olvasható:

»Hunc libellum quidam captivus hungarus liberatus e Turcica captivitate Buda ibidem dum semel debuisset bibliothecam regiam purgasse hunc clam etulit et R.-Comareni magn. Ernesto à Kolonicz supremo capitaneo obtulit, ille autem parocho ibidem germanicae et hungaricae ecclesiae Michaëli Ladislao Lony dedit. a. 1631. 18 die Novembris.«

A pozsonyi ferenczrendi tartományi könyvtáré.

178. Jacobi Sareptonis et aliorum opera a XV. századból.

Ivrétü papirkézirat theologiai tartalommal minden diszités nélkül. Ezt 1616-ben a budai királyi könyvtárból Stepp Márton komáromi polgár szerezte s Ruber Pál sági prepostnak ajándékozta a mint erről az egyik lapon olvasható következő feljegyzés tanuskodik

»Hic liber ex bibliotheca regum Hungariae Budae existente est allatus, anno a nato Christo 1615. et mihi Paulo Ruber, praeposito beatae Mariae virginis de Saagh, et sancti Thomae dono datus, per egregium Martinum Stepp, civem Comaromiensem.«

Az esztergomi föegyházmegyei könyvtáré.

179. S. Gregorii Expositio Cantici Canticorum 1469-ből. Augustini Enchiridion ad Laurentium 1471-ből és S. Ambrosii in Hexahemeron 1473-ból.

Negyedrétü hártyakézirat csinosan irva, vörös és kék szines initialekkal. Iratott 1469, 1471 és 1473-ban. Az egykoru feljegyzés sze-

rint a budai könyvtárból Ferenczfy Lőrincz országos titkárhoz s onnét 1648-ban Czobor Imre birtokába került, ki a szöveg előtti tiszta levélre ezeket irta:

»*Hic liber ex Bibliotheca Budensi allatus est ad Laurentium Ferenczffy secretarium regni Hungariae, nunc vero possidetur per me Emericum Czobor, anno 1648. die 20 Julii.*«

Az esztergomi főegyházmegyei könyvtáré.

180. Michaelis Nagonii poetae laureati Poemata Wladislao II. Regi Hungariae dicata, a XV. századból.

Fényes kiállitásu hártyakézirat nyolczad-rétben. A czimlapot fényes diszkeret foglalja be s a lapszéleken miniatureket, hadi jelvényeket, csinos lombozatos lapszéli diszitéseket mutat fel. A felső lapszélben van egy római aranyérem, az alsóban pedig II. Ulászló király czimere a magyar- és csehországi jelvényekkel, s a szivpaizsban a lengyel sassal. Tartalmazza Nagonius Mihály humanista költeményeit II. Ulászló király dicső tetteiről. Az ajánlás nagy arany betűkkel kezdődik; a szöveg szerzőnek sajátkezü kézirata s az egyedüli példány, a mi ránk maradt.

A prágai egyetem könyvtáráé.

Csontosi János.



Eddig nyomtatta az Athenaeum irod. és nyomdai részvény társulat.

CORVIN CODEXEK

NALDI NALDII FLORENTINI EPISTOLA DE LAVDIBVS AVGVSTE BIBLIOTHECAE AD MATHIAM CORVINVM REGEM SERENISSIMVM.



CVM ITA PER
uniuersam italiam
Mathia serenissi-
me iam fama tui
nominis late ua-
garetur, ut omnem
florentinam ciuita
tem occuparet, omnesque de tuis maximis cla-
rissimisque uirtutibus plurima loquerentur, ut ea
ptus amore tui regiarumque uirtutum coepi co-
gitare quonam modo tibi significare possem
qui meus in te animus esset: & quonam potis-
simum genere litterarum res tuas domi atque
militiae abs te pulcherrime gestas attingere
deberem, ut ex uno me propemodum intelligeres quam ce-
teri omnes nostrae urbis ciues te colant & ob-
seruent, quamque pro tua diuina uirtute admira-
tes ea quae antehac bene gessisti, quaeue geris



Metszette: POLLAK ZSIGMOND. Franklin-Társulat nyomdája.



A CORVINA MARADVÁNYAI.



IDŐN MÁTYÁS KIRÁLY könyvtárt alapított Budán s azt a királyi palota egyik részében fényesen elhelyezte, elmult már a kor, melyben a görög s római nagy írók munkáinak kéziratai újra napfényre kerültek, s mint új felfedezések, a tudományos világot megörvendeztették. A római klassikusok már mind ismeretesek voltak, s a mint a szövegnek tisztasága a humanisták figyelmét fölkeltette, úgy az írók minél szélesebb körben való ismertetése maradt ezen idő egyik nagy feladata, mikor a római klassikusokban látták a műveltségnek egyetlen alapját. Mátyás könyvtára tehát, mely a «Corvina» (t. i. bibliotheca) név alatt híressé lett, nem vetélkedhetett a velenczei Marciánával, a firenzéi Laurentiánával, a római Vaticánával, vagy a milanói Ambrosiánával, azon tekintetben, hogy a klassikusok alapvető kéziratainak birtokában volna. Mátyás és megbizottjai inkább azon voltak, hogy a meglevő minél teljesebben képviselve legyen, s ugyanazért az olasz leiróknál tettek számos megrendelést, kik azon időben, midőn a könyvnyomtatás terjedett és a régi írók műveit sokszorosítani kezdte, még mindig gyárilag vitték üzleteiket, különösen Firenzében és másolták a könyveket a nagy urak s egyháznagyok számára. Ezen másolatoknak természetesen nincsen kritikai értéke, ugyanazért a

«Corvina» kéziratai nem is becsültetnek e tekintetben a nyelvészek által. A Festus codexen kívül, mely a szultán ajándékából került az egyetemi könyvtárba, alig van közöttük oly kézirat, mely a tudósok figyelmét magára vonta volna. A «Corvina» könyvei inkább érdeklik a műértőt, mert Mátyás király fényesen kiállítva szerette látni könyveit, s azoknak egy része csakugyan korának legkitünőbb könyvfestői által diszesíttettek, némelyek pazar fénynyel, mások egyszerűbben, sőt még azok is, melyek főleg Vespasiano Bisticci, flórenczi könyvárusnál vásároltattak, mégis több díszszel készültek, mint a közönségesek. Azok, melyek különösen meg voltak rendelve, a Mátyás czímerét viselik azon koszorúban, mely a másolók díszesebb művein elő szokott fordulni, hogy abba a vevő czímere beleillesztessék. Hibás azonban a felfogás, hogy csak azon könyvek tartoztak Mátyás könyvtárába, melyek a hollós czimerrel meg vannak jelölve, mert ez csak azon műveken jelenik meg, melyek könyvtárnokainak megrendelésére azon időben főleg a Laurentiana codexeiből lemásoltattak; régibb kész kéziratokon nem volt helye a czímernek. Nincs tehát semmi okunk azon kételkedni, hogy a szultánnak konstantinápolyi könyvtárából ilyen czímeres kéziratokkal együtt megküldött czímer nélküli könyvek nem tartoztak volna a Corvinához s azon ellenvetés, hogy más főuraknál is lehettek s voltak Budán könyvtárak, melyek szintén kiraboltathattak a törökök által, nem bir különös súlylyal, mert a török szultánok nem voltak bibliophilek s nem valószinű, hogy más könyveket is vitettek volna stambuli palotájokba, mint azokat, melyeket a magyar király budai palotájában találtak.

Tudva levő, hogy Mátyás halála után Ulászló udvara a könyvtárral s általában a tudománynyal nem gondolt, s hogy azon kéziratok, melyek még a művészeknél Firenzében voltak, nem

váltattak ki mind, hogy mások s épen a fényesebbek elajándékoztattak s ellopattak s így a világ különböző könyvtáraiba kerültek. Közel százhúszra megyen azoknak száma, melyek kötéseiken vagy a czímlapon Mátyás czímerével jelezvék; ezek közűl a jelen kiállításban együtt látunk közel hatvanat; oly szám, milyen eddig soha együtt látható nem volt; összeállításukból alkothatunk magunknak képet a Corvináról. Egy része jelesen 182—196. szám a. egyszerűen azon kéziratok közé tartozik, melyeket a másolók gyárilag irtak le, s melyeken zöld koszorúban látjuk Mátyás czímerét. Díszesebbek a 197—208. sz. alattiak, melyeknél a firenzéi másoló-ipar a diszitéseket is figyelembe vette, s tollrajzzal s némi színezéssel ékesítette a czímlapot s lapszéleket. Ezekre következnek a művészileg kiállított kéziratok, Gherardo és Attavante híres művei, melyek közűl hibáznak ugyan Attavante világhírű remekei: a brüsseli és római missalék, de ezeknek is elseje másolatban 247. sz. a., a másik fényképekben 248. sz. a. ki van állítva. A bécsi udvari könyvtár sem küldte meg a híres Philostratust, de a velenczei Marcianus Capella s a pétervári, bécsi és thorni codexek elégségesek arra, hogy Attavante művészi jellegét felismerjük. Ő csakugyan főleg illuminator; ritka virtuozitással kezeli a diszítményeket, rajzán is meglátszik korának befolyása, a rokonság Sandro Botticellivel és Pollajuolóval, s egyrészről a régi miniatorok, másrészről az újonnan felfedezett klassikus régisegek befolyása, sőt ott, hol építészeti motivumokat használhat s compositiójába beleillesztheti egy régi dombormű vagy cameo rajzát, vagy medaillonban egy arczképet, valósággal elragadó szinpompájával és szabatos rajzával feltünik művészeti tökélye, mint például a brüsseli vagy vaticáni missale czímlapján; de a hol nagyobb compositióról van szó, ott kevésbbé szerencsés, mint például az istenek gyülekezeténél, Marcianus

Capella czímlapján, sőt a nagyobb alakok is ezen velenczei codexben üresek, de rokonságban állanak Pollajuolo hasontermészetű olajképeivel. Általában a lapszéldiszítmények bizonyos modorról tanúskodnak Attavanténél, mely ezen tetszetős művész műveit mindjárt első pillanatra megismerteti.

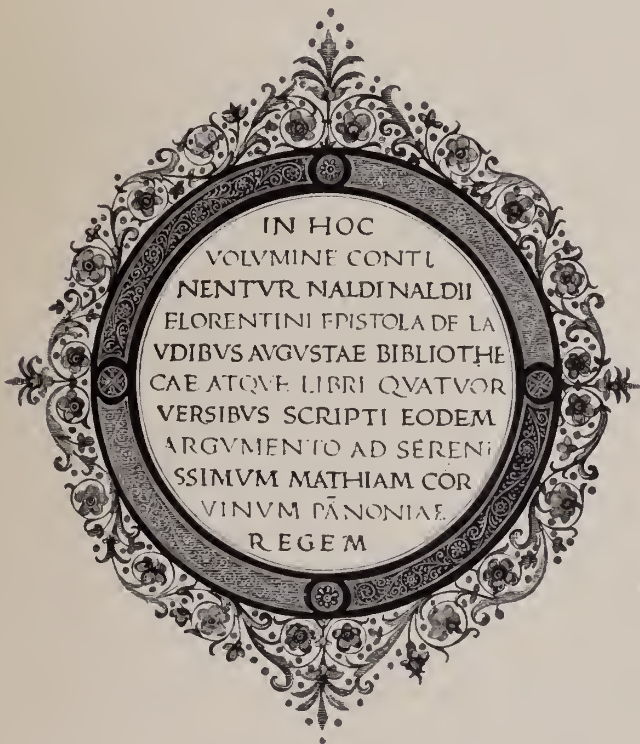
Közel áll Attavante modorához, melyet itt hét példányban képviselve látunk, Francesco del Chierico, kiről egy kézirat, mely a modenai könyvtárból a bécsibe jutott, némi fogalmat adhat; lapszéldiszítményei tömöttebbek, de kevésbbé szabadon rajzolvák, mint Attavanteéi, kitől mélyebb színtónus által is különbözik. Ezen miniator azonban nem Attavante, hanem Gherardo tanítványa volt. Gherardo, kit il Chierico-nak neveztek, s ki ezen kiállításban a velenczei Averulinus, a muzeumi Trapezuntius s a bécsi Ptolemaeus által képviseltetik, mindenesetre, mint festész magasabban áll az előbb említetteknél. A két díszlap a velenczei codexben Mátyás pajzsával, tropæumaival s építkezésével, valóságos mesterművek, s habár a nála ép úgy, mint Attavanténél hagyományos géniuszok rajzában az anatomia hibás és conventionalis, a compositio gazdagsága s a bűvös, de e mellett tömör színezet, mintha csak zománcz volna, bámulatunkat idézi elő, főleg ha meggondoljuk, hogy az itt kiállított művek oly mestertől erednek, ki azon időben festette ezen remekeit, melybe Leonardo da Vinci első kisérletei esnek, s Michel Angelo és Rafael gyermekek voltak. Német kézre, magyarra vagy osztrákra, mutat a 181. szám, melyen Mátyás fiatalabb korában jelenik meg, szent István koronájával fején. Ismét más, valószinüleg nápolyi gyárban készült Beatrix királyné finom érzéssel s biztos kézzel festett imakönyve 245. sz. a. és azon biborhártyára aranybetűkkel irt Institutio vivendi, melyet Caraffa Diomedes, nápolyi főudvarmester, a királyné számára irt, s Joannes Marcus Cynicus készitett s

festett. Úgy látszik, hogy Cynicus üzletképen foglalkozott a könyvmásolással és festéssel, mert a 212. számu drezdai Valturius colophonjából látjuk, hogy ő készitette e könyvet, míg a Beatrix codexét maga irta s festette.

Voltak egyébiránt nyomtatott könyvek is a Corvinában, ilyen a 241., 242. sz., melyekből az elsőn a Mátyás czímere IV. Sixtus pápa czímere mellett látható.

Végül megjegyezzük, hogy a kiállitott corvin-codexek a 235. sz. görög codex kivételével mind latin nyelvűek. A hat müncheni és a marosvásárhelyi corvin-codexet várjuk.

Pulszky Ferencz.





CORVIN-CODEXEK.

181.

Mátyás király misekönyve 1469-ből.

Ívrétű hártyakézirat gót betükkel, két hasábon kiállítva, aranyozott négyszögbe foglalt nagy színes kezdőkkel és lombozatos lapszéli díszitéssel. A misekönyv nem magyarországi egyház számára készült. A naptárból a magyar szentek s a szövegből ezeknek misei hiányzanak. Mint a könyv végén olvasható, Bécsben 1469-ben Cathedralis György és Institoris nevű könyvmásolók készítették. Kiváló becse van azonban a misekönyvnek azért, mert azt Mátyás király bizonyos Magyarországi Tamás ferenczrendi szerzetesnek 1469-ben oly kikötéssel ajándékozta, hogy ennek halála után azon tartományban maradjon, a melyben az meghal. Így volt a kézirat a mult század végeig, a rend sæcularisatiojáig, a bécsi sz. ferenczrendiek birtokában, honnan majdnem egyszázados vándorlás után a jezsuita-rend tulajdonába került. A misekönyv födísze a Canon előtti három nagy kép, mely Assisi szt Ferencz elragadtatását, Máriát karján a kis Jézussal és a keresztről levett Üdvözítőt vérző sebekkel, álló helyzetben ábrázolja. Az Üdvözitő mögött a kereszt és a létra s egyéb kínzási és szenvedési eszközök, alatta három koczka, balra Judás, Pilátus és Herodes, jobbra fent Péter és az áruló szolgáló láthatók. Ezek alatt lándzsa, kard s oszlopon álló kakas. Jobbra az előtérben Mátyás király térdel összekulcsolt kezekkel, királyi palástban, zárt koronával a fején. Arcza bajusz és szakál nélküli, haja hosszu fodrokban foly le nyakáról, kezeit imára emeli s szája előtt lebegő mondatszalagon Krisztus felé ez áll: «Pie Jesu, miserere mei.» Ez Mátyás királynak legrégibb arczképe, mely egykorú festett emlékben reánk maradt. A király térdénél van a czímer, mely négyelt pajzsban a magyarországi pólyákat, kettős ezüst keresztet, Dalmátia czímerét, ezüst mezőben a beszterczei vörös oroszlánt s a szívpajzsban a gyűrűs hollót ábrázolja. A Corvincodexek közt ez az egyedüli kézirat, melyben Mátyás czímere csupán beszterczei oroszlánból, cseh ezüst oroszlán nélkül, van összeállítva, a mi arra enged következtetni, hogy Mátyás király

ezen kéziratot cseh királylyá történt megválasztatása előtt — a mi 1469 május 3-án történt — ajándékozta a fent említett szerzetesnek. A kép alatt a következő felirás olvasható: «Ego Mathias Rex Hungarie conceſſi hoc miſſale Fratri Thome de Hungaria post cuius obitum maneat presens liber in prouincia qua claudit diem extremum.» Ujabbkori restaurált bársony kötés, a sarkokban aranyozott lemez diszitésekkel.

A bécsi jezsuita-társház könyvtáráé.

182.

C. Salluſtius Crispus: De conjuratione Catilinæ. A XV. századból.

Kis ívrétű hártya-kézirat, finom hártyán, kerek betűkkel irva, arany polychrom initialékkal és arabeszk lapszéli díszitésekkel. A kézirat az egyszerűbb kiállítású Corvin-codexek közé tartozik. Olaszországi kéziratok modorában van kiállítva. Sem másolóját, sem betűfestőjét nem ismerjük. Legszebb a czímlapja, mely arabeszk és virágos lapszéli díszitésekből alkotott díszkeretet képez. Ezek közt egy mátyás-madár, egy párducz és egy nyul látható. A kezdőbetű egy asztalnál író szakáltalan férfiút ábrázol, előtte nyitott könyv, kezében kalamus, az asztal egyik oldalán tentatartó, másikán vakarókés. A könyv szerzőjének képe. Az alsó lapszélben két angyal tartja Mátyás czímerét, mely a magyarországi négy pólyából, a két farkú, ezüst cseh oroszlánból és a szívpajzsban a Hunyadi-ház gyűrűs hollójából van összeállítva. A szöveg közé ismeretlen XVI. századbeli kéz commentárokat írt. A második fatábla belső oldalára egy koszorú van beégetve M A. D A R I. monogrammal; valószinüleg azon könyvárus monogrammja, ki a kéziratot csináltatta.

Jankovich gyüjteményéből a Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

183.

S. Chryſoſtomus: Libri VI Dialogorum és Baſilius de dignitate sacerdotali czímű munkái latin forditásban. 1465-ből.

Hártya-kézirat ívrétben, egyszerű kiállításban arabeszk díszitéssel és arany initialékkal. Íratott 1465-ben olaszországi kéziratok izlésében. A czímlapon Mátyás czímere. Egykorú vörös préselt bőrkötés arany arabeszk diszitésekkel; a tábla közepén Magyar- és Csehország koronás czímerével. Vágása arany. A második tábla felső szélére arany betűkkel van benyomva a könyv czime.

A bécsi cs. udvari könyvtáré.

184.

Asconius Pedianus Enarrationes in Ciceronis Orationes. A XV. századból.

Egyszerű kiállitású hártya-kézirat, 4-ed rétben, arabeszk diszitésekkel és arany initialékkal. Az irás gömbölyű, kis alakú cursiv, vörös felirásokkal. A másoló és iratási év ismeretlen. A czímlapon Mátyás czimere. Egykorú kötése préselt barna bőr, aranyos arabeszkekkel, Magyar- és Csehország koronás czímerével s a második tábla homlokán a könyv aranyos czimével. Egykorú aranyvágás. Ezen egyszerű kiállitásu corvin-codex nagyfontosságu reánk nézve azért, mert első tábláján föntartotta a Corvina eredeti signaturáját. A tabla felső szélére ugyanis keskeny papirszelet van ragasztva, melyen XV. századi kerek irással olvasható: «Asconius Pedianus VIII/Nr. 158.» Ez a kézirat czime és signaturája. A római VIII-as szám a nyolczadik szakot, termet vagy szekrényt, a 158-ik arab szám pedig a kézirat folyó számát jelenti. Asconius Pedianus tehát a Corvina VIII-ik osztályában a 158-ik számu kézirat volt. Ismeretes, hogy a középkorban a könyvek nem állottak, hanem feküdtek. A második táblán volt a vaskampó, melyre a lánczot illesztették s a könyvet a pulpitushoz lakattal lezarták. Az első táblán volt a könyv czime és signaturája. Ily eredeti signaturája van ezen Corvincodexnek is. Felderitése az országos könyvkiállitás vivmányai közé tartozik.

A bécsi cs. udv. könyvtáré.

185.

Chalcidius, Altividus: de immortalitate animæ. A XV. századból.

Ivrétű hártya-kézirat olasz izlésben, arabeszk lapszéli diszitésekkel és arany initialékkal. A czímlapon Mátyás czimere. Másolóját és festőjét nem ismerjük. Egykorú préselt fekete bőrkötés arany vágással.

A bécsi cs. udv. könyvtáré.

186.

Blondi Forojuliensis Romæ instauratæ libri tres. 1467-ből.

Egyszerűen kiállitott hártya-kézirat arabeszk lapszéli diszitéssel, arany initialékkal, a czímlapon Mátyás czimerével. Negyedrét. Gömbölyű, hanyag cursiv irás vörös felirásokkal. Irta Florenczben 1467-ben Cenninius Péter,

kinek neve ugyan a kéziratban kitéve nincsen, de az irás a következő codex irásával egyenlő. Egykorú barna préselt bőrkötés, arany vágással. Tartalmazza Friauli Blondus, XV-ik századi irónak, munkáját Róma történetéről.

A győri püspöki papnövelde könyvtáráé.

187.

Q. Curtius Ruffus de gestis Alexandri Magni. 1467-ből.

Kis ivrétű hártya-kézirat. Czímlapját arabeszkes keret veszi körül, az alsó lapszélben Mátyás király czimerével. A hártya szép fehér, az irás gömbölyű cursiv. A codex végén a másoló megnevezi magát: „*Exscripsit Florentie Petrus Cenuinius Anno Domini 1467. VII idus Aprilis.*" A könyvet tehát Florenczben Cenuinius Péter 1467-ben irta. Tartalmazza Curtius munkájának III—XII. könyveit Nagy Sándor viselt dolgairól. Egykorú kötése préselt barna bőr, aranyozott díszítményekkel, a táblák közepén Magyar- és Csehország koronás czimerével. A hátsó tábla élén nagy arany betűkkel a könyv czíme olvasható: «Quintus Curtius.» Vágása aranyos.

A codex a Nemzeti Muzeum könyvtáráé, hová Jankovich Miklós gyüjteményéből került.

188.

Plauti Comediæ XX. A XV. századból.

Hártya-kézirat ivrétben, finom olasz hártyán, kerek betűkkel, az egyszerűbb Corvin-codexek izlésében kiállítva, arabeszkes lapszéli díszítésekkel s arany initialékkal. Másolója és festője ismeretlen. A czímlapon az alsó lapszélen látható Mátyás czímere nyilt koronával M. A. betűkkel (Mathias Augustus). Vágása aranyos, színes lombozatos arabeszkekkel. A középső oldalon színes betűkkel áll a könyv czime: *Plautus.* Kötése violaszínűs bársony, zöld selyem szalagról függő rézcsatokkal. Tartalmazza Plautus vígjátékait.

A Nemz. Muzeum könyvtáráé.

189.

Polybius. A XV. századból.

Hártya-kézirat ivrétben, olasz hártyán gömbölyű betűkkel kiállítva, csinos lapszéli arabeszkes díszítésekkel s initialékkal. Tartalmazza Polybius, görög író, történeti munkáit Perotti Miklós XV. századi humanista latin fordításában. Másolója, festője ismeretlen. A czímlapon Mátyás király hollós czímere; vágása aranyos, színes lombozatos díszitésekkel mint előbb, kötése violaszínű bársony, zöld selyemszalagra erősbített rézcsatokkal.

A Nemz. Muzeum könyvtáráé.

190.

Scriptores Historiae Augustae és *Plinii Secundi Liber Illustrium Virorum. A XV. századból.*

Nagy gonddal kiállított hártya-kézirat, ívrétben. Van csinos arabeszk díszítésű czímlapja és számos arany initiaiéja. Mátyás czímere körül M. és A. betűk. Eredetileg bársonykötése volt, melyet újabban vörös bőrrel cseréltek föl. Vágása olyan, mint az előbbi codexé.

II. Abdul Hamid szultán ő Felsége ajándékából, a budapesti egyetem könyvtáráé.

191.

Silius Italicus. De secundo bello punico libri XVII. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat Mátyás király czímerével, mindenben az előbbihez hasonló. Mostani kötése vörös bőr, eredetileg violaszínű bársonyba volt kötve. Vágása az előbbihez hasonló.

II. Abdul Hamid szultán ő Felsége ajándékából, a budapesti egyetem könyvtáráé.

192.

Eusebii Pamphilii: De evangelica praeparatione. Libri XIV. A XV. századból.

Hártya-kézirat ívrétben, az előbbihez hasonló kiállításban; a czímlapon Mátyás czímere M. A. betűkkel. Eredetileg violaszínű bársonyba volt kötve, mostani kötése fehér bőr. Vagas mint előbb.

II. Abdul Hamid szultán ő Felsége ajándékából, a budapesti egyetem könyvtáráé.

193.

M. T. Ciceronis In C. Verrem Orationes. A XV. századból.

Nedvességtől sokat szenvedett hártya-kézirat ívrétben. A felső lapszéleken rothadás nyomai láthatók, melyek több helyütt a szöveget is megcsonkították. Így lett csonka a czímlap díszitésnek felső széle is. Különben az előbbihez hasonló kiállítású, Mátyás király M. A. betűs czímerével. Egykorú kötését nem ismerjük, mostani kötése vörös bőr. Vágása olyan, mint az előző kézirató.

II. Abdul Hamid szultán ő Felsége ajándékából, a budapesti egyetem könyvtáráé.

194.

Titi Livii Patavini Historiarum Decas I. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat, élénk színű arabeszk lapszéli díszítésekkel és arany initialékkal. Valószinüleg Vespasiano Bisticci florenczi könyvárus műhelyében készült. Egész kiállítása nagy gondról és ízlésről tanúskodik. Másolta: Joh. Franciscus de Sancto Geminiano. A czímlapon Mátyás czímere M. A. betűkkel hollós szivpaizs nélkül, csupán a magyarországi pólyákból és cseh oroszlánból összeállítva. Egykorú vágása aranyos, színes lombozatokkal s a középső vágásban a könyv czímével, mint az előbbieknél. Kötése újabbkori stylszerűen restaurált barna bőr.

A bécsi cs. udv. könyvtáré.

195.

Theophrastus: De Historia plantarum. Libri decem. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat, csinos és ízléses kiállításban, arabeszk lapszéli díszítésekkel és arany initialékkal. Két czímlapja van. Az egyik zöld koszorúban arany betűkkel a könyv czímét, a másik Theodorus Gasa humanistának, ki a munkát görögből latinra fordította, V. Miklós pápához írt ajánló levelét tartalmazza. Az alsó lapszélben Mátyás czímere. Oldalt II. Abdul Hamid szultán ajánlása arany török betűkkel. A kézirat Vespasiano Bisticci, florenczi könyvárus, műhelyében készült, a mint ezt az előlevélen olvasható következő egykoru feljegyzés tanúsítja: Vespasianus librarius Florentinus fecit fieri Florentie. Eredetileg violaszínű bársonyba volt kötve, mostani kötése zöld bőr. Vágása mint az előbbi codexeknél.

II. Abdul Hamid szultán ő felsége ajándékából a budapesti egyetem könyvtáráé.

196.

Eusebius és szt. Jeromos krónikája. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat arabeszk lapszéli díszítéssel és arany initialékkal. A czímlap alsó szélében Mátyás czímere korona nélkül. Egykorú vörös bársony kötését újabban vörös bőrrel cserélték fel. Vágása olyan, mint az előző codexnél.

II. Abdul Hamid szultán ő Felsége ajándékából, a budapesti egyetemi könyvtáré.

197.

Catulli Tibulli et Propertii carmina. A XV. századból.

Kisivrétű hártya-kézirat, arabeszk lapszéli díszítésekkel és arany initialékkal. A czímlap kezdő betűje miniatureben a szerzőt ábrázolja, az alsó lapszélben Mátyás czímere. A kézirat egykor Apafy Mihály fejedelemé volt, honnan Kölesérv Sámuel hagyatékából a bécsi csász. udvari könyvtárba került. Kötése újabbkori vörös marokkinbőr, a táblákon Savoyai Eugén czímerével.

A bécsi cs. udvari könyvtáré.

198.

Tertullianus adversus Marcionem, 1468 körül.

Hártya-kézirat ívrétben, arabeszk lapszéli díszítésekkel és arany initialékkal. A czímlap három szélét arabeszkes díszítés foglalja be s az initialéban a munka szerzőjét mutatja, nyitott könyvvel. Alúl Mátyás czímere. A kézirat szövegét Vitéz János, esztergomi érsek, Nyitrán 1468-ban vörös tintával javította, s végén a következő jegyzetet hagyta: «Finivi transcurrendo Nitrie, die II. Junii a. 1468, emendare bene non potui propter inemendatum exemplar» — vagyis magyarul: «befejeztem a futólagos javítást Nyitrán, de jól ki nem javíthattam, mert a példány a mivel összehasonlítottam, javítatlan volt». Eredetileg violaszínű bársonykötése volt, mostani kötése zöld bőr. Vágása aranyos, színes lombozatos díszítésekkel. Tartalmazza Tertulliánnak Marcio elleni munkáját.

II. Abdul Hamid szultán ajándékából a budapesti egyetem könyvtáráé.

199.

Cornelii Taciti: Annal. et Historiarum libri. 1467 körül.

Hártya-kézirat, ívrétben. A czímlapot arabeszk díszkeret foglalja be, alúl Mátyás czímerével, mely egy másik czímer fölé van festve. A czímer körül M. és A. betűk. A szövegben minden fejezet elején arany initialék díszlenek. A kéziratot Vitéz János, esztergomi érsek, 1467-ben használta, de mint az utolsó lapon vörös tintával sajátkezüleg megjegyzi: csak futólagosan olvasta, de nem javította. Az általa tett megjegyzés igy szól: «Jo. Ar. (Joannes Archiepiscopus) Legi transcurrendo 1467. sed mansit inemendatus». Egykor violaszínű bársonyba volt kötve, jelenlegi kötése vörös bőr. Vágása mint az előbbinél. Valószinűleg Vitéz könyvtárából került a Corvinába.

II. Abdul Hamid szultán, ő Felsége, ajándékából a budapesti egyetemi könyvtáré.

200.

Bessarion: De ea parte Evangelii sic eum volo manere. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat, arabeszk lapszéli díszítésekkel és arany initialékkal. A czímlapot arabeszk díszkeret foglalja be. Az alsó lapszélben Mátyás király czímere Bessarion czímere fölé van festve, a miből következtethető, hogy ez volt a kézirat első birtokosa. Hasonlóképen bal lapszélben lévő gyűrűs holló szinte egy másik czímer fölé van festve, melyből egy nyilt arany korona vörös mezőben határozottan látható. A kéziratot Leonardus Iob másolta, mint ez egyik levélen olvasható. Az iratási esztendő kitéve nincsen. Egykorú vörös préselt bőrkötés, aranyos arabeszkekkel, a táblák közepén Magyar- és Csehország czímerével. A második tábla homlokán van a könyv czíme arany betűkkel. Aranyvágás. A göttweigi benczések könyvtáráé.

201.

Clementis Papæ Itinerarium. A XV. századból.

A legkevésbé jól conservált, de műízléssel kiállított Corvin-codex. Ívrét, két fényes czímlappal, több lapszéli arabeszk diszitéssel és arany kezdőkkel. Az egyik czímlapon, mely mauzoleumszerű emlékkövet ábrázol, van a könyv czíme, a másikon a kezdőbetűben egy miniaturekép, mely Gaudentius pápát tünteti fel, a mint Rufinustól Kelemen pápa utazásainak latin fordítását átveszi. Alúl Mátyás czímere M. A. betűkkel. Eredetileg vörös bársonyba volt kötve, mostani kötése zöld bőr. Vágása mint az előbbi kéziraté.

II. Abdul Hamid szultán, ő Felsége, ajándékából a budapesti egyetemi könyvtáré.

202.

Baptistæ Guarini de ordine docendi ac studendi. A XV. századból.

Nyolczadrétű hártya-kézirat, élénk színű csinos lombozatos lapszéli díszítéssel és színes initialékkal, melyeknek kiállítása az előbbi Corvin-codexek ízlésétől egészen eltér. A czímlapon van Mátyás czímere csinos lombozatos festéstől és arany bogyóktól környezve. Tartalmazza Baptista Guarinus munkáját a tanításról. Egykorú kötése barna préselt bőr, virágos díszítésekkel.

A jenai egyetemi könyvtáré.

203.

Papirius Statius: Sylvarum libri V. A XV. századból.

Kis ivrétű hártya-kézirat. Az irás kis alakú gömbölyű cursiv, az arany initialékat csinos polychrom négyszög foglalja be. A czímlapot csinos lombozatos lapszéli festés diszíti, tollrajzból kifutó arany bogyókkal. Alul Mátyás czimere hasonló diszitéssel. Egykorú kötése vörös préselt bőr, aranyos lombozatokkal, a tablak közepén Magyar- és Csehország czimerével. A második tábla felső szélében a kézirat czíme: «Silve: Statii». Vágása aranyos benyomott koczkákkal.

A bécsi cs. udv. könyvtáré.

204.

S. Bernhardus Clarevallensis de Consideratione ad Eugenium II. Libri. A XV. századból.

Negyedrétű hártya-kézirat, gömbölyű hanyag irással s az előbbi kézirathoz hasonló lapszéli diszitéssel, initialékkal és czimerrel. Egykorú kötése vörös préselt bőr aranyos lombozatos diszitésekkel, a táblák közepén Magyar- és Csehország czimerével. A 2-ik tábla felső szélében van a kézirat czime: De consideratione. Aranyvágás.

A bécsi császz. udv. könyvtáré.

205.

Ciceronis Epistolæ familiares. A XV. századból.

Negyedrétű hártya-kézirat olaszországi kéziratok ízlésében kerek betűkkel irva, szines lombozatos lapszéli diszitésekkel s arany initialékkal. A czimlapon Mátyás czímere szines lombozatoktól diszitve. Egykorú kötése és vágása olyan, mint a 187. sz. Curtiusé. A második táblán a könyv czime.

A drezdai kir. könyvtár tulajdona.

206.

Marcellini, Gennadii, Isidori, Ildefonsi Tolesani nonnulla opera. A XV. századból.

Ivrétű hártya-kézirat, az eddigiektől eltérő kerek cursiv irással, polychrom négyszögbe foglalt arany initialékkal s a czimlapon a 203. sz. kézirathoz hasonló lombozatos lapszéli diszitéssel. Alúl Mátyás czimere. A kézirat 1471-ben iratott, de sem leiróját, sem festőjét nem ismerjük. Egykorú kötése vörös préselt bőr, ugy mint a 204. sz. codexben. A II. tábla felső szélén van a kézirat czime: Chronica Marcellini. Vágása arany.

A bécsi császz. udv. könyvtáré.

207.

Ludovicus Carbo: Dialogus de Mathiæ Regis laudibus. 1474 körül.

Egyszerű kiállítású hártya-kézirat, 8-ad rétben, arabeszk díszítésekkel és arany kezdőkkel. A czímlapot arabeszk díszkeret foglalja be, alúl Matyás czímerével. Megjegyezzük, hogy a czimerpajzs mezői a gyűrűs holló kivételével hibás színezéssel vannak festve. Egykorú vörös selyem kötés arany vágással. Tartalmazza Carbo Lajos XV-dik századi humanista munkáját Mátyás király dicső tetteiről. A munka Mátyás királynak van ajánlva, kinek dicső tetteit a szerző Ernuszt Zsigmond pécsi püspökkel folytatott párbeszéd alakjában írja le. A munka 1474 körül iratott s csak a kiallitott kéziratban maradt fönn.

A magyar tudományos akadémia könyvtáráé.

208.

Benvenuti de Rambaldis Liber Augustalis sine nomine auctoris ab Ant. Th. recensitus, Cæsarum Vitæ abbreviatæ. A XV. századból.

Hártya-kézirat nyolczadrétben, a czímlap kivételével egyszerű kiállításban. Az csinos díszkeretet képez, melynek jobb és bal széle arany alapon vázából felfutó színes lombozatot mutat. A felső lapszélben, mely kissé el van mosódva, két zöld guirland és három holló látható. Legszebb az alsó lapszél, mely arany alapon színes lombozatok közt két boglárt tüntet fel, közepén Mátyás király czímerével. Az initialéban egy koronás férfi mellképe látható. A munka Mátyás király megrendelésére iratott s a római császárok kivonatos életrajzát tartalmazza. Szerzője Benvenutus de Rambaldis, ki munkáját Mátyás királynak ajánlja. Újabb hártyakötés és aranyvágás.

Kiállitja a velenczei sz. Márk-könyvtár.

209.

Claudii Ptolomei Magnæ Compositionis Libri 1467-ből.

Fényesen kiállított hártya-kézirat ívrétben, lombozatos négyszögbe foglalt arany initialékkal, Pulszky Ferencz szerint Gherardotól festve. A hártya nem oly finom minőségű, mint a többi Corvin-codexekben, az írás sem vetekedhetik ezek kerekdedségével. Az egész kiállítás más könyvdíszitési

iskola jellemére vall. A szövegben csillagászati ábrák és naptári táblázatok vannak különböző cyklusok szerint. A kézirat 1467-ben márczius 17-ikén készült, másolóját nem ismerjük. Érdekes az utolsó lapon levő horoscop, mely a pozsonyi egyetem alapitása alkalmából készült s mutatja, hogy 1467 június 5-én az esztergomi székesegyházban miként állottak a csillagok akkor, mikor Vitéz János érsek a pozsonyi egyetemet alapította. A horoscopot valószinüleg Ilkus Márton, udvari csillagász, készítette. A kézirat fénypontja a czímlap, mely a szöveget fényes díszkerettel foglalja be. A keret szélei candelaber-szerű aranyos díszitést mutatnak, melyet lombozatos és szines guirlandok, virágcsokrok és angyalok vesznek körűl. Ezek közt és a sarkokban van 7 miniaturekép kerek keretben, a hét fő erénynek allegorikus képei. Az initialéban levő miniature Ptolomeus királyt ábrázolja. Fején nyilt korona, kezében jogar, előtte arany körző. Az alsó lapszélen két Neptun tartja Mátyás czímerét nyilt koronában. A kézirat Ptolomeus csillagászati munkáját tartalmazza Georgius Trapezuntius humanista latin fordításában. Egykorú vágása aranyos, színes lombozatokkal, kötése a XVII. századból való.

A bécsi cs. udvari könyvtaré.

210.

Georgius Trapezuntius: Rhetorikája 1467 körűl.

Ívrétű hártya-kézirat előbbinek ízlésében. Hártya és írás mint előbb. A szövegben alig van egy-két arany initiale, a többi szines. Csak a czimlap fényes s kitünő kivitelű miniatureket és az előbbihez hasonló díszitéseket tüntet fel. Az initiale miniatureben a könyv szerzőjét ábrázolja. Az alsó lapszélben van Mátyás czímere korona nélkül. Kétségtelen, hogy ezen czímlapot is az előbbi könyvfestő festette. A kézirat — az írás után ítélve — valószínüleg 1467 táján, az előbbi kézirat iratási idejében készült. Másolóját nem ismerjük. Egykorú violaszínü bársonykötéséből csak kis foszlányok maradtak meg. Vágása mint az előző codexé.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

211.

Averulinus de Architectura 1488-ból.

Nagy ivrétü, fényes kiállítású hártya-kézirat, mely Averulinus XV-dik századbeli olasz írónak az építészetről írt munkáját tartalmazza, Bonfin Antal latin fordításában. A fordító Mátyás király egyenes megbízásából

fogott munkájához. Három hónapig dolgozott rajta, s 1488-ban fejezte be. Mátyáshoz intézett ajánló-levelében nagy magasztalásokkal szól annak építészeti alkotásairól. Kiemeli, hogy Magyarországba most mindenhonnan özönlenek építészek, szobrászok, festők, kőfaragók és más művészek, hogy a király építkezéseinél közremunkáljanak. Leírja ezután részletesen Visegrád várát, mint Mátyás alkotását,* hol a királynak és királynénak külön lakosztálya van. Magasztalja nagyszerű termeit, csarnokait, márvány-kútjait, gőzfürdőit és kerteit. Dícsérőleg szól az itt lévő lovag-termekről és hypodromokról, és hozzáteszi, hogy ezeknél még sokkal nagyobbak vannak Komáromban, Budán és másutt. Áttér azután a budai királyi várra, melynél fönségesebbet sehol sem találni; megemlékezik a király által létesített csillagászati teremről, a könyvtárról és az oszlop-csarnokban álló Hercules-szoborról. Dícséri a pompás kilátást, a kerteket és üvegházakat, s kiemeli, hogy Mátyás bécsi várában is függő kerteket csináltatott. Végül Mátyás egyházi építkezéseiről azt mondja, hogy ezekről legékesebben beszélnek az általa építtetett budai és fehérvári bazilikák. A munka nagyobb, kerek betűkkel van írva, s írását úgy mint nagyszerűen festett czímlapjait tekintve, a Corvin-codexek közt egyedül áll. A szöveget sok színes ábra díszíti, melyek az építészet fokozatos fejlődését, a kunyhó-építéstől kezdve a legfényesebb palotáig feltüntetik. Fő ékessége a két czímlap, az ajánló-levél és a szöveg elején, melyek befejezett művészi routinnal vannak festve. Mind a két czímlap fényes díszkeretet képez s a szélekben nagyszerű kivitelű miniaturekben várakat, palotákat, építkezéseket, csataképeket, csoportozatokat, madarakat, gyűrűs hollókat, angyalokat, gyümölcsöket, virágokat és lombozatos díszítéseket tüntet fel. Az első czímlap felső szélében látható Mátyás czímere M. R. betűkkel (Mathias Rex). Kiemelendő, hogy ebbe a magyar- és csehországi jelvényeken kívül fel van véve Ausztria czímere is. Az alsó lapszél közepén levő miniature Mátyás királyt trónon ülve ábrázolja. A jobb lapszél diadaljelvényei közt ezen felírás olvasható: MA. C. TRO. (Mathiæ Corvini Tropeæ). Hasonlóan van díszítve a második czímlap. Pulszky Ferencz szerint: e két czímlapot is az előbb említett Gherardo festette. Műtörténeti méltatásuk szakférfiainktól legközelebb várható. A kézirat 1488-ban iratott, a mint ezt a 11-ik könyvben egy kőlap-rajzon olvasható évszám tanúsítja. Másolója ismeretlen. Múlt századi barna bőrkötés, egykorú aranyvágással.

A velenczei sz. Márk könytáré.

* Mátyás a várat restaurálta.

212.

Valturius de Re Militari 1476 után.

Ívrétü hártya-kézirat fényes kiállításban, az eddigiektől eltérő ízlésben. Van benne több színes lombozatos lapszéli festés, számos nagy kezdő, virágos és aranyos díszítéssel és száznál több hadászati színes illustratió, mely a hadviseléshez szükséges ostromló gépeket ábrázolja. A czímlap díszkeretből áll, mely a felső lapszélben Galiczia és Dalmáczia czímerét, a jobbikban Magyarország kettős keresztjét, a balban a kétfarkú cseh oroszlánt s az alsóban a magyar pólyákat és a Mátyás-féle gyűrűs hollót mutatja. A felső lapszél közepén van a Corvin-codexekben oly sokszor előforduló arany sárkány. Gyűrűalakot képez, farkát nyaka köré fonja körül. Alúl Mátyás király koronás czímere a magyar, cseh és dalmácziai jelvényekkel s a szívpajzsban a gyűrűs hollóval. Az initialéban zöld guirlandba foglalva egy nagy érem látható, mely lóháton egy római lovagot ábrázol. Körirata: *M. Tullius Cicero Conful Romanus.* A munka Malatesta Zsigmondnak van ajánlva s végén a következő jegyzet olvasható: *Joannes M. Cynicus fieri curavit.* A kéziratot tehát Joannes Marcus Cynicus csináltatta, ugyanaz, ki 1476-ban Beatrix számára a Diomedes Caraffa által szerkesztett utasításokat (a mostani parmai Corvin-codexet) másolta. Kötése és vágása a XVII. századból származik.

A dresdai királyi könyvtár tulajdona.

213.

Sancti Auguftini Epiftolæ et aliorum. A XV. századból.

Fényes kiállítású hártya-kézirat, két művészi kivitelű czímlappal Attavantestől festve. Az első czímlevél üres lapján a könyvárús vagy a közvetítő jegyzete fekete cursiv írással olvasható: «Attavantes pinsit» (Attavantes festette). A második lapon fényes kiállítású koszorúban kék alapon arany betűkkel a könyv czíme olvasható. A mesteri kivitelű lombozatos díszítések közt fönt egy arany gyűrű, csúcsos gyémántkővel, lent arany méhköpű látható. Ezzel szemben van a második czímlap, mely fényes díszkeretet képez s aranyos és színes lapszéli lombozatos díszítések közt boglárokat és miniatureöket tüntet föl. A felső szélben van az ország pólyás czímere s az alsóban Mátyás király czímere a magyar, dalmát és csehországi jelvényekből összeállítva. A szívpajzsban a gyűrűs holló nem kék, hanem ezüst mezőben van festve. A jobboldali lapszélben arany méhköpű, vedres kút, a balban arany hordó és homokóra látható. Ezen emblémák leginkább

az Attavantes által festett codexekben jönnek elő. Az initialé sz. Ágoston püspököt főpapi talárban ábrázolja, a mint nyitott könyvből olvas. A kézirat pazar fénynyel van kiállitva, a hártya finom minőségü, az irás kerek és szabályos; a szöveget nagyszámú polychromba foglalt arany kezdő disziti. Másolóját nem ismerjük; egykorú kötése vörös préselt bőr aranyos czifrázatokkal, vágása arany, benyomott rózsákkal.

A bécsi császári udvari könyvtáré.

214.

Sancti Hyeronimi Commentaria in Esechielem prophetam. A XV. századból.

Attavantestől festett kézirat, ívrétben, az előbbinél fényesebb kiállitásban; két czímlappal. Az első czímlap üres oldalán van az előbbi kéziratban is látható jegyzet ugyanazon kéztől: «Attavantes pinsit». A másik lapon van a könyv czíme, az előbbihez hasonló kiállitásban; ennek felső részében Magyarország pólyás czimere koronával, az alsóban egy ismeretlen czímer látható, mely egy másik czímer fölé van festve s ezüst mezőben egy lábon álló agaskodó arany oroszlánt mutat, mely első lábán arany koronát tart. A másik czimlap sokkal fényesebb s vörös, zöld és kék alapon arany lombozatos diszítéseket és miniatureöket tüntet fel. A felső lapszélben Magyarország czímere körül Galiczia és Morvaország s alul Mátyás czímere látható, úgy mint előbb. Az előbbi kéziratban emlitett emblémakon kivül előfordulnak itt: az aczél kovával és ékköves arany gyűrűben égi teke. Az initialé miniatureben sz. Jeromost bibornoki öltözetben ábrázolja, fején bibornoki kalap, kezében nyitott könyv. A kézirat írása nagyobb és diszesebb, mint az előbbié; a szövegben számos polychrom arany initialé látható. Ezen kívül a fejezetek elején fényes kivitelű lombozatos lapszéli díszítések vannak, nagy routinnal festett initialé-miniatureökkel, melyek egy-egy szentnek mellképét tüntetik fel. Ilyen lapszéli díszités összesen tizenegy van a codexben. A felírások a szövegből hiányzanak. A kézirat végén a másolótól a következő jegyzet maradt fenn: „*Nicolaus presbiter Faventinus scripsit.*" Egykorú kötése és vágása mint előbb.

A bécsi császári udvari könyvtáré.

215.

Marciani Capellæ de nuptiis Philologiæ et Mercurii, libri duo et de septem Artibus, libri octo. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat, az Attavantes által festett Corvin-codexek közt, fényes kiállitását tekintve, a harmadik, s a kiállitáson levők közt a legfényesebb.

Van benne két fényes czímlap, 15 fényes díszkeret, kitünő miniatureökkel, lapszéli díszitésekkel és Corvin-féle emblemákkal, és 7 ívrétű nagy kép, mely a 7 szabad művészetet ábrázolja. Az első czímlap üres oldalára egykorú kéz az előbbitől eltérő írással, kék tintával, ezeket írta: *„Attavantes Florentinus pinxit“*. A második lapon egy fényes kiállitású képcsoportot látunk, mely Mercurius lakodalmát Philologiával ábrázolja; alatta gömbölyű arany keretben, kék alapon van a könyv czíme. A felső lapszélben a Corvin-féle emblémák elmázolvák; az alsóban Mátyás czímere ki van vakarva. Átellenben a másik czímlap fényes díszkeretet mutat arany alapon, melyet aranyos lombozatok ékesítenek. A díszitésekben levő kezek miniatureképek a 7 szabad művészetet ábrázolják; az ezek közti tért hadi jelvények, vértek, pajzsok, gyermekek, állatok, elmosódott emblémák és czímerek töltik ki. Az alsó lapszélben Mátyás király czímere ki van vakarva. A czímer két oldalán két kis tájképen legelésző őzikét látunk. Az initialé a könyv szerzőjét ábrázolja, a mint a zene múzsája előtt térdel. A kézirat hártyája nagyon finom minőségű, az írás kerek, a szöveget több száz polychrom arany initiale díszíti. Másolta Alexander Verasanus, ki nevét a 204-ik levélre így jegyezte fel: *Scripsit Alexander Verasanus.* E kéziratban kiemelendő, hogy a lapszéli díszítések közt Mátyás király hollós czímere legnagyobb részt ki van vakarva. Csak itt-ott láthatók belőle egyes részletek. Magyarország pólyás czímere azonban több helyütt s a Corvin-féle emblémák legnagyobb részt egész épségben megmaradtak. Egykorú aranyvágás, benyomott koczkákkal; kötése múlt századbeli barna bőr.

A velenczei sz. Márk-féle könyvtáré.

216.

S. Athanasius Commentarius in Epistolas s. Pauli ad Romanos e græco in latinum traductus a Christophoro de Persona. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat Attavantes ízlésében kiállítva. Van benne két fényes, mesteri kivitelű czímlap és számos polychromba foglalt initiale. Az első czímlevél üres oldalára, melyen az előbbi kéziratokban az «Attavantes pinxit» feljegyzés olvasható, báró Werther, a későbbi birtokos, a saját családi czímerét festette rá, nem tudni tehát, vajjon volt-e rajta eredetileg az előbbiekhez hasonló feljegyzés. A két czímlap festési modora azonban az előbb felsorolt három Attavantes kézirat izlésével azonos. Itt is ugyanazon modorú lapszéli díszítések, miniaturek, emblémák és initialék vannak, mint az előző kéziratokban, miből következtetjük, hogy ezt is Attavantes festette. Az első czímlap

aranyos és lombozatos koszorúban kék alapon a könyv czímét mutatja, míg a másik, initialéban a könyv szerzőjét tünteti fel. Az initiale két oldalát hadi jelvények, pajzsok, íjak s egyéb hadi eszközök díszítik. Az egyiknek alján S. C. a másikon D. M. betűk. Valószínüleg „*Scribi Curavit Divus Mathias*" jellemző szóknak kezdő betűi. Az alsó lapszélen Mátyás czímere felül van festve báró Werther czímerével, a nyílt korona azonban az egykorú czimerből, valamint a Corvin-féle emblémák, továbbá Magyar- és Morvaország czímere a lapszéli diszítésekben teljes épségükben megvannak. A kézirat másolója és iratási ideje ismeretlen, egykoru kötése vörös préselt bőr, aranyos díszítésekkel, a táblák közepén, czímernek hagyott üres négyelt pajzszsal és nyilt koronával. Egykorú aranyvágás, benyomott czifrázatokkal. Tartalmazza Athanasiusnak sz. Pál levelei fölötti commentárját Persona Kristóf fordításában.

A bécsi császári udvari könyvtáré.

217.

Joannis Chryfoftomi Omeliæ in epiftolam I-am ad Timotheum per Ambrofium Monachum in lat. translat. A XV. századból.

Hártya-kézirat ívrétben, Attavantes izlésében festve. Egy fényes czímlapja van, mely kitünő lapszéli díszítések közt két miniature-képet s Corvin-féle emblemákat tüntet fel. A négy sarokban Magyarország pólyás s keresztes czímere, továbbá Ausztria s Bécs városának jelvenyei. Mátyás czímerét ékköves arany gyűrű foglalja be. A gyűrűs holló a szivpajzsban itt is, mint a többi Attavantes által festett kéziratokban ezüst mezőre van festve. Az initiale polychrom négyszögben egy szakállas férfiút ábrázol, ki hóna alatt zárt könyvet tart. Egykorú aranyvágás benyomott rózsákkal, kötése múltszázadi bagariabőr az esztei fejedelmi család czímerével.

218.

Joannis Chryfoftomi Omeliæ in epiftolam ad Corinthios. A XV. századból.

Hártya-kézirat ívrétben, Attavantestől festve, két fényes kiallítású czímlappal, miniaturekkel, emblemákkal s Mátyás czímerével. A kézirat nedvességtől sokat szenvedett. A leveleknek felső sarok széleit egerek rágták meg. A szövegnek azonban nem ártottak. Az első czímlap sértetlen s a könyv czímét és tartalmát mutatja. A második czímlap diszítései, miniaturjei és emblemai azonban a nedvességtől részben elmosódtak ugyan, de elég épek arra, hogy bennök az Attavantes-féle charactert felismerjük. Mátyás

czímerében a hollós szívpajzs ezüst mezőre van festve. A szöveget vörös felírások és polychromba foglalt arany initialék díszítik. Sem másolóját, sem iratási idejét nem ismerjük. A kézirat a pétervari csasz. udv. könyvtaré, mely azt III. Sandor czar, ő felsége egyenes parancsara az orsz. konyvkiallitasnak készséggel engedte át.

219.

Naldi Naldii Florentini Epistola de laudibus augustæ Bibliothecæ ad serenissimum Mathiam Corvinum Pannoniæ regem. A XV. századból.

Hartya-kézirat ívrétben, két művészi kivitelű czímlappal, melyeket mesteri lombozatos lapszéli festés, kitűnő miniaturek, arany polychrom kezdők és Corvin-féle emblemák díszitenek. A festés Attavantes kezére vall, a könyvmásoló ismeretlen. Matyas czímerében a szívpajzs ezüst. Eredeti vörös bársonykötése négy ezüst kapocscsal 1723-ban még megvolt; ma azonban ezek mind hiányoznak s a kézirat kötése közönséges papirkartonból áll. Vagása arany. A kézirat Naldus Naldius humanista munkáját tartalmazza Matyás kiraly könyvtáráról. Az initialéban levő miniature-kép a szerzőt ábrázolja nyitott könyvvel.

A thorni gymnázium könyvtáráé.

220.

S. Hieronymi Explanatio in Epistolas S. Pauli ad Galatas. 1488-ból.

Ívrétben fényesen kiállított hártya-kézirat, állitólag Francesco del Chiericotól. Kiallítási jelleme az Attavantes-féle codexektől eltér. Az első czímlap belseje nem kék, hanem vörös alappal bír, a festés más jellemű. A kéziratban van két fényes czímlap mesteri díszitésekkel, továbbá 20 gyönyörű lapszéli díszités, melyekben miniaturek, Corvin-féle emblemák, hadi jelvények, cameák és allegorikus képek kitűnő összhangzásban vannak csoportosítva. Matyás kiraly czímerével a kéziratban többször találkozunk; a czímlapon levő két arany érem *Mátyást* és *Beatrixet mellképben* tünteti fel. Az initiáléban levő kép sz. Jeromost ábrázolja. A kéziratot Florenczben 1488-ban M. L. P. betűk alatt rejtőző másoló készitette. Kötése múlt századi bagariabőr, az esztei fejedelmi család czímerével. Egykorú aranyvágás, benyomott rózsakkal.

A bécsi császári udvari könyvtáré.

221.

Thomae Aquinatis Commentarius in librum de coelo et mundo. A XV. századból.

Két czímlappal biró hártya-kézirat ívrétben, fényes kiállitásban. Valószinüleg ezt is az előbbi kézirat művésze festette. A czímlapokon szép miniaturek, élénk lombozatos lapszéli díszitések és a szokásos Corvin-emblemák vannak, Mátyás czímerével. Az első czímlap az előbbi kézirat czímlapjához hasonló. Kötése egykorú vörös bőr, préselt aranyos díszitésekkel és kivágott cziradákkal. Ezek fölött Magyar- és Csehország koronás czímere, s a második táblán a könyv czíme. Egykoru aranyvagás.

A prágai egyetemi könyvtáré.

222.

Agathias de Bello gothorum per Christophorum Persona e graeco in latinum traductus et Mathiae regi dicatus. A XV. századból.

Ívrétben kiállitott hártya-kézirat, arabeszk díszitésekkel és arany kezdőkkel. A czímlapon Mátyás czímere. Egykorú vörös selyemkötés, aranyvágással.

A müncheni királyi udvari államkönyvtáré.

223.

Aur. Cornelius Celsus de medicina. A XV. századból.

Hártya-kézirat ívrétben, arabeszk lapszéli diszitésekkel és arany initialékkal. Mátyás czímere körűl M. és A. betűk. Egykorú kötése violaszínű bársony és színes guirlandokkal díszített aranyvágás, melyben a könyv czíme olvasható.

A müncheni kir. udvari könyvtáré.

224.

Beda Venerabilis: De natura rerum. Seneca Quaestiones naturales. A XV. századból.

Oly kiállitású hártya-kézirat, mint az előbbi, ívrétben. A czímlapon Mátyás czímerében a szívpajzs hollója felül van festve fehér sassal (II. Ulászló czímere), s a czímer két oldalán volt M. és A. betűk W. és R. (Wladislaus Rex) betűkre vannak változtatva. Egykorú vörös bőrkötés, préselt díszitésekkel, az első táblán lévő pajzsban arany sas, a másodikban Magyar- és Csehország koronás czímere. Aranyvágás.

A müncheni kir. udvari államkönyvtáré.

225.

Historia Bononiensis. A XV. századból.

Hártya-kézirat 4-edrétben, arabeszk lapszéli díszitésekkel, arany kezdőkkel és Mátyás czímerével. Egykorú kötése vörös préselt bőr, a táblák közepén Magyar- és Csehország czímerével. Aranyvágás.

A müncheni kir. udvari államkönyvtáré.

226.

Orationes Demosthenis a Leonardo Aretino lat. traductæ. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat az előbbihez hasonló kiállításban. — Tartalmazza Demosthenes beszédeit Leonardo Aretino fordításában.

A müncheni kir. udvari államkönyvtáré.

227.

Aristeas de interpretatione septuaginta interpretum per Mathiam Palmierum e græco in lat. versi. A XV. századból.

Kiallitására nézve az előbbihez hasonló. Tartalmazza Aristeas fejtegetéseit a szentírás hetven magyarázójáról Mathias Palmieri fordításában. Egykorú kötése kék bársony, aranyvágással.

A müncheni kir. udvari államkönyvtáré.

228.

Cornelii Taciti Annalium et Historiarum Libri. A XV. századból.

Hartya-kézirat kis ívrétben, egyszerűbb Corvin-codexek ízlésében kiallítva, a czímlapon Matyás kiraly M. A. betűs czímerével. A czímlap felső szélén ezen egykorú feljegyzés áll: „*Beati Rhenani sum nec muto Dominum. Ex Dono Jacobi Spigelii jure consulti Anno Salut. M. D. XVIII.*“ A kézirat tehat már 1518-ban, 7 évvel a mohacsi csata előtt Beatus Rhenanus birtokaban volt. Egykorú kötése vörös préselt bőr aranyos czifrazatokkal és arany vágassal. A tablakon a szokásos czímerpajzs helyén domború kiallításban gyűrűs holló fordúl elő, mely a pajzsot egymaga kitölti.

A maros-vásárhelyi gróf Teleki-könyvtáré.

229.

S. Augustinus: De civitate Dei libri XXII. A XV. századból.

Nagy ivrétü, fényes kiállitású hártya-kézirat olasz ízlésben, minden levelén két fényes lapszéli arabeszk díszitéssel. Initialéi aranyosak s arabeszk négyszögbe vannak foglalva. Czímlapja, mely igen fényes lehetett, ki van vágva. Eredeti kötése vörös bársony, művészi kiállitású aranyozott kapcsokkal, melyekben Mátyás király zománczba foglalt czímere látható. Vágása aranyos alapon szines guirlandokkal van díszitve s az oldalrészen nagy betükkel a könyv czímét mutatja. A kéziratot *Petrus Middelburg de Zeelandia* másolta. Tartalmazza sz. Agoston De civitate Dei cz. munkáját.

A m. n. muzeám könyvtáráé, mely ezen és a 188, 189 és 210. sz. Corvin-codexeket Felséges Urunk Királyunk ajándékából 1868 óta birja. Ez azon négy Corvin-codex, melyeket néhai II. Abdul Aziz szultán királyunknak azon alkalommal ajándékozott, midőn őtet a suezi csatorna megnyitása alkalmával Konstantinápolyban meglátogatta.

230.

Cyrilli Episcopi: Speculum Sapientiæ e græco in latinum translatum. 1443-ból.

Negyedrétü hártya-kézirat, 1443-ban ismeretlen másolótól olasz kéziratok ízlésében egyszerüen kiállitva. Csak egy arany initiale van benne a czímlapon, arabeszk díszitésbe foglalva; a többi szines. Az utolsó lapon a másoló vörösben feljegyezte az iratási évet: 1443 Aug. A czímlap alsó széle, hol Mátyás czímere volt, le van szakitva. Egykorú bőrkötése és aranyvágása olyan, mint a többi jellemző Corvin-codexeké. A második bőrtábla homlokán van a könyv czíme.

A bécsi cs. udvari könyvtáré.

231.

Thomæ Aquinatis Catena Aurea seu continuum in Lucæ Evangelium. 1468-ból.

Hártya-kézirat gót ízlésben, finom hártyán, igen díszesen kiállitva. Az initialék kétfélék, aranyozottak és szinesek. Ez utóbbiak szép tollrajzokat tüntetnek fel. A kézirat két hasábon, kétféle betükkel van irva, nagyobbakkal a szöveg, kisebbekkel a commentár. Másolta: Henricus Amstelredammis, alias Sença paura 1468-ban, mint ezt a könyv végén vörös tintával megjegyezte.

A kéziratból a czímlap, hol Mátyás czímere volt festve, ki van vágva. Egykorú kötése és vágása azonban kétségtelenné teszi, hogy Mátyás király könyvtarához tartozott. A kézirat utolsó levelén lévő egykorú jegyzetből megtudjuk, hogy azt Verancsics Antal 1558-ban Konstantinápolyból Bécsbe hozta és hogy a törökök a mohácsi csata után Budáról magukkal vitték. Tartalmazza aquinói Tamás fejtegetéseit Lukács evangeliomáról. A bécsi cs. udv. könyvtáré.

232.

Virgilius Maro: Eclogæ, Georgicorum libri IV. Aeneidos libri XII. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat arabeszk lapszéli díszítésekkel és arany initialékkal. A hártya finom minőségű, az írás szép, a szövegben egykorú kéztől magyarázó jegyzetek (commentár) vannak. A czímlap, hol Mátyás czímere szokott lenni, ki van vágva. De az egykorú vörös préselt bőrkötésen ott van Magyar- és Csehország czímere, mint a többi Corvin-codexeken. Egykorú arany vágás benyomott rózsákkal. A bécsi cs. udv. könyvtáré.

233.

Fabius Quintilianus: Institutionum Oratoriorum libri XII. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat olasz ízlésben, polychromba foglalt arany initialékkal és vörös felirásokkal. A czímlap arabeszk díszkeretet képez s miniatureben két mellképet tüntet fel; alúl Mátyás czímere ki van vakarva, az egykorú kötés és vágás azonban olyan, mint a többi Corvin-codexeké. A tábla közepén levő, magyar- és csehországi jelvényekből összeállított, czímerpajzs fölé egy későbbi kéz arabeszk díszítést nyomott be, de azért a magyarországi pólyák és a cseh ezüst oroszlán határozottan láthatók. A bécsi császári udvari könyvtáré.

234.

Genealogiæ Deorum carmine hexametro concinatæ et Baptistæ Guarini Oratio anni 1453. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat, minden dísz nélkül egyszerűen kiállítva. Sem arany initialéi, sem lapszéli díszítései nincsenek, csak itt-ott látni egy színes kezdőt.

A czímlapon az alsó lapszél, hol Mátyás czímere szokott lenni, ki van tépve. Az egykorú kötés fennmaradt táblái és vágása után azonban semmi kétségünk sem lehet, hogy a kézirat a Corvinához tartozott. A kézirat nedvességtől szenvedett, a szöveg azonban épen megmaradt. Tartalmazza az istenek genealogiáját hexameterekben és Baptista Guarino beszédét prózában a ferrarai főiskola 1453-iki megnyitása alkalmából. A bécsi cs. udv. könyvtáré.

235.

S. Chrysostomi Homiliæ XLIV. in Mathenm. A XII. századból.

Görög hártya-kézirat ivrétben a XII. századból, bizanczi izlésben festett initialékkal egy hasábon kiallitva. A czímlapon nincs Mátyás czímere, de XV. századi vörös préselt bőrkötése, Magyar- és Csehország koronás czimerével egészen olyan, mint a többi Corvin-codexeké. Ez a kiállításon az egyedüli s az összes Corvin-codexek közt a második ekkorig ismert görög codex, melyet kötése alapján a Corvinának vindicálunk. A többi görög Corvin-codexek ekkorig még behatóan nincsenek átvizsgálva, közülök egyetlen egyet sem ismerünk, mely a czímlapon Mátyás czímerét tüntetné fel. Corvin-kötésüket azonban a kiállitott példány és a lipcsei Constantinus-Porphyrogenitus fenntartották, melyeknek alapján tovább nyomozhatunk.

Kiállítja a bécsi császári udvari könyvtár.

236.

Herodiani historiarum libri octo per Ant. Bonfinum e græco in latinum traducti et Mathiæ regi dicati. A XV. századból.

Egyszerü kiállitású hártya-kézirat ivrétben olasz cursiv irással. Provenientziáját illetőleg kétségtelen, hogy Magyarországból (valószinüleg a Tertullianus-féle Vitéz-codexxel) került Salzburgba. A czímlap, hol Mátyas czímere szokott lenni és az egész első ív (ternio), ki van tépve. Egykorú zöld selyem kötése és arany vágása azonban hasonló a wolfenbütteli Marsilius Ficinus Corvin-codexéhez, s a másoló *(Jo. Franciscus Comes Augustalis et familiaris pontificis)* a könyv végén kijelenti, hogy a kéziratot Mátyás iránti tiszteletből ennek számára másolta. A kézirat Herodianus történetét tartalmazza Bonfin Antal forditásában, ki munkáját Mátyás királynak ajánlja.

A cs. kir. salzburgi Studien-Bibliothek tulajdona.

237.

Julius Cæsar: De bello gallico és De bello civili etc. A XV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat, olasz hartyán, a többi Corvin-codexek izlésében kiállitva, arabeszk négyszögbe foglalt initialékkal. Az első levél, a hol a czimlap és Mátyás czímere szokott lenni, ki van vágva, egykorú bársony kötése azonban, melyet újabban vörös bőrrel cseréltek fel, továbbá a fönmaradt egykorú vágás, mely arany alapon szines guirlandokat mutat s azon körülmény, hogy ezt is II. Abdul Hamid szultán, ő Felsége, 1877-ben a többi Corvin-codexekkel ajándékozta, provenincziajat tekintve, kétségtelenné teszik, hogy a Corvinából származik. A kézirat végére a másoló oda írta nevét: Angelus scripsit.

A budapesti egyetem könyvtáráé.

238.

Suetonius Tranquillus De vita duodecim cæsarum. A XV. századból.

Hártya-kézirat, kisebb ívrétben. Masolta — az írás után itélve — Petrus Cenninius, kinek neve és keze vonásai a 186 és 187. számú Corvin-codexeken latható. A czímlevél, melyen Mátyás czímere szokott lenni, valamint az initialék minden honnan ki vannak vágva. Azt azonban régibb leirásokból tudjuk, hogy egykor vörös préselt bőrkötése volt, Magyar- és Csehország czímerével. S mivel ennek is ugyanazon proveniencziaja van, mint a többi konstantinápolyi Corvin-codexeknek, méltán sorozhatjuk azt a Corvina maradványai közé. Érdekes a kézirat utolsó hártyalevelén olvasható egykorú jegyzet, mely Bécs-Ujhelynek Mátyás király általi megvívására vonatkozik s igy szól: *„1487, 17 augusti in dicionem Regis Mathiæ per longam obsidionem tandem venit Ujhely imperialis c (cæsareo) Astriæ“.* A kézirat mostani kötése vörös bőr egykorú arany vágással.

II. Abdul Hamid szultán, ő Felsége, ajándékából a budapesti egyetem könyvtáráé.

239.

Macrobii Theodosii Saturnaliorum Libri V. A XV. századból.

Egyszerű kiallítású hártya-kézirat 4-ed rétben arabeszk lapszéli diszitésekkel és arany initialékkal. A czímlapon az alsó lapszél közepén két genius zöld babérkoszorút tart, melynek belseje üres s nincs benne Mátyás czímere

Ez alapon tehát a codex nem sorozható a Corvinába. Van azonban az utolsó levélen egy XVI. sz. feljegyzés, melyből megtudjuk, hogy a codexet a XVI. század első tizedeiben a franczia követ mint Mátyás király könyvtárából valót Konstantinápolyban vásárolta, kitől azután Antonio Bruciolohoz, ettől 1544-ben febr. 29-én Francesco Riccio tulajdonaba s innét a Laurenzianaba került. E feljegyzés s az eredeti Corvin-fele kötés alapján, melyet a XVI. század második felében a mostanival cseréltek fel, a codexet a Corvinának vindikáljuk. A kézirat vágása is ez időből való. A Medici-könyvtár kéziratait tudvalevőleg ez időben vörös préselt bőrbe újra kötötték. A táblak sarkai dombormüvü rézlemezeken a Medici csalad czimerét mutatják. A második táblára alkalmazott vaskampóból hosszú láncz függ, mely vaskarikával végződik. A Mediciek könyvtárában ugyanis köztudomás szerint a kéziratok nem állanak, hanem pultusokon feküsznek, mint ez a középkorban általában szokásban volt, s a láncz végén levő karikáknal fogva lakattal vannak lezárva, a mi lehetővé teszi azt, hogy a kézirat használható anélkül, hogy helyéről el kellene mozdítani. Kiállítja a florenczi Laurenziana könyvtár.

240.

Plinii Secundi Panegirici Veteres.

Hártya-kézirat ivrétben, az egyszerűbb Corvin-codexek izlésében kiállitva, arabeszk lapszéli diszitésekkel és arany initialékkal. Masolta az iras utan itélve Petrus Cenninius, kinek keze vonasai több Corvin-codexen lathatók. A czimlapon az alsó lapszéli díszitésben a czimernek való hely üresen maradt, mint a florenczi Macrobiusban. Azonban egykorú préselt bőrkötése (melyet újabban vörös bőrrel cseréltek fel), tovabba arany vagasa és egész kiállitása, de azon körülmény is, hogy Konstantinápolyból a tobbi Corvin-codexekkel együtt került hozzank, nagyon valószínűvé teszik, hogy a Corvinából származik. Tartalmazza idősb Plinius Panegiricusait.
II. Abdul Hamid szultán, ő Felsége, ajándékából a budapesti egyetem könyvtáráé

241.

Nicolaus de Ansmo Supplementum summae Pisanellae, ősnyomtatvány 1471-ből.

Ezen latin ősnyomtatvány, mely Velenczében, Vindelinus Spira nyomdájában 1471-ben látott napvilágot, azért van a Corvin-codexek közt kiállítva, mert a czímlapon, melynek szövegét élénk szinű lombozatos

lapszéli festés díszíti, IV. Sixtus pápa czímere mellett Mátyás király czímerét tünteti fel. Miként került e két czímer egymásmellé, ekkorig még felderítve nincsen. Mátyás király czímerében az ezüst pólyák és a kétfarkú cseh oroszlán — mely itt ezüst helyett aranynyal van festve — határozottan látszanak. A harmadik és negyedik mező a sok fogdosástól el van mosódva, a harmadikban azonban a holló feje és az arany gyűrű még határozottan kivehető. Ez az ekkorig ismert első ősnyomtatvány, melyben Mátyás király czímere látható.

Kiállítja a pozsonyi Ferencz-rendiek tartományi könyvtára.

242.

Raynerius de Pisis Anterior pars Pantheologiæ, ősnyomtatvány 1477-ból.

Ezen ősnyomtatvány, mely Nürnbergben 1477-ben jelent meg, nem tartozott Mátyás király könyvtárába. Mint a könyvtábla belsején olvasható egykoru feljegyzés tanúsítja, Mátyás ezt a lövöldi karthausi zárda számára vásárolta s a szerzetnek azon alkalomból ajándékozta, midőn a zárdát 1480-ban Beatrix-szal együtt meglátogatta. Mátyás király ugyanis 1480 január 25-én, neje Beatrix s ennek fivére János bibornok s pápai követ kiséretében meglátogatta a veszprémmegyei lövöldi karthausi zárdát, ott éjjelezett a zárdaügynök czellájában, miután a követ előbb pápai felhatalmazással megengedte, hogy a királyné és komornái a zárdába belépjenek s hogy a vacsoránál a rend szigora ellenére húst is szabadjon feltálalni. Harmadnapra az eltávozás után a király halálra megbetegedett; de felépülvén, hálából a zárda részére vette ezen könyvet, azután két czella építésére adott 400, később ismét 200 forintot, vett nekik több könyvet és segitette a zárdát a halas-tó és könyvtár felépítésében. A 31-ik levélen egykorú kéztől van festve Mátyás király hollós czímere, zárt koronával; az initialéban lévő miniature-kép pedig a feloldozást (absolutio) ábrázolja. Egy szerzetes gyóntató székben ül s egy nőt a gyónás után feloldoz. A nő háta mögött angyal és ördög. E miniature valószinűleg Beatrix királyné gyónását ábrázolja. Ezen ősnyomtatvány egykorúan festett czímere alapján s azon körülménynél fogva, hogy Mátyás király ajándékából került a lövöldi karthausiak birtokába, (mint a 181. számú Missale, Bécsbe) mint második ősnyomtatvány, mely Mátyás király czímerével ékeskedik, a Corvina maradványaihoz sorozandó.

Kiállítja az esztergomi főegyházmegyei könyvtár.

243.

Joannes Schcolasticus életrajza és munkái. 1471 előtt.

Kis ivrétű hártya-kézirat a Corvin-codexek izlésében kiállitva, arabesk lapszéli diszitésekkel és arany initialékkal. A kézirat egykor Vitéz János esztergomi érseké volt, ki azt vörös tintával javitotta, s a munka végén sajátkezüleg megjegyezte: *„Finivi legendo et signando, die 26-ta septembris 1470. Io.“* A kéziratban Vitéz czímere fölé egy fekete holló emelkedő szárnyakkal van festve, csőrében arany gyűrűvel. Ez a Hunyady-ház hollója mely ilyen alakban Hunyady János, Mátyás király és Corvin János czímerében fordul elő. Mivel pedig Hunyady János 1470-ben már nem élt s Mátyás király czímerében a holló mindig az ország jelvényeivel combinálva fordul elő, az itt egyedül álló hollós czímert Corvin Jánosnak s a kéziratot az ő egykori sajátjának tulajdonitjuk. Egykori préselt bőrkötés arany vágással.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

244.

Curtius Ruffus: Rerum Gestarum Alexandri Magni 1471 után.

Ívrétű hártya-kézirat arabeszk díszítésü czímlappal és arany initialékkal, a Corvin-codexek izlésében írva. A czímlapon aragoniai Beatrix királyné családi czímere látható Mátyás király czímere nélkül. A kézirat tehát Beatrix királyné Mátyáshoz való férjhez menetele előtt (1476) iratott. Mivel pedig a kézirat colophonjából kétségtelen, hogy Vindelinus Spira által 1471-ben Velenczében kiadott *nyomtatott példányról* lett másolva, az iratás ideje 1471—76. időszakra esik. Eredetileg violaszínű bársonyba volt kötve, mostani kötése vörös bőr egykorú aranyvágással.

A kézirat a többi Corvin-codexekkel együtt Konstantinápolyba került, honnan azt II. Abdul Hamid szultán, ő felsége 1877-ben, a budapesti egyetemnek ajándékozta.

245.

Beatrix királyné imakönyve. A XV. századból.

Fínom hartyán, gót izlésben nagy csínnal készült XV. századi kézirat 16-od rétben. Czíme: *Psalterium „Beatæ Mariæ Virginis“* s tartalmazza a középkorban Mária tiszteletére mondani szokott imádságokat és zsoltárokat. — Igen

fényes kiállitású. Szövegét gazdag aranyos felírások, számos aranyos és színes kis initiale, ékes tollrajzok és három miniature díszíti. Ezek egyike a szöveg kezdetén lévő initialében vörös pluvialébe öltözött szakaltalan főpapot ábrázol, fején fehér főpapi süveg, oldalán főpapi pásztor-bot, előtte nyitott könyv. Valószínűleg sz. Bernard arczképe. A czímlap alsó lapszélében van az arragoniai ház czímere korona nélkül, a 175. levélen pedig a szenvedő üdvözitő kitünő kivitelű miniatureben. Az imakönyv provenienczíájáról a 175. levélen a következő egykorú följegyzés áll: „*Petrus Kobáry lib. Baro de Csábrágh 1605. donum Nicolai Pálfy lib. Baronis de Erdőd*". Ekkor tehát már Csábraghi Koháry Péter birtokában volt, kihez valószínűleg a budai könyvtárból került. A mölki könyvtárban az a hagyomány róla, hogy Beatrix királynéé, Mátyás második nejéé volt. S ha tekintetbe veszszük az imakönyv alakját, továbbá hogy a szövegben előforduló imák *nő számára* vannak írva és hogy a czímlapon levő czímer Beatrix királynénak családi czímere, e hagyomány igen sok valószínűséggel bir. Az imakönyvet Beatrix királyné valószínűleg magával hozta hazánkba. Azután itt maradt s a Corvina egyéb kézirataival együtt lett szétszórva. Kötése XVII. századi barna bőr préselt díszitésekkel.

A mölki benczések könyvtáráé.

246.

Diomedis Caraffæ de institutione vivendi 1476 előtt.

Fényes kiállitásu kézirat, 8-adrétben, sötétzöld és violaszínű pergamenre arany betűkkel írva s Beatrix királynénak ajánlva. Codex Aureus. Két czímlapja van, az egyiken művészi kivitelű miniatureben Beatrix egész alakja látható, a mint a neki ajánlott könyvet Diomedes Caraffától átveszi. A kép díszkerete magában foglalja az aragoniai ház emblemáit s alul Mátyás király hollós és Beatrix királyné családi czímerét. A főczímer alatt van a Caraffa-család czímere. A könyv végén a másoló neve olvasható ezüst írással: „*Joannes Marcus Cynicus exscripsit*". Újabbkori vörös bőrkötés egykorú aranyvágással. A tábla belsejére kis papirszelet van ragasztva, mely éremalakú tollrajzban Beatrix királyné mellképét tünteti fel a következő körirattal: „*Diva Beatrix Ungarorum Regina*". A munka a nápolyi király megbízásából Beatrix számára azon alkalomból készült, midőn ez mint Mátyás király jegyese egy nagy országos küldöttség élén Magyarországba volt jövendő. Írta Diomedes Caraffa, a nápolyi király udvari embere olasz nyelven, s latin nyelvre Collantonius Lentulus humanista forditotta. Tartalmaz utasitásokat Beatrix számára, hogy miként viselje magát az élet minden

viszonyai közt. Tanácsolja neki, hogy tanulja meg a magyar nyelvet, Mátyás király iránt, mikor vele először találkozik, legyen nyájas, de tartózkodó, édes anyjának rokonszenvét és hajlamát azonban iparkodjék mindenek fölött megnyerni stb. Mult századi vörös marokkin bőrkötés a pármai herczeg czimerével. A kézirat a pármai kir. könyvtáré.

247.

Szines hasonmás a brüsseli Corvin-Missale 1-ső lapjáról.

Ezen hasonmást gróf Batthyány Lajos özvegye saját költségén csináltatta s hazafias adomány gyanánt a Nemzeti Muzeum könyvtárának felajánlotta. Megtekintéséből következtethetünk az eredetinek fényes kiallításara, melyből kiemeljük a következőket. A brüsseli Missale nagy ívrétü hartya-kézirat, gót betükkel, pazar fénynyel és nagy müvészi tökélylyel kiallitva. Íratott 1485-ben és Attavantes 1485—87-ig festette. A legszebb és legfényesebb Corvin-codex, a mit ekkorig ismerünk. Több nagyszerü díszlapja van, melyekből a czímlap s a Canon előtti kép a legfényesebb. Ezenkívül számos kitünő kivitelü lapszéli díszítés, nagyszerü miniaturek, emblemák és mesteri kezdők díszítik. Matyás czímere legtöbb helyen felül van festve burgundi és spanyol fejedelmi czímerekkel. Az eredeti czímert hártyával s papirral beragasztották és ezekre festették az új czimereket. Az eredeti emblemák is át vannak alakítva, több helyütt azonban a beragasztott hártya, melyre az új czímert festették, felpattant s most Matyás czímere ismét látható. Szórványosan a lapszéli díszítések közt a Corvin-emblemák egynémelyike megmaradt, alkalmasint azért, mert a mázoló figyelmét elkerülte. A czímlapon, mely gyönyörü képben korinthi oszlopzatú oltárt ábrázol, kétfelől álló alakokkal, capitalis betükkel a miniator neve a festés közé következőleg van bejegyezve: „*Actavantes de Actavantibus de Florentia hoc opus illuminavit. A. D. M. CCCCLXXXV.*“ és ismét a Canon előtti képen: Actum florentiæ A. D. M. CCCCLXXXVII. Mátyás király arczképe háromszor jön elő a codexben, Beatrixé kétszer; és pedig mindkettőjüké a czimlapon mint mellkép színes medaillonban, továbbá a Canon előtti képen Matyasé térdelő helyzetben és a 411-ik levélen arany éremben ismét mindkettőjüké e körirattal: Mathias Corvinus Rex Hung., Beatrix de Arago Reg. Hung. Kötése vörös maroquin, bőr ezüst kapcsokkal és aranyvagassal.

248.

Fényképek a vatikáni Corvin-Breviarium díszlapjairól.

A magyarországi püspöki kar hazafias adományából a Nemzeti Muzeum könyvtáráé. Az eredeti kéziratról a következőket jegyezzük fel. A „*Breviarium Mathiæ Corvini*" czímű vatikáni kézirat az Attavantes által festett Corvin-codexek legfényesebbjeiből való, mely mindjárt a brüsseli Missale után következik és ennek méltó, bár befejezetlen párja. Ívrétben gót betükkel 1487-ben írta: „*Martinus faventinus presbyter*", festéséhez azonban Attavantes csak későbben foghatott, mert daczára annak, hogy azt teljesen el nem készítette s munkája részben befejezetlen maradt, mégis a 6-dik díszlap tanúsága szerint a festést csak 1492-ben, tehát a könyv iratása után 5-ik s Mátyás halála után 2-ik esztendőben szakította meg. Nagyszerű 9 díszlapja van, féllapokat elfoglaló allegoricus képekkel, számos kisebb miniaturrel és a szokásos Corvin-féle emblemákkal. A főlapok díszkeretekkel, a többi lapok pedig lombozatos lapszéli díszítésekkel vannak ékítve. A második díszlapon látható Mátyás király és Beatrix arczképe teljes díszben. A hollós czímer minden díszlapon van, az 1-ső, 4-ik és 8-ik díszlapon azonban XIV. Benedek pápa felülfestett czímere által eltakarva. Eredeti kötését nem ismerjük. Mostani kötése XVI. Gergely pápa czímerét mutatja. A kiállított fényképek a Breviariumnak o, o, o, o és o-ik díszlapját tüntetik fel.

249.

Fényképek a „S. Didymi Alexandrini de Spiritu Sancto et Cyrilli Alexandrini opera e græco in lat. traductæ etc." czímű római Corvin-codex két díszlapjáról.

A magyarországi püspöki kar hazafias adományából a Nemzeti Muzeum könyvtáráé. Az eredeti kéziratot nem sikerült a könyvkiállításnak megnyerni, adjuk tehát a fénykép kapcsolatában rövid leírását a következőkben: A föntemlített kézirat a jezsuita-rend római «Collegium Romanum» czímű társházának tulajdona s ívrétű hártyán Attavantes ízlésében igen fényesen van kiállítva. Van három fényes czímlapja kitünő miniaturekkel, több lapszéli díszítéssel és a Corvin-féle emblemákkal. Legfényesebb a 2-ik czímlap, mely egy nagy és több kisebb miniaturet mutat s mesteri díszítéseivel és mythologicus képleteivel az egész lapot igenybe veszi. A jobb lapszéli díszítésben Mátyás király,

a balban Beatrix királyné alakjai láthatók, a mint egymással szemben fejedelmi díszruhaban térdelnek és kezeiket imára emelik. Itt van Matyás czímere is a jobb lapszélbe igen ügyesen beillesztve. A kéziratot Florenczben *1487. decz. 4-én Sigismundus de Sigismundis comes palat. fer. másolta.* Újabbkori bőrkötés. A két fénykép a kézirat 1-ső és 2-ik czimlapjáról való.

250.

Fénykép „Philoſtrati Heroica Icones Vitæ Sophiſtarum ab A. Bonfino traductæ" bécsi Corvin-codex czímlapjáról.

Az eredeti hártya-kézirat ívrétben, fényesen van kiallítva, s habár a czímlapon kitéve nincsen, de kétségtelenül Attavantes festette. Két fényes czímlapja van, melyekből a második finomságára és művészi kivitelére nézve a brüsseli Corvin-codex czímlapja mellé helyezhető. E czímlapot tünteti fel az előttünk fekvő fénykép, melynek lapszéli díszítése közt arany éremben Mátyás és Beatrix mellképe látható. Az elsőn ezen körirat olvasható: «Mathias Rex Ung. Bœ. Qu. et Dux Austriæ». A kézirat tehát 1487 után iratott, mikor Mátyás király Bécs elfoglalása után az osztrák herczegi czímet viselte.

A fénykép az Országos Képtár tulajdona.

251.

Fénykép „S. Hieronimus in Matheum Marcum in Eccleſiaſtem Commentarius" &c. bécsi Corvin-codex czímlapjáról.

Az eredeti kézirat ívrétben, igen fényesen, a 220 Corvin-codex ízlésében van kiállítva; (festette allítólag Francisco del Chierico) s két fényes czímlap és több miniature-kép díszíti. Az első czímlap fényes kiállítású koszorúban, vörös alapon a könyv czímét tartalmazza, míg a másik a fényképen latható czímlap művészi kivitelű díszkeretet képez, mely a négy sarokban a négy evangelistát, a jobb lapszél közepén Mátyás királyt, a balban az üdvözitőt, s az initialéban szent Jeromost iróasztalanal abrázolja. Az alsó lapszélben van a hollós czímer a magyar-, cseh- és dalmátországi jelvényekkel. A kézirat másolója az utolsó levélen a következő jegyzetben örökitette meg nevét: «Scriptum hoc opus per me Sigiſmundum de Sigiſmundis comitem Palatinum Ferrariensem: anno domini MCCCCLXXXVIII. mensis octobris die XVIII.» A kiállitott fénykép a kézirat 2-ik díszlapjáról való.

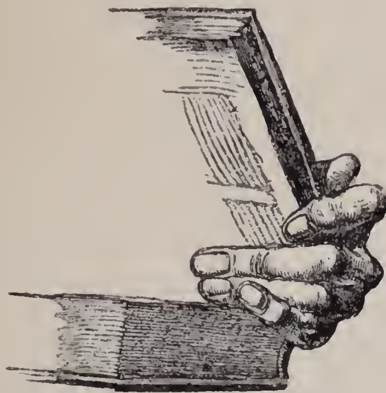
Kiállitja dr. Pulszky Károly.

252.

Fénykép Ciceronis Opera római Corvin-codex czímlapjáról.

A magyarországi püspöki kar áldozatkészségéből a Nemzeti Muzeum könyvtáraé. Az eredeti kézirat a jezsuita-rend «Collegium Romanum» czímű társház tulajdona. Rövid leírását itt adjuk. A kéziratnak *Ciceronis Opera* a czíme. Ívrétű hártyán nagy csínnal van kiállítva, az eddigiektől eltérő ízlésben. Két fényes czímlap, lombozatos lapszéli díszítések és arany initialék díszítik. A második czímlap alsó lapszélén két Corvin-emblema van: az aczél kovával és a méhkas, továbbá Mátyás hollós czímere, a korona fölött szárnyas angyalfővel. Újabbkori bőrkötés. A kiállitott fénykép a kézirat egyik díszlapjának másolata.

Csontosi János.



✠ QUATTUOR ERGO VIROS ANIMALIA SACRA FIGURANT.



SACRA SALUTIFERI NARRANTES MUNERA CHRISTI.





Kéziratokat díszíteni oly régi mesterség, mint maga az írás, már a legrégibb egyptomi papyrustekercsek is bőven vannak illustrálva rajzokkal s a szó és rajz itt épen úgy magyarázzák egymást, mint a templomok és paloták falain, hol a dombormű s a hieroglyf váltakozik. Ugyanezt látjuk az assyriai királyi palotáknál, hol az írás és képírás egyesűlve maradnak. A rómaiak is szerették díszíteni a kéziratokat; a fejezetek czímét vörös színnel írták; onnét megmaradt a kifejezés rubrum, mi alatt a czímet értjük. S miután ezen vörös szín, mely a kezdő betűkre is használtatott, közönségesen a minium volt, innét eredett a miniator szó, mellyel a díszes írók jeleztettek s mely a "miniature" szóban a jelenkorig fentartotta magát.

Egészben véve a könyvfestészek közép állást foglaltak el az iparosok és művészek közt, mert a könyvgyűjtők a nyomdászat feltalálása előtt nagy súlyt fektettek nemcsak a könyvek pontos leírására, hanem azoknak fényes díszítésére is. Ez volt a miniatorok feladata, kik nemcsak a kezdő betűket minden fejezetben kifestették, de magába a szövegbe is gyakran illustrátiókat rajzoltak és festettek, különösen pedig a czímlapot fényesen állították ki. Bizanczban, hol a fényűzés a legmagasabb fokra hágott, azt találták, hogy a szentírást megilleti a császári fény; ugyanazért bíborlapokra írták ezt aranybetűkkel s ezen fényűzés sok századokon keresztűl újra meg újra divatba jött mindamellett, hogy az egyházi írók az ily pazarlás ellen erősen kikelnek, mely a szöveg értelmétől elvonja az olvasó figyelmét. Midőn Nagy Károly a római császárságot a IX. században megujítá, az arany codexek ismét divatba jöttek.

A carolingi császárok, sőt utódaik is ilyen könyveket ajándékoztak az egyházaknak, melyek kegyeikben állottak. Ha a bíborszínű hártya kifogyott, mely Bizanczból hozatott, az aranybetűk a tiszta hártyára irattak s csak a czímlapon fordul elő a bíborszín, de mindig megvan a művészi díszítés s mondhatjuk, hogy a festészet történetét a sötét századokban legnagyobb részben a miniatorok műveiből ismerjük csak, ezeken kívül ritka mozaik képekből. Kiállításunkban ezen időszak képviseltetik a gyulafehérvári evangeliarium által, mely a carolingi kéziratoknak Párisban, Münchenben stb. tökéletesen megfelel s a IX. század utolsó negyedére vall, egykorú a magyarok megjelenésével hazánkban, — körülbelől ezer éves. Batthyány püspök szerezte, nem tudjuk hol. Ez, mondhatjuk, a legrégibb könyv az országban és művészi dísze által is kitűnik. A naptárral kezdődik; a lapok ebben oszlopzattal díszesítvék, mely ívet tart; a díszítés alapjában mindenütt ugyanaz, de részleteiben, mind a tizenkét lapon változik, a művész soha nem ismétli magát. Munkája durva, erősen különbözik a finom bizanczi művészettől, mely ezen időben a képtörők uralmának megszüntével újra feléled. A művész ügyetlensége számos rajzhibában tűnik ki, de mindamellett, hogy a régi hagyományokon alapszik, már oly eredetiséget is mutat, melyből gyaníthatjuk, hogy a nyugat művészete önállólag fog ismét kifejlődni. A gyulafehérvári codex csak két evangeliumot foglal magában, a Máthéét és Márkét, a munkának csak első kötete s azért csak két nagyobb czímlapja van a naptári lapok s főczímlap után, ezeken az evangelistákat látjuk ülve jelvényök kíséretében. A rajz ügyetlen, a redőzet durva, a díszítések szerencsésebbek mint az alakok, de ezek is kevesét térnek el a mathematikai vonaloktól, itt is ugyanazt tapasztaljuk, a mit a régi görög művészet első kezdeteinél látunk, de a szellem, mely ezekben nyilatkozik, komolyabb. A keresztény művészet már első kezdetében más ösvényen indul, mint a régi klassikus, melynek minden traditiói csaknem egészen elenyésztek.

Erre következik a X. és XI. századból három görög evangeliarum a pozsonyi evang. lyceum s a budapesti és bécsi egyetem könyvtáraiból. Ezeknél is elöl látjuk a naptárt az oszlopzatos díszítéssel, az evangeliumok kezdetén pedig az illető evangelistát íróasztalánál, nádpennával kezében, előtte az asztalon a hosszukás kalamáris, a kés, a vakaró, a körző, a horzskő és a szivacs. A keskeny feszes redőzet a bizanczi művészet azon második időszakát jelezi, mely

hagyományos lett a keleti egyháznál s a mai napig kevés módosítással fentartotta magát. Ellentétül látunk a XII. és XV. számok alatt latin kéziratokat a XIII. századból, melyek minden stylt nélkülöznek. Lassan-lassan azonban kifejlik a miniatorok és illuminatorok művészete, különösen a burgundi és a provencal udvarnál egyrészről, másrészről olaszországban; ott az aranyos és színes repkényalakú mustra (ivy pattern) s a virágos gyümölcsös lapszéldiszítmény különböző színű mathematikai alakokra osztott alapon; itt oly arabeskek, melyek a római márványok diszítéseit utánozzák és tovább fejlesztik.

Az olasz festett kéziratok közt legszebb az esztergami graduale azon lapja, mely külön keretben üveg alatt ki van állítva. Bakocz primás czímere bizonyítja, hogy a XVI. század kezdetében készült, festése kitűnő művészre mutat, fenntartása hiányos ugyan, de mostani alakjában is a könyvdiszítés egyik remekje, mely olaszországban is ritkítja párját.





HAZAI KÖNYVTÁRAK EGYÉB ÉRDEKES KÉZIRATAI

A IX. SZÁZADTÓL — A XV. SZÁZAD VÉGEIG.

253. ARANY EVANGELIARIUM MÁSKÉPEN CODEX AUREUS. A IX. SZÁZADBÓL.

Ívrétű hártya-kézirat, két hasábon uncialis arany betűkkel, igen fényesen kiállítva, számos byzanti ízlésben festett lapszéli díszítéssel, miniaturekkel és két nagy képpel. A legrégibb, legfényesebb és bibliographiai szempontból legérdekesebb kézirat az országban. Általában fehér pergamenre van írva s vörösre festett pergamen-levelek csak a főlapokon fordulnak elő. A hasábokat fényes díszkeretek foglalják be. Egész kiállítása pazar fényről és fejlett műízlésről tanúskodik. Másolóját, festőjét és provenienciáját nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy a múlt század végén gróf Batthyány Ignácz, erdélyi püspök, birtokában volt. Tartalmazza Máté és Lukács evangeliomát; a másik két evangelista hiányzik. A kézirat főékessége a két nyitott lap, mely Máté evangelistát és az evangeliomi szöveg elejét vörösre festett pergamenen, nagy arany betűkkel tünteti fel. Tudomásunk szerint a magyarországi bibliophilek gyűjteményében ekkorig három arany evangeliarum fordult meg. Az egyik: «Codex aureus quatuor evangeliorum» a Corvinának volt egykori alkotó része s jelenleg az escuriali könyvtárban őriztetik. A másik fel van sorolva Mághy Pál alnádor ingóságai közt egy 1529-iki lajstromban, hol a többi ékszerek közt ezen tétel alatt fordul elő: «egy biblia, aranynyal írott». Hogy hova került ez, nem tudjuk. A harmadik: a kiállított példány, mely nemcsak a gyulafehérvári gróf Batthyány könyvtárának, hanem az ország összes könyvtárainak fődísze. Mult századi bőrkötés.

254. SANCTI PAULI EPISTOLAE AD ROMANOS. A X. SZÁZADBÓL.

Hosszúkás, keskeny, kissé szokatlan ívrétű hártya-kézirat, a X. század elejéről, nagy gonddal, kerek betűkkel kiállítva, vörös felírásokkal és kezdőkkel. Tartalmazza szent Pálnak a rómaiakhoz írott leveleit. A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

255. EVANGELIA GRAECA. A X. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű hártya-kézirat, görög betűkkel, fényesen kiállítva, byzanti ízlésben készült lapszéli díszítésekkel. Tartalmazza a négy evangeliomot, a szentirás sorrendje szerinti egymásutánban. Mindeniknek elejére az illető evangelista képe van festve író helyzetben. Az asztalon a különböző író eszközök, a tentatartó, kalamus, körző, vakarókés, simító és üvegcse láthatók. Kötése XV. századi vörös bársony, aranyvágással.

Kiállítja a pozsonyi evang. lyceum könyvtára.

256. BOETII: ARITHMETICA, GEOMETRIA ET MUSICA. A X. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű hártya-kézirat, nagy csínnal, gömbölyű minusculákkal kiállítva, sok tollrajz díszítéssel. A szövegben nincs semmi rövidítés. Az *ae* kettőshangzó *e* helyett és a *t* betű *c* helyett rendes használatban van. A felírások feketék és vörösek. XVI. századi barna bőrkötés. Kiállítja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

257. BOETII: IN TOPICA M. T. CICERONIS COMMENTARIUS. A X. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű hártya-kézirat, kerek betűkkel írva, vörös és zöld initialékkal. A szövegben a rövidítéseknek semmi nyoma. A Nemzeti Muzeum könyvtáráé

258. EUANGELIA GRAECA. A XI. SZÁZADBÓL.

Hártya-kézirat negyedrétben, görög betűkkel, fényesen kiállítva, byzanti izlésű díszítésekkel és három képpel, melyek Mátét, Márk és Lukács evangelistákat ábrázolják. Tartalmazza a négy evangéliumot. A nyitott lapon Lukács evangelista van festve, a mint calamusát a tintatartóba mártja. Író asztalán író eszközök vannak, ú. m. horzsoló kő, szivacs, körző, tintatartó, vakaró kés, simitó és üvegcse. A kézirat egykor Janus Pannonius, pécsi püspöké volt, jelenleg a budapesti egyetem könyvtáráé. Kötése múlt századi disznóbőr.

259. EUANGELIA GRAECA. A XI. SZÁZADBÓL.

Hártya-kézirat negyedrétben, görög nyelven, az előbbi kéziratok izlésében kiállítva. A képekről a festék és arany már lehámlott. Legépebb Máté evangelista alakja, mely még határozottan kivehető. A kézirat a híres Carpzov-gyűjteményből Jankovich Miklós- s ettől a Muzeum könyvtárába került.

260. VIRGILIUS. A XI. SZÁZADBÓL.

Nagy és széles ívrétű hártya-kézirat, kerek betűkkel és kétféle szöveggel írva. A nagyobb betűs szöveg Virgilius munkáit, a kisebbik pedig ezek magyarázatát tartalmazza. A hártyaleveleket stilussal vonalozták, mely a hártyát több helyen beszakította.

A Nemzeti Muzeum tulajdona.

261. PSALTERIUM. A XII. SZÁZADBÓL.

Nyolczadrétű hártya-kézirat, gömbölyű betűkkel írva, vörös initialékkal és kevés rövidítéssel. Zsoltárokat tartalmaz. Kiállítja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

262. PSALTERIUM. A XIII. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű hártya-kézirat fényes kiállításban. Az írás gót, az initialék aranyosak, a szöveget több fényes kiállítású nagy kép díszíti, melyek az év nevezetesebb ünnepeit illustrálják. Sem festőjét, sem másolóját nem ismerjük. Zsoltárokat tartalmaz.

Az esztergomi főegyházmegyei könyvtáré.

263. PSALTERIUM. A XIII. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű hártya-kézirat fényes kiállításban, domború miniaturekkel és sok arany kis initialéval. Hogy magyarországi egyház használatában volt, mutatják a naptárban levő magyarországi szentek ünnepei, melyeket egy XIV. századbeli kéz a megfelelő helyekre vörös festékkel vezetett be. Mindenesetre 1439 előtt már magyar birtokosnál volt, mert ez időből Albert király haláláról és a magyarországi főrendekről érdekes feljegyzéseket tartalmaz. Másolóját, festőjét nem ismerjük. A naptárban levő képeken s a zsoltárok nagy initialéin burgundi befolyás látszik. Kiállítja a gyulafehérvári gróf Batthyány-könyvtár.

264. Biblia a XIV. századból.

Legfinomabb hártyán nagy gonddal kiállított kézirat nyolczadrétben, két hasábon oly apró góth betűkkel írva, hogy csak gyakorlott szem olvashatja. A szöveget kitünő kivitelű tollrajz-initialék s néhány miniature díszíti. Másolóját nem ismerjük. Egykorú kötése lekopott vörös bársony, csattok nyomaival. Tartalmazza az ó- és új-szövetségi könyveket.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

265. Biblia a XIV. századból.

Kis nyolczadrétű hártya-kézirat, az előbbihez hasonló finom kiállításban. Fölemlítjük itt, hogy a vékony, finom hártyát (membrana virginea) a középkorban igen különös módon készítették s leginkább imádságos könyvekre és bibliákra használták. Ez utóbbiakban volt divatban a nagyon kis irás, mely valóságos specialitássá nőtte ki magát s lehetővé tette azt, hogy az egész szentirás egy nyolczadrétű kötetben elfért s könnyen zsebben volt hordozható. Ilyen az előttünk fekvő biblia is. Kiállítja a pécsi püspöki könyvtár.

266. Biblia a XIV. századból.

Hártya-kézirat nyolczadrétben, az előbbihez hasonló.

Kiállítja a gyulafejérvári gróf Batthyány-könyvtár.

267. Biblia a XIV. századból.

Finom hártyán, nagy gonddal, két hasábon kiállított kézirat, ívrétben, csinos tollrajz-initialekkal és miniaturekkel. Tartalmazza a próféták könyveit és az új-szövetségi könyveket, melyek a felső lapszéleken vörös és kék felirásokkal vannak jelezve. Másolóját nem ismerjük. A kézirat elején levő nagy initiale csinos és izléses.

Kiállítja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

268. Zsoltár-magyarázatok a XIV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat góth izlésben kétféle góth betűkkel nagy csínnal kiállítva, számos tollrajz-initialekkal és miniaturekkel. A nagyobb irás a szöveget, a kisebbik a commentárt tartalmazza. A czímlapon levő nagy initiale igen fényes. Másolója, festője ismeretlen.

Kiállítja az esztergomi főegyházmegyei könyvtár.

269. Biblia a XIV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat nagy műgonddal, két hasábon írva, színes lapszéli díszítésekkel, miuiaturekkel és sok szép tollrajzzal. Tartalmazza az ó- és új-szövetségi könyveket.

Kiállítja a pécsi püspöki könyvtár.

270. Albucazis chyrurgiája a XIV. századból.

Hártya-kézirat, ívrétben, egy miniature-képpel és 50 boncztani szines ábrával. Góth betűkkel két hasábon van írva. Nedvességtől sokat szenvedett. Tartalmazza Albucazis XI. századi, a mórok uralkodása idejében Spanyolországban működött arabs orvos sebészeti munkáját, Gerardus Cremonensis XIII. századi toledói orvos latin fordításában.

II. Abdul-Hamid szultán ő felsége ajándékából a budapesti egyetem könyvtáráé.

271. Titi Livii historia de bello punico a XIV. századból.

Ívrétű hártya-kézirat, finom hártyán gondosan kiállítva, burgundi izlésű lapszéli díszítésekkel és initialékkal. Kiállítja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

272. Pozsonyi Miklós bibliája 1399 előtt.

Ívrétű hártya-kézirat, finom hártyán két hasábon gondosan írva, csinos tollrajz-initialékkal és miniaturekkel. A kézirat Pozsonyi Miklós bécsi polgáré volt, ki azt 1399-ben a gemniczi

egyháznak ajándékozta. A czimlapon ugyanis egykorú kéztől ezen feljegyzés olvasható: «Hec biblia est domus troni beatae Mariae virginis in Gemnico cessata per Nycolaum de Presburg, civem Wienensem 1399. VIII kal. Novembris». Tartalmazza az ó- és új-szövetségi könyveket. Kotése XVI. századi disznóbőr. A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

273. BIBLIA SACRA A XIV. SZÁZADBÓL.

Fényesen kiállitott hártya-kézirat negyedrétben, két hasábon, gyönyörű kis miniaturekkel, lapszéli diszitésekkel és tollrajzokkal. Érdekes a colophonja, melyet az ismeretlen könyv másoló szolgai pontossággal egy régibb kéziratról irt le s arról tanúskodik, hogy az eredeti kézirat akkor iratott, mikor IX. Lajos király Párisban uralkodott. A feljegyzés, mely a kézirat végén vörös tentával van irva, igy szól: «Bibliam theodricho regnan — te paris ludovicho si non subsannes scripsit bene friso iohannes». XVI. századi bőrkötés.

Kiállitja a kalocsai érseki könyvtár.

274. LEGENDA SANCTORUM. A XIV. SZÁZADBÓL.

Ívrétű papir-kézirat, két hasábon, igen sok rövidítéssel, növénypapiron irva. A muzeumi könyvtárnak legrégibb papir-kézirata a XIV. század közepéről. Legendákat tartalmaz. Egykorú borjúbőrkötés.

275. BIBLIA A XIV. SZÁZADBÓL.

Nyolczadrétű kézirat a 265-ik számu kézirat izlésében finom hártyán, kis apró betűkkel kiállitva. A kalocsai érseki könyvtáré.

276. SERMONES SACRI A XV. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű papir-kézirat, két hasábon irva, vörös felirásokkal és initialékkal. Tartalmaz szent beszédeket. Kiállitja Krauz Nándor kanonok.

277. Ó-SZLÁV PSALTERIUM A XIV. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű hártya-kézirat czyrill betűkkel irva. Zsoltárokat tartalmaz, melyeket színes és aranyos initialék ékesítenek. Dr. Szokolov József, orosz nyelvész, állitása szerint, az irás a rendes ó-szláv irástól némelyekben eltér, a szöveg nyelvészeti szempontból érdekes. Iratott Oláhországban, a mint ez a szövegből kivehető. Másolóját nem ismerjük. Valamint ismeretlen azon festő is, ki a kézirát elején levő képet készitette. Ez byzanti izlésben az üdvözitőt trónján ülve tünteti fel, ki előtt Dávid király tekercscsel s egy másik férfi-alak könyvvel kezében térdel s ezt az üdvözitő felé nyujtja. A kép alatt ó-szláv nyelven a következő felirás olvasható: «Uram, fogadd ez ajánlást a te szolgádtól, Logofét Jánostól».

A zsoltárkönyv egyházi használatra készült s a csernekhegyi sz. vazul-rendi gör. kath. monostor tulajdona.

278. Ó-SZLÁV EVANGELIARIUM A XV. SZÁZADBÓL.

Hártya-kézirat ívrétben, czyrill betűkkel gondosan kiállitva, byzanti izlésű lapszéli diszitésekkel és initialékkal. Evangeliumokat tartalmaz a gör. kel. egyház használatára. Másolója ismeretlen; képek nincsenek a szövegben. Legszebb az első lapon látható festés. Kötése egykorú vörös nehéz selyem, sarokdiszitések nyomaival.

A kézirat a komáromi gör. kel. egyházé.

279. Ó-SZLÁV EVANGELIARIUM A XV. SZÁZADBÓL.

Ívrétű papir-kézirat czyrill betűkkel írva, színes lapszéli lombozatos festéssel és négy nagy képpel, melyek az evangelistákat ábrázolják. A képeken byzanti izlés nyilvánul, kivi-

telük meglehetős kezdetleges. A kézirat egyházi használatra készült. Másolóját és festőjét nem ismerjük. Egykorú kötése zöld bársony. Tollius, ki mint utazó 1687-ben e kézirat kötését Komáromban látta, nagy magasztalással ír ennek ezüstös aranyos sarok díszítéseiről, melyekben akkor még gyöngyök és drágakövek voltak. Ma azonban ezeknek csak nyomai láthatók. Kiállítja a komáromi görög keleti egyházközség.

280. A MARDEKHAI KÖNYVE (SEPHER MARDEKHAI) 1373-BÓL.

Ezen kéziratról dr. Kohn Simon rabbi ismertetése nyomán a következőket emeljük ki: Mardekhai-ben Hillél, a XIII. század leghíresebb német rabbinusai egyikének nevezetes műve, mely a vallási szabványokra vonatkozó ellentétes adatokat állítja és egyezteti össze. Csak szerző hal·la után (meggyilkoltatott 1298-ban) látott napvilágot czím és bevezetés nélkül. A kézirat ívrétben, hártyán, igen díszesen van kiállítva; minden egyes lapja két hasábos; teljes; kiállítása 1373-ban fejeztetett be. A codex minden egyes értekezésének kezdő szava sokszínű, dúsan kieziírázott keretben, nagy, arany betűkkel van írva, míg a hozzávaló hasábot egy mesterségesen készült színes füzér veszi körül, melynek arabeszkjei közé levelek, virágok, félholdak és csillagok mellett különféle állatok és különös alakok, állattestek emberfővel stb. vannak festve. A jobb lapszélben egy ismeretlen czímer. Az írás nagy és szép német «Rashi»-írás; a kötés múlt századi barna bőr.

Jankovics gyűjteményéből a Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

281. BREVIARIUM A XV. SZÁZADBÓL.

Nyolczadrétű hártya-kézirat lombozatos lapszéli díszítésekkel és miniaturekkal. A hártya nem oly finom minőségű, mint a többi imádságos könyvekben, az írás kevésbbé díszes. A zsoltárok elején színes initialek láthatók. A gyulafejérvári gróf Batthyányi-könyvtáré.

282. BREVIARIUM DAVIDICUM A XV. SZÁZADBÓL.

Nagy fénynyel kiállított hártya-kézirat nyolczadrétben, burgundi ízlésű lapszéli díszítésekkel és miniaturekkel. Franczia naptárral kezdődik s a szöveget nagyszámú polychromba foglalt kis arany kezdő tarkítja. Minden nagyobb ünnepnél két fényes miniature-kép látható, melyből az egyik Dávid királyt, a másik az illető ünnepet vagy szentet ábrázolja.

Kiállítja a gyulafejérvári gróf Batthyányi-könyvtár.

283. HORAE BEATAE MARIAE VIRGINIS A XV. SZÁZADBÓL.

Hollandi nyelven írt imádságos könyv, nyolczadrétű hártyán fényesen kiállítva, arany initialékkal és domború miniaturekkel. Kiállítja a pécsi püspöki könyvtár.

284. AMHAR BIBLIA ISMERETLEN KORBÓL.

Amhar nyelvre fordított szentírás, negyedrétű hártyán kiállítva. A fordító neve: Haymanota Abon. Az angol 1868-iki hódítás alatt Magdala (Abyssinia) templomában találtatott; honnan Napier fővezér Kodolitsch Alfonz, osztrák-magyar követségi attachénak ajándékozta, kinek adományából most a Nemzeti Muzeumé.

285. GR. WERTHEIM ERASMUS MISSALEJA A XV. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű hártya-kézirat, fényes kiállításban, színes lombozatos lapszéli díszítésekkel és miniaturekkel; első lapján a gróf czímerével. Az initialeben levő miniature Krisztus feltámadását ábrázolja. A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

286. TRACTATUS DE SPERA. A XV. SZÁZADBÓL.

Kis ívrétű hártya-kézirat, olasz cursiv betűkkel. A czímlap felső szélén II. Pál pápa

czimere látható e körirattal: «Paulus Venetus Papa II.»; az alsóban arany sárkány által körülfont vörös paizsban kétfejű arany sas. Valószinüleg Paulus Venetusnak családi czimere A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

287. CURTIUS RUFUS: DE GESTIS ALEXANDRI MAGNI. A XV. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű hártya-kézirat, olaszországi kéziratok izlésében kiállítva, fényes czimlappal, mely az initialeban a Sforza család kigyós jelvényét s alul egy czimert tüntet fel. A czimer fölött Jo. M. betűk, valószinüleg Joannes Maria Sforzanak kezdőbetűi. Egykorú bőrkötése préselt barna bőr, a tábla közepén kigyó-monogrammal. A N. Muzeum könyvtáráé.

288. QUINTUS HORATIUS FLACCUS: EPISTOLAE. A XV. SZÁZADBÓL.

Negyedrétű hártya-kézirat, olasz modorban kiállítva, arabeszk lapszéli diszitésekkel és arany initialékkal. A czimlapon a czimernek szánt hely üresen maradt.

Kiállítja a gyulafejérvári gróf Batthyány-könyvtár.

289. PSALTERIUM CARTHUSIENSE. A XV. SZÁZADBÓL.

Egyházi zsoltárkönyv imádságokkal és leczkékkel, valamely olaszországi kartauzi zárdáé. Ívrétű hártyán fényesen és nagy gonddal van kiállítva. A szöveget miniaturek és finom lombozatos lapszéli festés diszíti. Olasz naptárral kezdődik, melyben a XV. századtól kezdve érdekes necrologiai feljegyzések vannak. Legfényesebb a czimlap, mely miniatureben Dávid királyt tünteti fel. Kiállítja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

290. RITUALE. A XV. SZÁZADBÓL.

Egyházi szertartásos könyv, ívrétű hártyán fényesen kiállítva, burgundi izlésben festett lapszéli díszitésekkel és miniaturekkel és Gergely féle hangjegyekkel. Francziaországi egyház számára készült. A czimlap initialéjában levő kép a vizkereszt ünnepét ábrázolja. Alul egy ismeretlen czimer. A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

291. PONTIFICALE. A XV. SZÁZAD VÉGÉBŐL.

Ívrétű hártya-kézirat, fényes kiállításban, izléses lapszéli diszitésekkel, arany initialékkal s a czimlapon három miniature-képpel, melyekből az egyik Krisztus születését, másika Rómer Flóris érdemes tudósunk szerint szent Máté evangelistát, harmadika pedig szent Márton lovagot ábrázolja, a mint köpenyéből hasit egy darabot; a kettő között van egy ismeretlen czimer.

A kézirat régente a pannonhalmi benczéseké volt, jelenleg a bpesti egyetemi könyvtáré.

292. EVANGELIUMOK AZ ÉVNEK FŐBB ÜNNEPEIRE, TÖREDÉK. A XV. SZÁZADBÓL.

Ívrétű hártya-kézirat, fényes czimlappal, miniaturekkel és lapszéli díszitésekkel. Egyházi szertartásos könyvnek töredéke, mely mindössze néhány levélből áll. A nyitott lap initiáléjában levő miniature-kép Krisztus urunk születését ábrázolja.

Dobai Székely Samu gyűjteményéből az esztergomi főegyházmegyei könyvtáré.

293. OFFICIUM DEFUNCTORUM. A XV. SZÁZADBÓL.

Hártya-kézirat nyolczadrétben kitünő izléssel, lapszéli diszitésekkel s miniaturekkel, a franczia iskola modorában kiállítva. Legfényesebb a czimlap, mely a hárfáján játszó Dávid királyt tünteti elő. Egykor a fehérvári keresztesek egyházáé volt, a következő jegyzet tanúsága szerint: «Ex Psalterio Chori Conventus Cruciferorum S. Regis Stephani de Alba, Posonii asservato, exceptum, separatim compingi fecit Carolus Vagner e Soc. Jesu. 1787.» Jankovics gyűjteményéből a Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

294—295. HORAE BEATAE MARIAE VIRGINIS. A XV. SZÁZADBÓL.

Előbbi kézirat ízlésében kiállított imádságos könyvek, finom hártyán nyolczadrétben írva, kitűnő miniaturekkel és lapszéli díszítésekkel. A 293. számú a Nemzeti Muzeum, a 294-dik pedig a M. Tudományos Akadémia tulajdona.

296. HORAE BEATAE MARIAE VIRGINIS. A XV. SZÁZADBÓL.

Fényes kiállítású imádságos könyv tizenkettedrétben. A hártya igen finom minőségű, az írás szép, az egész kiállítás nagy præcisióról és routineról tanúskodik. A szöveget kitűnő miniaturek, lapszéli díszítések és arany initialék díszítik. Az év nevezetesebb ünnepeinél egész lapokat elfoglaló illustracziók vannak, melyeken a brabanti könyvfestészeti iskola befolyása látszik. A nyitott lap alján van ismeretlen czimer, mely kék paizsban pelikánmadarat ábrázol s az egykori birtokos czimere. Bársony kötés aranyozott lemez-szegélylyel.

Gróf Zichy Edmund ajándékából a M. T. Akadémia könyvtáráé.

297. DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA. A XV. SZÁZADBÓL.

Olasz nyelvű hártya-kézirat ívrétben két hasábon írva, 94 színes illustratióval. Tartalmazza Dante: «La divina commedia» czimű munkáját. A kézirat nedvességtől sokat szenvedett, a leveleken erős penész-nyomok látszanak. A czimlapot színes lombozatos festés díszíti, mely az initialéban a munka szerzőjét tünteti fel. Az alsó lapszélben van egy ismeretlen czimer. Ki kell emelnünk, hogy a szövegből csak az első rész, a pokolról, van teljesen illustrálva, a második rész, a purgatoriumról, csak félig készült el s 21 illustratiót, 5 tollrajzot és 26 üres helyet mutat, a harmadik részből, a paradicsomból, minden illusratió hiányzik.

A kéziratot a többi Corvin-codexekkel együtt II. Abdul Hamid szultán, ő felsége, 1877-ben a budapesti egyetem könyvtárának ajándékozta.

298. FRANCZIAORSZÁGI MISSALE A XV. SZÁZADBÓL.

Ívrétű hártya-kézirat, finom hártyán, nagy csínnal, góth betűkkel kiállítva, élénk lombozatos lapszéli díszítésekkel és több miniatur-képpel. A missale francziaországi czistercziták számára készült. A naptárban benne vannak a francziaországi szentek ünnepei s a szövegben azokról való misék. A Canon előtti kép és több miniature initiale ki van tépve. A fönmaradt miniaturekből kiemeljük a nyitott lapon levőt, mely Krisztus feltámadását tünteti fel.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

299—300. PSALTERIUMOK. A XV. SZÁZADBÓL.

Fényes kiállítású imádságos könyvek, nyolczadrétű hártyán a burgundi iskola ízlésében kiállítva, tüskés lapszéli díszítésekkel és sok miniature-képpel, melyek az év nevezetesebb ünnepeit illustrálják. Franczia naptárral kezdődnek s mint a szövegből kivehető, apáczák számára írattak. Másolójuk, festőjük ismeretlen.

A 299. számú a gyulafejérvári gr. Batthyány kvtár, a 300. a M. T. Akadémia tulajdona.

301. HORAE BEATAE MARIAE VIRGINIS. A XV. SZÁZADBÓL.

Nagy fénynyel és műízléssel kiállított imádságos könyv, a brabanti iskola modorában. Hártya-kézirat tizenhatodrétben, fényes lapszéli díszítésekkel, domború arany initialékkal és számos képpel. Franczia naptárral kezdődik. A szövegben néhol a képek a gyakori használattól elmosódtak.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé, hová a Marczibányiak könyveivel került.

302. PSALTERIUM A XV. SZÁZADBÓL.

Hártya-kézirat tizenhatodrétben, a franczia iskola ízlésében kiállítva, lombozatos lapszéli díszítésekkel, miniaturekkel és számos arany initialéval. A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

303. Horae beatae Mariae virginis. A XV. századból.

Német hártya-kézirat tizenhatodrétben, német modorban, arany initialékkal, lombozatos lapszéli díszitésekkel és néhány képpel. Sem a hártya, sem az írás nem oly szép, mint a többi imádságos könyvekben; a nyitott lapon levő Mária-kép pedig nélkülözi azon finomságot, melyet a burgundi származású kéziratokban észlelünk. Az erdélyi Muzeum könyvtáráé.

304. Psalterium. A XV. századból.

Hártya-kézirat tizenhatodrétben, kitünő lapszéli díszitésekkel, arany initialékkal és több miniature-képpel. Imádságos könyv, melynek díszes kiállításán a német alföldi iskola befolyása látható. A báró Bruckenthal-könyvtáré.

305. Mir Ali Sir (Nevai) csagatáj költő munkája. A XVIII. századból.

Nagy ívrétű kézirat, keleti selyem-papiron, török betükkel, csagatáj nyelven írva, szép arabeszkekkel és keleti izlésű diszitésekkel. Kötése zöld kordovánbőr, a tábla közepén arabeszkkel.

Szulejman scheik, az 1877-iki török küldöttség vezetőjének, ajándékából a N. Muzeumé.

306. Budhista rituale. A XVIII. századból.

Keskeny, kemény papirlemezekre vörös és aranyos alapon, fekete touch-sal, páli-birmai nyelven írt budhista szerkönyv, az isteni tisztelethez szükséges utasitásokkal és imákkal. A szöveg elején és végén két vastagabb vörösszinű papirlemez van, aranyos czifrázatokkal, mely a két könyvtáblát helyettesiti. Kiállitja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

307. Pálmalevelekre bekarczolt budhista kézirat ismeretlen korból.

Ismeretes, hogy Ázsia némely népei pálmaleveleket használnak papiros gyanánt, melyekbe az irást hegyes eszközökkel bekarczolják. Ily pálmalevelekre irt kéziratból ezúttal egy töredéket mutatunk be, mely 3 levélből áll s alul egy zsineggel van keresztülfűzve. Az írás pali-birmai nyelvű. A szöveg szentirás töredékeket tartalmaz.

Kiállitja ifj. Vanek József Budapestről.

308. Psalterium. A XV. századból.

Kis ivrétű hártya-kézirat góth izlésben, fényes diszitésű czimlappal, mely az initialéban hárfán játszó Dávid királyt ábrázolja. A lapszéli diszitések közt majmok, medvék, madarak, róka, mókus s egy nyilas látható. A kalocsai érseki könyvtáré.

309. Psalterium. A XVI. század elejéről.

Zsoltárkönyv, negyedrétű hártyán, szép, szabályos góth betűkkel irva, szines nagy initialékkal, Gergely-féle hangjegyekkel és vörös felirásokkal. Kiállitja Ipolyi Arnold.

310. Pontificale a XVI. századból.

Olaszországi főpapi szerkönyv. Hártya-kézirat negyedrétben, fényes czimlappal, mely a lapszéli diszitések közt pompás miniatureket mutat fel. Alul egy ismeretlen főpapi czimer.

Az esztergomi főegyházmegyei könyvtáré.

311. Scriptores historae augustae a XV. századból.

Merített papiroson, ívrétalakban, olaszországi kéziratok izlésében kiállitott kézirat, a czimlapon csinos initialeval s szép guirland diszitéssel.

II. Abdul Hamid szultán, ő felsége, ajándékából a budapesti egyetemi könyvtár tulajdona.

312. HORAE BEATAE MARIAE VIRGINIS. A XV. SZÁZADBÓL.

Imádságos könyv tizenhatodrétben, az eddigiektől eltérő ízlésben kiállítva. A hártya kitűnő finomságú, az írás szép, de a lapszéli díszítésekben és az initialék miniaturjeiben nyilvánuló modor az eddigi imádságos könyvektől eltér. Nagy képek nincsenek a kéziratban, hanem az initialék kicsiben mutatnak fel egy-egy miniaturet. A díszitésben általában több a szín, mint arany; kivitelük finomságára nézve azonban a színes lapszéli díszítések és a miniaturek a többi imádságos könyvekkel kiállják a versenyt. A kézirat naptárral kezdődik s kiállítása nézve a brabanti kéziratokhoz áll legközelebb.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

313–314. HORAE BEATAE MARIAE VIRGINIS. A XV. SZÁZADBÓL.

Fényes kiállítású imádságos könyvek, franczia ízlésben, mindenik nyolczadrétű finom hártyára írva. A szöveget csinos lapszéli festés és több műbecscsel biró kép emeli. Az imádságok és zsoltárversek elején polychrom négyszögbe foglalt kis arany kezdők díszlenek. A kéziratok franczia naptárral kezdődnek, mely provenienczíájukra nézve semmi kétséget sem hagy fenn.

E kéziratokból a 312. számú a Nemzeti Muzeum s a 313. a M. T. Akadémia könyvtáráé.

315. PSALTERIUM. A XV. SZÁZADBÓL.

Tizenhatodrétű hártya-kézirat, brabanti ízlésben, elején s végén csonka. Miniaturek nincsenek benne; csak lapszélein van lombozatos domború díszitéssel díszítve. A zsoltárversek kis kezdő betűi aranyosak.

Az erdélyi Muzeum könyvtáráé.

316. HORAE BEATAE MARIAE VIRGINIS. A XV. SZÁZADBÓL.

Fényes kiállítású imádságos könyv tizenhatodrétben, kitűnő miniaturekkel. A hártya finom és vékony, mint a többi franczia ízlésű kéziratokban, a képek azonban a többiektől eltérő modorban vannak festve. Kiállításuk befejezett művészi routineról tanúskodik. Múlt századi fekete bőrkötés.

Kiállítja gróf Andrássy Manó.

317. LUCANUS PHARSALIÁJA. A XV. SZÁZADBÓL.

Burgundi ízlésben fényesen kiállított hártya-kézirat nyolczadrétben, aranyos és színes lombozatos lapszéli díszítésekkel és initialékkal díszítve. Tartalmazza Lucanus Pharsaliáját s a czímlapon egy ismeretlen czímert mutat.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

318. PSALTERIUM. A XV. SZÁZADBÓL.

Egyszerűen kiállított hártya-kézirat nyolczadrétben, arany négyszögbe foglalt színes nagy initialéval és sok színes kisebb kezdő betűvel.

A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

319. ARISTOTELIS LIBRI POSTERIORUM. A XV. SZÁZADBÓL.

Ívrétű kézirat hártyán és papiron, két hasábon, kis gömbölyű betűkkel kiállítva, fényes czímlappal és díszes initialékkal. A czímlap három szélét szép virágos lapszéli festés fogja körűl. A szöveg elején fényes initiale, alul pedig egy szárnyas angyal, ki kezeit egy vörös mozettában öltözött főpap s egy ismeretlen czímer fölé kitárva tartja. Tartalmazza Aristoteles «Libri Posteriorrm» czímű munkáját.

II. Abdul Hamid szultán ő felsége ajándékából a budapesti egyetemi könyvtáré.

320. LACTANTIUS: DE FALSA RELIGIONE. A XV. SZÁZADBÓL.

Papir-kézirat ívrétben, olaszországi kéziratok ízlésében kiállítva, egy fényes lapszéli díszítéssel és több finom kivitelű nagy initialéval. Másolóját, festőjét nem ismerjük.

A pozsonyi Ferencz-rendiek tartományi könyvtáráé.

321. RITUALE CANONICORUM REGULAM S. AUGUSTINI PROFITENTIUM A XV-IK SZÁZADBÓL.

Kis ivrétű hártya-kézirat, sok miniature-képpel, színes lapszéli diszitésekkel és nagy initialékkal. Tartalmazza a szent Ágoston-rendi kanonokok szerkönyvét. A nyitott lapokon látható kép szent Dorottyát és a hamvazó szerdai hamuszentelési jelenetet ábrázolja. Provenientiája ismeretlen. A Nemzeti Muzeum könyvtáráé.

322. NÉMET IMÁDSÁGOS KÖNYV A XVI. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

Nyolczadrétű hártya-kézirat fényes kiállításban, kitünő lapszéli diszitésekkel és számos képpel, melyeknek kiállitása a kölni könyvfestészeti iskola befolyására vall. A nyitott lapon levő kép Mária Magdolnát ábrázolja. Kiállitja a Nemzeti Muzeum könyvtára.

323. GYŐRI ANTIPHONALE A XV. SZÁZADBÓL.

Az ország legnagyobb kézirata. Legnagyobb ivrétű hártyán fényesen van kiállitva, műtörténeti becsű miniaturekkel, fényes lombozatos lapszéli diszitésekkel és sok érdekes tollrajzzal. Másolóját és eredeti provenientiáját nem ismerjük. Jelenleg a győri püspöki papnövelde könyvtára birja. A kézirat minden levele Gergely-féle hangjegyekkel van beirva; ezek alatt nagy góth betűkkel foly az egyházi énekek szövege. A kézirat kötése műipari tekintetben unicum, s ekkorig már többször volt ismertetve.

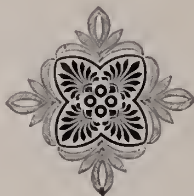
Kiállitja a győri püspöki papnövelde könyvtára.

324. ESZTERGOMI GRADUALE A XV. SZÁZADBÓL.

Egyházi karkönyv legnagyobb ivrétben. Hártya-kézirat gondos kiállitásban, Gergely-féle hangjegyekkel, nagy miniaturekkel és gazdag lombozatos lapszéli diszitésekkel. Figyelmet érdemel az egyik levélen levő kép, mely török csatát ábrázol s a kézirat provenientiájára enged következtetni. A boríték tábláin a sarok-diszitésekben vannak II. Ulászló király jelvényei: a lengyel sas és a kétfarkú cseh oroszlán, melyekből következtethetjük, hogy e Gradualet valamely magyarországi egyháznak ő ajándékozta.

Kiállitja az esztergomi főegyházmegyei könyvtár.

Csontosi János.



Ősnyomtatványok











fratris Pelbarti oꝛdinis ſancti Franciſci





EURÓPA kiváltságos nemzeteinél a római-görög régi irodalom feléledése a tizenötödik század óta kezd terjedni. Az ó-kor művelődésének elsajátítása a magasabb társadalmi osztályokban mindinkább az élet czélját és eszményét képezi. Konstantinápoly a régi kulturának ezen bár sülyedt, de utolsó élő maradványa, a mohamedán barbarismus hatalmas támadásai alatt már roskadozik, s a politikai éleslátás a végveszélyt ki nem kerülhetőnek hirdeti. Érthető, hogy a tizenötödik század ilyen légkörében az egyházi és világi hatalmasok épúgy, mint a classicai irodalomért lángoló tudósok, az irodalmi kincsek felkutatását s a már ismert művek másoltatását, emendálását lázas tevékenységgel űzték. Az általános tanulási vágy, melynek hibátlan s aránylag olcsó könyvekre van szüksége, már nincsen kielégítve az egyetemek mellett századok óta létező másolók (stationarii) és könyvkereskedők (librarii), bár rendezett, de kisebb mérvű s czéhszerű lassusággal termelő működése által.

A tizenötödik század első felében vállalkozó tudósok s az egyetemi könyvkereskedő czéheken kivül-állók nagyobb számú irnokokat, rubricatorokat és könyvfestőket fogadnak maguk mellé, hogy a díszes kiállítású hártyamásolatokat tömegesebben készíthessék s így a fejedelmek, egyházi s világi nagyok és a gazdag városok és zárdák jutalmazó és nagymérvű megrendeléseit kielégíthessék. A kereskedelem központjain, a gazdag és pompát kedvelő városokban a fényes kiállítású ájtatossági könyvek gyártását már iparszerüleg űzték a könyvfestők (illuminatores, enlumineurs), kik többnyire a kép- és üvegfestők czéheivel voltak egyesűlve.

Azonban a tizenhetedik század óta a rongyból készült papirnak gyártása mindinkább elterjedvén, a drága hártya olcsó surrogatuma lehetővé tette,

hogy a nép zömének, a tulajdonképeni közép-osztálynak szerény könyv- és olvasmány-szükséglete is kielégitést nyerjen.

Főleg Nyugat-Európában s a Rajna-melléki tartományokban a levélfestők vagy levélnyomtatók (Briefmaler und Briefdrucker) és a formametszők (Formenschneider) voltak azok, kik kisebb könyvek és füzetek, valamint egyes lapok (Einblattdruck) készitésével foglalkoztak, s azokat főkép a vásárok alkalmával hozták a nép közt forgalomba.

A könyvnyomtatás előzményei ezen levélfestőknél találhatók fel, kik egyuttal a játszó-kártyák gyártását is űzték. Ők eleinte a kártyákat, rövid imával kisért szent képeket stb. kivágott lapok és ecset segélyével sokszorositották oly módon, mint azt napjainkban is a szobafestők gyakorolják. Azonban ez eljárás nem elég gyors, a rajzot pedig hibátlanul alig adja vissza s igy munkáik gyorsabb s kielégitőbb előállithatása végett később fa- és érczlemezeket készitettek, melyeken a rajz olyképen vésetett ki, hogy csak a vonalak emelkednek ki s az üres helyeknek megfelelő részek a lemezben ki vannak mélyitve. Ezen fa- és érczmetszetek azonban csak a papir egyik oldalára, még pedig dörzsölő (Reiber) segélyével lettek nyomatva. A levélnyomtatók és formametszők már a tizenötödik század vége felé mint külön czéhek fordulnak elő s közülök sokan álltak az első, tulajdonképeni könyvnyomtatók sorába.

A fametszetű nyomatok közül a legrégibb, melyen évszám előfordul, szt. Kristóf képe 1423-ból.

A falemezű nyomatok három csoportra oszlanak: 1. csupán szöveget tartalmazó könyvek; 2. képes könyvek, melyekben külön szöveget tartalmazó lapok nincsenek; és 3. képes könyvek szöveggel.

Az elsők közül a Donatus-ok a legismertebbek, melyek már a tizenötödik század első felében ily falemezekről lettek sokszorositva. A negyedik században élt Aelius Donatus római grammatikus nyelvtanának ezen rövid kivonata igen sok kiadásban, mint általános használatban volt iskolakönyv jelent meg. Későbbi kiadások már szétszedhető fa- és érczbetűkkel nyomattak.

A második csoportba sorozandók a "Biblia pauperum", az "Apocalypse", a "7 halálos bűn" stb. Mint ily fajú falemezes nyomat felette érdekes a pozsonyi evang. lyceum által kiállitott "Die Anbötor Christi" czimű füzetke, melyen világosan láthatni, hogy lenyomatai a dörzsölő segélyével készültek.

A szöveges képeskönyvek közül az "Entchrist", az "Ars moriendi" és több szenteknek legendája ismeretesebbek. Azonkivül a levélnyomók üzleti tevékenységéről számosabb egyes, szöveget tartalmazó lap tesz tanúságot, mint bűnbocsánati levelek, gyónási bizonyitványok stb. Mindezen, a nép mindennapi szükségletének szánt füzetkék és lapok a dolog természeténél fogva csak igen kevés példányban maradtak fenn s ezek is csak leginkább azon városok zárdáiban s könyvtáraiban találtattak, melyekben a levélnyomók czéhei működtek.

Azon időben, midőn a felsőbb társadalmi osztályok átalánosabban az ó-kor irodalmi kincseit birni kivánják, de magában a népben is az olvasási

vágy felébredt s ez, bár kisszerűen, de a levélnyomtatók ipara által már mégis némi szerény kielégitést nyer, találjuk a Gutenberg név alatt ismert Gensfleisch Jánost, a nyugtalan vérű s lángeszű mainzi patriciust Strassburgban, hol Dritzehn András ottani polgárral szövetségben titkos mesterségek felfedezésén fáradozik, melyek „mindenki kiváncsiságát felgerjesztik".

Gutenberg János, a Mainzban honos, régi Gensfleisch nemes családból származott és 1397-ben született. Ifjúságáról mitsem tudunk. A Gutenberg nevet anyjának családi házától kölcsönözte. 1420-ban egész családjával Mainzból Eltvill-be költözött, de már 1436-ban Strassburgban találjuk hol különböző felfedezéseinek tökéletesitésén fáradozik. Ottani működéséről a Dritzehn testvéreivel folytatott per tárgyalásaiból nyerünk némi világot s ezekből kiderül, hogy ott fasajtót készittetett s már a nyomtatás körül sikeres kisérletek folytak. Arról azonban, hogy már akkor szétszedhető betűket is alkalmazott volna, nincsen semmi bizonyiték.

1440 egész az 1444. évig terjedő időben való működését szintén nem ismerjük. 1444-ben azonban ismét Mainzba visszaköltözött s a Strassburgban kezdett kisérleteknek sikeresebb folytatása végett 1450-ben Fust vagy Faust János, gazdag bankárral s mainzi polgárral szövetkezett. Az üzlettársakat sokban segitheté az utóbbinak Jakab nevű fivére is, ki ötvös mesterséget űzött. Az akkor készült első munkák a gyermekek számára való ABC táblák, Donatus-ok s egy Catholicon-nak nevezett iskolakönyv volt. Mindezek azonban csak szilárd falemezekről lettek nyomatva s nem valószinű, hogy Gutenberg a 42 soros biblia előtt bármily kisebb könyvet nyomatott volna szétszedhető betűk segélyével.

A mivelődési viszonyokra később oly nagy horderejű, tulajdonképeni könyvnyomtatás találmánya, vagyis az egyenkint szétszedhető s ismét összerakható betűk és sajtó segélyével való nyomtatás, Gutenberg János halhatatlan érdeme. A számos és alapos kutatás épúgy kétségen kivül helyezte, hogy ezen „isteni mesterség" feltalálása Mainzban történt és csak 1450 után érte el teljes befejezését.

Az első mozgatható és szétszedhető betűk egykorú bizonyitékok szerint „könnyű fából" lettek metszve. A haladás további lépését az egyes betűknek ólomból való metszése képezte, melyet csakhamar azoknak ötvösmódra való leformálása és ólomból s ónból, később pedig érczből való öntése követte. A Gutenberg-Fust-féle szövetkezetbe később gernszheimi Schöffer Péter lépett, ki a könyvmásoló és ötvös mesterségekben jártas levén, az új találmány javitása körül sok érdemet szerzett. Nevezetesen neki lehet köszönni a még mostanában is divó betűöntés módját, melynél a betűk aczélbélyegre metszetnek s azután rézdarabokra üttetnek: az igy létesült úgynevezett "matrix" rendkivül sok ideig szolgálhat az ólombetűk öntésére; ugyancsak ő a nyomdafesték készitésén is sokat javitott. Fáradozásainak jutalmául, de talán vállalkozásának biztositása végett is Fust őt 1455-ben vejévé fogadta. Ugyanezen évben azonban Fust Gutenberg ellen mint hitelező, keresetet inditott s czélját, hogy a szövetkezetből való kilépésre kényszeritse, el is érte.

Azon nyomtatványok közűl, melyek Gutenberg által a Fust-tal való szövetkezés ideje alatt késztültek, a kisebb ívrétben megjelent Donatus-kiadások, a 27 soros negyedrétű Donatus, valamint a két, nagy ívrétű kötetben megjelent 42 soros bibliát (év, hely és nyomdász megnevezése nélkül) kell felemliteni.

Gutenberg a szövetkezetből kilépve, találmányának értékesitését újból és szintén Mainzban kezdette meg. Mint oly nagyobb mű, mely az ő saját nyomdájából kerűlt ki, a nagy ívrétben megjelent Joannis de Janua "Summa quae vocatur Catholicon" tekintendő, mely 374 levelet s minden lapon 66 sort tartalmaz. A nyomdászatot dicsöitő s a feltaláló emelkedett hangulatát visszatükröző zársorok (colophon) a nyomdász nevét nem emlitik, hanem csak Mainczról, mint nyomatási helyről és az 1460. évről tanuskodnak. Hogy az 1460 körűl megjelent, hely és évszám nélküli 36 soros bibliát vajjon Gutenberg maga vagy a bambergi Pfister nyomatta az első feltaláló betű-készletével, egész biztosan el nem dönthető.

A nyomtatás lángelméjű feltalálója azonban nem igen lehetett meg-elégedve nyomdája üzleti eredményével, mert 1465-ben a nassaui második Adolf választófejedelem udvari szolgálatába állott, azonban már 1467-ben elhalálozott. Eltvill-ben, a mainzi érsekséghez tartozó városkában levő nyomdáját Bechtermünze Miklós rokonának hagyományozta, ki ott társaival egész 1477-ig dolgozott.

Fust és Schöffer, a magukra maradt üzlettársak, 1455-től kezdve elég-séges anyagi eszközök által támogatva, gyorsan fejlesztették a nyomdai technikát s már 1457-ben a fényesen kiállitott "Psalterium" által az új művészetet ország-világnak bemutatták. Ez az első könyv, melyen a nyom-tatás helye, évszáma és napja, valamint a nyomtatók neve is előfordul. A zsoltárok első kiadását 1459-ben már a második követte. Ugyan ez évben, de már szebb és kisebb betűkkel nyomatva, jelent meg náluk Durandus, "Rationale Divinorum Officiorum" czimű könyve, mely elsőrendű ősnyomtat-ványi ritkaságot könyvkiállitásunkon az esztergomi székesegyház kincstára szép hártya-példányban állitotta ki.

A "Biblia sacra latina" két kötetes második kiadása, melyen már hely, évszám és a nyomdászok neve van feltüntetve, 1462-ben jelent meg. Ebből egy szép papirra nyomtatott példány szintén ki van állitva, mely a gyöngyösi szt. Ferencz-rendiek könyvtárának kiváló dísze. Hogy ily incuna-bulum mai napság mily ritka és mily értéket képvisel, arra nézve felemlit-jük, hogy a londoni Sunderland-féle könyvtárból kerűlt hártya-példány, 1882-ben Quaritch könyvkereskedő által 1800 Livre sterlingen (18,000 arany forint) adatott el.

Fust már a 42 soros biblia példányaival Párisba utazott, hol azokat kéziratok gyanánt adta el és 1465-ben Cicero de officiis, hely és nyomtató emlitése nélkül megjelent, első kiadásával ugyanezen eljárást követte. Míg a hártyára irott, nagy alakú bibliák rendes ára 4—500 korona (1 korona = 7 frc 10 centimes) volt, Fust az ő példányait 40—60 koronáért adta el. Okmányok bizonyitják, hogy jó üzleteket csinált, de egyuttal azt is, hogy

a vevők reá jövén, hogy a könyvek nincsenek irva, per útján követelték vissza pénzüket s Fustot mint csalót megtámadták.

Fust 1466-ban Párisban az akkor uralkodott döghalál áldozata lett s üzletét ez időtől kezdve 1502-ig, veje Schöffer folytatta.

Az első nyomdai üzlet e korszakából is számosabb, igen ritka incunabulum mutatja könyvtáraink gazdagságát.

A könyvnyomtatás mestersége Gutenberg segédmunkásai által már 1460 előtt kezdett terjedni. Strassburgban Mentelin János s a vele szövetkezett Eggestein Henrik bölcsészet-mester, Bambergben pedig Pfister Albrecht levélfestő, foglalkoztak nyomtatással. Természetesen működésök kezdetén ők sem jelezték könyveiket mint nyomtatványokat, hanem azokat kéziratok gyanánt juttatták forgalomba. Eggestein sajtójának ily érdekes művére kiállitásunkban a pécsi székesegyház tulajdonát képező, két kötetes, hártyára nyomatott latin bibliában akadunk, mely kézirat módjára van illuminálva s rubrikálva. A rubricator kezétől a következő végirat: Anno D. Millesimo, quadringentesimo sexagesimo sexto completum est hoc opus, non calamo sed arte substilissima pressure. Eggestein könyveit nagyobbára Bämler rubrikálta, ki egyuttal levélfestő s a század 70-es éveiben Augsburgban kiválóbb nyomdász volt.

Az új művészet gyorsabb és nagyobb mérvű terjedésének okát Mainz városának 1462. október 27-én történt ostrommal való megvétele és rablással párosult feldulása által lehet legvalószinübben magyarázni.

Már 1462-ben a Mainzhoz tartozó Eltwyl vagy Ellfeld városkában Gutenberg rokonai, Bechtermünz-ék folytatják a nyomdászatot. Kölnben pedig már 1463-ban dolgozott Zell Ulrik sajtója; 1468-ban Augsburgban Zainer Günther és Baselben a hannoveri születésű Rodt Bertold nyitottak nyomtató műhelyeket.

Ha figyelembe vesszük, hogy a kezdő nyomdászat termékeit mindenütt kéziratok gyanánt iparkodtak forgalomba hozni s másrészről, hogy a könyvvásárlók is az olasz eredetű kéziratokat becsülték leginkább, melyeknél joggal lehetett feltenni, hogy azok régi és hibátlan codexek után készültek, könnyen érthető, miszerint már a nyomdászat első adeptusai Italiába törekedtek, ott reménylvén művészetök számára hálás talajt találhatni. Igy 1465-ben a német Sweynheim Konrád és Pannartz Adolf nyomtatókat a Róma környékén fekvő Subiaco zárda vendégszerető falai közt találjuk, kik azután 1467-ben műhelyöket Rómába tették át.

Mindkét helyről való munkálkodásuk emlékét, néhány igen ritka ősnyomtatványban mutatja be könyvkiállitásunk.

Velenczébe, az akkori idők kereskedelmének fő emporiumába, Speyeri János vitte a nyomtatás mesterségét, ki munkálkodását 1469-ben kezdette meg. Az általa nyomtatott második könyv, C. Plinii sec., Historiae naturalis libri 37., kiállitásunk egyik ékessége. Rövid egy évi munkásság után, nyomtató üzletét testvére, Speyeri Vendelin folytatta. 1470-ben ugyanitt Johannes de Colonia és a tours-i születésű Jenson Miklós telepedtek le, mint nyomdászok. Ez utóbbi a franczia király segélye mellett már Mainzban

a nyomtatás mesterségét tanulta volt s kiváló ügyességű vésnök létére, a nyomdai betűk csinosítása körül sok érdemet szerzett.

Egyáltalában a tizenötödik század hetedik évtizede volt az, midőn az új művészet minden felé kezd terjedni. Tudósok, irnokok, levélfestők, ötvösök s vésnökök egész sokasága sok helyütt megkisérli nyomdai üzletek alapitását. Azonban a nyomtató technika complicáltsága, de még azonkivül az üzlet berendezésére szükséges pénzerő hiánya, a legtöbb esetben két-három vállalkozó társulását teszi szükségessé. S mindamellett aránylag kevés nyomdásznak sikerül annyira gyökeret verni, hogy állandóbban és terjeszkedő módon folytathassa munkálkodását.

E korszakba esik a nyomdának Magyarországon való első felállitása, midőn Geréb ösztönzésére Hess András sajtóját Budán 1473-ban felállitotta. Hogy ezen épen nem remekül dolgozó nyomdász munkái, a renaissance dús fényéhez szokott Mátyás király és udvarának, de nemkülönben a gazdag egyházi és világi főurak fejlett izlését is ki nem elégitették, természetesnek kell találnunk.

S így könnyen érthető, hogy a kezdetleges nyomtatás művészete e körökben nagyobb pártolásra nem talált s az első kisérlet után más nyomdásznak az országba hivatása mellőztetett. Különben hasonló jelenséget a legtöbb más királyi és fejedelmi székvárosban is észlelhetünk, hol az eleinte gyarlóbb eszközökkel fellépett nyomdászoknak nem sikerült a művészi igényekhez szoktatott nagyuri könyvbarátokat kielégitni. Még Párisban is az első nyomdászok a Sorbonne pártolása mellett csak küzdelmes életet vittek s leginkább csak a középosztály, de főleg az egyetemi tanulók pártolására voltak utalva, olcsóság által érhetvén el csak némi sikert, mint ezt a Corpus Juris canonici egyik ősnyomtatványi kiadásának zársorai mutatják: "Ne fugite ob pretium: dives, pauperque, venite. Hoc opus excellens venditur aere brevi". Sőt még a hatalmas pápai Rómában, a tudományos világ akkori központján sem volt valami jó dolga a nyomdászoknak, kitünik Sweynheim és Pannartz-nak negyedik Sixtus pápához 1471-ben intézett folyamodványukból, melyben számos s el nem kelt könyveiket neki felajánlják és pénzsegélyért esedeznek, "mert nem maradt már nekik miből élni".

Ezen viszonyokban vélem én annak magyarázatát kereshetni, hogy ámbár a tizenötödik század hetedik és nyolczadik évtizedeiben már Olasz- és Francziaországban több magyar nyomdász nevével találkozunk, azok még meg sem kisérlették művészetüket a hazában gyakorolni. Egyáltalában, ha az ez időben világitott nyomdákat nézzük, azt észleljük, hogy azok leginkább a forgalom és kereskedés akkori központjain, mint Velencze, Milano, Lyon, Augsburg, Nürnberg, Strassburg stb. keletkeznek s még a csakhamar beállt nagy versenyzés daczára is inkább virágzottak, mint oly nyomtató műhelyek, melyek termelésüknél a segédmesterségeket, különösen az elégséges és jutányosan dolgozó rajzolókat és vésnököket nélkülözték, másrészről pedig az előállitott könyveknek a kereskedelembe hozatalára szükséges összeköttetésekkel nem birtak.

A külföldön működött magyarországi nyomdászok sorából a követhezőket ismerjük, kik közül néhány, aránylag sok könyvet is nyomatott:

Thomas Septem Castrensis de Civitate Hermanni, ki 1472—1480-ig Johannes Burster vagy Wurster társával Mantuában, 1481-től pedig Joannes Franciscus és a híres Jenson Miklóssal Modenában nyomtatott.

Petrus de Bartua, 1477-ben Franciscus de Hailbrunn szövetségében Velenczében dolgozik.

Petrus Ungarus 1482—1501-ig Lyonban nyomdász és talán az előbbivel egy személy.

Andreas Corvus de Corona, 1476-ban Rotuil Adam társával, később s még 1483-ban is Martin Burciensis de Czeidino földijével Velenczében dolgoznak.

Bernardus de Varia, 1478—1490-ig Paduában nyomtatott.

Simon de Gara, 1491-ben Velencze nyomdászai sorában található.

Basaynus Ungarorum (sic!) pedig Caesar Parmensis-sel nyomtatott Cremonában 1494-ben.

Ha a tizenötödik század e korszaka nyomdászainak számát az illető nemzetek nagyságához arányosítjuk, e téren is megelégedéssel látjuk, hogy hazánkfiai az általános művelődési feladatok megoldásában még a reánk eső arányon felül is részt vettek.

Ezen század két utolsó évtizedében nyert csak igazán nagy és rendkívüli lendületet a könyvnyomtatók termelése. 1500-ig, mely időpontig szokták a korább megjelent könyveket ősnyomtatványoknak (incunabula) tekinteni, csak Velenczében 2835 különféle könyvet nyomattak. Rómában 925, Párisban 751, Milanóban 629, Kölnben 530, Strassburgban 526, Nürembergában 382 stb. ősnyomtatvány jelent meg.

Ily óriási és rohamos termelés, a nyomdai emporiumokon megjelent könyvek kiváló díszes kiállítása, a latin nyelv általános használata és a nyomtatók versenyzése mellett beállott olcsó eladási árak érthetővé teszik, hogy midőn nálunk is, a hazai specialis könyvszükséglet fedezéséről volt szó, könyvkereskedőink az általuk kiadott munkákat inkább hírneves külföldi nyomdászok által készíttették, mintsem hogy saját nyomdákat állítottak volna fel.

A hazai könyvkereskedők fellépését, nézetem szerint, nem lehet csak a nyomtatott könyvek forgalmából kimagyarázni. Sok valószínűség szól a mellett, hogy a Mátyás korabeli egyetem szervezetéből sem hiányozhattak a librarii-k, kik a tanulók könyvszükségletét ellátták s tizenötödik századbeli kiadó-könyvárusaink legalább is azok üzleti utódai voltak.

A tizenötödik századból három budai könyvárust ismerünk, kik nemcsak könyvekkel kereskedtek, de ilyeneket nagyobb számban saját költségükön is nyomattak és kiadtak. Ezek közt legrégibb a Kirchheimból eredő Feger Theobald, ki még Mátyás király korában került Budára s annak pártfogolt embere volt. Működéséről tanuskodó első kiadványa az 1484-ki esztergomi breviarum. Turóczi krónikáját 1488-ban Ratdolt Erhard által Augsburgban nyomatta. Más egyházkönyvi kiadványait 1491-ben Brünnben

Stabel Konrád és Preinlein Máté velenczei nyomdászok, és 1498-ban Stüchs de Sulzpach nürnbergi nyomdász készitették. Rüm György, szintén Némethonból származott és Kornis Bencze, drivesti püspök s nagyváradi kanonok felszólitására telepedett Budára. 1493-ban Velenczében, Johannes Hamman de landoia által nyomatta szép esztergomi misekönyvét. Paep vagy Pap János, budai polgár, szintén Velenczében, a hirneves Joannes Emericus de Spira sajtóit foglalkoztatta 1498-ban.

Az ily magyarországi használatra készült ősnyomtatványok nagyobbrészt egyházi szerkönyvek, melyek díszes kiállitásukra nézve bármely nemzetéivel vetekednek. Az ezen sorozatba tartozó ősnyomtatványok kiállitásunkon szép számmal és díszes peldányokban, köztük többen hártyán, vannak bemutatva. Közéjük sorozandók még az 1480-ban egy ismeretlen veronai nyomdából, 1484-ben Kobuger Antal nürnbergi és 1486-ban Radtolt velenczei műhelyéből, úgy látszik közvetlen megrendelés folytán kikerült magyarországi missalék.

Érdekesnek tartom még itt Knauz Nándor kutatásai nyomán felemliteni, hogy az 1495. évi esztergami missale egy példányát Rosarius Máté, pozsonyi kanonok, 1497-ben Budán, 3 frton vásárolta.

A jelen könyvkiállitás más csoportjában, a nyomdászati érdekességek közt találkozunk ismét a magyarországi s főleg a budai könyvárusok vállalkozó tevékenységének szép emlékeivel. A tizenhatodik század két első évtizedeiben kiadványaik gyors egymásutánban jelennek meg, míg a nagy nemzeti veszedelem, a mohácsi vész, a béke áldásaihoz kötött munkálkodásnak végzetes határt nem szab.

Emich Gusztáv.





Ősnyomtatványok.

1. Durandi Rationale Divinorum Officiorum. *Moguntie 1459.* Hártyára szép gótbetűkkel nyomott és több aranyozott initialéval ékitett 160 számozott folio levélből álló könyv, melynek utolsó lapján ezek olvashatók: «Presens Rationale Divinor Codex Officior sat. per Johannem Fust Civem Moguntinum et Petrum Gerntzheym Clericum Dioecesis eiusdem A. 1459. die 6. Octobris» — utána 2 levél kézirású Index; czimlap hiányzik. Kijavitott bőrkötés 8 gombbal, kapocs nélkül.

(Az esztergomi főegyházmegyei könyvtár legrégibb nyomtatott könyve.)

2. Biblia Catholica. *1460 körül.* Az utolsó tiszta lapon ezen jegyzet olvasható: «Biblia Catholica ex primis editionibus moguntinis ab inventa Typographia circa A. 1460. probabilissime per Wuist et Schoiffer impressa vid. Panzer «Nachricht v ältesten gedruckten Bibeln.» Vastag papirra, két hasábban nyomtatott könyv 414 számozott fol. levéllel. Kissé kijavitott préselt bőrkötés, 8 sark és 2 köldökkel.

(Az esztergomi főegyházmegyei könyvtáré.)

3. Die Anbocter Christi. *1460.* Kilencz levél fametszetekkel. A nyomtatvány úgy látszik, unicum, mert a bibliographiai kézikönyvek nem emlitik.

(A pozsonyi evang. lyc. könyvtárából.)

4. Biblia Sacra latina. *Mainz, Petrus Schoiffer nyomdájából. 1462. Fol.* Ezen ritka munka a legelső nyomtatvány, melynél a hely, évszám és a nyomtató neve ki van téve. A jelen példány jó karban van; de elején csonka. Az initialisok kék és vörös festékkel vannak befestve. Hain. 3050. (A gyöngyösi szt.-ferenczrendiek könyvtárából.)

5. S. Aurelius Augustinus. De doctrina christiana. *Hely, év és nyomda nélkül.* Mainzban Fust János nyomdájában készült. Hain. 1957. Fustnak neve az első levél második lapján 38. sorban emlittetik. Miután Fust 1466-ban meghalt, ennélfogva e munka 1466 előtt vagy legalább ezen évben jelenhetett meg.

(A budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

6. D. Thomae Aquinatis Secunda Secundæ Summæ Theologiæ. *Meguntie per Petrum Schoiffher. 1467.* Ivrétű hártyán két hasábon nyomott könyv 252 számozatlan levéllel. A czimlap ki van festve. Keveset kijavitott eredeti bőrkötés 8 díszes sark, 2 köldök és 4 csattal. Karikával van ellátva a könyv megerősitésére szolgáló láncz számára. Bőrkötés. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtárból.)

7. *Ugyanaz. Papirnyomat.* (Az esztergomi főegyházi könyvtáré.)

8. **Aulius Gellius. Noctes Atticae.** *Róma, nyomdász neve nélkül. 1469. Fol.* Editio princeps. Hain. 7517. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

9. **Cajus Plinius Secundus. Historia naturalis.** *Velencze, Joannes Spira. 1469. Fol.* Hain. 13087. Joannes Spira volt az első, ki Velenczében a nyomdászatot meghonosította. Ez a második munka, mely műhelyéből kikerült, és a nyomdabetűk csinossága, kerekdedsége és egyformasága, valamint a papiros szépsége miatt mintaképül szolgált. Csak 100 példányban nyomatott; igen ritka. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

10. **Apuleius Lucius Madaurensis. Opera.** *Róma, 1469. Fol.* Hain. 1314. A nyomtató neve nincs ugyan kitéve, de a könyvészek határozott állítása szerint Schweynheim Konrád és Pannartz Arnold műhelyéből került ki, a kik Mainzban Fust- és Schöffernek segédei voltak, és 1465-ben Rómában nyomdát alapítottak. Ezen kiadás példányai igen ritkák. (A gyulafehérvári Batthyányi püspöki könyvtáré.)

11. **Thomas de Aquino. Opus quarti scripti.** *Mainz, Petrus Schöiffer. 1469. Fol.* Hain. 1481. Editio princeps. (A nagyszebeni Kapellen-Bibliothek tulajdonából.)

12. **Titus Livius Patavinus. Historiæ romanæ decades.** *Róma, Schweynheym Conrad és Pannartz Arnold. Fol.* 1469-ben jelent meg. Hain. 10128. A nyomtatás igen szép. Editio princeps. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

13. **Nicolaus Bessarion, Cardinalis.** *Adversus calumniatores Platonis libri V. Róma. Conradus Sweynheym et Arnoldus Pannarz, 1470. Fol.* Hain. 3004. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

14. **Aurelius Augustinus. De civitate Dei.** *Velencze, Joannes et Vindelinus de Spira. 1470. Fol.* Hain. 2048. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

15. **B. Hieronymus, Episcop. Stridonensis. Epistolae et tractatus.** *Mainz, Petrus Schoiffer. 1470. Fol.* Hain. 8553. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi könyvtáré.)

16. **M. T. Cicero. Rhetoricorum veterum liber.** *Velencze, Nicolaus Jenson, 1470. Fol.* Editio princeps. Hain. 5057. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

17. **Joannes de Turrecremata. Expositio super toto Psalterio.** *Róma. Udalricus Gallus. 1470. Fol.* Hain. 15695. (A gy.-fehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

18. **M. Tullius Cicero. Epistolæ familiares.** *Hely nélkül. 1470. Fol.* Hain. 5166. (A kalocsai főegyházi könyvtáré.)

19. **Justinus. Epitome Historiarum Trogi Pompei.** *Róma, Udalricus Gallus. Fol.* A nyomtatvány a bibliographusok állításai szerint 1470- vagy 71-ben jelent meg. Reánk nézve azért bir a jelen példány fontossággal, mert a colophon alatt olvasható jegyzetből megtudjuk, hogy e könyvben előforduló vörös tentával tett javításokat Schaider Pál, körmöczi születésű hazánkfia 1494-ben, Battista Guarino példánya után eszközölte Hain. 9646. (A M. T. Akadémia könyvtárából.)

20. **Mammotrectus super bibliam, sive dictionarium biblicum.** *Mainz, Schoiffer Péter nyomdájából, 1470. Fol.* Hain. 10554. A kiállítás díszes. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

21. **Josephus Flavius. Opera. Latine.** *Augsburg, 1470.* Editio princeps. Hain. 9451. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

22. Clemens V. Opus constitutionum. *Mainz, 1471. Schoffer nyomdájából. Fol.* Hain. 5412. Hártya-nyomat, díszes gót betűkkel és festett initialékkal.
(A M. N. Muzeum könyvtárából.)

23. Marcus Tullius Cicero. De oratore libri III. *Velencze, Christophorus Valdarfer, 1470. Fol.* Hain. 5100. (A kalocsai főegyházi könyvtáré.)

24. M. F. Quintilianus. Institutionum Oratorum libri XII. *Róma, 1470. Fol.* Editio princeps. Hain. 13646. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtáré.)

25. S. Ambrosius Mediolanensis. Hexameron. *Augsburg, Schüssler János. 1472. Fol.* Editio princeps. Hain 903. (A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtárból.)

26. C. Julius Caesar. Commentarii. *Velencze, Nicolaus Jenson, 1471. Fol.* Hain 4213. Igen díszes kiállítás, aranyos initialékkal. (A M. T. Akadémia könyvtárából.)

27. Justinianus imperator. Codex cum glossa. *Mainz, Petrus Schoiffer nyomdájából. 1475.* Hain. 9598. *Fol.* Editio princeps. Igen becses kiadás. Ezen példány a végén csonka. (A budapesti m. k. egyetemi könyvtárból.)

28. Bonifacius VIII. Pont. Max. Liber VI decretalium. *Róma, Leonhardus Pflügl és Georgius Lauer nyomdájából. 1472. Fol.* Hain. 3589. (A M. T. Akadémia könyvtárából).

29. Historie von Troja. *Augsburg Anton Lorg. 1479.* Zapf Augsburg's Buchdruckergeschichte czímű művében ezen kiadást nem ismeri; csak 1474. és 1483. évekből említ egyet. (A pozsonyi ev. lyc. könyvtárából.)

30. A. T. Boethius Severinus. De consolatione philosophiæ in textu latina alemanicaque, refertus ac translatus, cum apparatu et expositione beati Thomæ de Aquino. *Nürenberg, 1473. Coburger Antal nyomdájából. Fol.* Hain 3398. Első, igen ritka kiadás, festett czímlappal és initialékkal. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

31. Joannes, Boccacius. Compendium de præclaris mulieribus. *Ulm, Johannes Zeiner, 1473. Fol.* Hain. 3329. Dibdin így nyilatkozik e műről: E könyv néhány igen érdekes és mulattató fametszetet tartalmaz a nyomdászat és fametszés első idejéből. Kevés könyv van ugyanezen időből, mely hasonló szellemet árul el a kivitelben. A fametszetek ki vannak festve. (A M. T. Akadémia könyvtárából.)

32. Gregorius IX. Papa. Decretalium libri V. cum glossa. *Velencze, Nicolaus Jenson nyomdájából, 1478. Fol.* Hain. 8007. Díszes gót nyomat, fehér vastag papiroson. A második levél első lapján igen díszesen festett initiale van; a könyv alján lévő ékítmények közepén czímer látható. (A budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

33. Thesaurus novus, sive Sermones de Sanctis. *Strassburg, nyomdász neve nélkül, 1485. Fol.* Magyar Könyvszemle 1880. 252. l. Ez ősnyomtatvány annyiban érdekes, mert az utolsó lapon levő egykorú latin jegyzetből megtudjuk, hogy azt Báthory István nádor Mátyás király halála után 1490-ben Esztergami János szerzetesnek adta, a ki a könyvet festette és rubrikázta. (Az egri lyceum könyvtárából.)

33a. Petrus Niger. Contra perfidos Judæos de conditionibus veri Messiæ. *Esslingen, Conradus de Fyner. 1475.* Hain. 11885. Fyner volt az első, a ki nyomdájában a héber betűket nyomatta. Ezen munkában közli az alphabetumot. Petrus Nigert (Schwarz Pétert) Mátyás király az általa felállított egyetemhez tanárnak hívta meg.
(A M. T. Akadémia könyvtárából.)

34. **Petrus Niger, Clypeus Thomistarum.** *Velencze, Raynaldus de Novimagio. 1481. Fol.* Hain. 11188. A munka Mátyás királynak van ajánlva. Az ajánló levél igen érdekes mivelődéstörténelmi adalékot szolgáltat Mátyás király korához; így megtudjuk, hogy Petrus Nigert Antalt modrusi püspök s Beatrix gyóntatója hivta meg Mátyás nevében Magyarországba. (A M. t. Akadémia könyvtárából.)

35. **Missale secundum ritum dominorum ultramontanorum.** *Verona. 1480.* Knauz. 3. l. A nyomás szép és tiszta, gót betűkkel. A missale magyarországi egyház használatára készült, mit az is bizonyit, hogy a naptárban a szentek sorában a magyar szentek előfordulnak, kikről a szövegben külön misék vannak. (Ipolyi Arnold püspök könyvtárából.)

36. **Breviarium Strigoniense.** *Velencze, 1480.* 4°. *Erhardus Radtoldt nyomdájából.* Apró gót nyomás; vastag fehér papiroson. Ismeretlen, úgy látszik, unicum. Sem Hain sem Knauz nem emliti. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

36a. **Missale Strigoniense.** *Verona, 1480. Fol.* Hain. 11428.
(A M. N. Muzeum könyvtárából.)

37. **Aeneas Sylvius. Epistolæ familiares.** *Nürnberg, Antonius Koburger nyomdájából, 1481. Fol.* Hain. 151. l. A könyv Aeneas Sylvius levelezéseit tartalmazza, melyben számtalan magyarországi vonatkozású levél van.
(A budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

38. **Concilium zu Constanz.** *Augsburg, Sorg Antalnál, 1483. Fol.* Hain. 5610. Ezen nyomtatvány nemcsak ritkaságánál fogva kiváló érdekű, hanem azért is, mert hazánk XV. századi történetéhez becses adalékokat szolgáltat. Ez ősnyomtatvány a konstanczi zsinat történetét tartalmazza. A zsinaton az egész katholikus világ legnevezetesebb emberei vettek részt, s így Budáról, Kalocsáról, Váradról, Esztergomból stb. voltak főpapok és képviselők; néhánynak czimere föltalálható a könyvben.
(A pozsonyi evang. lyceum könyvtárából.)

39. **Breviarium Zagrabiense.** *Velencze, Erhardus Radtoldt nyomdájából. 1484.* 8°. Hain. 3954. M. Könyvszemle, 1877. 318. l. Szép gót betűkkel hártyára van nyomtatva. A könyv gazdagon aranyozott kezdőbetűkkel és lapczifrázatokkal van ellátva. Ritka kiadás. Az előszóból megtudjuk, hogy mivel Zágrábmegyében a breviariumok hiánya érezhetővé vált, Osvald zágrábi püspök rendelte el az új kiadásnak sajtó alá bocsátását.
(A M. N. Muzeum könyvtárából.)

40. **Breviarium Strigoniense.** *Hely nélkül; 1484. Fol.* Hain. 1484.
(A M. N. Muzeum könyvtárából.)

40a. **Decretum Gratiani cum Apparatu Bartholomæi Brixiensis.** *L. a tábla külsejére ragasztott hártyaszeletet: „Nurenberge impensis Ant. Koburger 1483. pridie Calen Martii.“ Fol.* Eredeti bőrkötésben csattal. (Az esztergomi főegyházi könyvtárból.)

41. **Missale Strigoniense.** *Nürnberg, Koburger Antal nyomdájából, 1484. Fol.*
(M. N. Muzeum könyvtárából.)

42. **Reynerus de Pisis. Pantheologia s. Summa universæ Theologiæ Vol. I.** *Velencze, Lichtenstein nyomdájából. 1485. Fol.* Hain. 1314.
(A M. N. Muzeum könyvtárából.)

43. **Missale Strigoniense. Venetiis per Erhardum Ratdolt. Regnante felicissime Serenissimo ac invictissimo Matthia Ungarorum Rege A. 1486.**

die 18. Martii. Hártya-nyomat. Kijavított préselt bőrkötésben, 8 sark és 1 csattal. A külső tábláján J. K. P. S. T. betűk és 1584. év. látható. (Az esztergomi főegyházi könyvtárból.)

44. *Ugyanaz.* Papirra nyomatva. (Esztergomi főegyházi könyvtárból.)

45. Missale Strigoniense. *Velencze, 1488. Fol.* (M. N. Muzeum könyvtárából.)

46. Thwrócz (Johannes de) Chronica Hungarorum. *Augsburg. Erhardus Radtdolt nyomdájából. 1488.* 4°. Hain. 15518. Hártyanyomat; gót betűkkel igen díszesen nyomatva; a könyvben aranynyal festett initialék vannak. A könyv elején levő Mátyás és Beatrix czimerei, sz. Lászlónak a leanyrabló kún vitézzel való küzdelmét ábrázoló kép, valamint a szöveg közt levő fametszetek igen szépen vannak kifestve. Ez valószinűleg a dedicationalis példány, melyet a kiadó Mátyásnak és Beatrixnek ajánlott fel; mit az is valószinűvé tesz, hogy a kiadónak Fegher Theobaldnak ajánló levele arany betűkkel van nyomtatva. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

47. *Ugyanaz.* Szép papirosra nyomtatott tiszta példány szinezés nélkül. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

48. Thwrocz (Johannes de) Chronica Hungarorum. *Brünn 1488 Fol.* Hain. 15517. E kiadás az előbb említett augsburgi kiadásnál 3 hónappal előbb jelent meg a nyomdász megnevezése nélkül. Szép példány. (A gyulafehérvári gr. Batthányi püspöki könyvtárból.)

49. Missale Strigoniense. *Brün, 1491. Fol.* Hain. 11431. Feger Theobald budai könyvárus költségén. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

50. Missale Strigoniense. *Velencze, Johannes Hammau de Landoia nyomdájából. 1493.* 4°. Hártyanyomat. Rendkívüli szép kiadás hat aranyozott kezdőbetűvel. A colophon alatt veres mezőben monogramm van ily felirattal: Georius Rüm. Ebből következik, hogy Rüm György budai könyvárus költségén jelent meg. Miután a papirosra nyomott példányokon hiányzik e monogramm, feltehető, hogy csak a hártyára nyomott példányok jelentek meg Rüm költségén. (A budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

51. Hieronymus Balbus. Epigrammata. *Bécs, Johannes Winterburg nyomdájából. 1494.* 4° Hain. 2250. Ezen epigrammák közt magyarországi vonatkozásúak is vannak; több költemény Miksa magyar királyhoz, Vitéz János veszprémi püspökhöz, Vitéz Mihályhoz van intézve. Ezen kiadás Aschbach szerint a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, mert csak 6 példány ismeretes belőle. (A M. T. Akadémia könyvtárából.)

52. Missale Strigoniense. *Velencze, Spira Imre János nyomdájából. 1495.* 4°. Knauz 17. l. Hain nem ismeri. Ez az egyetlen példány mely eddig ismeretes. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

53. Michael de Hungaria. Sermones prædicabiles. *Strassburg, 1487.* 4° (A M. T. Akadémia könyvtárából.)

54. Missale Strigoniense. *Velencze, 1498. Spira Imre János nyomdájából. Fol.* Pæp János budai könyvárus költségén. Hártyanyomat gazdagon aranyozott és igen szépen festett initialékkal ellátva. A könyv elején és végén kézirati mák stb. vannak. E gyönyörű díszkiadást Czech János győri polgármester ajándékozta a Muzeumnak. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

55–56. *Ugyanaz.* Papirosra nyomatott példányok. (Mindkettő a N. Muzeum könyvtárából.)

57. Missale Quinqueecclesiense. Hain. 11355. *Velencze, 1499.* 4°. Hártyanyomat, aranyozott initialékkal, melyek csinos képecske alakban az illető ünnepekre vonatkoznak. Ezen missale Pæp János budai könyvkereskedő költségén nyomatott.
(A pécsi püspöki könyvtárból.)

58. Ugyanazon *Missale* szintén szépen festett lapszéli rajzokkal diszitett hártyanyomatban a Nemzeti Muzeum könyvtárából kiállitva.

59. Constitutiones incliti Regni Hungariæ. *Hely és év nélkül* 4°. L. Kovachich. Notit. prælim. 11. l. M. Könyvszemle, 1877. 306. l. Az első levél első lapján a könyv czime van, alatta egy fametszet, melyen Mátyás király trónuson ülve jogarral jobb kezében ábrázoltatik, a mint neki két főpap a «constitutio»-kat bemutatja. A metszet jobb oldali sarkában az ország czimere van az aranygyűrűs hollóval. A második levélen levő előszóból megtudjuk, hogy a mű Mohorai Wydfy Ambrus nógrádi alispán költségén készült; de a nyomatás helye, éve és a nyomdász neve ismeretlen. A nyomtatvány Mátyás királynak 1486-ki törvényét foglalja magában, tehát ezen év után 1490-en innen jelent meg; de 1490-en túl semmi esetre. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

60. Capitula concordiæ ... inter Fridericum Imp. ..... et Mathiam Hungariæ Regem. *Év és hely nélkül.* Hain 4381. M. Könyvszemle 1877. 306. l. A nyomtatvány, mely a XV. század végéről való, Mátyás király és Frigyes császár közti alkudozásokat (1463—1464) tárgyalja. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

61. Concordia hungarica inter Fridericum III. Imp. Rom. et Maximilianum regem Hungariæ ... Posonii conclusa. *Hely, év és nyomda megnevezése nélkül. Fol.* Csak két példányban ismeretes. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

62. Ptolomæi Cosmographia cum 32. tabulis. *Ulm, Leonardus Holl nyomdájából. 1482.* 133 levélből álló nyomtatvány, melyből 69 levél esik a szövegre, 64 pedig a térképekre.

63. Biblia latina. Hártyanyomat fényesen kifestve. A nyomtatás helye, éve, valamint a nyomdász neve ismeretlen. (A pécsi püspöki konyvtárból).

64. Jacobus de Erfordia Carthusiensis. Sermones notabiles et formales. *Hely, év, nyomda nélkül.* 4°. Hain. 9330.
(A gyöngyösi sz.-ferenczrendű kolost. könyvtárából.)

65. Tractatus de iudæorum communione. *Hely, év és nyomda nélkul. Fol.*
(A kalocsai főegyházi könyvtárból.)

66. Lucius Apuleius. Epitoma de mundo. *Bécs, Johannes Winterburg nyomdájából. 1497. Fol.* Hain. 1321. Ezen 6 levélből álló nyomtatvány, a legnagyobb typographiai ritkaságok közé tartozik. A könyv czimlapján, a czím után következnek a Sodalitas litteraria Danubiana tagjainak Celteshez intézett üdvözlő versei, a ki az ingolstadti gymnasiumból Bécsbe hívatott az egyetemre. Azon magyarországi férfiak, kiktől Celteshez intézett versek vannak, a következők: Olmüci Ágoston, Milius Gyula, Mátyás király udvari orvosa, Balbus Jeromos, Schlechta János, II. Ulászló magántitkára.
(A M. T. Akadémia könyvtárából.)

67. Horæ. Hártyára nyomatva. Csonka. (A pécsi püspöki könyvtárból.)

68. Galeotti Martii Liber de homine. *Hely, év és nyomda megnevezése nélkul. Fol.* A munka Vitéz János esztergomi érseknek van ajánlva. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

69. Johannes de Capua. Directorium humanæ vitæ. *Hely, nyomdász és év nélkül.* Hain. 4411. A szöveg között fametszetek vannak.

(A gyulafehérvári gr. Batthyányi püspöki könyvtárból.)

69a. Pelbartus de Temeswar. Sermones Pomerii de Sanctis. *Hely és név nélkül. Fol.* Ezen munkához hozzá van kötve: Pelbartus de Temeswar. Pomerium Quadragesimale. Augsburg, Schönsperger János nyomdájából 1502. 2°. Hain. 12553.

(A M. N. Muzeum könyvtárából.)

70. A legrégibb magyar nyelvű nyomtatvány töredéke. Fraknói Vilmos 1879-ben a krakói egyetemi könyvtár egy 1539-ik évi nyomtatványának (Psalterum Davidicum) táblájára ragasztva egy magyar nyomtatvány töredékét találta, melynek XV. századbeli jelleme első pillanatra feltűnt. A további vizsgálat kideríté, hogy az szent Pál leveleinek magyarázatát tartalmazza; szövege Komjáti 1533-ban nyomtatott munkájában vált zatlanúl feltalálható; és így valószínűleg egy szent Pál leveleinek fordítását tartalmazó XV. századbeli munka részlete, a mely régibb fordításról Komjáti előszavában említést tesz. E nagybecsű és a M. Könyvszemle 1879 évi 169—181. lapjain ismertetett töredékét, melyet a M. N. Muzeum cserében megszerezte a krakói egyetemtől, addig is, míg az illető munka megjelenési ideje biztosan meg lesz határozható, az ősnyomtatványok sorába felveendőnek véltük. Összehasonlíthatás végett melléje helyeztük Komjáti Benedek említett munkájának két példányát, melyeknek egyike teljes s a budapesti egyetem könyvtára által állíttatott ki, a másik csonka pedig a pozsonyi evang. lyceum tulajdona.

HELLEBRANT ÁRPÁD.



Az első naptárakat nem évről-évre készítették és adták ki, mint napjainkban, hanem hosszabb időközökre, egybe sokszor 30—40, sőt több évet is beillesztve. A mit minden évben kiadtak, az a prognosticon (jövendölések tara) volt. Nagy súlyt fektettek a csillagászati jelekre s az azokból vont jóslatokat országok állapotara, népek, kiralyok, városok, egyes emberek sorsára, az időjárásra stb. esztendőnként kiadtak a prognosticonokban. Az ilyen naptárak s jóslattárak érdekes sorozatát bemutatjuk e helyen a budapesti egyetem könyvtárából, míg a régi hazai naptárak a következő csoportban vannak külön kiállítva:

71. Naptár-tábla. 1478—1496. Egy 19 évi cyklusra szól. Balfelől az első oszlopot az »arany szám« (numerus aureus) képezi; a többieken a »vasárnapi betű« s a heti »időköz« (intervallum) számai láthatók. Ezek a főtényezők a husvét-számításnál, mely a naptárkészitésnek alapját képezi. Ez a tábla egy teljes naptár értékével bír. Mint fametszet után készült egy-tábla nyomat — a két oldalképpel — könyvészeti szempontból is nevezetes példány.

72. Prognosticon 1487-re *(latin).* Czime: *Venus Anni Domina.* Első lapján hárfázó Venus rajza s a mérleg és bak jegye látható. Aztán jönnek 15 lapon a jövendölések; két lap (a márcz.—sept.-re szóló jóslatokkal) hiányzik. Tartalmát időjárási jóslatok teszik, évszakok majd hónapok szerint. Más szakaszokban háborúkról, bő aratásról, egészségi

viszonyokról, a pápáról, s a főpapokról országokról, fejedelmekről, keresztyénekről, zsidókról, saracenusokról stb. vannak jövendölések; majd a bányászok számára: az arany, ezüst, ón, réz, ólombányászat az évi szerencseje felől; végül a hónapok nevei s a bolygók jegye alatt az újdonszülöttek számára való jóslások.

73. Prognosticon *töredék (német), 1483-ra.* Egy levélnyi töredékünk a királyokról szóló jóslással kezdődik. A franczia királyról való jövendölésből, (hogy azon évben a keletiek ellen nem lesz szerencséje, de 1484-ben győzni fog) következtethető, hogy 1483-ra szólt ez a jós'atkönyv. A jóslatok ez egyetlen levélen a római császárról, Apulia, Francziaország, Magyar-, Lengyel- Csehország királyairól, a német fejedelmekről szólnak; majd külön az egyes országokról is, így Magyarországról, hogy a bányászatban nagy szerencséje lesz, de sokan meg fognak halni. A töredék a nevezetesebb városokról szóló jóslással végződik.

74. Naptár 1499–1531. évre. Czime: *Almanach noua plurimis annis venturis inseruientia: per Joannem Stœfflerinum Justingensem et Jacobum Pflaumen Vlmensem accuratissime supputata: et toti fere Europe dextro sydere impartita.* 497 lev. Ajánlással kezdődik, általános részszel, magyarázatokkal (Monteregio nyomán) folytatódik. Különféle csillagászati táblázatok után a naptári rész kezdődik, minden évre külön.

75. Naptár 1514. *Monteregio-féle (latin).* Monteregio János (königsbergi) korának első-, Mátyás királynak udvari csillagásza volt. Egy e naptárt magát magasztaló verssel kezdődik. A naptári t blák után a hold változatainak rajzai láthatók. Ezt követik általános naptári és csillagászati magyarázatok és táblázatok. Végül négy órakör (instrumentum horarum inequalium, quadrans horologii horizontis etc.).

76. Naptár 1518–1556 *(latin) Calendarium Romanum Magnum, Cæsaree maiestati dicatum, D. Joanne Stœffler iustingensi Mathematico authore.* A naptárt illető csász. privilegiummal, a császárnak szóló ajánlással s a naptárt illető dicsversekkel kezdődik. Index után általános, elméleti rész következik, a naptári s csillagászati magyarázatok. A tulajdonképeni naptár táblák alatt minden hónapnál egy-egy megfelelő kép áll, hasonlóan a mai naptárakhoz (juniushoz aratási, augustushoz szüreti kép stb.); oldalt az uralkodó bolygó képe Aztán a hold változatainak rajza (1518–1573); mozgó ünnepek — nap cyklus — nap kelte, nyugta — hold állása táblázatai (1518–1577).

SZÁDECZKY LAJOS.



A Corvin-Codexektől (55 lap) kezdve eddig a Franklin-Társulat nyomasa.



INNEN KEZDVE WEISZMANN TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.



I.

MAGYARORSZÁGI RÉGI NYOMTATVÁNYOK.

1473—1711.



kiállítás ezen osztálya arra van hivatva, hogy úgy a szakférfiaknak, mint a hazai művelődéstörténelem és nyomdászati technika fejlődése iránt érdeklődő közönségnek bemutassa azon nyomtatott munkákat, melyek hazánkban, bármely nyelven, az első hazai nyomda felállításától 1711-ig megjelentek.

Ezen utóbbi évet nem önkényesen vettük fel határ gyanánt. A szatmári békekötés zárja be szorosan véve a régi Magyarország történetét; a vallási és függetlenségi harczok korát, melyet a békés fejlődésnek és a modern állam alakulásának korszaka vált fel.

A jelen kiállítás több tekintetben hű képét nyujtja amaz időnek. A kiállított munkák tartalma visszatükrözi azon érdekeket és eszméket, a melyekért a XVI. és XVII. század Magyarországa küzdött. E nyomtatványok külső kiállítása is többnyire felötlő nyomait viseli annak, hogy viharosb időben vagy aránylag csendesebb viszonyok között láttak-e napvilágot. De egyúttal az átélt harczok viszontagságai és a nyomaikban járó pusztulás magyarázzák azt is, hogy a nyomtatványok egy része teljesen elveszett, túlnyomó része pedig csak egyetlen vagy igen kevés példányban maradott fönn, szétszórva a főváros és az ország különféle könyvtáraiban.

A kiállítás rendezőinek az volt főtörekvésök, hogy a nemzeti múzeum könyvtárának ez irányban leggazdagabb gyüjteményét alapúl véve, s hiányait más könyvtárakból pótolva, az ily unicumokat és ritkaságokat lehetőleg teljesen gyüjtsék össze, és ekként azoknak összehasonlító tanulmányozását lehetővé tegyék. Kétszáznál több köz- és magánkönyvtárhoz intéztek felszólítást; s azoknak vezetői, illetőleg tulajdonosai hazafias készséggel küldötték be a bekért adatokat és a mennyiben kivántatott, tudományos kincseiket. Ily módon a régi hazai nyomtatványok oly teljes gyüjteménye létesült és állíttatik a közönség elé, a milyet eddig felmutatni nem volt lehetséges.

Meg vagyunk győződve, hogy kiállításunk ez osztályán minden magyar büszke önérzettel tekinthet végig, kézzelfoghatólag bebizonyítva szemlélhetvén azon eddig közönségesen elterjedt balvélemény alaptalanságát, mintha a XVI. és XVII. században nemzetünk csak a keresztyénség érdekeiért, az alkotmányos szabadság fönntartásáért vívott nehéz küzdelmekben birt volna érdemeket szerezni. E kiállítás ugyanis a legfényesebben igazolja, hogy nemzetünk fiai hazánk történelmének e szomorú korszakában, a folytonos kül- és belháborúk közt is mily élénk részt vettek az emberiséget akkor mozgató eszmék harczában, s közülök többen mily bámulatos szellemi munkásságot fejtettek ki s mily maradandó érdemeket szereztek a nemzeti nyelv és tudományosság mívelése terén.

A beérkezett nyomtatványok nyomdák szerint, ezeknek felállításuk időrendét követve, az egyes nyomdák termékei pedig szintén chronologiai sorrendben vannak összeállítva. Ily módon egyrészről a nyomdászati technika fejlődését és jellemét, másrészről az ország egyes helyein mutatkozó szellemi életet legszembetünőbben lehetett feltüntetni.

A kiállítás helyi viszonyai nem engedték és czéljai nem is követelték, hogy az összes nyomdák összes termékei nyitva állíttassanak a közönség szemei elé. Csak a legrégibb, legjellemzőbb és legérdekesebb nyomtatványok vannak ilykép kiállítva. A többi munkák külön szekrényekben tétettek el, hogy szakférfiaknak, kivánatukra tanulmány tárgyáúl szolgáljanak.

Ha ezen kiállítás maradandó emlékét sikerűlni fog egy pár év alatt egy oly kimerítő könyvészeti munkában megörökítni, melyben, mint a husz évi munkával megalkotott »Régi Magyar Könyvtár«-ban a magyar nyelvű régi nyomtatványokra nézve történt, lehetőleg teljes és hű képét tárhatjuk föl összes bármily nyelven megjelent hazai

nyomtatványainknak: maga ezen egy eredmény gazdagon meg fogja jutalmazni mindazon fáradságot, melyet az úttörés nehézségeivel küzdve e kiállítás létrehozására és sikerültére kellett fordítanunk.

E munka, melynek létrejövetelén nem kétkedünk, teszi majd lehetővé, hogy régi hazai nyomdászatunk története a mai kor kívánalmaihoz képest meg lehessen írva, hogy kimutathassuk azt a tisztességes helyet, mely az európai mívelt nemzetek sorában a magyart méltán megilleti.

E bevezetés után, habár a begyűlt tudományos anyag behatóbb tanulmányozása s felhasználása még lehető nem volt, egyes adatok tehát esetleg helyesbítést vagy kiegészítést fognak igényelni, a kiállítás ezen osztályában való könnyebb tájékoztatás kedvéért a következőkben adjuk régi nyomdáink rövid ismertetését felállításuk időrendje szerinti sorozatban.

I. BUDA.

Hazánkban az első nyomdát Mátyás király korában, Budán, az ország fővárosában, Hess András állította föl, kit Geréb László, akkori budai prépost és Mátyás király alcancellárja, Olaszországból hivott be. Ez volt a mai osztrák-magyar birodalom terén a legelső nyomda, mely a prágait 5, a bécsit 9, a krakkait 14 évvel megelőzte. Hess András 1473. pűnkösd szombatján fejezte be a CHRONICA HUNGARORUM (az úgynevezett budai krónika) nyomtatását, melyet, mint ezen nyomdája első termékét, pártfogójának, Geréb Lászlónak ajánlott. A kiállított két példány a m. nemz. múzeumi s a budapesti egyetemi könyvtár legbecsesebb kincsei közé tartozik.*

Ezenkívül Hess budai nyomdájának még csak egy termékét ismerjük. Ennek czíme: »Leonardi aretini opusculũ. magni Basilii de legendis poeticis.« s colophona: Sic finis libelli Basillii ẽ per A. H. (Andream Hess) Bude. év n. 8r. 14½ sztlan levél. Hozzájárul: Apologia Socratis 5½ lev. = összesen 20 sztlan levél.

Ezen első hazai nyomda, mi okon, biztosan nem tudjuk, csak hamar elenyészett; az esztergomi egyház missaleja, hazai nyomda nem léte miatt, 1480-ban Veronában volt nyomtatva. Ujabb nyomdát Budán Landerer János csak 1725-ben állított; a pesti első nyomda pedig a mult század második felében keletkezett.

Feltünő tehát, hogy a budapesti egyetemi könyvtárból MOLNÁR GYÖRGYNEK egy deák grammaticája őriztetik, mely állítólag Budán 1708-ban jelent meg, melyet tehát egyelőre ide soroztunk.

* A kiállított munkák nincsenek számozva; de könnyen feltalálhatók, mivel lehetőleg időrendben vannak összeállítva.

II. BRASSÓ.

Az első maradandóbb hatású hazai nyomda a brassai volt, melyet a külföldi egyetemekről, Krakkóból, Wittenbergből és Baselből visszatért Honter János, az erdélyi szászok reformatora, 1534-ben állított föl szülővárosában. E nyomda betűi csinosak s a baseli Frobenius-féle nyomda betűivel egyeznek; fametszetei, végdiszítményei, melyek Brassó város czímerét mutatják, szépek; kiadásai igen hibátlanok. Honter 1534-től, haláláig 1549-ig számos latin, görög és német munkát nyomatott, melyek ma már rendkívül ritkák, s melyeknek csaknem teljes sorát mutatja kiállításunk, legnagyobb részben a brassai evang. gymn., a szebeni Kapellen-Bibliothek, az erd. evang. egyház, az erd. Múzeum s Wenrich segesvári képviselő könyvtárából. Mint legnevezetesebbeket kiemelhetjük ezek közűl a következőket:

J. HONTERI Rudimenta Cosmographica. Coronae. 1541.

UGYANAZ u. o. 1542. Honter által metszett térképekkel.

COMPENDIUM Grammatices Latinae. U. o. 1535.

SENTENTIAE ex libris Pandectarum. U. o. 1539., ajánlva János királynak.

SENTENTIAE ex omnibus operibus divi Augustini. U. o. 1539., ajánlva Izabella királynénak.

DIVI AURELII Haereseon Catalogus. U. o. 1539., ajánlva Eszéki János pécsi püspöknek.

FORMULA reformationis ecclesiae Coronensis et Barcensis totius provinciae. U. o. 1542. újabban s bővebben kiadva e czim alatt:

REFORMATIO ecclesiarum Saxonicarum in Transylvania. U. o. 1547, mely munkára tartoztak hajdan a brassai bírák hivatalba lépésökkor esküt tenni.

COMPENDIUM juris civilis. U. o. 1544.

AGENDA für die Seelsorger Siebenbürgens. U. o. 1547.

ODAE cum harmoniis. U. o. 1548. hangjegyekkel.

HONTER grammaticája görögül. U. o. 1539.

ARISTOTELES, PLATO, HESIODUS több kisebb munkája görögül 1539. 1541. 1543. stb. — Honter állította föl az első erdélyi papirosmalmot 1547-ben; ő vetette meg a híres brassai könyvtár alapját, melynek gazdag kincse az 1698-diki tűzvészben porrá égett.

Honter után e nyomdát Wagner Bálint brassai lelkész kezelte haláláig 1557-ig. Kiadásai közül nevezetesebbek:

CATECHESISE (görögül) 1550.

ÚJ TESTAMENTOMA (görögül és latinul) 1557.

IMAGINES MORTIS (16 fametszettel) 1557. s több görög és latin classicus munka kiadása.

Wagner után Honter nyomdájában Szebeni Nyirő János működött, ki János

Zsigmond korában (1571. előtt) nyomtatta egy ismeretlen szerzőnek »Fons Vitae, Az életnek kútfeje« czimű munkáját, az egyetlen magyar munkát, melyet a XVI. századi brassai nyomtatványok között ismerünk, melynek egyetlen czímlaptalan csonka példánya Nagy István könyvtárából a British Museum könyvtárába került. Ugyanő adta ki Flechner Gáspár »Vita Juliani Apostatae« czimű munkáját 1580, s valószínű hogy ő nyomatta a Brevis Confessio de Sacra Coena Domini Ecclesiarum Saxonicarum czímű munkát is, mely Brassóban a nyomdász megnevezése nélkűl 1563-ban jelent meg.

1583-ban már e nyomdában az erdélyi szászok statutumait (latinul és németül) Greus György nyomtatta, kivel később mint szebeni nyomdászszal találkozunk.

1630-tól fogva 1711-ig mint brassai nyomdászok működtek Hermann Mihály, Seüler Lukács és ennek utódja Müller István.

III. SÁRVÁR.

A Sárvár mellett fekvő Új-Sziget (Insula nova, Neanesos) mezővárosban Nádasdi Tamás, Sárvár ura, a magyar reformatorok, Erdősi János, Dévai Mátyás, Abádi Benedek pártfogója, állított nyomdát 1536-ban. Ez volt hazánkban az első nyomda, mely magyarul nyomtatott; az ezelőtt kiadott magyar könyvek Krakkóban és Bécsben jelentek meg. A sárvári nyomdát előbb Sylvester János, ki 1536-ban az új-szigeti iskola tanítója volt, utóbb Abádi Benedek kezelte. Termékei közűl csak kettő maradt fönn:

SYLVESTER (Erdősi) János Grammatica Hungaro-Latina-ja, Neanesi 1539. (egyetlen csonka példánya Sinay Miklós, utóbb Fáy Alajos könyvtárából a Magy. Nemz. Múzeumban) és az Erdősi által forditott »Új Testamentum magyar nyelven« Új-Sziget 1541., melynek legszebb, teljesen ép példányát Jankovich Miklós ajándékából a kecskeméti ref. collegium könyvtára birja. 1541 után e nyomda emléke elenyészik; bizonyosan az akkor túl a Dunán dúlt törökök pusztitották el.

Több mint 60 év mulva Manlius János vándor nyomdáját látjuk Sárvártt működni, ki itt 1602-ben három munkát nyomtatott,

MAGYARI ISTVÁN munkáját »Az országokban való sok romlások okairól«,

HUNNIUS EGYEDNEK Eszterházi Tamás és Kürti István által forditott munkáját »Az igaz anyaszentegyházról«, és

SZIKSZAI FABRICIUS VAZUL latin-magyar szótárának 5-dik kiadását.

IV. KOLOZSVÁR.

A kolozsvári nyomdát Heltai Gáspár kolozsvári lelkész állította föl 1550-ben; igen szép betűkkel, csinos initialékkal, diszítményekkel s hangjegyekkel is föl volt szerelve. A magyar nemzeti irodalom emelésében a szász eredetű Heltainak mint

nyomdásznak, s mint irónak egyiránt halhatatlan érdemei vannak. Heltai nyomdásztársa 1550—1552-ben Hoffgref György volt, kivel össze nem férhetvén, viszonyát 1553 ban megszakította, s ekkor egy munkáját mint nyomdász maga adta ki. 1553—1559-ig mintegy hat évig a nyomdától visszavonult, s azt maga Hoffgref kezelte; ez időközben Heltai egy Stancarus ellen irt latin munkáját a távol Wittenbergben nyomtatta. 1559-től haláláig 1575-ig Heltai volt a nyomda tulajdonosa. Ezután 1581-ig nyomdáját özvegye, utóbb fia ifj. Heltai Gáspár Kolozsvár város jegyzője birta. Ennek halála után a nyomda testvérére Annára, Raw Mátyás kolozsvári tanácsos nejére szállt, kinek factorai voltak 1621-ben Makai Nyirő János, 1624-ben Szilvási András. A Heltai nyomdáját, örökösei kihalta után, Abrugyi György birta 1630—1660.

Nagy-Váradnak török kézre jutása alkalmával 1660-ban, Szenczi Kertész Ábrahám jól felszerelt nyomdájával Kolozsvárra költözött s itt fejezte be a magyar bibliának Váradon megkezdett nyomtatását 1661-ben. Szenczi Kertész ezen nyomdájával csak egy pár évig maradt Kolozsvártt, 1663-ban már Szebenbe költözött s haláláig 1667-ig ott működött. Az örökös nélkűl elhalt Szenczi Kertész nyomdája a fejedelmi kincstárra szállt, mely azt Udvarhelyi Mihálylyal kezeltette; ki azonban nemsokára 1668-ban leköszönt ez állásáról s a nyomda Kolozsvárra visszakerült. Itt végezte be Veresegyházi Szentyel Mihály e nyomda betűivel Nadányi János »Kerti dolgoknak leírása« czímű fordított munkáját 1669-ben, melynek nyomtatását Udvarhelyi Szebenben megkezdte. Apafi fejedelem e nyomdát később 1672-ben a kolozsvári s n.-enyedi ref. főiskoláknak adományozta. E nyomdát 1684-ig Veresegyházi Szentyel Mihály, azontúl 1690-ig Németi Mihály kezelte. 1691—1692-ben Veresegyházi Istvánnal találkozunk mint kolozsvári nyomdászszal.

Új fényt kölcsönzött a kolozsvári nyomdászatnak a halhatatlan emlékü Tótfalusi Kiss Miklós, ki Hollandiában mint nyomdász, betűöntő és metsző európai hírnévre tett szert, s hogy tehetségével hazájának szolgáljon, 1690-ben Kolozsvárra költözött és itt mint nyomdász 1702-ben bekövetkezett haláláig működött. Az általa szépen fölszerelt nyomdát halála után Telegdi Pap Sámuel vette át s kezelte 1730-ig.

A XVI. század végén a Báthori István fejedelem által alapított kolozsvári jezsuita collegiumnak is volt mulékony nyomdája. Ennek csak egy nyomtatványát ismerjük, 1599-ből, t. i.

CANISIUS Catechismusának Vásárhelyi Gergely által készített fordítását. (Egyetlen ép példánya a mikházi franc. kolostor könyvtárából.) A jezsuiták ezen nyomdája a XVII század végén 1697-ben új életre kelt.

A Sáros-Patakról 1671-ben Báthori Zsófia által a reform. collegiummal együtt elüldözött nyomdász Rosnyai János is Kolozsvártt talált menedékhelyet s itt fejezte be Czeglédi István »Sion vára« czímű munkájának 1671-ben Patakon félbeszakadt nyomtatását 1675-ben.

Az unitarius egyház is tartott fönn Kolozsvártt 1697-től fogva külön nyomdát, melyben ekkor Liszkai Mihály, majd Lengyel András, s már 1699-től fogva ennek özvegye, 1702-ben az özvegy factora Heltzdörfer Mihály később brassai és szebeni nyomdász működött. Ezen nyomdának 1702 után emlékét nem találjuk.

Kolozsvár azon három magyar város egyike, melyekben a nyomdászat a XVI. századtól fogva maig virágzik, s ezek közt az első helyet foglalja el, a menynyiben Debreczent 11, Nagy Szombatot 28 évvel előzte meg.

A kolozsvári régi nyomdák kiadásaival számra és irodalmi értékre nézve egy hazai nyomdánk sem versenyezhet. Ezek tömegéből mint legnevezetesebbeket kiemeljük a következőket:

HELTAI G. Catechismus minor. (magyarul) 1550., igen szép metszetű czímlappal, több fametszettel, gyönyörü tiszta nyomással. (Egyetlen példány az erd. Múzeum könyvtárából.)

RITUS explorandae veritatis. 1550, melyet Heltai Martinuzi váradi püspök megbizásából adott ki.

HELTH (C.) Summa Christlicher Lehre. 1551.

A BIBLIÁNAK I. része 1551. — II. része 1565. — IV. része 1552. — Új Testamentom. (= V. rész) 1562.

HELTAI G. Catechismus (magyarul) 1553.

TINÓDI SEBESTYÉN Cronikája 1554. hangjegyekkel.

HOFFGREF-féle Énekeskönyv (1553. körül) hangjegyekkel.

HELTAI G. Agenda 1559. Első kiadása elveszett.

HELTAI G. Zsoltár. 1560.

HELTAI G. Historia Inclyti Matthiae Hunyadis 1565.

HELTAI G. Szász fabula Aaesopusból 1566.

DISPUTATIO . . . Albae Juliae habita 1568., új czímlappal és elöbeszéddel 1570.

DÁVID FERENCZ. Az váradi disputatiónak . . . előszámlálása 1569.

DÁVID F. Könyvecske az igaz keresztségről 1570.

HELTAI G. Háló. Hispaniai Vadászság 1570.

WERBŐCZI Törvénykönyve. 1571.

WERBŐCZI. Tripartitum Opus. 1572.

CANCIONALE, az az Historiás énekeskönyv (hangjegyekkel) 1574. — A historiás énekek kiadását, melyek a nemzetre mélyen hatottak, a kolozsvári nyomda kezdte meg; követte példáját a XVI. században Debreczen, s a XVII-ben Lőcse.

HELTAI G. Chronika az magyaroknak dolgairól 1575. Ennek nyomtatását özvegye végeztette be.

MELIUS PÉTER Herbariuma 1578.

AZ KOPASZSÁGNAK DÍCSIRETI (próza) 1589.

HELTAI GÁSPÁR (ifj.) Magyar Arithmetica 1591.

HISTORIA, Bathori Zsigmond győzedelméről 1596.

DÁVID FERENCZ Énekes könyve (csonka, 1573—1578 közt).

APOLOGIÁJA Csehország statusainak 1618.

ENGYEDI GYÖRGY. Ó- és új-testamentumbeli helyeknek magyarázatja 1619 és 1620.

APPROBATAE Constitutiones (magyarul) 1677. — Ugyanaz 1696.

COMPILATAE Constitutiones (magyarul) 1669 — Ugyanaz 1671 — Ugyanaz 1695.

HALLER JÁNOS. Hármas historia 1695.

SZAKÁCSKÖNYV 1695.

KIS (NICOLAUS DE M. TÓTFALU). Apologia bibliorum 1697.

KIS MIKLÓS (TÓTFALUSI). Maga személyének mentsége 1698.

V. MAGYAR-ÓVÁR.

Itt Huszár Gál m.-óvári lelkész állított nyomdát, mely rövid ideig működött. Csak két nyomtatványa ismeretes: Huszár Gáltól Az Ur Jesus Christusnak szent vacsorájáról való prédikácziók 1558. (egyetlen példánya a bécsi cs. könyvtárban) és Sztárai Mihálytól Az igaz papságnak tüköre 1559. (egyetlen péld. gr. Apponyi Sándor könyvtárában).

VI. DEBRECZEN.

Az újabb ideig könyvészeinknél közönségesen elfogadott vélemény volt, hogy Debreczenben a nyomdászat 1562-ben vette kezdetét. A Debreczen által fölállított s maig is a város birtokában lévő nyomda csakugyan ez évben kezdette meg működését; azonban kétségtelen bizonyos, hogy a kassai fogságából Debreczenbe menekült bujdosó kassai pap Huszár Gál már 1561-ben s 1562 elején Melius Péternek három magyar munkáját nyomtatta Debreczenben, u. m. A Christus közbenjárásáról való predikatzióit 1561., A Sz. Pál kolossebeliekhez írt leveleinek magyarázatját 1561. és Arany Tamás tévelygesinek meghamisításit 1562. A második munka czímlapján s a harmadik végén a baseli Frobenius-féle nyomda czímerének utánzata, a felhőből kinyuló kéz által tartott horgony a nyelére tekergőzött kigyóval látható, mely czímerrel találkozunk később egy Huszár Gál által 1574-ben, a hely megnevezése nélkűl, hihetőleg Komjátiban nyomtatott énekeskönyv czímlapján is.

A debreczeni állandó nyomda czímere, a zászlós bárány, mint a brassai és kolozsvári nyomdáé is, a város czímerével azonos. Legelső terméke az egervölgyi fegyveres nemesség és nép nevében Melius Péter által szerkesztett s Ferdinánd és Miksa királyokhoz latinúl felterjesztett vallástétel »Confessio Catholica de praecipuis fidei articulis«, melynek kiállítása a kezdő nyomdászok gyakorlatlanságát

elárulja. Első debreczeni nyomdászúl Török Mihály működött 1562—1567, őt követte Komlós András (Andreas Lupinus) 1575-ig s 1577-ben ennek özvegye. Törökkel egy időben nyomtatott Debreczenben Hofhalter Rafael is 1565-ben, ki nemsokára Gyula-Fejérvárra költözött. Ennek fia Hofhalter Rudolf birta e nyomdát 1577-től 1587-ig. Következett Csáktornyai János 1590 - 1593, Lipsiai Rheda Pál 1596—1619, Rheda Péter 1620—1629, Fodorik Menyhért 1632—1651, Karancsi György 1661—1675, a S.-Patakról elűzött Rosnyai János 1677—1682, ennek özvegye 1683-ban, Töltési István 1683 - 1685, Kassai Pál 1686—1694, Vincze György 1697 - 1704.

A már említetteken kívül Debreczen legnevezetesebb nyomtatványai:

MELIUS PÉTER. Catechismus. 1562.

KÁROLI GÁSPÁR. Két könyv minden országoknak és királyoknak jó és gonosz szerencséjeknek okairól. 1563.

MELIUS P. Magyar predikátziók. 1563.

MELIUS P. Válogatott predikátziók. 1563.

MELIUS P. Az két Sámuel könyveinek és az két királyi könyveknek fordítása zsidó nyelvből. 1565.

WERBŐCZI Magyar Decretuma. Ford. VERES BALÁS. 1565.

BREVIS Confessio pastorum ad Synodum Debrecin. A. 1567. convocatorum. 1567.

A DEBRECZENBEN összegyült predikatoroknak igaz vallások. 1567

CONFESSIO Csengerina. 1570.

SZIKSZAI HELLOPOEUS BALINT Egri catechismusa. 1574.

SZEGEDI LŐRINCZ. Theophania Új és igen szép Comoedia. 1575.

ARITMETICA. Gemma Frisius számvetéséből ford. 1577. Ugyanaz 1582.

FÉLEGYHÁZI TAMÁS Catechismusa 1579. 1580. 1583. 1588. 1601.

FÉLEGYHÁZI TAMÁS Új Testamentoma 1586.

ÉNEKES KÖNYV 1579, 1590.

GÖNCZI GYÖRGY Énekes könyve. 1592, 1602, 1616, 1620.

GÖNCZI (GEORG.) De disciplina ecclesiastica. 1593, 1633

CISIO Magyar nyelven 1592.

LASKAI JÁNOS. Aesopus eletéről, erkölcséről 1592.

SZIKSZAI FABRICIUS BASILIUS. Nomenclatura seu Dictionarium Latino-Hungaricum. 1592, 1595, 1597. 1619.

BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS. Az nagi Szkenderbegnek dolgairól 1597

CURTIUS. Nagy Sándor historiája. Ford Háportoni FORGÓ PÁL. 1619.

CONFESSIO HELVETICA, azaz, a ker. hitről való vallástétel. Ford. SENCZI CSENE PÉTER (latinul és magyarul) 1616.

A debreczeni nyomda 1574-től fogva számos historiás éneket is nyomtatott, ezek közt

ILOSVAI PÉTER, Toldi Miklós historiájának 1574-diki első, elveszett kiadását.

VII. VÁRAD.

A XVI. században Váradon állandó nyomda nem volt, hanem a Debreczenben működő Hoffhalter Rafael nyomtatott itt egy munkát, Melius Péter Sz. Jób könyvének fordítását 1565. 1568-ban

MELIUS két munkája jelent itt meg, »Sz. János jelenésének magyarázatja« és »Propositiones de Jah et Jehova«, a nyomdász megnevezése nélkül, ki valószínűleg az 1567-ben Gyula-Fejérvártt elhalt Hofthalter Rafael fia Rudolf volt. Ez, mint debreczeni nyomdász nyomtatta Váradon

DECSI GÁSPÁR predikatzióját »Az utolsó üdőben egynéhány regnaló bünökről« 1584., s ugyanez évben adott ki egy 1585-re szóló Váradi magyar kalendáriomot, melynek egyetlen példánya a mult században Veszprémi István debreczeni orvos könyvtárában volt; 1585-ben pedig ugyancsak Váradon nyomatta

BEREGSZÁSZI PÉTERNEK Apologia pro ecclesiis reformatis czímű munkáját. A Hoffhalterek vándor nyomdájának ennél több váradi emlékét nem találjuk

Állandó nyomdát Váradon Hollandiából hozott szép betűkkel Szenczi Kertész Ábrahám állított föl 1640-ben, s Váradnak török kézre jutásáig 1660-ig nyomdájával tevékenyen működött. Nevezetesebb kiadásai:

CANONES Ecclesiastici (a komjáti canonok latin-magyar kiadása) 1642.

NYÉKI VÖRÖS MÁTYÁS Dialogusa 1642.

MEDGYESI PÁL Praxis Pietatisa díszczímlevéllel 1643.

LASKAI JÁNOS. Jesus királysága 1644.

GELEJI KATONA ISTVÁN Váltság titka 1. 2. 3. rész. 1645. 1647. 1649.

ÉNEKES KÖNYV 1648. és 1651.

PANKOTAI FERENCZ Sz. Hilariusa 1650.

APROBATAE Constitutiones 1655.

MEDGYESI PÁL Hármas jaja 1653.

GONCZI GYÖRGY Énekes könyve 1654.

JANUA lingvarum bilingvis 1654.

SÉLYEI BALOG ISTVAN Temető kerte, 1655, két különböző nyomásban.

JESUITA PATEREK titkai 1657. — Adott ki számos iskolai tankönyvet is. Utolsó terméke e nyomdának az úgynevezett

VÁRADI BIBLIA, melynek nyomtatását a Váradról kibujdosott Szenczi Kertész 1661-ben Kolozsvártt fejezte be.

VIII. GYULA-FEJÉRVÁR.

Erdély fejedelmi székvárosában a Dávid Ferencz által az unitarius hitvallásnak megnyert János Zsigmond állított nyomdát 1567-ben, behíván Debreczenből Hoffhalter Rafaelt, ki, minthogy pártfogója a választott magyar király czímet viselte, magát királyi nyomdásznak nevezte. Ezen nyomda mintegy négy évig tartott műkö-

dése alatt kizarólag az unitarius hitfelekezet érdekét szolgálta s annak terjesztésére nagy hatással volt. Hoffhalter Rudolf 1568-ban elhalván, nyomdáját egyideig özvegye, utóbb Császmai István gy.-fejérvári unitarius lelkész és Vagner Gergely iskolamester kezelte. János Zsigmond halála után a r. catholicus Báthori István fejedelem által a nyomtatás szabadságát korlátozó rendelet következtében ezen nyomda megszünt.

Gy.-Fejérvártt 1619-ben Bethlen Gábor állított föl újabb fejedelmi nyomdát, melyet 1658-ban az Erdélyben dúlt török-tatár hadak pusztítottak el. E nyomdában mint fejedelmi nyomdászok működtek Válaszuti András és Meszléni Márton, utóbb Ligniczei Effmurt Jakab 1628—1632. Az 1647-ig megjelent könyveken a nyomdász nincs említve. Ettől fogva 1658-ig Brassai Major Márton nevét találjuk.

Az első gy.-fejérvári nyomda legnevezetesebb termékei:

DÁVID FERENCZ. Rövid magyarázat az Antichristusról 1567.

DÁVID F. Rövid utmutatás az Isten igéjének igaz értelmére 1567.

(DAVID FR.) De falsa et vera unius Dei cognitione Libri duo 1567. a szent háromságot gunyoló képekkel, melyekért e könyvet Rákóczi György 1638-ban elkoboztatni, s belőle a képeket kivágatni rendelte.

(DAVID FR.) Refutatio Scripti Melii 1567.

SCHFSAEUS (CHRISTANUS). Epithalamium in honorem Casparis Bekes et Annae Harinai 1567.

(DAVID FR.) Brevis enarratio disputationis Albanae 1568.

DÁVID FER. A sz. írás fundamentomából vött magyarázat a Jesus Christusról 1568.

BASILIUS ISTVÁN. Egynéhány kerdések a ker. igaz hitről 1568. — Az apostoli credonak rövid magyarázatja 1568.

CSÁSZMAI ISTVÁN. Thordai Sandor András irására való felelet 1568.

DÁVID F. Predikatziói I. rész (több nem jelent meg) 1569.

A későbbi fejedelmi nyomda számos terméke közt, melyek közt nevezetesek a gy.-fehérvári főiskola tanárai Alstedius, Bisterfeld és Piscator által kiadott, s több kiadást ért iskolai tankönyvek, fejedelmileg kitünik a Keserüi Dajka János és Geleji Katona István által szerkesztett

»ÖREG GRADUAL« hangjegyekkel, melyet I. Rákóczi György 1636-ban 200 példányban nyomatott és sajátkezűleg beírt jelmondatával a tekintélyesebb reform. egyházaknak ajándékban elosztogatott.

A XVIII. század elején Gy.-Fejérvártt rövid ideig kisded oláh nyomda is létezett, melyben jelent meg Baranyi Pál jesuita oláh kátéja 1702-ben.

IX. ABRUDBÁNYA.

Nyomdájának egyetlenegy termékét ismerjük, a Sz. Fejérvári Karádi Pál által 1569-ben nyomtatott »Comoediát Balassi Menyhárt árultatásáról.« Egyetlen példány a m. tud. Akad. könyvtárában.

X. KOMJÁTI.

A Magyar-Óvártt s Debreczenben nyomdászkodott Huszár Gálnak 1573-ban mint komjáti-i lelkésznek is volt nyomdája. Ezen nyomdában kezdte nyomtatni Bornemisza Péter Magyar Postillájának I. kötetét, a nyomtatást azonban maga Bornemisza Semptén végezte be 1573-ban. Bizonyosnak tarthatjuk, hogy a Huszár Gál által, Komjátin laktában, 1574-ben a nyomtatási hely megnevezése nélkűl kiadott

ÉNEKES KÖNYV, melynek egyetlen példánya az eperjesi ev. főiskola könyvtárában maradt fönn, Komjátin volt nyomtatva. E könyv czímlapján ugyanis ugyanazon nyomdai czimer látható, melyet Huszár Gál az általa Debreczenben nyomtatott könyveken 1561. és 1562-ben használt.

XI. SEMPTE.

Bornemisza Péter evang. lelkész és superintendens Semptén 1573-ban fölállított nyomdáját saját munkái kiadására használta 1579-ig, a midőn elüldöztetve nyomdájával Detrekőre vonult s ott folytatta működését. Semptén kiadott munkái: 5 vaskos kötetet tevő úgynevezett Postillájának négy első kötete I. 1573., II. 1574., III. 1575., IV. 1578. Ez utóbbi kötet utolsó részét külön is kiadta új előszóval és czímlappal, melyen hamisan áll: Sempte, 1578., mert mint az egykoru Perneszi czáfolatából tudjuk, az előszót Bornemisza Semptéről történt elüzetése után 1579 »titokhelyen« (Detrekőn) bocsátotta ki. Semptén nyomatta még 1577-ben Bornemisza »Négy könyvecske a ker. hitnek tudományáról« czímű munkáját és egy »Fejtegetés« czimű végkép elveszett vitairatát, 1578-ban pedig »Igen szép és szükséges predikatzioját az Isten irgalmasságáról.«

XII. ALSÓ-LINDVA.

Itt a Gyula-Fejérvárról elköltözött Hoffhalter Rudolf vándornyomdáját látjuk működni 1573-ban és 1574-ben, kiadva

KULCSÁR GYÖRGY a.-lindvai mesternek, utóbb a.-lindvai Bánfi Miklós udv. papjának, következő három munkáját: »Az halálra való készületről« 1573., »Az ördögnek a penitencia tartó bűnössel való vetekedéséről« 1573, és »Postilla« 1574. Nyomdájával később Debreczenbe költözött.

XIII. EPERJES.

A XVI. századból ismerünk egy eperjesi nyomtatványt, mely a nyomdász megnevezése nélkül 1573-ban jelent meg,

FABINUS LUKÁCS »Exempla Declinationum et Conjugationum« czímű tankönyvét. A XVII. századból is csak egy eperjesi nyomtatvány ismeretes,

HORVÁTH ANDRÁS iskolai vitairata »Disputatio adversus Pontificios«, melyet Scholtz Tamás nyomdász 1656-ban nyomtatott.

XIV. NEDELICZ.

A Zala-vármegyei Muraközben fekvő, s a Zrinyiek csáktornyai uradalmához tartozó Nedeliczre, gr. Zrinyi György, a szigetvári vértanu fia, hivta át a közel Alsó-Lindván működött Hoffhalter Rudolfot, ki 1574-ben itt nyomtatta ki

WERBŐCZI Decretumának Pergosics János által eszközölt horvát fordítását. Több nedeliczi nyomtatvány nem ismeretes.

XV. SZEBEN.

Van némi emlékezet arról, hogy Szebenben már a reformatio kezdetén létezett nyomda, de ezen hihetőleg kezdetleges kézinyomda rögtön elenyészett, úgy hogy semmi emléke nem maradt. A szebeni állandó nyomda 1575-ben keletkezett, a mikor Heusler Márton és Wintzler Márton, a következő évben pedig Heuslerrel együtt Frautliger Gergely voltak a szebeni nyomdászok. 1588-ban találkozunk Szebenben Greus György előbb brassai nyomdászszal, ki »Czeben«-ben egy 1589-re szóló magyar kalendariumot nyomtatott. 1590—1594. Crato Henrik János, 1596—1598. Fabricius János a nyomdász. Ez nyomtatta Salustius magyar forditását Baranyai

DECSI JÁNOSTÓL 1596, s adta ki

ERASMUS Civilitas Morum-ját magyar fordítással együtt, 1598. A XVII. század első felében Thilo Jakabot és Pistorius Márkot, második felében Jüngling Istvánt, Hermelius Jánost, Polumski Gáspárt és Barth Jánost találjuk szebeni nyomdászokúl, kinek utódai Szebenben még e század elején is nyomdászkodtak. 1663-tól 1667-ig Szenczi Kertész Ábrahám is Szebenben tartózkodott nyomdájával s ott számos magyar munkát adott ki. Nyomdáját halála után 1668-ban Udvarhelyi Mihály kezelte; 1669-ben azonban e nyomda Kolozsvárra tétetett át.

A szebeni régi nyomtatványok közül nevezetesebbek:

EVANGELIA et Epistolae (görögűl és latinúl) 1590., s

MILES MÁTYÁSNAK ma már ritkává vált Siebenbürgens Würgengel, 1670., mely Erdély XVI. századi történelmét tárgyalja.

XVI. PÁPA.

Huszár Dávid pápai nyomdájának, melyet régibb íróink tévedve tulajdonították Huszár Gálnak, csak két emléke maradt fönn, mindegyik 1577-ből., u. m. »Az alsó és fölső Baranyában való ecclesiaknak Articulusi« (a h. szőlősi zsinat végzései) és egy káté »A ker. hitről való tudományának rövid summája.«

Szintén rövid életü volt Szepesváraljai Bernárd Máté újabb pápai nyomdája, melynek emlékeit 1624—1632-ig találjuk. Pápán 1626-ban volt nyomtatva

PATAI ISTVÁN munkája, a »Parázna Babilon mezitelenségének tüköre«, a szerző neve, a nyomtatás helye és éve elhallgatásával és

SAMARJAI JÁNOS »Magyar Harmoniája, Azaz, Az Augustana és Helvetica Confessio Articulusinak egyező értelme« 1628.

XVII. BÁRTFA.

Az itteni nyomdát 1578-ban Gutgesell Dávid állította föl, ki 1599-ig számos latin, magyar és német munkát tett közzé. 1598-tól 1657-ig Khlősz Jakab nyomdája működik, mely a magyar irodalom terjesztésében az akkori legtekintélyesebb hazai nyomdáknak méltó versenytársa volt. 1668—1672-ig Bártfán városi nyomdát találunk Sambuch György nyomdász és városi senator kezelése alatt. Ez a nyomda azonban 1672-ben az akkori viharos időkben megszünt, s csak 1701-ben kelt új életre s működött 1715-ig; ekkor azt a kassai jesuita collegium megvásárolta s Kassára szállította át. Ezen nyomda néhány kiadásán mint nyomdász Scholtz Tamás van megnevezve.

A bártfai nyomda nevezetesebb nyomtatványai:

KULCSÁR GYÖRGY Postillája 1579. és 1597.

ÉNEKES KÖNYV év n. (1593.)

BARANYAI DECSI JÁNOS. Adagia Graeco-Latino-Ungarica 1598.

SÓVÁRI SÓS KRISTÓF. Postilla 1598.

SÓVÁRI SÓS KRISTÓF. A sz. proféták magyarázatja 1601.

SIMON PÁL deák postillájának magyar fordítása 1608.

VISARTUS DONATUS. Fides Jesu et Jesutarum. Ford. KECSKEMÉTI C. JÁNOS 1619.

KECSKEMÉTI C. JÁNOS két hittani vitairata 1622. (egyetlen példány a miskolczi ref. gymn. könyvtárában.)

SEPSI CSOMBOR MÁRTON. Udvari schola 1623.

GVEVARA. Fejedelmek serkentő órája. Ford. PRÁGAI ANDRÁS 1628.

VERBŐCZI. Decretum Latino Hungaricum 1632. és 1643.

GÖNCZI GYÖRGY Énekes könyve 1640.

BAYLE Praxis Pietatisa. Ford. MEDGYESI PÁL 1640.

KASSAI ANDRÁS szinye-ujfalvi lelkész két hittani magyar munkája 1644 (egyetlen példányok.)

MEDGYESI PÁL. Dialogus politico-ecclesiasticus, Azaz, Az presbyteriumról 1650.

HRABOWSZKY. Manuale Latino-Hungarico-Slavicum 1657.

JUS CIVILE, sive Statuta Civitatis Cassoviensis, latinul és magyarul 1701.

LIBELLUS ALPHABETICUS (catholicus latin-magyar Abece) 1705.

SZ. DÁVID SOLTÁRA. Ford. Sz. MOLNÁR ALBERT 1708.

XVIII. BESZTERCZEBÁNYA.

Nyomdájának, melyet Scholtz Kristóf kezelt, egyetlenegy terméke ismeretes: Confessio fidei montanarum civitatum 1578.

XIX. NAGY-SZOMBAT.

Hazánkban az első catholicus nyomdát Telegdi Miklós esztergomi prépost s érsek-helyettes, utóbb pécsi püspök állította föl saját házában N.-Szombatban 1578-ban, megvásárolván 1000 forinton a bécsi jesuiták 1563 óta használatlan hevert nyomdáját. Ezt a nyomdát 1603-ban a pozsonyi káptalan, 1635-től fogva pedig a Pázmány Péter érsek által felállított nagy-szombati jesuita akadémia birta, mely mint egyetem 1777-ben Budára áttétetvén, akkor a nyomda is oda átköltözött. A n. szombati nyomda működött hazánkban legnagyobb hatással a catholicismus érdekében, magyar, latin és szláv nyelven tömérdek hittani munkát, vitairatot, akadémiai értekezést és iskolai kézi könyvet tévén közzé.

Legnevezetesebb régi nyomtatványai:

TELEGDI MIKLÓS magyar postillajának II. és III. része, (I. Bécs 1577.) 1578. és 1580.

PERNESZI ANDRÁS Választétele a Bornemisza Péter levelére 1579. (Egyetlen példány a kolosvári cath. lyceum könyvtárában).

TELEGDI MIKLÓS pécsi püspök felelete Bornemisza Péternek 1580.

TELEGDI M. Rövid irás, melyben megbizonyíttatik, hogy a pápa nem Antichristus. 1580.

TELEGDI MIKLÓS. Néhány jeles okai, melyekért nem veheti Luther Mártonnak tudományát 1581.

AGENDARIUS LIBER. (Kiadta Telegdi M.) 1583. és 1596.

MONOSZLAI ANDRÁS négy magyar hittani munkája 1588. 1589. és 1590.

PÉCSI LUKÁCS. Sz. Ágoston elmelkedéseinek fordítása 1591.

PÉCSI LUKÁCS. Keresztyen szűzeknek tisztesség koszorúja 1591.

PÉCSI LUKÁCS. A keresztyén hadakozásnak tüköre. 1595.

PÉCSI LUKÁCS. A test környül való hét irgalmasságnak cselekedetiről 1598.

PÉCSI LUKÁCS. Hasznos orvosság minden lelki betegségek ellen 1597.

PÁZMÁNY PÉTER. Felelet Magyari Istvánnak 1603.

KITONICH. Directio Methodica. — Centuria contrarietatum. 1619.

PERÉNYI (FRANC.) Castrum Strigonense aureum. 1655.

RITUALE JAURINENSE 1687.

PÁZMÁNY P. Predikatziói 1695.

XX. DETREKŐ.

A Semptéről elüldözött Bornemisza Péter Detrekőn, Balassa István várában, talált nyomdájával menedéket s itt működött 1584-ig, midőn nyomdáját a Detrekőhöz egy órára fekvő Rárbok (Rohrbach) faluba, tulajdon házába tette át. Bornemisza, mint elébb Semptén, ugy itt is, nyomdáját csak saját munkái kiadására használta. 1579-ben Detrekőn nyomtatta Postillája ötödik és utolsó részét, 1582-ben Énekes könyvét, hangjegyekkel. Detrekő áll Predikatióinak, Postillája egy kötetes 2-dik kiadásának czímlapján, melynek nyomtatását a colophon szerint Rárbokon végezte be.

XXI. GALGÓCZ.

Itt 1581-től 1585-ig Mantskovics Bálint nyomdászkodott, ki később Vizsolyban működött. Eddig ismert nyomtatványai: egy magyar naptár 1582-re,

SIBOLTI DEMETER Vigasztaló könyvecskéje és Lelki harcza 1584 és

KYRMICER (PAULUS). Confessio fidei de aeterna Deitate Christi. 1585.

XXII. SZÁSZVÁROS.

A Szászvároson 1582-ben nyomtatott román bibliafordítás, mely Moses első és második könyvét foglalja magában, egyike a Nemz. Muzeum s a gyulafehérvári Battyányi-könyvtár legérdekesebb ritkaságainak. Ezen fordítás, melyet az akkori erdélyi oláh püspök Tordasi Mihály négy tudós segítségével eszközölt, Déva ura Geszti Ferencz költségén jelent meg, cyrill betükkel nyomtatva Szerban és Marian diákok által. Ezen nyomdának több emléke nem maradt fönn.

XXIII. NÉMET-UJVÁR.

A külföldi Manlius János (Hans Manuel), ki Laibachban 1575-től fogva több latin, német, horvát és vend könyvet nyomtatott, nyomdájával 1582-ben tünik föl a Batthyányiak által birt Német-Ujváron. Itt nyomatta

BEYTHE ISTVÁN munkáit, u. m. Kátéját és Agendáját 1582-ben, s négy részből álló Postilláját 1584-ben. Ezután vándornyomdájával a Dunán túl több helyen megfordulván, 1595—1597-ben ismét Német-Ujvártt működött; itt adta ki

BEYTHE ANDRÁS Füves könyvét, 1595., utánnyomta

HELTAI GÁSPÁR Száz fabuláját Aesopusból, 1596., s itt nyomatta

BEYTHE ISTVÁN Confessio fidei czímű munkáját 1597.

XXIV. RÁRBOK.

Itt fejezte be Bornemisza Predikatióinak Detrekőn megkezdett nyomtatását 1584-ben. Ezentúl nyomdájának többé nyomát nem találjuk.

XXV. MONYORÓKERÉK.

Manlius János vándornyomdájával Varasdról 1587-ben a gróf Erdődiek által birt Monyorókerékre költözött s még 1592-ben is itt tartózkodott, mikor Siczre (Deutsch-Schützen) tette át nyomdáját. Monyorókereki nevezetesebb nyomtatványai:

NEUE ZEITUNG. 1587.

FRANKOVICS GERGELY D.(octor) Hasznos és fölötte szükséges könyve 1588., fametszetekkel. — Ez egy nyegle kuruzslónak babonával s képtelenségekkel teljes munkája. (Egyetlen példánya a M. Akadémia könyvtárában.)

EVANGELIUMOK és EPISTOLÁK. 1589.

SALAMON és MARKALF historiája. 1591.

XXVI. VIZSOLY.

Az előbb Galgóczon működött Mantskovics Bálintot Ecsedi Báthori István költöztette át nyomdájával Vizsolyra, hol hihetőleg egy pár évi munka után megjelent a

KÁROLI GÁSPÁR gönczi ref. pap és kassavölgyi esperest által fordított teljes magyar Biblia 1590-ben. 1593-ban adta ki Mantskovics a németből magyarra fordított »Index Biblicus«-t, 1599-ben pedig Gönczi István latin Panharmoniáját. Ezentúl a vizsolyi nyomdának nyomát vesztjük.

XXVII. SICZ.

Monyorókerékről 1592-ben Manlius János a közel eső Német-Siczre költözött át; 1592-ben itt utánnyomott néhány historiás éneke elveszett; 1593-ból 4 magyar nyomtatványát ismerjük, u. m.

SZALASZEGI GYÖRGY Imádságait,

HELTAI vigasztaló könyvecskéjét,

VIZAKNAI GERGELY Keresztyéni tudományát, s

BALASSA BÁLINT Beteg lelkeknek való füves kertecskéjét; melyek közül a három utolsó régibb kiadások utánnyomata.

XXVIII. KERESZTÚR.

Manlius vándornyomdájával 1598-ban a Sopron vármegyei Német-Keresztúron gr. Nádasdi Ferencz birtokán találkozunk. Itt ez évben nyomatott egy elveszett Agendát s még egy más munkát, melynek czíme:

SUMMÁJA azoknak az articulusoknak, kikről veteködésök tamadtanak az Augustana Confessióban való tanitók közt. (Egyetlen péld. a kassai püspökség könyvtárában.) — Tőle, ki 1602-ben Sárvártt nyomdászkodott, még 1603. és 1604-ből birunk néhány keresztúri magyar és latin nyomtatványt, u. m.

OLIANDER ANDRÁS Pápa nem pápa cz. munkáját, Zvonarics Mihály fordításában 1603.,

HOLLÓSI GOTTFRIED prágai barát megtéréséről irott predikatzióját 1603.,

MAGYARI ISTVÁN halotti predikatioját gróf Nádasdi Ferencz fölött 1604., s ugyanez alkalomra irt három latin gyászverset, mind 1604. Ezentúl Manlius nyomdájának többé nyomát nem találjuk.

Keresztúron újabb nyomdát állított 1610-ben, s tartott fönn 1619-ig Farkas Imre, ki később nyomdáját Csepregre tette át. Keresztúri nyomtatványai közül nevezetesebbek:

AGENDA. 1612.

PÁLHÁZI GÖNCZ MIKLÓS, Az Urvacsorájáról az Aug. Confessio szerint. 1613.

HAFENREFFER MÁTYÁS, A szentirásbeli hitünk ágai. Ford. ZVONARICS IMRE. 1614.

GÖNCZ MIKLÓS, Gyermekcsék credoja, 1615.

ZVONARICS IMRE ÉS NAGY BENEDEK, Pázmán Péter pironsági. 1615.

GÖNCZ MIKLÓS, A római Babilon kőfalai. 1619.

XXIX. POZSONY.

A XVII. században keletkezett nyomdáink közt legelső a pozsonyi, melyet Forgács Ferencz esztergomi érsek állított föl 1609-ben. Ezen igen csinosan fölszerelt érseki nyomda a nagy-szombatival együtt nagy hatással működött a katholicismus érdekében néhány évtizeden át. 1644-ben nagyobb része Nagy-Szombatba vitetett ugyan át az ottani jezsuita collegium használatára: de még ezentúl is találkozunk 1650-ig ezen érseki nyomda termékeivel. A XVII. század második feléből csak néhány pozsonyi nyomtatványt ismerünk, 1675. és 1677-ben Zerweg János Gergely, 1676-ban Faber Mihály által nyomtatva. Volt Pozsonyban a protestánsoknak is Gründer Gottfried által kezelt nyomdájok, mely azonban egy pár évi működése után 1671-ben megszünt.

A pozsonyi nyomda kiválóbb termékei:

PÁZMÁNY PÉTER Öt levele Alvinczi Péterhez. 1609.

PÁZMÁNY P. Alvinczi feleletének megrostálása. 1609.

PÁZMÁNY P. Imádságos könyve. 1610. 1625. 1631. 1650.

PÁZMÁNY P. Posonban lött prédikatzio. 1610.

VERESMARTI MIHÁLY. Tanácskozása, Lessius után. 1611. 1612. 1640.

PÁZMÁNY P. Kalauz. 1613. 1623. 1627.

PÁZMÁNY P. Az igazság győzedelme. 1614.

BALÁSFI TAMÁS. Csepregi Iskola. 1616.

PÁZMÁNY P. Rövid felelet két calvinista könyvecskére. 1620.

PÁZMÁNY P. Falsae originis motuum Hungariae refutatio. Latinul és magyarul 1620.

CANISIUS. Ker. Tudomány. Ford. Vásárhelyi Gergely. Képekkel. 1624.

RITUALE Strigoniense. 1625.

ACTA et Decreta Synodi Strigoniensis. 1629.

PÁZMÁNY P. Jó nemes Váradnak gyenge orvoslása. (Sallai István neve alatt) 1630.

KÁLDI GYÖRGY. Vasárnapi és innepi predikatziók. 1631.

PÁZMÁNY P. Bizonyos okok, melyekért egy főember a római ecclesia kebelébe szállott 1631. újra kiadva Pozsonyban 1671. az ekkor katholikussá lett Gründer nyomdász által.

AZ IGAZ ISTENI TISZTELET tüköre. 1638.

VERESMARTI M. Intő s tanitó levél. 1639.

HAJNAL MÁTYÁS. Kitett czégér. 1640.

VERESMARTI M. Az eretnekeknek adott hit megtartásáról. 1641.

HAJNAL MÁTYÁS. A Jézus szivét szerető szivek. Képekkel. 1642.

OFFICIUM B. M. Virginis. Sz. Mária Zsolosmája. 1643.

NYEKI VÖRÖS MÁTYÁS. Tintinnabulum tripudiantium (magyarul). 1644.

MÁRIA halálra váltaknak anyja. 1647.

KEMPIS TAMÁS. Krisztus követése. Ford. Pázmány P. 1648.

XXX. KASSA.

A kassai nyomdát 1610-ben Fischer János állította föl s kezelte mintegy tiz évig. 1620-ban Festus János, 1622. Moller Miklós volt kassai nyomdász, ki magát Bethlen Gábor fejedelem typographusának czímezte. 1623. körül költözött ide Schultz Dániel, ki elébb Lőcsén nyomdászkodott. Nyomdáját 1633. 1634 özvegye birta. 1639. után 1658-ig kassai nyomtatványt nem találunk. 1658—1662. Severinus Márk, 1663—1668. Türsch Dávid, 1668—1669. ennek özvegye, 1669—1670. Erich Ericus, 1677—1683. Bosytz István, 1691. Schultz János birta a nyomdát. 1667-ig Kassán csaknem kizárólag protestáns könyvek nyomattak; ekkor állított külön nyomdát a kassai jesuita collegium, melyben Sámbár és társaitól Czeglédi, Matkó és Pósaházi ellen intézett több vitairat jelent meg.

Kassai nevezetesebb nyomtatványok:

APOLOGIA Synodi Solnensis. 1616.

KÜRTI ISTVÁN. Imádságos könyv. 1611.

CONFESSIO 5 regiarum lib. Civitatum (lat., ném., magy. szöveggel). 1613. 1634.

THURI (P.) Idea Christianorum Hungarorum. (Kiadta Bocatius János). 1613.

SZ. HIERONYMUS SAVANAROLA. Elmelkedései. Fordította Bellényi Zsigmond. 1618.

SZEPSI CSOMBOR MÁRTON. Europica Varietas, avagy utazása. 1620.

REDMECZI JÁNOS. Bethlen Gábor öt rendbeli halhatatlan jótéteményéről. (Egyetlen példány a m.-vásárhelyi ref. collegium könyvtárában).

VELECHINUS ISTVÁN. Halotti beszéd Károlyi Zsuzsánna fölött. 1622.

ALVINCZI PÉTER. Az úr vacsorájáról 1622.

MAROS-VÁSÁRHELYI GERGELY. Világ kezdetitől fogva jóságos és gonosz cselekedetek példái. (Bevégzetlenül jelent meg) 1623.

CONSECRATIO NOVI TEMPLI. A bekecsi templomnak megszentelése 1625

HÁZI JÁNOS. Envarul Asikin. Törökből ford. 1626.

ALVINCZI PÉTER. Hét prédikatzioja. — Uti predikatzioja. 1632.

ALVINCZI P. Postilla. I. 1633. II. 1634.

DARHOLCZ ISTVÁN. Novissima Tuba. Itéletre serkentő trombita szó. 1639.

BARÓTI MIKLÓS. A szent bulcsu. 1659.

CZEGLÉDI ISTVÁN. Az országok romlásáról. 1659.

CZEGLÉDI I. Hal. beszéd II. Rákóczi György fölött. 1661.

GÖNCZI GYÖRGY. Énekes könyve. 1662.

CZEGLÉDI I. Barátsági dorgálás. 1663.

GYÖNGYÖSI ISTVÁN. Márssal tarsalkodó Murányi Venus. 1664.

ILLYEFALVI ISTVÁN. Bányász csákány tompitása. 1669.

BÁRSONY GYÖRGY. Magyarország tüköre. 1671.

SÁMBÁR MÁTYÁS. Három üdvösséges kérdés. 1672.

SOMOSI PETKÓ JÁNOS. Menyország dicsősége. 1683.

CANTUS Catholici Latino-Hungarici. 1674.

WARMER (CHRISTOPH) Gazophylaciuum decem lingvarum. 1691.

XXXI. LŐCSE.

Khlösz Jakab bártfai nyomdász már 1614-ben adott ki Lőcsén egy pár könyvet; állandó nyomdát azonban csak 1617-ben állított föl Schultz Dániel, ki néhány év mulva 1623-ban Kassára költözött át. 1624-ben állította itt föl Brewer Lőrincz jól fölszerelt nyomdáját, mely maga s utódai birtokában egy századnál tovább jó hírnek örvendett s irodalmunknak hasznos szolgálatokat tett. A XVII. században a lőcsei nyomda vette át a magyar historiás énekek és népies olvasmányok terjesztését, s iskolai kézi könyvek kiadásával mélyen érzett szükséget pótolt.

Nevezetesebb termékei:

ACTA SYNODI Aug. Conf. Szepesváralljensis A. 1614.

ZÓLYOMI BOLDIZSÁR. Kézben hordozó könyvecskéje. Cseh és német nyelvből fordítva. 1614.

NAGY SÁNDOR historiája (próza) 1617.

BATIZI ANDRÁS. Zsuzsánna historiája. 1628.

KÁKONYI PÉTER. Cyrus historiája. 1628.

MADARÁSZ MÁRTON. Eperjesi magyar ecclesia mindennapi felfegyverkedése. 1629.

ILOSVAI PÉTER. Toldi Miklós historiája (a legrégibb fönnmaradt kiad.) 1629.

MESÉS KÖNYVECSKE. 1629.

SZENCZI MOLNÁR ALBERT. A legfőbb jóról. (Josquinus Betuleius ut.) 1630.

EVANGELIUMOK ÉS EPISTOLÁK. 1634. 1641. 1648. 1663. 1681.

GONCZI GYÖRGY. Énekes könyve 1635. 1652. 1654. 1675. 1682. 1691. 1694.

PÉCZELI KIRÁLY IMRE. Catechismus. 1636.

SAMARIAI JÁNOS. A helv. valláson lévő ecclesiák ceremoniájokról. 1636.

VERBŐCZI. Decretum Latino-Hungaricum. 1637.

KEGELIUS Tizenkét elmélkedése. Ford. DESELVICS ISTVÁN. 1639.

KECSKEMÉTI C. JANOS. Imádságos könyvecske. 1640.

UJ TESTAMENTOM. 1644.

KOLOSI TÖRÖK ISTVÁN. Az egyes élet kedvetlen voltáról. 1647. 1688. 1696.

SZENTMÁRTONI BODÓ ISTVÁN. A só dicsirete. 1647.

COMENIUS. Januae lingvarum Vestibulum (Latin-német-magyar). 1648.

GYIRVA VENCZEL. Christus urunk beszélgetése Sz. Péterrel. 1649.

GYIRVA V. A Sybillának jövendöléséről. 1649.

FORTUNATUS historiája. 1651.

PONCIANUS császár historiája. 1633. 1653. 1679.

KÖRÖSPATAKI JÁNOS. Lupuj vajda éneke. 1655.

OROSZHEGYI MIHÁLY. A fenyőfának hasznos voltáról. 1656.

KŐSZEGI GÁSPÁR ISTV. Lelki tükre. — Jó utraigazító könyvecskéje. 1659.

COMENIUS. Januae lingvarum vestibulum. (Latin-német-magyar-cseh). 1660.

SIDERIUS Kisded Catechismusa. 1662.

GYÖNGYÖSI CHRISOST. JÁNOS. Arany gyapjuból ékesittetett ruha. 1665.

LUTHER MÁRTON kis Catechismusa. (Latin-magyar) 1667. 1684.

KEGELIUS Tizenkét elmélkedése. Ford. DEBRECZENI PÉTER. 1668.

SZ. DÁVID SOLTÁRI. Ford. Sz. MOLNÁR ALBERT. 1670.

MAGYAR AESOPUS 1673. 1687.

LIPPAI JÁNOS Calendarium Oeconomicum perpetuum (magyarul). 1674.

MAGYELLONA historiája. 1676.

COMICO TRAGOEDIA (magyarul). 1683.

BENICZKY PÉTER, Magyar rythmusok. 1685. 1692. 1696.

COMENIUS. Orbis pictus trilingvis. 1685.

COMENIUS. Orbis pictus quadrilingvis. 1685.

PÁPAI PÁRIZ FERENCZ. Pax Corporis. 1692.

GYÖNGYÖSI ISTVÁN. Porából megéledett phoenix. 1693.

FELVINCZI GYÖRGY. Schola Salernitana. 1694.

ÁCS MIHÁLY. Arany láncz. 1696. 1701. 1706. és 1707.

XXXII. CSEPREG.

Csepregen 1625—1643. Farkas Imre nyomdája működött, kit azelőtt mint keresztúri nyomdászt ismerünk. Nyomdája az evangelicus hitfelekezet érdekeinek szolgált. Kiválóbb nyomtatványai:

ZVONARICS GYÖRGY. Rövid felelet Péczeli Imrének. 1626.

ZVONARICS MIHÁLY. Magyar Postilla I. 1627. II. 1628.

MIHÁLYKÓ JÁNOS. Imádságok. 1630.

LETHENYEI ISTVÁN. A calvinisták magyar harmoniájának meghamisitása. 1633.

HUTTER LÉNÁRT. Sz. irásbeli hitünk ágai. Ford. LETHENYEI ISTV. 1635.

XXXIII. TRENCSIN

Trencsinben a Wocal János által állított nyomdában 1637-től fogva 1663-ig több nyomdász dolgozott az evang. hitfelekezet érdekében. Többnyire iskolai s alkalmi nyomtatványokat tettek közzé latin és német nyelven. Magyarul ezen nyomda mit sem nyomtatott.

XXXIV. TEJFALU.

Wechelius Zsigmond János tejfalvi nyomdájának egyetlenegy emléke az általa 1638-ra itt kiadott magyar Kalendarium.

XXXV. SOMORJA.

Wechelius András itteni nyomdájának csak egy terméke maradt fönn, az evangelicusok magyar Agendája, a hozzá függesztett Canonokkal, 1650.

XXXVI. S-PATAK.

Itt I. Rákóczi György özvegye Lorántfi Zsuzsánna állított nyomdát, mely 1651-től 1671-ig, a midőn II. Rákóczi György özvegye Báthori Zsófia a s-pataki ref. collegiumot elfoglalta s a tanárokat és tanulókat kiűzte, tevékenyen működött. Első nyomdásza Rhenius György volt, 1658-tól 1671-ig pedig Rosnyai János, ki előbb Kolozsvárra s onnan Debreczenbe bujdosott.

Nevezetesebb nyomtatványai:

COMENIUS. Eruditio Scholastica. 1652.

MEDGYESI PÁL. Hármas jaj. 1653.

COMPENDIUM et expositio fidei Christianae (latinul és magyarul) 1654

COMPENDIUM Doctrinae Christianae. Latinul és magyarul. 1655.

KERESZTYÉN Catechismus. 1656.

MEDGYESI PÁL. Negyedik Jaj. 1657.

MEDGYESI P. Sok jajok. 1658.

KEMÉNY JÁNOS. Gilead Balsamoma. 1659.

MEDGYESI P. Hatodik jaj. 1660.

TARPAI SZILÁGYI ANDRÁS. Pápisták kerengője. 1661.

MATKÓ ISTVÁN. Bányász csákány. 1668.

PÓSAHÁZI JÁNOS. Igazság istápja. 1669.

PATAI ISTVÁN. Parázna Babilon mezitelenségének tükore (2. kiadás) 1671. — Ez utolsó terméke a s.-pataki fejedelmi nyomdának. Czeglédi Sion Várának megkezdett nyomtatását a bujdosó Rosnyai János Kolozsvártt fejezte be 1675-ben.

XXXVII. ZSOLNA.

Dadan János és örökösei zsolnai nyomdájának termékeivel 1665—1708 találkozunk. Kiadványai nagyobb része latin, de adott ki magyar naptárt s iskolai kézi könyveket is.

XXXVIII. LORÉTOM.

Ezen Sopron vármegyei helységben, akkor gr. Nádasdy Ferencz országbiró birtokában, ki elébb austriai birtokán Pottendorfon is tartott nyomdát, 1670. Krausz Dávid nyomtatott ily czímű munkát: »Rövid és summa szerint való bizonyitása a lutherista és calvinista purgatoriumának. STANKOVICS JÁNOS által.«

XXXIX. CSÍK.

A Sz. Ferencz szerzetének csíki kolostorában 1676-tól 1685-ig látjuk működni a kolostor nyomdáját, melynek nyomdászául 1676-ban Kassai András van megnevezve. Legelső nyomtatványa

»KÁJONI JÁNOS Cancionale Catholicuma, régi és új deák és magyar énekek« 1676. (Egyetlen péld. a csíki franc kolostor könyvtárából.) Ezen nyomdának e korszakban még csak egy pár nyomtatványát ismerjük, u. m.

HALLER JÁNOS Békességes türésnek paisát. 1682

ÁGOSTON PÉTER Szivek kincsét 1685. s az 1686-ra szóló, de 1685-ben nyomtatott csíki magyar kalendariumot. Ezen túl 1711-ig csíki nyomtatványt nem találunk.

XL. KERESD.

A Bethlen család ősi várában Keresden Bethlen Elek állított nyomdát, hogy 1679-ben elhalt bátyja Bethlen Farkas erd. cancellár hátrahagyott munkáját, Erdélynek a mohácsi vésztől kezdődő történelmét, közzé tegye. Nyomdásza Székesi Mihály volt. Ezen nyomda legnevezetesebb terméke

»WOLFGANGI BETHLEN Historiarum Pannonicarum Libri X.« a Tökölivel 1690-ben betört török tatár hadak dulása miatt félbeszakadt; az elkészült rész ívrét 812 lapra terjed. Ezen ritka s becses munkán kívül még csak két keresdi nyomtatvány maradt fönn:

MEDGYESI PÁL Lelki Abecéje. 1684. és

KELP (Joh) Positiones de ministerio ecclesiastico 1685. Szent Mártoni Bodó János Dialogismusa a Krisztus haláláról és feltámadásáról, mely Keresden 1685-ben volt nyomtatva, 1849-ben N.-Enyeden pusztult el.

XLI. KÉSMÁRK.

Vitriarius Mátyás késmárki nyomdájának 1705—1708. találjuk néhány nyomtatványát, melyek közt legnevezetesebb

KÜN ISTVÁN, Két napi utitársa, azaz Imádságok 1705., mely a kolozsvári 1677-diki kiadás utánnyomata;

HOFER CYR. JÁNOS Himmelsweg (Kaysersmark) 1705.

XLII. KOMÁROM.

Töltési István, ki 1683—1686. Debreczenben nyomdászkodott, 1705. nov. 5-én szerezte meg I. József császártól és királytól komáromi nyomdájának azt a kiváltságot, hogy 15 esztendeig magyar kalendáriumot Magyarországon csak ő nyomtathasson. Naptárain kívül, melyekből az 1706. 1707. 1709. 1710. 1711-re szólók fönmaradtak, más nyomtatványa nem ismeretes.

XLIII. SZAKOLCZA.

Innen csupán egy, nyilván 1711 elötti tót nyelvű nyomtatványt találunk, a lovak számára való orvosságról, év nélkül.

*

Fölsorolt hazai nyomdáink régi nyomtatványait külön-külön időszaki rendbe sorozva állítottuk föl, kivételt csak a naptárakra és országgyűlési törvényekre nézve tettünk, melyeket, bármely nyomdákból kerültek is, együttesen külön osztályozva mutatunk be.

Hazánkban a legrégibb magyar naptárt Nagy-Szombat állította ki 1579-re. Ezt követte Galgócz, 1582-re, Bártfa 1583, Szeben 1589, Debreczen 1593; a XVII. században Keresztúr, Kassa, Gyula-Fejérvár, Csepreg, Pápa, Kolozsvár, Tejfalu, Lőcse, Várad, Sáros-Patak, Zsolna, Csík, a XVIII. század elején Komárom. Legnagyobb számmal maradtak fönn a kolozsvári és lőcsei naptárak. Latin, német, szláv naptárak a magyarokhoz képest csekély számmal jelentek meg

A magyar országgyűlések végzései latinúl egykorú kiadásokban 1604-től fogva a nyomtatási hely és év nélkül jelentek meg; hogy ezek közűl melyek voltak Bécsben, s melyek hazánkban, Pozsonyban vagy N.-Szombaton nyomtatva, csak gondos egybehasonlitás után lesz meghatározható. Az erdélyi országgyűlési végzéseket egykorú nyomtatott példányokban 1612-től fogva bírjuk, a nemzeti fejedelmek korában kivétel nélkűl magyar nyelven. Ezek időszakonként Kolozsvártt, a gy.-fejérvári fejedelmi nyomdában vagy Szebenben voltak nyomtatva. A kiállitott, tekintélyes, de teljesnek nem mondható gyüjtemény az erd. Múzeum tulajdona, s néhai gr. Kemény József, Donáth Antal, gr. Mikó Imre és Mike Sándor külön gyűjteményeiből van összeállitva. Teljes gyűjteményt csak az erdélyi közkönyvtárak és levéltárakból: a szebeni Bruckenthal-, a gy.-fejérvári Batthiányi-, a m.-vásárhelyi Teleki-könyvtárakból, Szeben, Brassó, Kolozsvár, Besztercze s más városok levéltáraiból lehetne egybeállitni.

Hogy kiállításunkban hazai régi nyomtatványaink csaknem teljes sorozatát fölmutathatjuk, s így a szakférfiaknak egyes darabok tanulmányozására, a nagy közönségnek pedig a hazai régi irodalom tömege és mivolta áttekintésére alkalmat nyujthattunk, azon szíves készségnek, lelkes buzgóságnak köszönhetjük, melylyel közkönyvtáraink birtokosai és őrei s egyes magánosok a kiállítás sikerének emeléséhez járultak, beküldvén a birtokukban lévö mindazon hazai nyomtatványokat, melyek a fővárosi közkönyvtárakban hiányzanak. Ezeket részletesen fölsorolni s megismertetni nem lehet e kalauz föladata: de mellőzhetetlennek tartjuk a kiállítók névsorát a következő betürendes lajstromban közölni:

Arad: Kir. lyceum, Orczy- és Vásárhelyi-féle könyvtár.

Brád: A zarándi esperesi székhelyhez tartozó görög keleti tanítók egyesülete.

Budapest: M T. Akadémia, Egyetemi könyvtár, M. kir. Egyetemi nyomda, IV. ker. sz. Ferencz-rendiek, Kegyes tanító rend, Király Pál, Nemzeti Muzeum, Némethy Alajos. Orsz. Levéltár, Központi papnövelde, Ref Collegium, br. Radvánszky Béla, gr. Zichy Jenő.

Brassó: Ev. középiskola.

Csetnek: Gömöri ág. h. ev. esperesség.

Csik-Somlyó: Sz. Ferencz-rendiek.

Csorna: Premontrei rend.

Debreczen: Kegyes tanító rend, Lugossy József, Református Collegium és Révész Kálmán.

Dicső-Szt.-Márton: Rédiger Árpád unit. esperes.

Eger: Érseki egyházmegye.

Eperjes: Ev. Collegium, Sz Ferencz-rendiek, Görög kath püspökség.

Esztergom: Székes Főegyház, Knauz Nándor kanonok.

Galgócz: Sz. Ferencz-rendiek.

Gyöngyös: Sz. Ferencz-rendiek tartományi főnöke.

Győr: Püspöki nagyobb papnevelő intézet

Gyula-Fehérvár: gr. Batthyány püspöki könyvtár

Gyüd: Kálmán Farkas ref. lelkész.

Igló: Á. h. ev. főgymnasium.

Jászóvár: Premontrei rend.

Kalocsa: Székesegyház.

Kassa: Kir. Jogakadémia.
Kecskemét: Református Lyceum.
Késmárk: Ev. ker. Lyceum.
Keszthely: Gr. Festetics-féle könyvtár.
Kismarton: Hg. Eszterházy Miklós.
Kolozsvár: Erdélyi Orsz. Muzeum, Róm. kath. Lyceum, Ev. ref. Collegium, Unitárius Collegium.
Körmöczbánya: Sz. Ferencz-rendiek.
Kun-Szt.-Miklós: Református gymnasium
Losoncz: M. kir. állami főgymnasium.
Lőcse: Binder Sámuel, Bosnyák Lajos, Ev. hitközség, Minorita-rend.
Mármaros-Sziget: Helv. hitv. Lyceum, Szilágyi István.
Marosvásárhely: Ev. ref. Collegium, Koncz József tanár.
Medgyes: Ev. gymnasium.
Miskolcz: Református gymnasium.
Nagy-Eőr (Nehre): Br. Mednyánszky Ede.
Nagy-Kőrös: Helv. hitv. főgymnasium.
Nagy-Szeben: Báró Bruckenthal-féle Muzeum, Erdélyországi ev. főegyház, Kapellenbibliothek, Dr. Teutsch György Dániel superintendens.
Nagy-Szombat: Érseki főgymnasium.
Nyitra: Kegyes tanítórend, Püsp. egyházmegye.
Okolicsnó: Szt. Ferencz-rendiek.
Pannonhalma: Sz. Benedekr. főapátság.
Pápa: Szt. Ferencz-rendiek, Református Collegium, Tóth Dániel tanár.
Pécs: Püspöki könyvtár.
Pozsony: Ev. Lyceum, Szt. Ferencz-rendiek, Kir. kath főgymn. és Prépostság.
Rimaszombat: Kishonti evang. esperesség, Prot. gymnasium.
Sárospatak: Ref. Collegium.
Sátoralja-Ujhely: Kegyes tanító-rend.
A.-Sebes: Szt. Ferencz-rendiek
Segesvár: Evang. gymnasium, Wehnrich Vilmos.
Sepsi-Szt.-György: Háromszéki Cserey-Muzeum.
Sopron: Evang. Lyceum.
Szászváros: Református gymnasium.
Szatmár: Schlauch Lőrincz püspök.
Székesfehérvár: Pauer János püspök
Székely-Keresztúr: Unitárius gymn.
Szombathely: Főgymnasiumi Tanári könyvtár, Seminarium.
Trencsén: Kegyes tanító-rendiek.
Torda: Unitárius középtanoda.
Zágráb: Káptalan.

Mindnyájan hazafiui kötelességet teljesitettek, s ha a kitüzött czél elérése sikerült, ha e kiállítás maradandó becsű munkákban lesz megörökitve, a siker örömében és dicsőségében mindnyájokat osztályrész illeti.

SZABÓ KÁROLY.





II.

A MAGYARORSZÁGI NYOMDÁSZAT

1711—1848.

Nyomdászatunk történelmében 1711-el kezdődik s 1848-ban végződik a *privilegiumok kora.* A legelső szabadalmat ugyan még 1577-ben adták a nagyszombati jezsuita nyomdának, de a szabadalmazás, mint az egész országra szóló rendszer, intézményileg egész III. Károly koráig nem volt behozva. Ettől fogva azonban, nagyobb nyomda privilegium nélkül nem működhetik.

III. Károly ugyanazon »kegyelmes királyi rendelete«, mely a szabadalom-szerzés új módját állapítja meg: egyszersmind szigoruan intézkedik a *censura* gyakorlásáról. Igy volt az mindenütt a világon: a czéhrendszer, privilegium és censura elválhatlan testvérek, melyek mindenütt karöltve jártak.

A censura nálunk III. Károly alatt élte fénykorát, s oly kiméletlen szigorral, egyházi és politikai oly rideg fanatismussal működött, hogy számos magyar iró kénytelen munkáival Amsterdam, Utrecht, Leyda, Wittenberg, Marburg, Nürnberg, Frankfurt, Basel nyomdáihoz fordulni, hogy ott nyomassa, a mit idehaza a censura miatt nem adhat ki.

A privilegiumok rendszere tehát, melynek itt-ott, szerencsésebb helyzetű országok ipara eleintén kétségtelenül sokat köszönhetett: nálunk minden kárpótlás nélkül lépett föl; csupán csapásait éreztük, áldásaiban nem osztoztunk. Mindez azonban összefüggött a kimerült ország közviszonyaival, s együttesen eredményezték, hogy a magyar irodalom 1711 óta szinte hihetetlen gyorsasággal sülyedt le a pusztán szükségleti irodalom alacsony niveaujára. Ebben a korban a hazai latin irodalom virágzóbb ugyan, de csupán csak apróbb termékek kerültek ki idehaza sajtó alól.

A jezsuiták azon törekvése, hogy befolyásukat minél szélesebb körben biztosítsák, érdekesen nyilvánúl abban, hogy ők már nem igen nyomatnak foliáns és 4-edrét alakú könyvet, hanem túlnyomóan 12-edrétűeket állítanak ki. Termékeik többnyire apró kis könyvecskék,

melyek kényelmesen kezelhető külalakjoknál, valamint olcsóságuknál fogva mintegy világosan kifejezik, hogy nem csupán egy két tudósra vagy könyvmolyra, hanem mennél nagyobb közönségre számítanak.

A Jézus-rendi atyák nagy tevékenysége óriási terjedelmű irodalmat hozott létre. E könyvek nyomdászati szempontból többnyire igen gyarló kiállításuak, itatós papirosra pecsétvető ócska betűkkel nyomatvák, s egy sincs köztük, mely idehaza készült nyomdai szerekkel s betűkkel nyomatott volna. Ha kezünkbe veszszük a jezsuita kiadásokat, a bécsit, gráczit, nagyszombatit s kassait, egyáltalán nem tudjuk megkülönböztetni egymástól. Jele annak, hogy a Provincia Austriaca, melynek a bécsi, gráczi és nagyszombati rendházak egyaránt kiegészítő részét képezték: egyszerre s mindig külföldön szerezték be nyomdai fölszerelésöket.

A jezsuita rend feloszlatásával helyökbe többnyire az ausztriai örökös tartományokból és Németországból bevándorolt iparos-vállalkozók lépnek. Igy volt ez elébb is. III. Károly korában Royer János Pál pozsonyi nyomdász Salzburgból, Streibig József Antal győri nyomdász Wildbergából, Bauer Károly pozsonyi és puchói művezető Regensburgból telepedtek hazánkba. E nyomdászok termékei ismét túlnyomóan 8-adrét alakúak, egyformán hitvány papirosuk csak némi részben került ki hazai malmokból. Ezek szabadalmat igyekeznek maguknak keríteni, s ha az megvan, egy-egy központibb városban nyomdát alapítnak. A hosszas békének az ipar haladására nézve rendszerin tészlelhető befolyása nálunk csak annyiban jelentkezik, hogy már Mária Terézia korában szükséglettévé válik, hogy minden nagyobbacska városnak állandó könyvnyomdája legyen.

E korban, valamint a privilegiumok kora több mint száz esztendején keresztűl csak egyetlenegy nagy magyar művelődési központ van a hazában, hol mindig, szakadatlanúl tősgyökeres magyar ember gyakorolja a nyomdászat nemes mesterségét. Debreczenben, tudtunkkal legalább, mindig magyar ember volt a nyomdász. Számuk a jelen kiállítás alkalmával egygyel szaporodott. Lugossy József ugyanis egy 1752-diki debreczeni nyomtatványt küldött kiállításunkra, melyen nyomdász gyanánt Biró Mihály van megnevezve, kinek neve eddigelé teljesen ismeretlen volt nyomdászatunk történelmében.

A felvett időszakban legnagyobb nyomdánk volt a nagyszombati, mely 1711-től 1773-ig egymaga körülbelül annyit termelt, mint a többi szoros értelemben vett magyarországi nyomdák együttvéve. 1773-ban azonban a jezsuitarend eltöröltetvén, részben az ő nyomdájukból alapíttatik az egyetemi nyomda, mely négy év múlva Budára tétetvén át, attól fogva határozott czéljául tűzetett ki, hogy a korhoz képest műszakilag legtökéletesebbet állítsa elő, s mintegy mintáúl szolgáljon a többi hazai nyomdák számára.

A Budára áthelyezett egyetemi nyomda kizárólagos szabadalmakkal ruháztatott föl. Egyedül ezen nyomdának volt kiváltsága a katho-

likus iskolai könyvek, országos schematizmusok, zsidó és szerb könyvek nyomatására.

Ezek a kizárólagos privilegiumok szerfölött érzékenyen sujtják a többi kiadókat. Leginkább ilyetén rendkivüli intézkedések okozzák, hogy a szabadalmak korában nyomdászatunk mindig igen alantas fokon állott, s az egész időszak alatt nem tudta utólérni műszaki csinos kiállítás dolgában a XVII. század derekától annak végeiglen virágzott nyomda-iparunkat. Magán-vállalkozók jóformán csak kalendáriumokat nyomathattak, »de a mellett is — amint egy egykorú nyomdászunk panaszolkodik — szinte semmi nyereségök sincsen, mert szinte minden könyvnyomtatónak lévén, olcsón adni kényteleníttetnek, csakhogy keljen; ebből pedig nagy nehezen élnek a mi könyvnyomtatóink«.

Némelyik megállapított hírű naptár azonban bizonyára kifizette magát, sőt hasznothajtó vállalat volt. Ezek közé sorolandók a komáromi kalendáriom, mely évenként 84.000, a budai, mely 15.000 s a temesvári, mely 4000 példányban nyomatott.

Kalendárium-nyomdák azonban nem lehetnek a műipar díszes telepeivé. S csakugyan azt tapasztaljuk, hogy mindaddig, míg tisztán csak hétköznapi szükségletre szánt könyvek készűlnek hazánkban, nyomdászatunk messze elmarad a fejlettebb irodalommal dicsekvő külföld mögött.

A fordulat nálunk is csak irodalmunk emelkedésével egyidejüleg állott be. Az irodalom színvonala, s a nyomdászat fejlettsége mindíg szoros kapcsolatban áll egymással. A jelen csoportban tárgyalt időszak első fele az irodalmi hanyatlás kora, második fele: az irodalmi ébredésé. Ettől fogva az irodalomnak különösen két ágában lüktet új élet, támad újabb tevékenység, t. i. a történelem és szépirodalom terén.

Hazai történetirásunk a hanyatlás korából mindössze csak BÉL MÁTYÁST és BOD PÉTERT mutathatja föl mint számbavehető történészeket, kik a mellett sokat, ízlésesen s idehaza dolgoztattak. Ellenben a század végső éveitől fogva PRAY, KATONA, KOVACHICH, SCHWARTNER, SCHÖNWIESNER, a két BUDAI, SZIRMAY, VIRÁG BENEDEK, MOCSÁRY, FEJÉR GYÖRGY, RUMY, HORVÁTH ISTVÁN, HODOR s még számosan, nagy munkásságot fejtenek ki az ország pragmatikai történelmének megirása, ízlésesebb feldolgozása, adatok gyűjtése, vagy monographiák készítése körűl. A nemzet pedig, mely történelmében él, mely politikai életének megujhodásával mindig történelmi jogaira hivatkozik, kész közönség a történelmi művek számára, melyek e korban nagy terjedelműek s ennélfogva drágák ugyan: mégis igen sok példányban nyomattak s terjedtek el a hazai közönség körében.

Szépirodalmunk új élete 1772-vel, a testőrök föllépésével veszi kezdetét. De az ő tevékenységök igen csekély hatással volt hazai nyomdáink emelésére, mert a Bécsben lakó testőrök, műveiket is legtöbbnyire ott adták sajtó alá. Annál nevezetesebb tárgyunkra nézve KAZINCZY föllépése, melynek eredménye: a nemesebb ízlés meghonosítása nemcsak irodalmunkban, hanem egyuttal nyomdászatunk terén is.

Kazinczynak kiadóihoz intézett levelei telvék technikai utasításokkal a nyomdászok számára. Ő maga, nagyobb művei sajtó alá adásakor odahagyva falusi otthonát, rendesen bement a nyomdába, maga választotta ki a fölhasználandó betűfajokat, a díszítményeket, maga jelölte meg az oszlop szélességét, a czím beosztását stb. Innen van, hogy Kazinczy művei ízléses kiállítás dolgában, akkori irodalmunkban mindíg a legkülönbek voltak.

Kazinczy 1788-ban a kassai *Magyar Muzeum*, s két év múlva az *Orpheus* megindításával élére áll a nyelvújítás nagy művének, melylyel szoros összefüggésben van a művészi elemnek bevitele az irodalomba. Irodalmunk, elősegítve a politikai viszonyok, az 1825-ben támadt nemzeti visszahatás által, gyorsan emelkedik. Végre 1831. január havában megkezdi működését a Kazinczy és Kisfaludy tevékenységének végeredményéül tekinthető *magyar tudós társaság*, a későbbi akadémia.

A tudós társaság, s azzal egyidejűleg külföldi műipari nagy találmányok, újabb fejlődést biztositanak nyomdászatunknak.

Mindeddig, vagyis 1831-ig a budapesti nyomdák kevés kivétellel csak naptárak, szentkönyvek, ponyvairodalmi termékek s tankönyvek nyomásával foglalkoztak. A tudós társaság megalapítása óta azonban évről évre számosabb magyar tudományos értekezést, politikai, szépirodalmi, művészeti s egyéb szaklapot állítottak ki, melyek csinosabb, ízlésesebb, szemrevalóbb köntöst igényeltek. Ezeknél alkalmaztattak legelőbb, még 1835 ben, a vas kézi-sajtók; 1840-ben Károlyi István már gyors-sajtóval dolgozik, s gőz-sajtón nyomatja a Hazai s Külföldi tudósításokat valamint Helmeczy *Jelenkorát*.

A nemzet megindúlt a haladás dicső ösvényén, de egy egész nemzet kiképzése értelmileg és ízlésben nem egy-két esztendő műve szokott lenni, főkép ha a munkakifejtést minden lépten-nyomon akadályozzák a czéhek kötelékei.

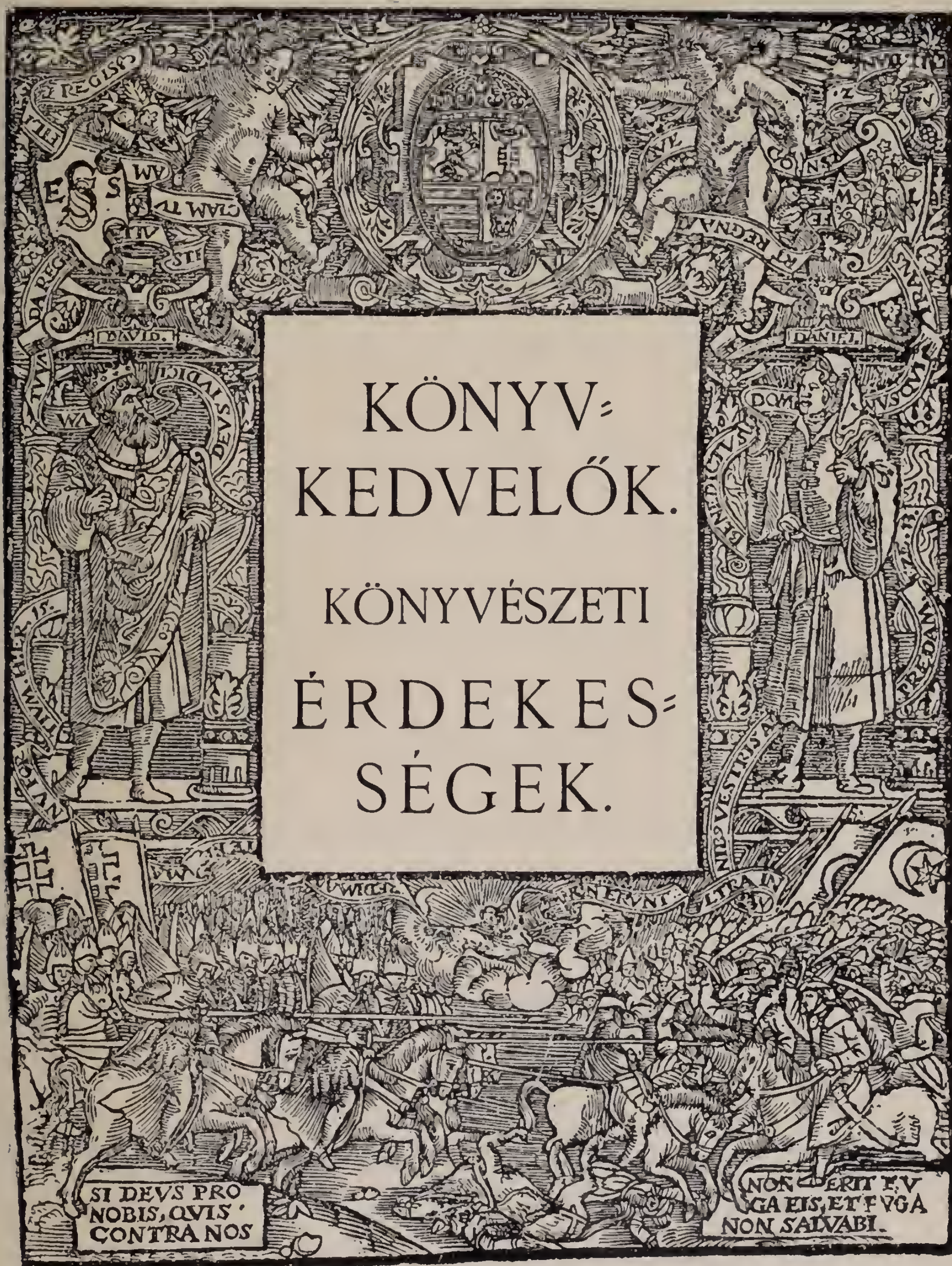
1848 márczius 15-dike véget vetett ez állapotoknak. Az ançien régime összeomlása napján a »tizenkét pont« és a »talpra magyar«, mint a *szabadsajtó* első terméke ezrével szóratott az ujjongó néptömeg közé.

Maradandó lépés volt aztán, hogy a mit márczius 15-én Landerer és Heckenast nyomdájában erővel eszközölt ki a fiatalság, azt törvényileg megállapitá az országgyülés.

Ezzel uj aerába lépett nyomdászatunk s megkezdődik harmadik nagy időszaka: a szabadalmazott nyomdák után a szabad nyomdák kora.

BALLAGI ALADÁR.





KÖNYV-KEDVELŐK.

KÖNYVÉSZETI ÉRDEKES-SÉGEK.

Innentöl kezdve nyomtatta Hornyánszky Viktor Budapesten.





főpapi székhelyeken és kolostorokban, a tanintézetekben és főuri palotákban országszerte számos könyvtár létezik hazánkban, melyek alapítása a XVI. századig vezetendő vissza, és mai könyvállaga sok nemzedék tudománypártoló buzgóságának eredménye.

Másfelől, miként a külföldön, ugy nálunk is találkoznak lelkes férfiak, a kik *magok* létesítenek jelentékeny könyvgyűjteményeket; kik életök egyik feladatáúl tűzik ki, hogy egybegyűjtsék mindazt, a mit bizonyos, szorosan meghatározott irányban a könyvpiacz nyujthat.

A XVIII. század végén, a nemzeti szellem felébredése specialis *magyar* könyvtárak alakítására adott impulsust; a mely könyvtárak t. i. arra valának hivatva, hogy mindazt (és csak is azt) megőrizzék, a mi Magyarországban és Magyarországról iratott. Az első, ki ezt az eszmét felkarolta: gróf *Széchenyi Ferencz,* a ki mintegy 50.000 kézirat- és nyomtatványból álló könyvtárát nagylelkűen az országnak felajánlván, ezzel a M. N. Múzeum könyv-

tárának alapját megvetette. Példáját a jelen század első felében követték: *Jankovics Miklós, Horvát István* és gróf *Kemény József*. Az előbbi kettőnek gyűjteményét az ország a N. Múzeum számára vásárolta meg; a harmadik az Erdélyi Múzeum birtokába jutott. A jelen század második felében, több nagy gyűjtő lépett nyomaikba. *Nagy István* hétszemélynök és *Török János*, a jeles publicista, mutathatták fel a legnagyobb eredményt. Az előbbinek 2000 munkából és 4000 röpiratból álló gyűjteményét 1869-ben a lipcsei List et Francke antiquarius czég vásárolta meg tizezer tallér árán. Az utóbbinak 8000 munkából és 2300 röpiratból álló könyvtárát *Schlauch Lőrincz* szatmári püspök szerezte meg (1874) 20.000 forinton.

A könyvészet *más terein* sem hiányoztak Magyarországban lelkes gyűjtők. Kiemeljük gróf *Apponyi Antalt*, a ki 1774 táján kezdé gyűjteni codexekben, ősnyomtatványokban, díszmunkákban és a modern irodalmak termékeiben egyaránt gazdag könyvtárát, mely egy ideig Pozsonyban a közönség használatára meg volt nyitva, utóbb a család nagy-apponyi kastélyába vitetett át és ott őriztetik ma is. Ugyanazon időben Gróf *Batthyány Ignácz*, Erdély nagytudományu püspöke, szintén dús könyvtárt szerzett össze, mely ma is Gyulafehérvár fődísze, és alapítójának nevét viseli. Legbecsesebb darabjai a kiállítás illető sorozataiban láthatók; mig a nagy-apponyi könyvtárból beküldött tárgyak a könyvkedvelők osztályát nyitják meg. A kis Erdélyben Batthyányéval csaknem egy időben még két főur alapított két nyilvános könyvtárt: gróf *Teleki Sámuel* Maros-Vásárhelytt s báró *Bruckenthal J.* kormányzó Nagy-Szebenben: — ezek is képviselve vannak a kiállításon.

A szűkre kimért tér nem engedi, hogy szóljunk mindazon nagyobb könyvgyűjteményekről, melyeket egyházi és világi főurak

a XVIII. század végén alakítottak, a melyek a felületes áttekintésnél is érdekesen tükrözik vissza azon kor szellemi irányát és izlését. Hasonlóképen nem adhatjuk teljes sorozatát azon jelenleg élő könyvgyüjtőknek, a kik az „amateurök“ lényeges tulajdonságait: az áldozatkészséget és szakismeretet, lelkesedést és kitartást egyesítve, nemes szenvedélyöknek élnek.

A jelen kiállítás tulajdonképeni feladatának körén kivül esik a könyvkedvelők gyüjteményeinek bemutatása; emiatt csak kis részöknek nyilt alkalmok gyüjteményeik némely érdekesebb darabjait kiállítani.

Mig a rendszeres könyvgyüjtők zöme könyvtáraik összeállításánál s gazdagításánál első sorban arra fordítják figyelmöket, hogy a felvett szakmában a sorozat lehető teljességét idézzék elő, s kivált ritkább munkáknál azok külső állapotára kevésbé ügyelnek: az amateurök egy része előtt, mely kivált Franczia- és Angolországban a bibliophilek sorában tekintélyes állást foglal el, a megszerzendő példányok szépsége döntő súllyal bir. E bőkezű pártfogók védnöksége alatt egyébként a könyvrestaurálás mestersége ritka tökélyre emelkedett. Az ezzel foglalkozó szakférfiak kezei alatt az idők befolyása, a viz- s egyéb foltok nyomtalanul elenyésznek, s a hiányok alig észrevehető módon pótoltatnak; a könyvkötéssel s a könyvtáblák diszítésével foglalkozó művészek pedig méltó keretben biztosítják az utókor számára a finom izlésű gyüjtő kegyeletének tárgyait.

Ezen osztálynak nálunk legkiválóbb képviselője gróf *Apponyi Sándor*, a kinek gyüjteménye leginkább hazánkat érdeklő külföldi nyomtatványokból áll. E ritka szépségű példányokat és azoknak mintaszerű kötéseit a kiállítás minden látogatója élvezettel fogja szemlélni.

Jelen csoportba sorozandónak véltünk még némely közkönyv-

tárak által beküldött ritka munkákat, melyek sem az 1500-ig terjedő ősnyomtatványok közé, sem a „Régi Magyarországi Könyvtárba" nem voltak beilleszthetők; de egy vagy más irányban kiválóbb érdeküeknek tüntek fel. Ide vettük be végül, habár helyileg elkülönítve állíttatik ki, Lanfranconi Enea kiállítását, illetőleg Magyarország ármentesítésére vonatkozó munkálatokról, továbbá *Myskovszky Viktor* jeles initiale-, és *Dankó József* esztergomi kanonok ritka becsű és teljességű könyvdíszítési gyüjteményét.





I.

KÖNYVKEDVELŐK.

Nagy-Apponyi családi könyvtár.

Kéziratok.

1. **Prudentius-codex.**

XI-ik századbeli szépen irott hártyakézirat, mely Aurelius Prudentius Clemensnek, hires negyedik századbeli keresztény költőnek valamennyi ránk maradt költeményét tartalmazza. A sorok között számos ó-felnémet szómagyarázat, a lapszélen kisebb magyarázó jegyzetek és zenejegyek vannak (neumák). A codex szövege a jobbak közé tartozik ugyan, de az író egyes romlott helyeinek javítására nem használható.

2. **Rabani Mauri** Magnensii de laudibus S. Crucis carmen.

XII-ik századbeli hártyakézirat, mely Rabanus Maurus IX-ik századbeli német költőnek a sz.-kereszt dicsőítésére írt mysticus-allegoricus költeményét tartalmazza két könyvben, a hozzá tartozó magyarázatokkal és számos ábrával, többek közt (a 2-ik levelen) magának a szerzőnek tollal rajzolt érdekes arczképével.

3. **Imádságos könyv.**

XV-ik századbeli, végén csonka imádságos könyv csinos initialékkel, melyek a burgundi festőiskola művei. Tartalmaz többek közt naptárt, sequentiákat, imádságokat a bold. Szűz Máriához, a Stabat Mater-t, Zsoltárokat, a „Horae beatissimi Martini Archiepiscopi Turonensis"-t, antiphonákat több szentről, a miatyánkat görög nyelven. Hogy a kézirat Francziaországban készült, mutatja egyes daraboknak franczia czíme.

4. **Breviarium.**

XV-ik századbeli breviarium csinos miniaturekkel a burgundi festő iskola modorában.

5. **Aelianus** de instruendis aciebus et **Onosander** de optimo imperatore.

XV-ik századbeli csinos hártyacodex, mely kiállításra nézve hasonlít a középszerű Corvin-codexekhez. Tévesen tartották sokáig Corvin-codexnek.

A könyv első lapján látható czímer nem a Mátyás királyé. Aelianus munkája (a II-ik századból Kr. után) a hadsorok felállításáról codexünkben Theodorus Gaza fordításában van meg; Onosander-nek a legjobb hadvezérről szóló munkája pedig (az I-ső századból Kr. után) Nicolaus Secundinus fordításában. Az utóbbi fordítás Alphons nápolyi királynak van ajánlva, az előbbi Alphons tanítójának, Antonius Panormita, ismeretes olasz humanistának. Mindkét fordítás már többször megjelent nyomtatásban.

6. **Janus Pannonius-codex.**
XV-ik századbeli csinos hártyakézirat, mely Csezmiczei János pécsi püspöknek, a nagyhírű magyar költőnek, számos költeményét tartalmazza: névszerint a tanítójára, Veronai Guarinusra írt panegyricusát és számos elegiáját. Kiválóan emeli a kézirat becsét az említett Guarinus fiának, Baptista Guarinusnak három levele, mely más kéziratban sehol sem fordul elő, és különösen Janus Pannoniusnak olaszországi tartózkodásáról valamint tanulmányainak menetéről a legbecsesebb felvilágosításokat nyujtja.

7. **Ptolomaei Claudii Cosmographia.**
Claudius Ptolomaeus II-ik századbeli híres geographus Földrajzának latin fordítása, melyet a flórenczi születésű Jacobus Angelus V. Sándor pápának ajánlott. Leghívebben az 1482-iki bolognai kiadásban van lenyomatva. Az Apponyi-féle kéziratot (a XV ik század végéről) azonban nem ezen fordítás teszi becsessé, hanem azon ritka szépségű huszonhét térkép, mely a fordítás végéhez van csatolva. Kéziratunk szerint „Nicolaus Germanus" művei, azaz Nicolaus Donis szent-benedek-rendi szerzeteséi, ki Angelus Ptolomaeus fordítását több helyen kijavította és a görög Ptolomaeus kéziratokban található térképeknek latin javított kiadásával egészítette ki. Fordítása és térképeinek fametszetei 1482-ben és 1486-ban Ulmban jelentek meg. Az Apponyi-féle kéziratnak, mely hajdan az Ebner-féle könyvtárban, Nürnbergben őriztetett, bő és alapos leirását S. M. Raidelius adta „Commentatio Critico-Literaria de Claudii Ptolemaei Geographia stb." czímű művében (Norimbergae 1737).

8. **Instructiók,** melyeket a Velenczei köztársaság tanácsa 1538—1549 Contarini Sándornak adott mikor az hivatalos küldetésben a velenczei állam egyes városait meglátogatta. Eredeti kézirat egykorú kötésben.

9. **Czimergyüjtemény,** mely a bolognai kereskedő czéh bíráinak és jogtanácsosainak czímereit tartalmazza 1576-tól 1632-ig. Ritka szépségű hártyakézirat egykorú kötésben.

10. **Nicolai Isthvanfi Pannon. Historiarum De Rebus Hungaricis Libri XXXVIII.**
Istvánffy Miklós magyar története első húsz könyvének kézirati példánya, mely egykor a szerző egyik unokájának birtokában volt. Ez írta a kézirat czíme alá, hogy „Nicolaus Isthvanffy, Avus meus maternus, annos 77 per 4 menses ingressus obiit. Natus quippe Anno 1538. 8. Decem. moritur

Prima Aprilis 1615." Az Istvánffyt ábrázoló aczélmetszet a kézirat élén 1575-ből való. Jelen példány Istvánffy eredeti kézirata, a lapszélen Pázmány Péter jegyzeteivel.

Ősnyomtatványok.

11. **S. Aurelius Augustinus.** De civitate Dei. Roma, 1467. Fol. Editio princeps. Hain. 2046.

A nyomató neve nincs kitéve; a bibliographusok állítása szerint a Roma közelében fekvő Subiaco kolostorból került ki, hol Pannartz és Sweynheym, mielőtt Rómában letelepedtek, nyomdát állítottak. Kiállítása díszes, a félgót typus már mintegy közeledik a római vagy kerek typushoz, melyet később Olaszországban használtak. Az első lapon Sz. Ágoston képe van; a második lapot szép festett keret veszi körül.

12. **Orosius Paulus** Historiarum adversus paganos libri VII. Aug. Vind. Joh. Schüssler 1471. Fol. Hain. 12101.

13. **Gratiani Decretum.** Moguntiae, Petrus Schoiffer 1472. Fol. 2 köt. Hain. 7885. Hártyapapiron. A kiállítás rendkivül díszes.

14. **Appianus** De bellis civilibus romanis. Latinra fordította Candidus Decembrius. Velencze, Spira Vendel nyomdájából. 1472. Editio princeps. Hain. 1306.

A második levelet díszesen festett arabeszk keret veszi körül. A nyomás tiszta, kerek betűkkel.

15. **Cassiodorus M. Aur.** Historia tripartita ecclesiastica ex Socrate. etc. Aug. Vind. Joh. Schüssler 1472. Fol. Hain. 4573.

16. **Német biblia.** Augsburgi nyomtatvány. Hain. 3133.

A nyomdász neve nincs kitéve. A bibliographusok állítása szerint Guntherus Zainer nyomdájából került ki 1473—75 körül.

17. **Xenophon.** Cyropaedia. Latine a Francisco Philelpho. Roma, Arnoldus de Villa, 1474. Fol. Hain. 16227.

18. **Biblia.** Piacenza, Pietro de Ferratis. 1475. 4°. Hain. 3055.

Ezen ősnyomtatvány a legelső mű, mely Piacenzában megjelent. A könyvnyomtatás első századában e városban csak rövid ideig létezett nyomda 1475-től 1483-ig; s négy munka került napvilágra.

19. **Diogenes Laertius.** Vitae et sententiae philosophorum. Latine. Venetiis, Nicolaus Jenson. 1475. Fol. Editio princeps. Hain. 6199.

20. **Aristoteles.** Historia de animalibus, interprete Theodoro Gaza. Venetiis, Johannes de Colonia et Johannes Manthen de Gherretzem. 1476. Fol. Editio princeps. Hain. 1699.

21. **C. Plinio.** Historia naturale. Venetiis, Nic. Jenson, 1476. Fol.Hain. 13105.

Díszesen festett initialis betűkkel, melyeknek belsejébe híres rómaiak és görögök képei vannak befestve.

22. **Augustinus S. Aurelius.** De trinitate libri XV. Hely, év és nyomdász neve nélkül. Hain. (2034.) Strassburgi nyomtatványnak tartja, mely 1477 körül látott napvilágot.

23. **Albertus Magnus.** Liber de animalibus. Mantua, Paulus Johannes de Butschbach, 1479. Fol. Hain. 546.

24. **Aristoteles.** Opera varia. Aug. Vind. Ambr. Keller. 1479. Fol. Hain. 1658.

25. **Alighieri Dante.** La Divina commedia col commento, di Cristofero Laudino. Ferrariae Nicolaus di Lorenzo della Magna. 1481. Fol. Hain. 5946.

26. **Euclides.** Elementa geometriae. Velencze, Erhardus Ratdolt kiadása. 1482. Fol. Editio princeps. Hain. 6693.

A kiadás díszes. Gót betűkkel van nyomtatva; a nyomtatvány szélén, (margóján) vannak az ábrák, melyek némely bibliographusok állítása szerint rézbe vannak vésve. A második levelet szépen festett keret veszi körül.

27. **Ptolomeus S. Claudius.** Cosmographia. Ulm, Leonh. Hol, 1482. Fol. Hain. 13539.

A szövegben számos fametszetű initialis betű van. A műhöz mellékelt 32 térképet Arnsheimi Schnitzler János metszette fába.

28. **Bernhardus de Breydenbach.** Opusculum peregrinationum in Montem Syon, ad venerandum Christi sepulcrum in Jerusalem. Moguntiae, 1486. Fol. Hain. 3956.

Ritka nyomtatvány. Breidenbach azon utra, melyről e munka szól, 1483. indult többek társaságában, 1484-ik év elején ért a szent földre. Minden nevezetességet följegyzett, és ezen czélból magával vitte Rewich Erhard festőt, a ki Jeruzsálemet és a szent helyeket lerajzolta. A colophonban tévesen van ő a könyv nyomtatójául felemlítve, mert tulajdonképen Schoiffer Péter a nyomtató. Ezen útleirás Magyarországra is bir vonatkozással, a mennyiben Lazinus (Lászi?) János erdélyi főesperes is részt vett az utazásban.

29. **Giovanno Simoneta.** La Sforziada. Traducta de Sermone litterale in lingva Fiorentina. Milano, Antonio Zaroto, 1490. Fol. Editio princeps. Hain. 14756.

30. **Plotinus.** Opera a Marsilio Ficino latine reddita. Florentiae, Antonius Mischominus. 1492. Fol. Hain. 13121.

31. **Cornazano Antonio.** Opera bellissima del arte Militare. Venetiis, Christophoro da Mandello 1493. Fol. Hain. 5730.

32. **Dictionarium graeco-latinum et alia opuscula.** Venetiis, Aldus Manutius, 1497. Fol. Hain. 6151.

33. **Poliphilus, alias Franciscus Columna.** Hypnerotomachia. Venetiis, Aldus Manutius 1497. Hain. 5501.

34. **Annius Viterbiensis (Johannes).** Commentaria super opera diversorum auctorum de antiquitatibus loquentium. Roma, Eucharius Silber, 1498. Fol. Hain. 1130.

35. **Qu. Horatius Flaccus.** Opera cum annotatione Jacobi Locher Philomusi. Strassburg, Johannes Reinhardt. dictus Griening. 1498. Hain. 8898.

A szöveg közé nyomtatott fametszetekkel.

36. **Aristoteles.** Ethicorum ad Nicomachum libri X. Johanne Argyrophilo interprete. Florentiae, Nicolaus, Laurentii de Alemania. Év nélkül. Fol. Hain. 1753.

37. **Aristoteles.** Ethica, politica et oeconomica. Leonardo Aretino interprete. Hely, év és nyomdász neve nélkül. Hain. 1762.

38. **Marsilius Ficinus.** De triplici vita. Florentiae, Antonius Mischominus. 4-rét. Hain. 7065.

E munka azért érdekes, mert a III. „De vita coelitus" szóló rész Mátyás királynak van ajánlva. A nyomás igen díszes.

Magyar Könyvszemle. 1880. 305. lap.

39. **Concilium Lateranense** sub Julio II. et Leone X. celebr. Roma, Jacobus Mazochios. 1521. Fol.

Hártyanyomat. Igen díszes kiállítás; fametszetű initialékkal. Az első lapon lévő fametszet a zsinatot ábrázolja; a terem közepén a pápa ül székén.

40. **La coltivatione di Luigi Alamanni** al christianissimo re Francesco primo. Parisiis, 1546

Egykorú egész borjúbőr kötés, egymást keresztbe metsző aranyozott vonalokkal díszített síma háttal. A táblákon geometriai beosztású szalagdísz; a szalagok fehérre, kékre, zöldre és feketére vannak festve, és oldalt arany vonalak közé szorítva. A szalag-közöket ezen felül növény indák és aranynyal beszegett, színes stylisált levelek töltik meg. A táblák oldalélei vonal és levéldíszszel ékítvék. Egész arany vágás. Négy-négy selyem emelőgomb nyoma minden táblán.

41. **Nardi Jac.** Le deche di T. Livio Padovano. Venetiis, 1547.

Egykorú, fekete maroquin-kötés, erős bordákkal, közben pedig vékonyabb húrokkal hátán. A táblák kerete és közbenső ékítése componált vonaldísz; középen Madrucio Kristóf bíbornok több színben és aranyban festett czímere. Arany vágás. A táblákon négy-négy selyem emelőgomb nyoma.

42. **Ariosto Ludovico.** Orlando Furioso. Venetiis. 1584.

Egész piros maroquin-kötés, gazdagon aranyozott bordás háttal, tábláin pedig kettős csipke-kerettel. A táblák szélükön és belül szintén arany csipkével diszítvék. Arany vágás. E kötés a XVII-ik századból való.

Gróf Apponyi Sándor

lengyeli könyvtárából.

1. **Galeotti Martii Narnensis.** De Homine libri duo. Év és hely nélkül (1472.) Első kiadás. A munka Zrednai Vitéz Jánosnak van ajánlva. Angol kötés.

2. **Bergomensis Jacob. Philipp.** Opus de plurimis claris selectisque mulieribus. Ferrariae, Laurentius de Rubris de Ualentia. 1487. Hain. 2813.

   Igen szép példány. Az első czímlevél belső oldalán szép fametszet, mely Bergomensist ábrázolja, a mint munkáját Beatrix magyar királynőnek, kinek az ajánlva van, átnyújtja. A szövegben számos arczkép, végén a nyomdász vignette-je.

   Az ősnyomtatvány azelőtt a Tegernsee-i szent Quirinusról nevezett monostor birtokában volt. Mostani (különben restaurált) kötése, a tábla belső részén olvasható feljegyzés szerint 1500-ból, Quirinus tegernsee-i apát idejéből való.

3. **Johannes de Thurocz.** Chronica regum Hungariae. Brünn. 1488.

   Hain. 15517. Kötése Capé-tól, a legjobb hírben álló jelenlegi franczia könyvkötők egyikétől való.

4. **Balbus Hieronymus.** Epigrammata. Viennae, Johannes Winterburg. 1494. 4°. Hain. 2250.

   Az epigrammák közt vannak magyarországi vonatkozásúak. E munkának egy másik példánya az ősnyomtatványok közt van kiállítva.

5. **Legende Sanctorum** regni Hungarie in Lombardica historia non contente. Venetiis 1498. 4°. Hain. 9998.

   A munka Johannes Paep budai könyvkereskedő költségén nyomatott, kinek monogrammja az utolsó levelen látható. Franczia kötés.

6. **Legende sanctorum** regni Hungarie in Lombardica historia non contente. Év és hely nélkül. Folio.

   XV-ik századi nyomtatvány; a munka sikerülten van helyreállítva. Egy pár lap azelőtt alig volt olvasható. Franczia kötés.

7. **Michaelis de Ungaria.** Sermones tredecim universales. Hely és év nélkül. (XV. század.)

   Michael de Ungaria beszédeinek első kiadása. Angol kötés.

8. **Capitula concordie** dudum inter . . . Fridericum Romanorum imperatorem . . . necnon clare memorie Mathiam Hungarie regem ac regni Hungarie prelatos et proceres super successione in eodem regno conclusa. Év és hely nélkül.

   Ritka ősnyomtatvány. Kötése franczia.

9. **Die ordnung zu Ofen** wider den Türcken gemacht durch vnnsern aller heyligisten vatter den bapst seine cardinel. legaten vnnd bischoffen etc. Anno domini tausent fünfhundert vnd eyn iar. Hely nélkül.
Franczia kötés.

10. **Missale Strigoniense.** Viennae, Joannes Winterburger 1514.
A munka Milcher Mátyás budai könyvkereskedő költségén nyomatott. A czímlapon szűz Mária képe. A czímlap belső oldalán Krisztus czímerét (arma Christi) ábrázoló fametszet. Felűl a magyar birodalom czímerei. Az utolsó levelen a nyomdász jegye. A szövegben számos díszes initiale. Franczia kötés. Szépen tisztitott példány.

11. **Bartholini Riccard.** Odeporicon idest Itinerarium reverendissimi in Christo patris . . . Mathei sancti angeli cardinalis . . . quaeque in conuentu Maximiliani caes. aug. sereniss.que regum Vladislai Sigismundi ac Ludovici memoratu digna gesta sunt. Viennae Austriae, Hier. Vietor, 1515.
Czímlapja fametszetű keretben. Felűl a német birodalmi czímerrel és Máté bíbornok czímerével, alúl a nyomdász monogrammja. Franczia kötés.

12. **Congressus** ac celeberrimi conventus caesaris Max. et trium regum Hungariae, Boemiae et Poloniae in Vienna Pannoniae, mense Julio anno M. D. XV. facti brevis ac verissima descriptio. Év és hely nélkűl.
Czímlapján a császár czímere fametszetben.

13. **Der namhaftigen Kay. Ma.** vnd dreyer kunigen zu Hungern Beham vnd Poln zamenkumung vnd versamlung so zu Wienn in dem heymonat nach Christi gepurd M. D. XV. iar geschehen ain kurtze vnd warhafte erzelung und erklarung. Év és hely nélkül.
Czímlapján az ausztriai tartományok czímerei fametszetben.

14. **Orationes** Viennae Austriae ad divum Maximilianum caes. aug. aliosque illustrissimos principes habitae. In celeberrimo trium regum ad caes. conuentu. Anno MDXV. Viennae, Hieron. Vietoris. 1516.
A munka Alantsee Lénárt és Lukács testvérek költségén nyomatott, kiknek czímerjegye az utolsó levelen csinos vignetteben látható. A fametszetű czímlap-keret alján a nyomdász monogrammja.

15. **Michaelis Ritii Neapolitani,** De regibus Francorum, Hispaniae, Hierosolymorum, Neapolis et Sicilie, Vngariae. Basileae, apud Joh. Frobenium. 1517.
Angol kötés.

16. **Werbőczy István.** Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungarie. Viennae. 1517.
Werbőczy Hármaskönyvének ritka első kiadása. Kötése a modern franczia könyvkötők közűl a legnagyobb hírnévben álló Trautz-Bauzonnet-tól való.

17. **Jani Pannonii** Quinqueecclesiensis episcopi Sylva Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum. Et eiusdem epigrammata nunquam antehac typis excusa. Basileae, Joh. Frobenius. 1518.

Czímlapja fametszetű keretben, végén a nyomdász vignette-je. Francia kötés.

18. **Echius Lendanus Valentinus.** De reipublicae administratione dialogus. Cracoviae 1520.

A munka Bethlemfalvi Thurzó Eleknek, Zólyomi főispánnak. körmöczi kamaragrófnak van ajánlva. A czím hátlapján s az utólsó levelen a Thurzó czímer rajza.

Kötése a leghíresebb angol könyvkötők egyikétől B e d f o r d F.-től való.

19. **Bartholomaei Pannoni** Comoedia Grillus, et eiusdem inter vigilantiam et torporem dialogus. (Viennae circa 1520).

Czíme ékes fametszetű keretben, alúl a nyomdász monogrammjával.

20. **Oratio** in imperiali conventu Bormaciensi coram dino Carolo caesare . . . die tertia Aprilis 1521. per inclyti regis Hungariae ac Bohemiae etc. oratores habita. Év és hely nélkül. (Viennae 1521.)

Czímlapja fametszetű keretben, végén Magyarország czímere. Kötése franczia.

21. **Entree** (la triumphante) et couronnement de Fernant de la royalle maieste de Honguerie faicte a Stoel Wittenburch le dernie iour d'octobre. En Anvers. Guillaume Vorsterman 1527.

Ritka nyomtatvány. Czímlapján fametszetű képpel, végén Ferdinand czímere. Franczia kötés.

22. **T. Alexandri Cortesii** liber unus, de virtutibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis invictissimi. Haganoae per Joh. Secerium 1531.

A czímlap fametszetű keretben, alúl a nyomdász monogrammjával. Végén fametszetű vignette, benne egy Janus-fő. Angol kötés.

23. **Pesti Gábor.** Aesopi Phrygis fabulae, Gabriele Pannonio Pesthino interprete. Esopus fabulaÿ, mellÿeket mastan wÿionnan magÿar nÿelvre forditot Pesthÿ Gabriel. Nÿomtatot Bechbe Janos Sÿngrenius mÿhelÿebe, kÿsazzony havaba. Ezer ewt zaaz harmÿczhat eztendewbe.

A czím széles fametszetű keretben, végén Magyarország czímere. Ezen ritka régi magyar nyomtatványból csak három példány ismeretes, melyek között ez a legszebb. Franczia kötés.

24. **Hangen zu Freystain.** Der Hungern Chronica, inhaltend wie sy anfengklich ins land kommen seind, mit anzaigung aller jrer Künig, vnd was sy namhafftigs gethon haben. Augspurg, Philipp Vlhart 1536.

A czímlapon fametszet, mely a magyar királyt trónon ülve s alattvalóit fogadva ábrázolja. Kötése Trautz-Bauzonnet nagyhírű franczia könyvkötőtől való.

25. **Libri tre delle cose de Turchi.** Venegia 1539.

Commentario de Andrea Cambini Fiorentino, della origine de Turchi. Venegia 1541.

Commentario delle cose de Turchi et del S. Georgio Scanderberg. Venegia 1541.

Mindhárom nyomtatvány a hírneves Aldus utódainak műhelyéből került ki. Kötése egykorú velenczei, préselt aranyvágással és bőrtáblákkal, melyeknek közepén e két név „ANTONELLVS“ és „SABELLVS“ olvasható. Ritka kiadás.

26. **Wernher György.** De admirandis Hungariae aquis hypomnemation. Viennae, Egidius Aquila. 1551.

Ajánlva van Herberstein Zsigmondnak, I. Ferdinánd tanácsosának, kinek czímere fametszetben a czímlapon látható. Angol kötés.

27. **Ranzan Petrus.** Epitome rerum Vngaricarum . . . opera Joannis Sambuci. Viennae, Raphaël Hofhalter 1558.

Hozzácsatolva az Egernél 1552-ben és Szigetvárnál 1556-ban történt dolgok leirása Sambucus által.

Franczia kötés.

28. **Sztárai Mihály.** Comoedia lepidissima de sacerdotio. Az igaz papsagnac tikőre. Év és hely nélkül. (Magyar-Óvár 1559.)

Ajánló levele a selmeczi, körmöczi, beszterczebányai tanácshoz van intézve. Első kiadása Krakóban 1550-ben jelent meg. A második kiadásnak csak ez egy példánya ismeretes. Angol kötés, a leghíresebb könyvkötő, Bedford műhelyéből.

29. **Gratae posteritati** Sigismundus liber baro in Herberstain Neyperg et Guettenhag etc. . . . actiones suas a puero ad annum usque aetatis suae septuagesimum quartum brevi commentariolo notatas reliquit. Viennae, Raphael Hofhalter 1560.

A czímlapon Herberstain czímere, a szövegben sok arczkép, mind színezve. Egykorú préselt hártya-kötés.

30. **Werbőczi Istv.** Tripartitum opus. Viennae Pannoniae, Syngrenius Joh. 1561.

Werbőczy hármas könyvének harmadik kiadása. A jelen példány a czímlap előtti levél feljegyzése szerint Schwandtner könyvtárából Lipót Sándor főherczeg, Magyarország nádora által vétetett meg 1792-ben. Franczia kötés.

31. **Sambucus Joan.** De imitatione Ciceroniana dialogi tres. Paris. 1561.

Angol, betétes kötés.

32. **Les emblemes** du signeur Jehan Sambucus. Traduits de Latin en François. A. Anvers. Christophle Plantin. 1567.

Sambucus igen ritka kiadása. A fordítást Jaques Grévin franczia költő († 1570.) végezte. A nagyszámú fametszetek Antoine Bosch (melléknevén Sylvius) művei.

33. **Historia di Zighet** ispugnata da Suliman, re de' Turchi, l'anno MDLXVI. Venezia, Bolognino Zaltieri. 1570.
A czímlapon a nyomdász fametszetű vignette-je. Szigetvár ostroma egykorú leirásának újabb kiadása. Kötés a nagyhírű angol könyvkötőtől Bedford-tól való.

34. **Vlloa Alfonso.** Le historio di Europa . . . contiene la guerra ultimamente fatta in Vngheria. Venezia, Bolognino Zaltieri 1570.
A czimlapon a nyomdász vignette-je, a szövegben ékes initialék és díszítmények.

35. **Vazetye Sigetta Grada.** Sloxeno Po Barni Charnarutichiv Zadraninu. Venezia 1586.
Szigetvár ostromát irja le versekben.

36. **Fumee Mart.** The historie of the troubles of Hungarie. London, Kyngston Felix. 1600.
Angol, betétes kötés.

37. **Ciro Spontone.** Attioni de re dell' Vngaria. Bologna Vittorio Benacci. 1602.
Magyarország történelmét tartalmazó munka, a magyar királyok leszármazási tábláival. Egykorú olasz hártya-kötés.

38. **Molnár Albert. Senciensis.** Dictionarium Latino-ungaricum. Noribergae, procurante Elia Huttero Germano. 1604. és Dictionarum Vngarico-latinum. Ugyanott.
Ez a sok kiadást ért szótár első kiadása.

39. **Draskovith János.** Horologii principum, azaz az Feiedelmek Oraianak masodik keonyve. Greczbe nyomtatta Widmanstadius Giörgy 1610. esztendőben.
Franczia kötés.

40. **The declaration** or manifesto of George Racokzkie, prince of Transylvania. London. Edward Blackmore. 1644.
A declaration or manifesto wherein the Roman imperiall Majesty makes known to the states et peers of Hungarie. (London) E. Blackmore 1644.
Angol kötés.

41. **Cároli Gáspár.** A mi Urunk Jesus Christusnak uj testamentoma. Amstelodamban, Jansonius János által 1646.
E ritka magyar nyomtatvány egyetlen teljes példánya. Egykorú franczia bőr-kötés.

42. **Icones heroum** Hungariae. Hely nélkül (Viennae) 1652.
Száz magyar főúr arczképe. Metszette Wideman Illés. Franczia kötés.

43. **Brett Samuel.** A narrative or the proceedings of a great councel of Jews assembled in the plain of agenda in Hungaria. London, Richard Moon 1655.
Modern angol kötés.

44. **Joh. Amos Comenii.** Orbis sensualium pictus trilingnis . . . Latina. Germanica et Hungarica. Norimbergae, Sumptibus Mich. et Joh. Friderici Endtneri. 1669.
E munkának első kiadása. melynek ezen szép példányon kivűl még csak egy példánya volt ismeretes.

45. **Ragguaglio historico** . . dell' assedio di Vienna et sua liberazione. Venezia 1683.
Modern olasz kötés, régi hollandi minta imitátioja.

46. **Pedro Gonçalez de Godoy.** Compendio de la vida de Emerico Tekeli. Madrid 1684.
Thököly Imre élete ; német eredeti után olaszra s ebből spanyolra fordítva. Franczia kötés.

47. **Bizozeri Simpliciano.** Ungria restaurada compendiosa noticia de dos tiempos del passado y presente. Barcelona, Martin Gelabert 1688.
Olaszból spanyolra fordított ritka munka. számos fametszettel. Angol kötés.

48. **Montalbo Franc.** Historia de las Gverras de Vngria desde el anno de 82. hasta el de 88. Palermo Copula Pedro. 1693.

49. **Histoire du prince Ragotzi.** Paris. 1707
Egykorú franczia bőrkötés, hátán arany czímer-ékítéssel. A táblákon ugyanazon czímer, czímertartóval (telamon). A zászlón e név: BRITHAN. Alatta: FOY. DE. BREHAN.

50. **Histoire** du ministere du cardinal Martinusius. Paris 1715.
A munka Rákóczi Ferencz erdélyi fejedelemnek van ajánlva. Egykorú franczia kötés, arany vágással, az első táblán aranynyomatú czímerrel.

51. **Mémoires historiques** du comte Betlem-Niklos. Amsterdam. 1736. Két kötet.
Egykorú franczia bőrkötés, az első táblán grófi czímerrel.

Ágoston József

BUDAPEST.

1. **Boetius Severinus.** De consolatione philosophie. Norimbergae. Antonius Koburger 1473. Hain. 3398.
Az 1471-ben felállított Nürnbergi nyomdának első latin-német terméke.

2. **Reformation der Stadt Nueremberg.** Nürnberg Anthonius Koberger 1484. Hain 13716.

Eredeti bőrkötésben. „Reformation“ felirattal; hátsó lapján a tükör fekvő keresztalakban van 4 részre osztva, melynek mindegyikében a város czímere látható.

3. **Luther Márton.** Das alte Testament deutsch. Augsburg. 1523.
Eredeti bőrkötés, a külső kereten „Alte Testament“ nyomással, a csattokon BH betűk.

4. **Zwingli Hulderich.** Amica exegesis, id est expositio evcharistiae negotij, ad Martinum Lutherum. 1527.

5. **Bonfin Antonius.** Rerum Ungaricarum Decades Tres. Basilea. 1543.
Első kiadás. Eredeti fakötésben.

6. **Hosius Stanislaus.** Confessio Catholicae Fidei Christiana. Wiennae 1560.
Mossocy Zachariás (1584-ben nyitrai püspök) név-aláírásával.

7. **Liszti László Báró.** Magyar Márs. Bécs 1653.

8. **Calendarium Oeconomicum perpetuum.** Nagyszombat. 1662.

9. **Ausfuehrliche und warhaftige Beschreibung** der Criminal-Processen, und darauf erfolgten Executionen wider die drey Graffen Fr. Nadaszdi, Pet. Zrin, und Fr. Christ. Frangepan. Wien. 1671.
Ritka nyomtatvány, számos rajzzal.

10. **Benyiczki Péter.** Magyar Rithmusok avagy versek. Colosvarat. 1682.

11. **Tofeus Mihály.** A Szent Soltarok Resolutiója. Kolosvaratt. 1683.
Eredeti gazdagon aranyozott vörös bőrkötésben. Az első táblán G. A. betűk és 1684. évszám olvashatók.

12. **Ember Pál.** Historia Ecclesiastica Regni Hungariae. Anno 1706.
Érdekes kézirat, mely után adatott ki Lampe Eccl. Reform. Hung. czímű egyháztörténelme 1728-ban.

13. **Bethlen Kata.** Gróf Bethleni Bethlen Kata életének Maga által való rövid Le-irása. (Kolozsvár 1735.)

14. **Paduai Julius Caesar.** Arithmetica Practica, azaz szám-vetoe-tábla. (Nagyszombat) 1739.
Eredeti bőrkötés, hátúl a bordák közeiben ékítmény és boríték lapjain, középen cserlevelek.

15. **Gusztini Janos.** Uedvoezség Mannája. Eger. 1759.

Emich Gusztáv

BUDAPEST.

Kéziratok.

1. **Justiniani** Imp. Institutiones cum glossis bononiensibus. Folio, 68 levél, félbőrkötés:
Gót irás. XIV-ik századbeli hártyakézirat, románstilű miniaturekkel.

2. **Biblia Sacra Latina** cum Prolog. S. Hieronymi et Indice nomin. hebr. 8 rét, vörös Maroqu. kötés.
Gót irás. XIII-ik századbeli hártyakézirat, számtalan miniaturekkel. (1280 körül); előbb E. W. Johnson chichesteri angol püsp. tulajdona.

3. **Horarium.** 16 rét, XVI-ik századbeli bőrkötésben.
Gót irás. XIV-ik századbeli hártyakézirat, számos érdekes miniaturekkel s kezdőkkel. A naptárban franczia szavak. A könyvfestés éjszakfranczia munka.

4. **Nicolai de Lyra,** Scripta contra Judeos. Kis folio, modern vörös bőrkötésben.
A XIV-ik század végéről való olasz eredetű hártyakézirat, 5 miniature-rel; gót irás. Burle János nizzai püspök tulajdona volt.

5. **Horae beat. Mariae Virginis.** 8 rét. XVII-ik századbeli bőrkötésben.
A XV-ik század elejéről való hártyakézirat, számos miniaturökkel s kezdőkkel. Gót irás; flandriai készítmény s még az előző század műizlésében van festve. A naptár s magyarázatok franczia nyelven.

6. **Psalterium Davidis,** Cantica Biblica, Symb. S. Athanasii. 8 rét, egykorú kék selyem kötésben.
XV-ik századbeli szép hártyakézirat, gazdag diszítésekkel, melyek izlése a magyar és cseh könyvfestők munkájával egyezik. Gót irás.

7. **Aristoteles** politikai bölcs mondásai. 8 rét, vörös bőrkötés.
1500 körüli, fényes kiállítású hártyakézirat, mely Aristot. mondásait franczia fordításban tartalmazza. Gazdagon miniált kerettel s kezdőkkel diszítve. Franczia jellegű gót irás.

8. **Német nyelvű naptár.** 8 rét, fűzve.
XV-ik századbeli hártyakézirat, számos rajzzal. Gót irás. Colophon: Der Kalender ist practitzirt worden durch Maister Hannsen von Gmund, zu Wien ein bewerter maister der heiligen geschrift. Vnd ist geschriben worden zu Prawnaw. Ann. do. 1476.

9. **Horae beat. Mariae Virginis.** 16 rét, ujabb kék bársonykötés, régi elefántcsont faragványokkal.

XV-ik század végéről való, kiváló szép franczia hártyakézirat, gazdagon miniálva. Franczia jellegű gót irás. Kitünők a Susannát a fürdőben és a halált ábrázoló, lapnagyságú miniaturök.

10. **Breviarium.** 16 rét, kapcsos bőrkötésben.
XVI-ik századbeli hártyakézirat. Német naptárral és magyarázatokkal, úgy érdekes miniaturökkel és az Antiphonák zenejegyeivel. Gót irás. A kézirat végén: Johes. 1510. Tretter. H. K.

11. **Officium S. Crucis,** Missa B. Virginis, Officium b. Virg. et Offic. b. V. per Adventum. 16 rét, ujabbkori vörös bőrkötés.
A XIV-ik század végéről való finom hártyakézirat, gazdagon szép keretekkel és kezdőkkel diszítve. Gót irás. Olasz munkának látszik. A végén: Oratio pro scriptore. Régebben Zonddadari Ant. Felix bibornok tulajdona volt.

12. **Flos Florum Paradisii.** Psalterium Diui Jheronimi pbri cô. et d. 8-rét, ujabbkori bőrkötés.
1471—84 közt készült papirkézirat római betűkkel s szines minaturekkel. Barnheim hires gyűjteményéből származik.

13. **Marci Tul. Ciceronis** Liber de offitiis. 8 rét, sérült egykorú kötés.
XV-ik századbeli olasz eredetű papirkézirat. Uj gót irás.

14. **Epistolae Sancti Hieronymi.** Folio, ujabbkori hártyakötésben.
1467-ben, Joannes Grassus által készített igen szép hártyakézirat, melynek kiállitása az egyszerűbb Corvinákéval egyező. Római irás. A könyv elején érdekes azon feljegyzés, hogy a codexet egy Suetonius codexxel együtt Pannetus Baptist carmelita vásárolta s hogy árát Argentus Mihály bankárja által fizettette.

15. **Pauli Orosii.** Historia advers. paganos. Folio, ujabbkori angol bagaria kötésben.
1430-ban, Squassis János által irt szép hártyakézirat, miniált kerettel s kezdőkkel. Gót irás. Angol birtokosától azon megjegyzést tartalmazza, hogy a szöveg valamennyi nyomtatott kiadásoknál szabatosabb.

16. **XV-ik századbeli papirkézirat.** Folio, egykorú kötés.
Tartalma:
Albertini Musati, tragedia de gestis per Ecelinum de Romano et Albricum eius fratrem.
Ovidii, de Arte amandi. 7. April. 1433. In urbe Romana.
Ovidii, de remedio amoris. 17. April, 1433.
Magro Alani Anticlaudianij de Antirufino, libri X.
Anno dni. 1432. Imperat. Romanor Ita scribit Florentinis, s a felelet egy része.
Gót irás. Szorgalmasan emendált kézirat, melynek szövege értékesnek látszik.

17. **Murus aheneus et antemurale** totius christianitatis, etc.

Magyar történeti okmányok másolatait tartalmazó XVII-ik századbeli szép folyó irású papirkézirat. Folio, egykorú bőrkötés. Az irat szép tollrajzokkal van diszítve és 1632-ből keltezve. Tartalmából Illésházy István levelei Bocskay István fejedelemhez a Történelmi Tárban kiadattak.

18. **Gritti András** velenczei doge instructioi Gradenigo András, mint Montelise-i parancsnok számára. 8 rét, egykorú vörös bőrkötés.

1531-ből való hártyakézirat, szép renaissance izlésű miniatur-kerettel. Olasz folyó irás.

19. **Petrarca, Trionfi.** 8 rét, 41 levél, egykorú gazdag aranyozású olasz vörös bőrkötésben.

XV-ik századbeli hártyakézirat, renaissance stilű kerettel s szép kezdőkkel. Római irás. A hires Ambr. Firmin Didot-féle könyvtárból vásároltatott.

20 **Juvenalis**, Satyrae — **Persius**, Satyrae. 8 rét, 96 levél. 1822-beli Drury-féle angol bőrkötés.

A szép hártyakézirat olasz eredetű s 1471-ből van keltezve. A folyó irásból azt következtethetni, hogy tudós és nem iparűző másoló irta. A codexben XVI-ik századi kéztől: Non infimae vetustatis, sed optimus codex noster. Szintén a Didot-féle könyvtárból.

Nyomtatott könyvek.

21. **Petri Aureoli**, Compendium litteralis totius divine scripture tam biblie quam aliarum.

Hozzákötve:

Joan. de Turrecremata. De efficacia aque benedicte. Hely és évszám nélküli, korai gót nyomás, eredeti vörös bőrkötésben.

A könyv hihetőleg Mentelin vagy Hussner strassburgi nyomdájában készült 1470—71 körül. Érdekes mutatványa a kéziratok mintájára festett és rubricált incunabuláknak.

22. **Blondi Flauii Forliuiensis**, historiarum ab inclinatione Romanarum Imperii. Venetiis, per Octavianum Scotum. 1483. Folio. Hain. 3248.

Igen csinos renaissance izlésű könyvfestési diszítményekkel.

23. **Breviarium** de tempore et sanctis: etiam commune sanctorum per anni circulum: iuxta consuetudinem et ritum sacre ecclesie Strigoniensis. Anno Dom. 1484. Folio, Dörner pesti könyvkötő modern vörös bőrkötésében. (Knauz 15. pag. 77.)

24. **Legende sanctorum** regni hungarie in lombardica historia non contente. Hain. 9996. Hely és évszám nélkül. Folio, félhártyakötés. (Knauz 50. pag. 104.)

25. **Joan. de Thwrocz**, Chronica Hungarorum. Brünn, 1488. Fol. Dörner által készített modern bőr-mosaik kötésben.
Régi bejegyzés szerint 1573-ban Gyulai Ambró, kalocsai plebános 82 dénárért vásárolta.

26. **Hortulus anime.** Cursus beate Marie Virginis. Argentinae, Joh. Grüninger. 1500. Hain. 8937. Gót nyomás. 8°, eredeti bőrkötés.
Gazdagon illustrált imakönyv, melynek grotesk s majdnem lasciv metszeteit Springinklee és Erh. Schön készítették. XVII-ik századbeli feljegyzés szerint Magdolna, magyar apácza fejedelemasszony tulajdona volt.

27. **Boetius**, de Philosophico consolatu, cum figuris ornatissimus noviter expositus. Argentine, Johannes Grüninger. 1501. Folio, eredeti fakötés.
A régi miniaturök módjára készített érdekes fametszetekkel.

28. **Margarita philosophica.** (Auct. Georg Reisch), Argentine, Joh. Grüninger, 1504. 4°. Graesse. VI. 73.
Számos culturtörténeti érdekkel biró fametszvényekkel.

29. **Hore diue virginis Marie** secundum usum Romanum. Opera Egidii Hardouyn. Parisiis, 1511. Római betük. 8°. Papirnyomat, Dörner által készített modern kötésben.
A nagyszámu fametszet szép lenyomatokban.

30. **Taschenbüchlin**, aus ainem closter in dem Riess. Verlegt durch Jörgen Diemar, gedruckt von Maister Hausen Otmar. Augspurg, 1512. Hozzákötve ugyanazon munkája: Von den syben sondern frewden Marie. 8°. Egykorú bőrkötésben, ciselirozott arany vágással.
A könyv számos fametszetet tartalmaz, melyek Burgmair művei. A jelen példányban ezek aranynyal és szinekben vannak kiválóan miniálva.

31. **Heures a lusaige de Metz**, toutes au long sans requerir: Auec les figures et signes de l'apocalypse: la vie du sainct home thobie et de la bone dame iudic: les accidens de l'home: le triumphe de cesar, les miriacles nre dame. Ont este faictes a Paris pour Symon Vostre. Nagy 8 r. 104 levél, gót betük. Régi zöld bársonykötés.
Papirpéldánya a híres Vostre-féle livre d'heure-ök egyik leggazdagabban díszített kiadásának. A naptár 1513-tól 1530-ig tart. Vostre imakönyveit Pigouchet nyomatta.

32. **Petrarcha**, Sonetti e Canzone. Továbbá annak „**Triumphi**" czímű munkája. Velencze, Aug. de Zanni, 1515. Folio.
Az egész lapokat elfoglaló triumphi-k metszetei a Bellini-féle velenczei iskola remekei.

33. **Petri de Sopronio**, Vita et gesta beati Johannis de Capistrano. Hely és nyomdász neve nélkül. 1523. 4to.
A könyv fametszetű képet s kezdőket tartalmaz. Érdekes azon számos magyar családi név, mely benne előfordúl.

34. **Joan. Sylvester,** Vy Testamentum Magar nelwen. Uj-Sziget, 1541. Számos fametszettel. 8 rét, ujabbkori bőrkötés.

35. **Praecepta vitae christianae.** Valent. Wagneri Coronen. Coronae, 1544. Medicina animae, a végén Wagner czímere. Imagines mortis selectiores, cum δ'εκαστίχοις Valent. Wagneri Coronen. A haláltáncz metszeteivel. 16 rét.
A fametszetek Holbein haláltáncza után vannak kezdő művész által metszve, még pedig átpausáltatván, az eredetiekhez képest megfordítva. Magyarországon a haláltáncznak egyedüli kiadása.

36. **Tinodi Sebestien** szoerzese: Chronica. 8 rét. Colosvar, 1554. XVII-ik századi magyar bőrkötés.
Ezen példány a 92. sz. lapon található feljegyzés szerint Kazinczy Ferenczé volt 1807-ben. Az ő kezétől számos megjegyzést tartalmaz.

37. **Caroli Clusii** atrebatis, Rariorum aliquot Stirpium per Pannoniam, Austriam et vicinas quasdam Provincias obseruatarum Historia Quatuor libris expressa. Antwerpiae, 1583. 8°. Eredeti pergamenkötés.
A magyarországi növények gyönyörű fametszetekben.
Hozzákötve:
Stirpium nomenclator pannonicus. Antverpiae, 1584. 8°.
A növények magyar nevei Beythe András füveskönyve szerint.

38. **Verantii,** Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Vngaricae. Venetiis, 1595. 4°, félbőrkötés.

39. **Bruininx & van Poot,** Vervolginge aangerecht tegens de evangelise leeraaren in Hungarien. Amsterdam, 1684. 4°. Pergamenkötés.
Számos rézmetszettel.

40. **Nicol. de Oliver y Fullana** Recopilacion historica de los Reyes, guerras, tumultos y rebelliones de Vngria. Colonia, 1687. 4°, bőrkötés.

41. **Ungria Restaurada.** Escrita en lengua toscana por D. S. Bizozeri, traducido en español por un Curioso. Barcelona, 1687. 4°. Pergamenkötés.

42. **Le Rime di Petrarca.** 2 vol. 1 köt. 64 rét. Velencze, 1879. Microscopikus nyomás illustrátiokkal és

43. **Goethe.** Die Leiden des jungen Werther. München, 1880. 64 rét.
Ezen két könyv a legkisebb alakú nyomtatványok közé tartozik.

Kötések.

44. **Liber Precum.** XIV-ik századi hártyakézirat 16 rétben. Bőrmozaik.

45. **Breviarium.** XV-ik századi hártyakézirat. 16 rét, kék bőrkötés, fafaragványnyal.

46. **Guido de Monte Rotherii.** Manipulus curatorum. S. a. & loco (Sed Fyner. Esslingen). Folio. Vörös aranyozott bőrkötés.

47. **Le rommant de la rose** XV-ik századi kiadásának facsimileja. Paris. 1878. 4 r. Bőrmozaik.

Mind a 4 kötet Dörner Ádám budapesti könyvkötő munkája.

48. **Das Vatter unser** und die Zehen Gebot. Nürnberg, 1569, 16 r. Egykorú barna bőrből kivágott s zöld selyemmel bélelt kötésben.

49. **Augspurger Betbüchlein.** Ibidem, 1675. 32 rét. Egykorú fekete és ezüst bőrből fonott kötésben, ciselirozott ezüst vágással és csatokkal.

50. **De Thermis herculanis.** Vindobonae 1737. 4 r. Kollar Fer. történetíró. ismert különleges bőrkötésében, czopf-izlésű aranynyomásokkal.

Keglevich István.

1. **Thomas a Kempis** Liber de Imitatione Cristi Guntherus Zainer (1472.) Egykorú préselt bőrkötés ezüst csatokkal

2. **Haugen János.** Der Hungern Chronica. Wien. 1534. Számos fametszettel.

3. **Bonfinius.** Des Aller mechtigsten künigreichs inn Ungern, warhafftige Chronich. Basel, 1545.

   Első német fordítás Bonner-tól; számos fametszettel díszitve.

4. **Rüxner G.** Thurnier Buch. Frankfurt am Mayn, 1566. Sok fametszettel. Egykorú fehér bőrkötés.

5. **Barletius M.** Scanderbeg. Warhaffte eigentliche vnd kurtze Beschreibung, aller namhafften Ritterlichen Schlachten vnd Thaten, so der aller streytbarst vnd theurest Fuerst vnd Herr, Herr Georg Castriot, genannt Scanderbeg, Hertzog in Epiro vnd Albanien . . . . gethan und erhalten. Erstlich von dem hochgelehrten, vnd aller Historien wol erfarnen, Marino Barletio von Scodra auss Epiro, in Latein beschreiben, Darnach durch Johannem Pincianum verteuscht. Gedruckt zu Franchfurt am Meyn, im Jar, M. D. LXXVII.

   E kiadást érdekessé teszi Jost Ammon számos fametszete.

6. **Bonfinius Antal.** Vngerische Chronica. Das ist Ein gruendliche beschreibung dess aller maechtigsten vnd gewaltigsten Koenigreichs Vngern: Franchfurt am Mayn, 1581.

   Sok fametszettel. Egykorú kötés.

7. **Német imakönyv.**
Hártyanyomtatvány fametszetekkel.

8. **Contrafehe** Der Herrn Fugger vnd Frawen Fuggerin, wollche in disem geschlecht geporen worden oder Zudemselben sich ehelich verpflichtet haben. Augspurg. 1619.
A Fugger családnak Wolf és L. Kilian által készített fametszetű arczképeivel.

9. **Respublica et Status Regni Hungariae.** Ex officina Elzeviriana. 1634.

10. **Göttliche Liebes Flamme.** Nürenberg. 1664.
Ezüstszínű brocat-kötés, a kapcsok virágokkal diszített, aranyozott ezüstből; arany-vágás bepréselt virágokkal.

11. **La Fontaine.** Les Amours de Psyché et de Cupidon. A Paris, De l'imprimerie de P. Fr. Didot Jeune. 1791.
Kevés számú példányban nyomatott amateur-kiadás. Színezett képekkel, melyeket Chall rajzai után Made. de Mouchy, Bounesoy, N. Colibert és Demonchy metszettek.

12. **Horatius Flaccus.** Parisiis, In Aedibus Palatinis Scientiarum et Artium. 1799. Reip. VIII.

13. **Petites Heures Impériales.** A Paris, chez Saintin, Libraire Commissionnaire.
E kis franczia imakönyvet állítólag I. Napoleon jegyesének, Mária Lujza főherczegnőnek ajándékozta, s épen e czélra állíttatta össze és nyomatta ki. A czímlap a főherczegnőnek természet után felvett, színezett arczképével van ellátva.

14. **M. Annaei Lucani** Pharsalia. Curante Angelo Illycino. Vindobonae, 1811.
Tiz rézmetszettel Wächter rajzai után Leybold, A. Kohl, Rahl, Schramm és Frey által.

15. **Magna Carta** Regis Johannis. XV. Die Junii Anno Regni XVII. A. D. MCCXV. Londini, Apud Johannem Wittaker. 1816.
Aranyozott betükkel nyomatva.

16. **Horatii Flacci** Opera omnia. Parisiis, A. Mesnier, 1828.
Gyémánt-nyomat; egykorú izléses franczia kötésben.

17. **Persa kézirat.** Egész piros bőrkötés, melynek tábláin egyszerű arany kereten belül a sarok-részek és a közép dísz mélyebb casettekbe nyomvák. Az alsó tábláról, hasonló díszítésü átfogó hajlik a felső táblára, mely a könyvnek tárczaalakot kölcsönöz.

Knauz Nándor esztergomi kanonok.

*Régi könyvek tábláiból kiáztatott nyomtatványok.**

1. **Tinodi Sebestyén.** Historia Sigmond királynak fogságáról. XVI. századbeli kolozsvári nyomtatvány.
2. **Hymnusok** magyarul és latinul. Töredék a XVI. századból.
3. **Cisioianus.** Töredék a XVI. századból.
4. **Naptár** töredék. N.-Szombat, 1579 után.
5. **Pelerdi Péter.** Bathori Sigmondnak... nyeressegeroel. Nimet Vyvarat, 1596.
6. **(Péchi Luk.)** Calendarium. (N.-Szombat, 1598.) Töredék.
7. **Szindarab** töredék a XVII. századból.
8. **Péchi Lukách.** Calendarium. N.-Szombat, 1603.
9. **Prognosticon** Astrologicum. Debreczen, 1610.
10. **Kalendarium.** Debreczen, 1619.
11. **Kalendarium.** (N.-Szombat, 1622.) Töredék.
12. **Kalendarium** töredék. (N.-Szombat, 1621.)
13. **Kalendarium.** Debreczen, 1623.
14. **Naptár** töredék 1675-ről.
15. **A keresztyéni vitézkedésnek tüköre** .... töredék, H. és é. n.
16. **Marussy Andreas.** Poema Pazmany. Cassoviae, 1618.

Pauer János székesfejérvári püspök.

1. **Alexand.** de Ales. Super tertium sententiarum. Venetiis 1475. Fol. Hain. 647. Ékes initialéval.
2. **S. Athanasius** Commentarii in epistolas Pauli, latine. Roma, Udalricus Gallus, 1477. Fol. Hain 1902.
3. Joannes **Tortelius.** Commentarii grammatici de orthographia. Treviso, Michael Manzolinus. 1477. Fol. Hain 15565.
4. **Lactantius** Firmianus. Opera. Venetiis, Johannes de Colonia et Johannes Manthen de Gheretzheim. 1478. Fol. Hain 9814.

---

* Ezen nyomtatványok, kettőnek kivételével, unicumok.

5. **Dionysius Halicarnassensis.** Antiquitates Romanae. Treviso, Bernardinus Celerius de Luere. 1480. Fol. Hain 6239.

6. **Gregorius** Papa. Moralia. Venetiis, Raynaldus de Novimagio. 1480. Fol. Hain 7930.

7. **Formularium Procuratorum.** Roma, Eucharius Silber. 1481. 4°. Hain 7293.

8. **Leo** Papa. Sermones et epistolae. Venetiis, Lucas Venetus. 1482. Fol. Hain 10012.

9. Robertus **Caraeciolus.** Quadragesimale de peccatis. Venetiis, Andreas de Toresanis de Asula. 1488. 4°.

A munka ajánlva van Mátyás király neje Beatrix testvérének, Arragoniai János bibornoknak és esztergomi érseknek.

10. **Michael de Ungaria.** Sermones praedicabiles. Deventer. 1491. Hain. 9048.

A szerző sz. Pál szerzetének volt tagja.

11. **S. Augustinus.** Plurima opuscula. Venetiis, Pelegrinus de Pasqualibus de Bononia. 1491. Fol. Hain 1593.

Nyomda alá rendezte Ugoleti Tádé, Corvin János nevelője.

12. **Petrus Niger.** Clypeus Thomistarum. Venetiis, Simon de Luere. 1504. Fol.

Ajánlva van Mátyás királynak. Az első kiadás 1481-ben jelent meg.

13. **Thomas de Vio.** Summula Caietana. Lyon. (Lugdunum). Jacobus Myt. 1533.

Hozzákötve: **Thomas de Vio.** Jentacula novi testamenti.

Ez utóbbi nyomtatvány annyiban érdekes reánk nézve, a mennyiben szerző Magyarországon járt, s' jentaculumai végén mindenütt oda irta a keltét ; némelyik Posonyról, Pannonhalmáról, Budáról van keltezve.

14. **Balassa Bálint.** Istenes énekei. Kassán, 1665.

Egyetlen ismert példány.

15. **Melleghi Franciscus.** Bonum principium; consequentiae pessimae. Tyrnaviae, 1680.

Egyetlen ismert példány.

Ráth György.

BUDAPEST.

1. **Eusebii** epistola ad damasiuz portunensez epm̄ et ad Theodomū de morte gloriosi hieronimi. — Augustini epistola ad cirillum de vita et miraculis hieronimi. — Cirilli epistola ad beatum Augustinum de miraculis gloriosi hieronimi et de morte Euseby discipuli sancti hieronimi. . S. l. et a. IV.

65 levél, laponkint 31 sorral; minden lap-jelzést nélkülöz. 1470 előtti nyomtatvány. Hain 6719. sz. a. ismertet egy más 1465—67 között megjelent kiadást.

2 **Platea** (franc. de) Opus restitutionum usurarum et excommunicationum. Padue (per Barthol. de Valdezochio) 1473. Hain 13036.

Az első paduai nyomda terméke. A könyv tábláján olvasható jegyzet szerint, azt 1475-ben Pál apát két magyar forintért vásárolta.

3. **Tractatus** de moribus conditionibus et nequicia Turcorum. H. és é. n. Hain 15673.

Gr. Kemény József „Történelmi és irodalmi Kalászatok" czimű munkájában bővebben irja le ezen apró nyomtatványnak valószinüleg későbbi 1478—81 közötti kiadását.

4. **Schwarz P.** Das Buch Welichs wird genennet Chochaf hamschiah das ist getülmeczt ein Stern dess Meschiach. Essling Conradus Feyner 1477. Hain. 11886.

E munka szerzőjét (Petrus Niger) Mátyás király később a budai egyetem egyik tanszékére hivta meg.

5 **Seneca** Luc. Ann. Opera moralia: Marcii declamationes, es Lucii epistolae. Tarvisii, per Bernardum de Colonia 1478. Hain. 14591.

6 **Nannis, Joh. Viterb.** De futuris Christianorum triumphis in Turchos et Saracenos. Nuremberge (1480.) IV. a—f[7].

Hain és Panzer előtt ismeretlen kiadás.

7. **Missale Strigoniense** Nurenberg. Ant. Koburger 1484. Hain. 11429.

Az esztergomi misekönyvek ritka első kiadása.

8. **Abdilazi** Libellus ysagogicus, id est servi gloriosi Dei: qui dicitur Alchabitius ad magisterium iuditiorum astrorum: interpr. a Jo. Hispalensi. Scriptumque in eundem a Johanne Saxonie editum . . . Venetiis Erh. Ratdolt. 1485. Hain. 617.

9. **Hyginii** Poeticon Astronomicon Venetiis Erh. Ratdolt 1485. Hain. 9062.

10. **Bergomensis** (Jac. Phil. Foresteis) Supplementum Chronicarum. Venetiis per Bern. Ricium de Novaria. 1492. Hain. 2809.

11. **Moravus** (August. Olomucensis). Dialogus in defensionem poetices. Patavii 1492. Hain 11613.

12. **Regiomontanus** Joh. Epytoma in almagestum Ptolomei. Venet. J. Hamann de Landoia. 1496. Hain 13806.

A harmadik lapon díszes fametszet Ptolomaeus és a szerző arczképével, ki Mátyás király alatt rövid ideig a pozsonyi egyetemen, mint a mathematicai tudományok tanára működött.

13. **Missale ecclesiae Pragensis**, de tempore et de sanctis. Lipsiae Kachelofen 1498. Hain. 11354

14. **De thurcie destructione** . . . . libellus fatidicus. (Aug. Vindel.) Froschauer 1498.

15. **Statuta** ordinis Chartusiensis a domino Guigone Priore Carthusiae edita. Basileae. 1510.

A munka végén fel vannak sorolva a karthausiaknak az időben létezett rendházai s ezek között 8 magyarországi.

16. **Apulejus L.** Commentarii a Ph. Beroaldo conditi in asinum aureum L. Apuleÿ. Venetiis S. Papiens. 1501.

Ajánlva van Péter kalocsai érseknek.

17. **Lucretius** Carus. In Carum Lucretium Commentarii a Joanne Baptista Pio editi. Lutetiae, Ascensius, 1514.

Ajánlva van „Geergio Cassovio" (Szakmári György) pécsi püspöknek.

18. **Wolfhardus** Adrianus Transsylvanus. Grammaticae opus novum Viennae Pannoniae per Hier. Vietorem et Joannem Singrenium. 1512.

19. **Camers** Joan. Index Plynianius. Viennae Pannoniae per Hieronymum Vietorem. Joannemque Singrenium artis socios 1514.

Ajánlva van Verbőczy Istvánnak. Egykorú kötés lánczczal.

20. Ein gross **wunderzaichen** das do geschechen ist durch das Creütz, das ain Cardinal hat aussgeben inn dem gantzen Hungerischen Lannd wider die Turcken. H. és é. n. (1514).

A bibornok, a kiről említés történik, Bakocs Tamás esztergomi érsek; a Dózsa-pórlázadásra vonatkozó egykorú, ritka ujság-röpirat.

21. **Chronica** von vil Namhaftigen geschichten die geschehn seynd man zalt nach Christ geburt Neijn hundert und dreij Jar, in Vngern. Behem. Osterreich. Steijermarckt. Bayern. Schwaben. Francken. Wälsch vnd Teütsch landen, byss auff das M. CCCCC. XV. H. és é. n.

22. **Breviarium** sec. chorum alme Ecclesie Pataviensis. Venetiis, Liechtenstein, impensis Leonardi et Luce Allantse 1515.

23. **Parthenii Tranquilli** Dalmate ad Deum contra Thurcas oratio carmine Heroico etc. Ingolstadt, 1518.

24. **Hore dive virginis Marie.** Thielman Kerver. Hártyanyomat.

25. **Cicero** M. T. Oratio pro rege Deiotaro. — **Martialis**. Xenia. — **Jani** Quinquecclesiens Episcopi Epigrammata. Cracoviae per Hyeron. Vietorem 1518.

26. **De Miechow. M.** Chronica Polonorv̄. Craccouie, H. Victor, 1521. — **Decius,** J. L. Contenta. De vetustatibus Polonorum. Liber I. De Jagellonum familia. Liber II. De Sigismundi regis temporibus. Liber III. Ibid. 1521.

27. **Cicero M. T.** Epistolarum ad Atticum, Ad Brutum. Ad Quintum Fratrem, Libri XX. Venetiis in Aedibus Aldi, et Andreae Soceri. 1521.

Ajánlva van Aldus Manutius által Csulai Fülöpnek, Ulászló király titkárának s velenczei követének.

28. Ein **Offenbarung** und Gesicht das geschen ist dem durchlauchtigstē Fürsten und hern Sygismundus tzu Ungern und Behem tzu Preszburg auff dem auffart abent als yr hernach horen werden sagen von der tzerstorung landt und Konigreych un verfulgung der Priesterschaft.

Év és hely nélkül.

29. **Torquati Anthoni** Prognosticon von Ferrer, der Ertzney Doctor vnd in der Astrologey erfaren. Von veränderung der gantzen Europa, Dem Durchleüchtigistē *Mathia König zu Hungern*. In dem Jar Christi. 1480. zugeschriben, Vnd von dem selben biss auff das 1538. Werendt. (H. és é. n. 1525 körül.)

Torquatus azon jóslata, hogy a török birodalom 1495-ben tönkremegy, birta állitólag a nagy királyt a törökök elleni háború megkezdésére. Jelen munkában a török birodalom bukása az 1538-dik év végére van jósolva.

30. **Warhafftige Newe Zeyttung** des Sendbrieffs, Graf Nicklasen von Salm, An kü. Maie. in Hungern vnd Beham. etc. Wie es jm inn Eroberung der Schlacht, mitt Graff Weyda ergangen, Auch mit was vortayl vnd Listigkait jn gemelter Weyda in seinem geleger überfallen hatt, kürtzlich hieriñ angezaigt. Geschehē in der nacht des XXVII. tags Septembris. Anno M. D. XXVII.

31. **Erasmus Rotterdamus** Vidua christiana ad serenissimam pridem Hungariae Boaemiaeque reginam *Mariam* Caroli Cesaris, ac Ferdinandi regis sororem. Basiliae Froben 1529.

Ritka első kiadás.

32. **Türckei.** Chronica, Glaube, Gesatz, Sittenn, Herkom̄en. Weiss, vnd alle Geberden der Türcken. Von einem Siebenburger, so da in Türckei gefencklich bracht, vnd vil Jar nachmals dariñen gewonet, Im M. CCCC. XXXVI. Jar beschriben. Gar lustig zulesen. Strassburg 1530.

33. **Chronica** uñd beschreibung der Türckey, mit yhrem begriff, ynnhalt, prouincien, völckern, ankunfft, kriegē, reysen, glauben, von eim Siebenburger XXI j. jar darinn gefangen gelegen, yn Latein beschrieben, verteütscht Anno 1530. Nürnberg Peypus 1530. IV. A—O [3].

Kertbeny előtt ismeretlenül maradt kiadás.

34. Des Türcken erschröckenliche **belegerung**, der Stat vnd Schloss Günss vñ des selben nach zwelff verlorn Stürmen abzug, durch den Tewren Ritter Niclaus Jurischitz Haubtmann doselbs, Römisch. Künig. Mayestat auss Günss, warhafftiglich zugeschrieben. 1532.

Jurisich két jelentése a királyhoz, Kőszeg, 1532. augusztus 22. és 30. kelettel.

35. **Von der erpärmlichen** ellenden, hartwiderpringlichen, auch der gantzen Christenheit, sonderlich aben Teütscher nation nachtbayligen erlegung, des Christlichen vñ Nideroesterreychischen Krigssuolchs, von dem Türcken, durch dē vbelgeordneten abzug der Obersten, iñ dē nächstuergangnem M. D. XXXVII. jar, jaemerlich beschehē am IX. Octobris.

36. **Soiterus** Melch. De bello pannonico adversus Soleymannum Turcarum tyrannum. Augustae Vindelicorum 1538.

37. **Anschlag** eins zugs wyder die Turcken. Év és hely nélkül.

38. **Euripidis** Orestes, Sigismundo Gelloo Pannonio interprete. Basiliae, 1541.

39. **Werbewcz Steph.** Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. Viennae 1545.

Második kiadás.

40. **Schildtberger.** Ein wunderbarliche und Kurtzweilige History, Wie Schildtberger, einer auss der Stadt München, von den Türcken gefangen, in die Heydenschaft gefüret, und widder heim kommen ist, sehr lüstig zu lesen. Franckfurdt a. M. 1554.

A szerző mint szemtanu irja le Zsigmond királynak Bajazeth szultán elleni 1396-iki hadjáratát, jelesül a nikápolyi csatát, a hol török fogságba esett, s a honnan csak 1427-ben tért vissza.

41. **Bullingerus Henricus.** Libellus epistolaris, a pio & doctissimo viro, Heynricho Bullingero, Tygurinę Ecclesiae in Heluetia pastore fidelissimo & vigilantissimo, pręssis & afflictiss. Ecclesijs in Hungaria, earūdemque Pastoribus & Ministris transmissus. (Kolosvár) 1559.

Ehhez hozzákötve:

Compendium Doctrinae Christianę, quam omnes Pastores & Ministrj Ecclesiarum Dei in tota Vngaria & Transyluania, quae incorruptum Iesu Christi Evangelium amplexae sunt, docent ac profitentur. In publicis Synodis Tartzaliens. ac Thordens. editum & publicatum. Annis Domini M. D. LXII. & M. D. LXIII.

Mindkét munka nyilván kolozsvári nyomtatvány, s az első eddigelé egy hazai könyvtár részéről sem jelentetett be.

42. **Sambucus** Joannes Emblemata, cum aliquot nummi antiqui operis. Antuerpiae, Ch. Plantin. 1564.

Ritka első kiadás.

43. **Newe zeyttungen**, von dem 5. tag Augusti, biss 1566. Jars. aus Wien. Was sich vor der Vestung Statt vnnd Schloss *Jula*, der Roem: Kay: May: zugehörig, vnd 40. Meyl. vnter Ofen, in Vngern gelegen, verloffen vnd zu getragen hat, etc. Nürnberg 1566.

44. **Verbőczi István.** Magyar Decretum. Kolosvár 1571.

45. **Valkai András**. Chronica Hariadenusról. Kolosvár 1573.

46. **Szwhai, Stephanus,** Pannonius, Marchio. Sodalitatis beatissimae virginis Mariae et S. Barbarae. Applausus . . . . Viennae 1581.

47. **Doglioni,** Gio. Nic. L'Ungheria spiegata, ove si leggono tutte le cose successe in quel regno sino all' anno 1595. In Venetia 1595.
Magyarország térképével.

48. **Neue Zeitung**, Was sich in *Ober vnd Nider Vngern*, vnnd anderen Orten mehr, diesen Monat May, mit Rauben, Pluendern, Scharmuetzeln, vnd andern vilen Sachen sich zugetragen vnd verlauffen hat. Nürenberg. 1599.

49. **Tarducci Achille.** Delle Machine, Ordinanze, Et Quartieri Antichi, et Moderni . . . . Aggiontoui dal medesimo le fattioni occorse nell' Ongaria Vicino à Vaccia nel 1597. e la Battaglia in Transiluania contra il Valacco 1600. Fatte dal Signor *Giorgio Basta* Generale dell' armi nell' Vngaria superiore. Venetia 1601. (Basta arczképével.)

50. **Pázmány Péter.** A mostan támadt uj tudománynak hamissága. Grätz 1605.

51. **Molnár Albert** (Szenczi) Nova grammatica Ungarica. Hanau 1610

52. **Medgyesi Pál**. Praxis pietatis. Debreczen 1636.
Ritka első kiadás.

53. **Ciro Spontone,** Historia della Transilvania. In Venetia. 1638.

54. **Exemplar reconciliationis** cum Hungaris factae 23 Junii 1606. Bartphae J. Klösz 1645.

55. **Cisio.** Az az: Astronomianak, tudomanyanak, roevid értelemmel való leirása. Lőcse, 1650.
Egyetlen teljes példány.

56. **Zrinyi Miklós** (gróf) Adriai tengernek Syrenája. Bécs 1651.

57. **Váraljai Lőrincz.** Vaji Ibrányi ferencz temetése. S. Patak 1659.
Egyetlen teljes példány.

58. **Janus Philaletus Hydropolitanus.** Egy Posonbol repuelt huholo bagolynak megmellyesztése. 1662.
Egyetlen példány.

59 **Nitri,** M. Ragguaglio dell' ultime guerre di Transilvania et Ungaria. Venetia 1666.

60. **Sennyei Pál.** Keserves dicsérete gr. Eszterházi Anna Júliának, gr. Nádasdi Ferencznének. Bécs 1669.
Egyetlen teljes példány.

61. **Taffe's** (Count) Letters From The Imperial Camp, To his Brother the Carl of Carlingford Here in London: Giving an Account of the most Considerable Actions, both before, and at, the Raising of the Siege at Vienna, together with several Remarkable Passages afterward, in the Late Victorious Campagne against the Turks in *Hungary.* London, 1684.

62. **Dagverhaal** Van de Vermaar de belegering der sterke Stad Buda . . . Amsterdam, 1686.

63. **Az szentséges, és sok isteni ajandekokkal tellyes, Jesus és Maria Rosariumja.** Bécs, 1687.
Egyetlen teljes példány.

64. **Eisenberg, Petrus.** Auszerlesene Güldene Lebens-Regeln. Bartfeld, Jakob Klösz. 1652.
Egyetlen ismert teljes példány.

Szalay Imre.

BUDAPEST.

1. **Thuróczy Krónikája,** 1488. évi augsburgi kiadás; 4-edrét alak; a szövegben előforduló fametszetek hasonkorú színezéssel ellátva; eredeti, préselt, vörös szattyán-bőr kötésben, melyről az ezüst csatok hiányzanak.
A kötés belső hátlapján a következő irott jegyzés áll: „Hanc Hungaricam et Alias Bohemicam Hystorias cū m̄ltis Aliis prestantissimis Compendiis Hainricus Hayden Austria genitus Sacr$^{\underline{mo}}$ dn̄o Maximiliano Cēsris Augusto Principi victoriosissimo dono presentauit Qui sue Mtī jam septem et decem Annis continue bene Cupide fideliterq̄ seruiuit 26$^{\underline{ta}}$ Novembris anno 1507 Hayden m. p.

2. **Révay Katalin Imakönyve.** „A Zoltárok könve“ befejezte Bors János 1631 évben; 8-adrét alak, fekete bőrbe kötve; — a mű végén egy igen érdekes vers a földi örömök mulandóságáról.
A kötés belső előlapján: „Sōr. Catharina Constantia Révay Könue.“

3. **Gf. Wesselényi Ferencz nádor imakönyve.** „Septem psalmi poenitentiales, cum nonnullis devotionibus conscripti in Arce Muran M. DC. XL. VII“ 8-adrét alak igen csinos aranyozott írással, s marginalis díszítéssel hártyára irva; eredeti barna bőrkötésben aranyozással.
A kötésen kivülről C(omes F(ranciscus) V(esselényi D(e) H(adad) P(erpetuus) D(ominii) M(urány) betűk és 1647. évszám látható.

4. **Gratianus concordantia discordantium canonum-ja,** 1480. évi velenczei kiadás, 4-edrét alak.

5. **Der Weisz Kunig.** Eine Erzehlung von den Thaten Kaiser Maximilian des Ersten. Von Marx Treitzsaurwein, nebst den von Hannsen Burgmair dazu verfertigten Holzschnitten. Wien Joseph Kurzböck. 1775.

6. **Diogenis** laertii de vita et moribus philosophorum libri decem, 1535.
A czimlapon sajátkezüleg irva: „Ex libris Joan. Kythonichy 1587." (Kithonich, Magyarország egyik legkiválóbb jogtudományi irója volt).

7. **Ladislaus de Macedonia.** Oratio habita Norimbergae, pro expeditione in Turcos. 1522; 8-adrét alak.

8. **Tacitus** 1607 évi kiadása, 4-edrét alak, hasonkorú préselt disznóbőr kötésben.

9. **Imakönyv** a XVII. század stylusában tartott bagaria kötésben. (A kötés Geller József helybeli könyvkötő műve.)

Az itt felsorolt munkák az 5. 8. és 9 sz. alattiak kivételével, néh. Szalay Ágoston gyüjteményéből erednek.

Szemere Attila.

BUDAPEST.

1. **Rituale** (XIV. századi kézirat). Elől naptár. A szövegben számos színes initialéval.

2. **Dionysius.** De situ orbis. Parisiis, Georg. Wolff et Thielmann Keruer. 1499. Hain. 6230.
Ritka nyomtatvány. Czimlapján a könyvkereskedő monogrammja: *Iohann Petit.*

3. **Relation** nouvelle d'un voyage de Constantinople. Paris, Damien Foucault. 1680.
Számos rézmetszettel.

4. **Les géorgiques de Virgile,** traduits en vers françois par M. l'abbé de Lille. Paris 1783.
Kevés példányban nyomatott amateur-kiadás számos metszettel. Egykorú franczia mozaik-kötés.

Herczeg Windischgraez Lajos.

SÁROSPATAK.

1. **Dictys Cretensis.** Warhafftige Histori vnd beschreibung von dem Troianischen Krieg, vnd zerstörung der Stat Troie. Augspurg, 1540.

2. **Grison Fridericus.** A fegyverjáték és lóidomitás kézikönyve. Augspurg, 1570.

Lanfranconi Enea.

POZSONY.

1. **Marsilius, Aloysius Ferdinand.** (Comes) Danubius Pannonico-Mysicus. Tomi VI. Hagae Comitum. 1744.

2. **Pasetti.** Karte des Donau-Stromes innerhalb der Gränzen des österreichischen Kaiserstaates.
   Kötötte Holderer K. Pozsonyban.

3. **Lanfranconi,** Enea. Ueber die Wasserstrassen Mittel-Europas. Pressburg 1880.
   Díszkötés Holderertől.

4. **Lanfranconi,** Magyarország ármentesitése. 1882. 3 péld.
   A díszkötések Holderer, Dochnál és Hirhagertől.

5. **Lanfranconi.** A magyarországi Duna és mellékfolyóinak átnézeti térképe.

6. **Lanfranconi.** Rettung Ungarns vor Ueberschwemmungen. 1882.
   Kötötte Holderer.

7. **Lanfranconi.** A Duna. La Danube. Die Donau. 1882.
   Kötötte Holderer.

8. **Lanfranconi.** Közép Európa valamennyi hajózható vizi utainak átnézeti térképe.
   Holderer kötése.



II.

KÖNYVÉSZETI ÉRDEKESSÉGEK.

1. **Tészta-nyomás.** *Krisztus keresztjét viszi a kálváriára.* A menet jobbfelé vonul Krisztust hét alak kiséri.

2. **Tészta-nyomás.** Nagyon rongált állapotban, úgy hogy csak az alapot díszítő növényindák s egy fej vehető ki.

A tészta-nyomások (*empreintes en pâte)* az ősnyomtatványok legnagyobb ritkaságai közé tartoznak. Passavant nagy művében összesen tizenhatot ír le s ennek közzétevése óta nem sokkal szaporodott ez ismert példányok száma. Ugy látszik, hogy az ércz lapba bevésett rajzot nyúlós, egyszerű színnel — rendszerint feketével — töltötték ki, s így nyomatták sárgára festett papirosra, úgy hogy a nyomaton a rajz domborúan, sötéten látszik. Passavant szerint e művek mind a XV-dik század második feléből valók.

3. **Opus interrasile.** *Feszület.* Krisztus a keresztfán, feje fölött „inri". A feszület mellett balra Mária, jobbra János (? szakállas) áll; az alap tiszta fehéren maradt, az alakok körvonalai részben feketék, részben fehérek; a feszület sárgára, az előtér zöldre, a ruhák részben vörösre festvék. XV-ik század második feléből való német mű.

4. **Opus interrasile.** *Boldogságos szüz, gyermek Jézuskával.* Mária térdig látszik, fején nagy liliomos zárt korona, Jézus baljában keresztes almát tart. Az alap gyöngy-díszítésű négyszögekre van osztva. Mária ruhája vörösre, haja sárgára, koronája zöldre van festve.

Az *opus interrasile*, *manière criblée*, *Schrotblätter*, fémlapról való nyomás, hol a rajz részben domboruan van hagyva, mint a fadúczon, részben be van vésve mint a metszetlapokon; néha vonalak képezik, néha pedig árnyalás, mely apró szitára vagy serétre emlékeztető pontokból áll, innen ez eljárás franczia és német elnevezése. Ezen eljárás a XV-ik században dívott a Transalpin országokban.

5. **Rézmetszet,** jelenetek az új testamentumból. A metszet balszélén, épületekkel szegélyzett folyó partján, bolthajtásos szobában, olvasó asztal mögött térdel Mária, kivűl Gábor angyal térdel csuklyás, földig érő ruhában, jobbjában liliomszálat tart, baljában e mondatszalagot: „Ave Gratia

Ple"-vel. A szélső épület mellett, a képen kivűl Madelan fölirás áll; a folyónak megfelelőleg Jordán. A Jordánon hajó úszik, s ezen egy malaczot veszünk észre. Fölebb fallal kerített város áll, mellette Kafferna. E fölött megint sok tornyú város erődített kapuval, fölötte Jherusalem és Syon. Az angyali üdvözlet mellett jobbfelé Krisztust látjuk egy lepedőn fekve, melynek szélét két angyal tartja, fölötte egy színben az ökör s a szamárt előtte Mária térdel. E mögött József kezet fog egyik pásztorral, ki mögöt, egy második látszik. A szín mellett két imádkozó pásztor, mögöttük még háromnak feje tünik elő. E jelenetet a következőtől a három király imádásától, egy hegygerincz választja el, mely felvonúl a metszeten keresztbe Syonig. Rajta kecske, nyúl, disznó és őz legelnek. Egy íjjas pedig épen nyilát lövi el a Syon egyik tornyán ülő madárra. A hegyháton túl megint dombos épületekkel megrakott táj nyilik, leghátul a dombok fölött Galiley fölirás. Fölül egy kilenczágú csillagban a gyermek Jézus ül, mely mellett négy kisebb csillag látszik. A hegyek mögűl, a csillag alatt egy kerek tárgyat tartó kéz tünik föl, jobbról-balról pedig a másik két királynak feje. Mindenik mellett egy egy kisérőnek feje látszik. A dombok közt, mély szakadásokban vonúl a három király menete s a középtérben érnek össze, hol a két öregebb király egymásnak kezet nyújt. Összesen huszonkét fejet számíthatunk össze. Az előtérben, a kép jobb sarkában, Máriát látjuk, a mint a szín előtt ül, s gyermekét ölében tartja. Ez balkezével, az előtte térdelő királynak, ki koronáját letette, szekrényébe nyúl, jobb kezét pedig a tulsó oldalon térdelő férfi (József?) felé nyujtja, a színben a szamár és ökör, a tájképben több helyütt szélmalmok. Transalpin metszete a XV-ik század derekáról. (E négy érdekességet a budapesti egyetem könyvtára állítja ki.)

6. **Missale Strigoniense.** Vennetiis, 1502. 4°.
Nyomatott Paep János budai könyvárus költségén. Ismeretlen kiadás, melyet Knauz N. sem említ. A gömörmegyei oláhfalusi egyház tulajdona volt. (A M. N. Muzeum könyvtárából).

7. **Missale Strigoniense.** Venetiis. 1503. 4°.
A colophontól kitünik, hogy Urbanus Kaim költségén jelent meg. (A budapesti m. k. egyetemi könyvtárból).

8. **Vespucci** Americo. Mundus novus. Colophon: Magister Johannes Otmar. Vindelice impressit Auguste Anno millesimo quingentesimo quarto. (1504.) 4 r. 4 lev. Az utolsó oldalon következő magyarázó sorok olvashatók: Ex italica in latinam linguam jocundus interpres hanc epistolam vertit etc. — A jocundus interpres valószínűleg Giovanni Giocondi. — Americo Vespuccinak Medicis Lorenzo Péterhez irott ezen levele, egyike azon tudósitásoknak, melyek az „Ujvilágról" az ó-világban nyomtatásban megjelentek, s melyek azt eredményezték, hogy a tulajdonkép Colon által felfedezett föld Amerigoról neveztetett el.

9. **Pelbartus de Temesvár.** Psalmorum explanatio. Hagenau, Henricus Gran. 1504. Fol.
(A gyöngyösi szt. Ferencz rendiek könyvtárából).

10. **Zeitung.** — Copia der newen, auss Bresillg Landt. s. l. et a. (1505.) 4 r. 4 lev.
Czímlapján egy a tengert ábrázoló fametszetű képpel, rajta szigetekkel és hajókkal, a kép felső sarkaiban két angyallal. Brasiliát föld- és néprajzilag ismerteti spanyol vagy portugall eredeti szöveg után, mely azonban még lappang. E kis lapnak kettős becse van: első kiadás Németországon Braziliáról és első német „Zeitung". (A budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

11. **Missale ordinis praedicatorum.** Venetiis. Lucas Antonius de Giunta 1506. 4°.
A nyomtatvány végén 5 levélnyi kézirat van a XVI. századból. Az írás három kézre vall; az első latin nyelven Szent István magyar királyról szól; s miniummal következő czím van írva: Missa de sancto Stephano rege hungarorum; a másik magyar nyelven írt imádság. E szerint tehát a példány a legrégibb időtől fogva magyarországi egyházakban használtatott. (A gyöngyösi sz. Ferenczrendi kolostor könyvtárából).

12. **Pinder Udalr.** Speculum passionis domini nostri Jhesu Christi. Nürenberg 1507.
E mű három részre van osztva, 40 nagyobb és 37 kisebb fametszetű képpel díszítve. A 63^b és 73^b levélen látható képek Hans Schäufelein monogrammjával vannak ellátva, valószínű hogy a többi nagyobb kép is e művész kezéből került ki. (A budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

13. **Missale Strigoniense.** Viennae. 1508. Fol.
Az első levél második lapját fametszet foglalja el; felül sz. László. István, Imre; alúl a kereszt a kínzó eszközökkel és Krisztus félfekvő helyzetben két angyal által tartva. Gót nyomás. A végén csonka. (Ipolyi Arnold püspök könyvtárából).

14. **Ordinarius Strigoniensis.** Venetiis, 1509. Lucas Antonius de Giunta 8°.
Paep János budai könyvárus költségén készült. A könyv táblájához vas lánez van erősítve, mely lánczczal a középkorban a kéziratokat és könyveket a templomban, s sekrestyékben megerősíteni szokták. (M. könyvszemle 1877. 311. l. A M. N. Muzeum könyvtárából).

15. **Missale** secundum Chorum et Rubricam Almi Epptus Zagrabiensis. Venetiis P. Lichtenstein 1511. Fol.
Ezen kiváló díszszel kiállított misekönyv németországi koppfsteini születésü Műer János zágrábi polgár költségén jelent meg. Egyszerű veres bársonykötése Kutassy János győri püspök czimerével van ellátva. (Az esztergomi főegyházi könyvtárból).

16. **Guillermus.** Postilla super Epistolas et Evangelia. Venetiis. 1511. 4°.
A munka Schaller Jakab budai könyvkereskedő költségén jelent meg. (A gyöngyösi sz. Ferenczrendiek könyvtárából.)

17. **Missale** secundum Chorum Alme Ecclesie Strigoniensis in edibus Petri Liechtenstein Coloniensis Germani. 1512. Fol.
Keym Urbán budai könyvárús költségén nyomatott. (Az esztergomi főegyházi könyvtárából.)

18. **Missale** secundum Chorum Alme Ecclesie Strigoniensis Venetiis in edibus Petri Liechtenstein Coloniensis Germani. 1513. 4⁰.
Heckel István de Riwlodna budai könyvárús költségén nyomatott. A czímlapon Sz. István király képe. (Az esztergomi főegyházi könyvtárból).

19. **Breviarium** in usum Ecclesie Strigoniensis in edibus Petri Liechtenstein 1513. 8⁰.
Nyomatott Keym Urbán budai könyvárús költségén. Eddig egyetlen ismert példány. (Az esztergomi főegyházi könyvtárból.)

20. **Mann (Wolfgang von).** Das Leiden Jesu Christi. Augsburg. Joh. Schönsperger 1515.
Díszes kiállítású hártyanyomat. A nyomtatvány lapjai fametszetű keretekkel vannak körűlvéve és sok fametszettel díszítve. A második levél második lapján Ausztria czimere van festve, fölötte koronával; a harmadik levél első lapjain lévő kifestett kép azon jelenetet ábrázolja, midőn a szerző a fejedelmi ornatusban levő Miksa császárnak munkáját átadja. A fametszeteket Burgmayer János készitette. (A M. N. Muzeum könyvtárából).

21. **Breviarium Strigonienses.** Venetiis, Lucas Antonius de Giunta. 1515. 4⁰.
Kaym Urban budai könyvárús költségén nyomatott. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

22. **Theuerdank.** Nürnberg, Hans Schönsperger. 1517. Fol.
Első kiadása ezen történelmi és nyomdai tekintetben nevezetes műnek. A szöveg közé nyomatott 118 szép fametszeteket Hans Scheufelein rajzolta és Jost von Negker metszette. E jelképes lovag-költeményt Pfinzig Menyhért készítette, melynek tárgyát I. Maximilian császárnak kalandjai képezik. Nem a tervnek költői kivitele az, mely a műnek érdeket kölcsönöz (mert az döcögös és rideg), hanem részint a költeménynek lovagias iránya, részint a sajátságos művészeti és nyomdai kiállítás teszik becsessé. (Egy hártyanyomat, melyben a fametszetek színezve vannak a M. N. Muzeum könyvtárából, s egy más kiváló szépségű papiros példány a budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

23. **Ordinarius Strigoniensis.** Venetiis, Lucas Antonius de Giunta, 1520. 8⁰.
Keym Urbán budai könyvárús költségén nyomatott. (A M. N. Muzeum könyvtárából.)

24. **Psalterium Chorale** secundum Consvetudinem Strigoniensis Ecclesiae. Venetiis in aedibus Petri Liechtenstein, 1523. Fol.
Pryschwicz Mihály budai könyvárús költségén nyomatott. Kijavított

préselt bőrkötés, melynek előtáblája Magyarország czímere ékíti. Eddig egyetlen ismert példány. (Az esztergomi főegyház könyvtárából.)

25. **Breviarium Strigoniense.** Venetiis P. Lichtenstein. 1524. 8⁰.
Prischviz Mihály budai könyvárús nyomatta. (A budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

26. **Luther Martin.** Vier Trostliche Psalmen. An die Königin zu Hungern. Wittemberg. 1527. 4⁰.
(A M. N. Muzeum könyvtárából.)

27. **Breviarium** Strigoniense. Viennae. Raphael Hofhalter. 1558. 8⁰.
Oláh Miklós esztergomi érsek költségén jelent meg. (A budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

28. **Biblia** sacra. Cum indicibus copiosissimis. Lugduni, 1558. 8 r.
E könyv táblája a XVI. században könyvkötése által híressé vált Grolier-féle kötés utánzata; de mint ilyen is a kötés régisége élénk szinezése és arányos rajzánál fogva nagy értékű felette ritka és közkönyvtárainkban eddigelé egyetlen ismert ilynemű példány. Különös fontosságot nyer e könyv a provenientiájára vonatkozó adatok — és azon jelmondatok által, melyeket a reformatio kiváló bajnokai sajátkezűleg írtak e könyv tiszta lapjaira. Igy olvasható a 2-dik lapon, hogy e könyvet Chyrkei György (Georgius Albani a Chyrkey) vittenbergi és magyar nemes 1560-ban Nádasdi Tamás nádor fiának, Ferencznek ajándékozta, kitől később atyja titkárának Armbruster Mihálynak kezébe került, mit bizonyit azon körűlmény hogy a 2. levéllel, melyen Armbruster saját nevét Nadasdi halálának évét és temetési napját följegyezte, Chyrkei ajánló lapja, tehát az első ajándékozó és birtokosé, be volt ragasztva és csak most lett szétválasztva. Az 5. 6. 7. lapon van a nagy reformator Melanchton Fülöpnek 1560-ban sajátkezűleg írt héber és latin jelmondata. 8. lapon Maior Györgyé Ireneus vértanú 5. könyvéből. 9. 10. 11. lapon Éber Pál vittenbergi lelkészé héber nyelven és Joach. Camerariusból vett latin és görög distichonok. 12. 13. lapon Hamburgi Moller Henrik vittenbergi tanáré héber, latin és görög nyelven. Utólsó levelén van a dúsgazdag és kegyetlen Geszty György Déva vár birtokosának jelmondata: Mÿnt Isten Akarÿa 1577.
(A budapesti m. k. egyetem könyvtárából.)

29. **Székely István.** Chronica ez Vilagnac Yeles dolgairól. Krakkó 1559.
Egyike azon XVI. századbeli magyar nyomtatványoknak, melyek igen számos, de majdnem kivétel nélkül csonka példányokban maradtak fenn. Ki van állítva az egyedüli teljesen ép példány, mely Magyarországban létezik. (Az Erdélyi Muzeum könyvtárából.)

30. **(F. Nicolaus de Farnad.)** Compendiosa quedam: nec minus Hierusalem: atque diligens omnium locorum terre sancte in hierosolymis adnotatio:

per quendam deuotum in Christo Fratrem diui Francisci ordinis de observantia Nationis vero Hungarice luculenter: nam ea ipsa terre loca propriis conspexit oculis: congesta: ac breuiter comportata: incipit feliciter. Végén: Finit opusculum sine compendium locorum terre sancte etc. Frater Nicolaus de Farnad. A mű szent Lázárról szóló legendával végződik. Colophon: Impressum Vienne. 4 r. 4 sztlan és 32 szztt lev. Továbbá

31. **F. Gabriel de Pechwaradino.** Compendiosa quedam: nec minus lectu ivcunda descriptio vrbis Hierusalem: atque diligens omnium locorum terre sancte in hierosolymis adnotatis per quendam in Christo patrem fratrem Gabrielem natione vngarum diui Francisci ordinis de sacra obseruantia, luculenter: nam ea ipsa loca propriis conspexit oculis: congesta ac breuiter per eundem comportata, feliciter incipit. Compendium locorum terre Sancte. Végén: Finit opusculum sine compendium locorum terre sancte etc. Frater Gabriel de pechwaradino. Utolsó lapján szent Lázár legendájával. 4 r. 4 sztlan. 38 számozott levéllel.

Egy és ugyanazon munkának jelentéktelen változtatásokkal két különböző kiadása. Mindkettő hely és év nélkűl jelent meg. Alak felosztás teljesen egyforma. Mindenik 43 soros lapokkal van nyomva. A betűk és initialek teljesen egyformák, de a II-ik számún fel van téve, hogy Bécsben nyomatott s igy a Pécsváradiéról is ugyanaz áll. Tobler „Bibliographia Geographica Palaestinae" czímű műve 59-ik l. Noroff Dániel után a Farnadi neve alatt megjelent példányt 1500 előttre (circa 1490) teszi: de Toldi (Irodalom Tört. II 57.) Pécsváradit mondja szerzőnek, kinek művét „Farnady Miklós eltulajdonította s maga neve alatt adta ki —" szerinte tehát ez későbbi kiadás. Toldy véleményét támogatja, hogy Frater Gabriel a czímlapon meg van nevezve, sőt neve a szövegben is előfordul. Aztán Pécsváradi egy ismert és befolyásos egyéniség, ki a XVI-ik század elején a magyar ferenczrendiek közt szerepet játszott, sőt Zalka „Chronica Fratrum Minorum"-ból (Toldy Analecta 292) tudjuk, hogy épen 1514-ben a szent földre ment, mig Farnadi Miklósról épen semmit sem tudunk. Mind a mellett a kérdés megoldva még nincs, hogyan lehet az, hogy ugyanazon nyomdában ugyanazon betűkkel valószinűleg egy időben egy munka két különböző szerző neve alatt lát világot? Minden esetre ez a legritkább irodalmi curiosumok közé tartozik.

(Mindkét munkát kiállítja a budapesti egyetem könyvtára.)

32. **Hore** beate Virginis Mariae secundum usum Romanum. Guillaume Eustache.

Hártyanyomat a XVI. század első évtizedéből. (Kiállitja a székesfehérvármegyei és városi történelmi és régészeti egyesület.)



III.

Myskovszky Viktor initiale-gyüjteménye.

Ismerteti a kiállitó.

Az ó- s középkor szokásainak, műizlésének, sőt míveltségi fokának tanulmányozását a fenmaradt műemlékek s egykorú rajzok nagy mértékben mozdítják elő. — Igy példáúl a görögök és rómaiak ruhaviseletét, házaik berendezését, bútoraik s eszközeik alakját leghívebben féldomborműveik, falfestményeik s egyéb műalkotásaik tartották fönn.

A középkor első századaiból, kő-, fa- vagy érczből készült műemlékek aránylag csekély számban maradtak reánk, s még ritkábbak a falfestmények. Ellenben az elemek pusztitó hatásának annyira ki nem tett régi codexek, mint jelen kiállítás is mutatja, szerencsére nem csekély számban maradtak reánk. A hártya-lapjaikon található miniature festményeken az akkori ruhaviseletet, fegyverzetet, a mindennapi élet szükségleteihez használt eszközöket s egyéb tárgyakat, sőt az akkori szokásokat is kényelemmel, alaposan tanulhatjuk. Ezenfelül azok decorationális része felette érdekes és tanulságos műtörténelmi szempontból, miután itt a műformák s díszitményi motivumok keletkezését, terjedését és fejlődését fokonként követhetjük.

A codexek miniature-festményei s díszítményei mintegy *a műtörténelem okmánytárát* képezik, melyet a műtörténész nem nélkülözhet.

Jelen kiállítás egyes csoportjai gazdag anyagot nyujtanak az ez irányban való tanulmányozásra, melyet a magam részéről azáltal óhajtottam kiegészíteni, hogy néhány kiváló codexnek nemcsak initiál-betűit s díszítményeit, de díszes s minden tekintetben stilszerű kötéseit is rajzban bemutatom s részletesebben megösmertetem.

1. **A nagy Lajos király korában 1379-ben készült kassai missále könyvtáblája.**

   Ez a codexek csoportjában kiállított régi missale, mely előbb a kassai templomban használtatott, most azonban romlott állapota miatt a Felső-magyarországi Múzeum könyvtárában őriztetik, préselt bőrrel bevont vastag fatáblákba van kötve, mely utóbbiak felső lapja már ketté tört. Jelenleg csak két sarok díszítménye látható, melyen két egymással szemben álló állatszörny stilizált alakja van à jour kiverve. Ezen bronz-sarkok gombokkal ellátvák, melyeken a könyv fekszik, anélkűl, hogy kötésének a lapja érintené az alapot. A kiálló gombok ezen elrendezése majdnem minden régi codexnél található.

A tábla belső, illetve középső bronz-díszítményének csak egyik liliomalakú vége maradt fenn, a rajzban azonban ezen középső díszítményét kiegészítettem, s tekintve ezen missále készítési évét (1379), a díszítmény belső körében hazánknak Nagy Lajos királyunk idejében általánosan használt czimerét alkalmaztam.

A kötés vastag bőrének sima felülete egy keretet képező préselt vonalokkal van szegélyezve, melynek felületét liliomok és öt levelű rózsák díszítik. A keretelés által támadt belső részén — tükrén — ferde vonások mintegy rácsozatot képeznek, melynek dülény alakú (rautenförmig) mezőben hasonlóképen liliomok és öt szirmú rózsák vannak sajtolva.

Ezen bőrkötés — tekintve annak díszítményeit, valamint sarkainak romanizáló stiljét — határozottan eredetinek vehető.*)

Az irott szöveg betűi csinos minuskulák, melyek felváltva veres és kék majuskulákkal vannak vegyítve.

2. **A. B. C. D. initialbetű**, lemásolva ugyanezen missaléból.

Az említett missale kezdetén lévő kalendárium után következő szöveg *A.* kezdőbetűjének stilszerűen alakított s zöld levelekkel díszített két szára közt egy király alakja térdel, kezeit imára összetéve, fején liliomos arany koronát, s homlokán ketté osztott hosszú hajat és szakált visel. Az alak veres színű alsó ruháját egy bő redőzetű sárga aranyozott királyi palást fedi.

B. initialbetű; fehér pontokkal díszített belső kék mezején egy körnimbussal ellátott szentnek ünnepélyes tartású alakja vehető ki, baljában egy violaszínű kötéssel biró csattos könyvet tart, jobbja áldólag van felemelve.

C. initialbetű; belső kék mezején egy koronás királyi alak két kezében egy zárt könyvet tart; szép férfias arcza, vállaira omló hosszú hajjal és kétfelé osztott hosszú szakállal van szegélyezve.

D. initialbetű kék mezején szent András alakjával.

3. **T. D. S. R. initialbetűk**; az alap mindenütt kék színű, fehér pontokkal behintve. az ornamentatio színezett.

4. **E. J. D. F.** és **E. initialbetűk** lemásolva a fennebbi kassai missaléból (1379). A betűk ornamentatiója még román stilű motivumokat mutat.

5. A Harnisch-féle kassai missále **A. initialbetűje.**

Ezen codex a szöveg közt található szép s különösen stilszerű initialbetűk által tűnik fel. Ezeknek háttere díszes s változatos motivumaival mintegy szőnyeget képez, melytől a betű alakja, markirozott kék és veres alapszinével, s határozottan rajzolt alakjaival jó hatással válik el.

Az *A.* initiale, széle fejekkel díszített; a kék és veres szín mind az alakoknál, mint pedig a díszítménynél mindig felváltva van alkalmazva. Megemlítendő, hogy minden egyes initiale betűnél a háttért képező díszít-

*) Az itt kiállított rajz hű mását képezi kisebbített alakban eme kalauz boritéklapja.

mény más meg más motivumokat mutat. A betűk alakjai zöld színnel vannak gyengén árnyékolva.

6. **P. initiálbetű** egy püspöksüvegű alakkal díszítve. Ily alakú bestiariumok előfordulnak a stuttgarti könyvtárban lévő egyik XIV-dik századbeli missálen is.

A betű szélét díszítő tátott szájú fejek igen jellemzők, a szájból kisugárzó vonalak talán a hangot jelképezik.

7. **G. initialbetű**; alapdíszítménye öt levelű motivumokkal s állatszörnyeikkel.

8. **E. initiale,**

9. **R. initiale,**

10. **T. initiale**; mindezen initialék háttere más meg más díszítményi elemeket mutat; a rajz mindenütt egyszerű, határozott és stilszerű, s mind az alakoknál, mind pedig az ornamentatióban a román stil jellege még túlnyomó, csúcsives stilű részletek még csak itt-ott fordúlnak elő. Ezen missále, az ornamentatió stiljéről itélve, 1400 körül, vagy még a XIV-dik század utólsó évtizedében készűlhetett.

11. **A. initialbetű a kassai gradualéból. (XV. sz.)**

Ennek habitusa arany, alapja sötét piros, arany díszítményekkel. A nagy initialék keretelve vannak, az oldaldíszítmény góth stilű, de itt-ott már renaissance motivumokat vehetni észre.

12. **A kassai graduale S. initialéja.**

A betű zöld színű, az alap piros, az oldaldíszítmények már határozottan renaissance stilűek.

13. **A kassai gradualéból E. H. K. és M.** kisebb arányú és egyszerűbb initialbetűk.

A háttér díszítményeinek a színe mindig összhangzó a betű szinével. Az oldaldíszítmény polychrom és még góth stilű.

14. **A kassai graduale A. C. E. és N. initialéja.**

Ezeknél az oldaldíszítmény már határozottabb renaissance stilű motivumokat mutat.

15. **Institutiones Imperiales** czimű, 1520-dik évben Leydenben, Fradin Ferencznél nyomtatott munka **E. A. O. és E initialéja.**

Ezen nagy folio nagyságú könyv Kassa városa archivumában őriztetett.

16. **D. E. G. és P. initialbetűk** lemásolva a „Lucas Osiander Sacrorum bibliorum Pars III.“ czimű, és Gruppenbach Györgynél Tübingenben 1592-ben nyomtatott könyvből.

17. **A „Calendarium Sanctorum oder Kirchenhistoria“** czimű, 1610-ben Henningi Gross lipcsei könyvkiadónál nyomtatott könyv czime.

18. **Biblia das ist Die gantze h. Schrift.** Altes und newes testaments teutsch D. Martin Luthers.
Nyomatott Wolfgang Endter nürenbergi nyomdájában 1649-ben.

19. **A bártfai Psalterium könyvtáblája** 1497-ből.
A díszes kötés bőrfelületén a préselt ornamentatió még góth stílű, ugyszintén a sarokdíszítmények is; a kiálló gombok piros és zöld zománczczal vannak díszítve. A díszítményben a liliom és az öt szirmú rózsa fordúl elő.

20. **Egy könyvtábla tervrajza** a XVI-dik század elején dívó renaissance stilben.
A tábla szegélyét fekete alapon sajtolt díszítmények képezik, a szegfű és rózsa motivum stilizált; a könyvtábla tükrét Bártfa város czímere díszíti.

21. **Biblia sacra,** Bécsben 1530-dik évben nyomtatott könyv kötése.
A díszítmények határozott renaissance stilűek, s valóban utánzásra méltók. A könyv világos színű bőrkötésén sajtolt díszítmények piros és zöld színűek s arany contourral szegélyezvék.

22. **Johannis Calvini in Librum Jobi Conciones,** Genfben 1595-ik évben Vignon Eustach utódainál nyomtatott könyv díszmű-bőrkötése.
A díszítmény fekete, veres és olajzöld színű, s minden tekintetben stilszerű s utánzásra méltó.



IV.

Dankó József esztergomi kanonok
Könyvornamentikai Kiállítása.

Ezen kiállítás egyes tárgyait az azokra alkalmazott lapok kellően ismertetik. A kiállítás általános jellemzésére és fontosságának feltüntetésére, az annak egyik tárgyát képező lajstromból, melyet ezen első rangú gyüjtemény tulajdonosa száz példányban kinyomatott és az érdeklődő szakférfiaknak, valamint a hazai közintézeteknek megküldött, az előszót a következőkben közöljük:

„Ha mást nem, de ama bámulandó eredményeket méltán irigyelnünk kellene a francziáktól, melyek arról tanúskodnak: hogy *a könyvészetet nem csupán a tudomány, hanem a szépészet álláspontjáról* is felfogván, ez utóbbi irányban tanulmányaik és buvárlataik tárgyává tették, és oly vivmányokkal dicsekedhetnek, melyek fejleményeinek köszönhető, hogy legújabb időben a közfigyelem a graphikus művészetnek egy eddig elhanyagolt ágára irányoztatván, lendűletnek örvend, és ez a ‚*könyvornamentika.*‘

A legnagyobb művészek elméjét foglalkoztatta e látszólag apró munka; termékeny fantaziájuk az egyszerű czimer-pajzstól a legfinomabb cartouche-ig, az arabeszkektől a történelmi képekig geniális fogalmazványokkal gazdagítá e téren a remekművek sorát, s mint ilyenek még napjainkban is gyakorlati szempontból irányadók lehetnek, nem ugyan mintha egyszerűen másolni kellene, hanem mivel jól felfogva, a stilszerű díszítésekre nézve, nemcsak a nyomdászok és betüöntők, hanem más műiparosok: mint üvegfestők, kárpitosok és műasztalosok s a t. munkáiknál a díszítés helyes alakítását belőlük eltanulhatjuk.

Ha e művek tárgyi anyagát, mely némely esetben a szellemi mozgalmak kifolyása, azon könyvnek tartalmával egybevetjük, melyek díszítésére fordíttattak, tapasztalni fogjuk, mikép alkotásuk és a könyvek beltartalma közt gyakran semmi összefüggés sincs; mert a művészek e téren is függetlenűl, saját geniusuk után indulva, csak műdarabot akartak teremteni, és ennélfogva önnönutaikon járva, csak a szépnek, mint előttük egyedűl érvénynyel biró törvénynek hódoltak, de ebből folyólag ez apró művek ugyanazon becsértéket nyerték, és kell, hogy azok szerint méltassanak is, mint a művészet egyéb nagy szabású tárgyai, mivel azok épen úgy mint ezek, azonos szabályok szerint jöttek létre, és ezek szerint biráltatnak is meg.

Ily szempontok által vezéreltetve, midőn örvendetes tünetnek nézném, hogy édes hazánkban a magasabb műipar elvitázhatlanúl komoly érdeklődéssel találkozik, szivesen engedtem a felhivásnak, hogy hazafias kötelességemet

tartozó hűséggel teljesítsem, és évek hosszú sorának áldozott munkásságom gyümölcsét a tudomány és műipar emelésére az érdeklődőkkel megosszam.

E végből a körülmények számba vétele mellett, több ezerre menő gyüjteményemnek itt leirt részéből egy kiállítást rendeztem, szem előtt tartván, hogy ebben *a renaissance ornamentikának közelítőleges képét* nyujtsam, hogy igy a tanulmányozóknak némi áttekintést adván, a nemesebb izlés fejlesztessék, és hasonló művek alkotására ébresztvén a szunnyadó erőket, erre buzdítással szolgáljak.

Szivemből és forrón óhajtom, hogy az eként elvetett mag, bő terméssel áraszsza el hazai műiparunkat, én magam ebben fogom találni fáradságaim- és áldozataimnak legbecsesebb jutalmát.

Kiállításom alakjára és berendezésére kivánok még néhány észrevételt tenni.

Áll ez szekrényekben elhelyezett könyvekből, s ezek e jegyzékben csillaggal (*) jegyezvék, és műlapokból. A *könyvekre* nézve azonban szükségesnek vélem megjegyezni, hogy azok bármily nagy becsűek volnának bibliographikus szempontból, itt mindamellett csak *mint műlapok* vétetnek figyelembe, s csak is mint ilyek állíttatnak ki; mert ama barbár szokásnak, mely valamely metszetgyüjtemény gyarapításáért a legértékesebb könyveket is megcsonkítani nem iszonyodik, esküdt ellene levén, inkább azt tűztem feladataim közé, hogy ott, hol kedvező körülmények engedték és engedik, a megcsonkított műveket is telhetőleg kiegészítsem.

Mi továbbá a kiállitás tárgyainak korszámítás szerinti rendjét illeti, ez a XV. század végétől a XVII-ikig terjed, és a műlapok keletkezési helyének tartományok szerint való tekintetbe vételével, hat, ugymint *angol, franczia, német, német alföldi, olasz* és *svájczi* csoportra oszlik.

Rég tápláltam a reményt, gyüjteményem zömét az okúlni, tanúlni és élvezni vágyó hazai közönség elé tárni, nem is gátolt ebben a több ezeret meghaladó anyag rendezése, mint inkább a tervben tartott kiállítással szükségképen kapcsolatos, a franczia műkedvelők egyidejűleg kibocsátandó illustrált és okmányolt *katalog* nehéz és fáradságos munkája elé gördülő akadályok, melyek legyőzésére nem hiányzik akaratom, de a melyek a jelen kiállítás kezdetéig, az idő rövidsége miatt elháríthatók még sem lehettek. Ennélfogva, valamint a kiállítás, idő és hely szerint, az egész gyüjteményhez mérve csak korlátozott, úgy e katalog is e viszonynak megfelelőleg nem tart többre igényt, minthogy a kiállítást méltató szakférfiak számára az örvendetes esemény emlékéül szolgáljon, mint ilyen *emléklap* is azon iratok közé tartozván, melyekre alkalmazhatók a költő szavai:

Da veniam scriptis quorum non gloria nobis
Causa, sed utilitas officiumque fuit.

Esztergom, november 19-én 1881.

Dankó József."

Regina celi letare All'a. Quia quē meruisti portare All'a.
Resurrexit sicut dixit All'a. Ora pro nobis deum All'a.



Eddig nyomtatta Hornyánszky Viktor Budapesten.

JELENKORI NYOMDÁSZATUNK

1848—1882

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG





odern nyomdászatunk állásáról csak átalánosságban szólhatunk néhány szót. Részletekbe nem bocsátkozhatunk, mert itéletünk most is tényleg működő iparvállalatokra vonatkozván, lenne bár a legtárgyilagosabb, mégis különböző érdekekbe ütközném.

Ezen csoport fejlődésében élesen megkülönböztethető két időszakot veszünk észre. Az egyik tart 1848-tól 1867-ig, a második 1867-től mostanig. A fejlődés ilyetén menete ismét erős bizonyságúl szolgál arra nézve, hogy az ország politikai viszonyai s a nyomdászat ügye közt szoros kapcsolat van.

A szabad sajtót az 1847/8-iki XVII. törvényczikk proclamálta, midőn kimondá, hogy »az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre, s a sajtószabadság visszaállittatván, ennek biztositékáúl rendeltetnek, miszerint 1. §. *gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti*«. Az ekkép megállapitott sajtószabadság hatása a nyomdászat tágabb körű kifejlésére, Budapesten azonnal nyilatkozott. A mellett, hogy a régi öt nyomda tágabb munkakörben dolgo-

zott, még azonfölűl egyszerre négy új nyomda keletkezett, melyek, bár más czég alatt, mai napig fennállanak.

Függetlenségi harczunk idejében az ország minden részében aránylag nagy számmal támadtak újabb nyomdák, melyek a bekövetkezett sötét absolutismus alatt, úgyszólván elmultak önmaguktól. A magyar irodalom, mely hazánkban igen rövid időszak kivételével, mindig leghatalmasabb éltetője volt nyomdászatunknak, az 50-es években földre sujtatott. Iróink jó része emigrálva hazájából, az itthon maradtak keményen meglátogatva az újra behozott censura vaskezétől.

Antaeus földhöz volt verve, de az anyaföldből új erőt meritett. Toldy Ferencz nagy óvatossággal kezdi meg a függetlenségi harcz óta legnagyobb magyar irodalmi vállalatot, melynek élére, bizva a jövőben, e classicusan találó sorokat tűzi:

Peragit tranquilla potestas, quae violenta nequit.

S csakugyan, gyorsan erőre kap irodalmunk, s ez visszahat nyomdászatunk emelkedésére. E téren is szemlélhető, hogy a politikai működés teréről végkép leszoritott nemzet összes tevékenysége a társadalmi hasznos munkálatok körűl központosúl.

Mire véget ér az absolutismus kora, 1860-ban a szorosabb értelemben vett Magyarország területén már nem kevesebb mint 68 nyomda működött. Ezek legtöbbje, az 50-es évek csendes társadalmi munkásságának eredménye. Műszakilag is emelkedtek nyomdáink, melyek némelyike már díszmunkák kiállitásával is sikerrel tudott megmérkőzni.

Alkotmányunk visszaállitása 1867-ben, ismét óriási mérvben emelte nyomdászatunkat. Hozzájárúlt ehhez a *hirlapirodalom* roppant elterjedése, melynek köszönhető, hogy ma már apró vagy csekély

míveltségű helyeken is, mint Felső-Eőrött, Kis-Martonban, Berettyó-Ujfaluban, Orosházán, Mohácson, Resiczán, Dettán stb. sikerrel működnek nyomdák. Elmondhatjuk, hogy közel van az idő, midőn nálunk is, mint Svájczban, nem lesz már oly nagyobb község, melynek ne volna nyomdája.

Budapesten ez idő szerint 70 nyomda van, vagyis annyi, mint Lipcsében, Németország legelső könyvkereskedő-városában. Az egész ország nyomdáinak számát pedig bizvást tehetjük legalább is 300-ra.

Ez az óriási emelkedés több iparág magas kifejlődését föltételezi. Mert a könyvnyomtatás művészetének tán épen az a legjellemzőbb vonása, hogy minden más iparágnál inkább rászorúl más művészetek, műipar vagy mesterségek támogatására.

Két jelentékeny iparág: a papirgyártás és betüöntés közűl, az előbbi nagy részben, az utóbbi pedig egyenesen csak a nyomdászatnak köszöni lételét; viszont a papirgyártás és betüöntés *önálló* haladása s legújabbkori nagyszerű felvirágzása, egyik legfontosabb alapföltétele a nyomdászat virágzásának.

Úgy szintén a festék- és gép-gyártás, könyvkereskedés és -kötés, fametszés, valamint még egy csomó új találmány és iparág, mint a napjainkban már annyira elterjedt cinkographia, olaj-színnyomás, photolitographia, albertypia, autographia és sok más műipar, leginkább csak kiegészitő részét képezi a könyvnyomás művészetének, vagy mindeniкök legalább is gyümölcsöző összefüggésben áll azzal.

Csak ha mindezt a tényt ismerjük, akkor mérhetjük meg modern nyomdaműipari fejlődésünk rendkivüli nagyságát. Nem egy műipar, hanem számos iparág arányos előbbremenetelének köszönhetjük, hogy immár képesek vagyunk oly művet kiállitani, minő ez a mi kötetünk.

Minden Ciceronál ékesebben szól a tett, s igy jelen kötetünk, önönmaga, a legszebb tollú előadónál meggyőzőbben s ékesebben

hirdeti modern nyomdai műiparunk valóban magas technikai fejlettségét.

Kiállitásunk újkori részében legnagyobb tömeg könyvvel van képviselve a *m. kir. egyetemi nyomda*, mely ez alkalommal egyszersmind száz-éves jubilaeumát ünnepelvén, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletéből, nemcsak hogy kiállitotta 1777-től 1877-ig előállitott termékeit, hanem azokról becses lajstromot is adott ki, mintegy maradandó emlékjeléűl ezen nevezetes kulturintézetünk százados munkásságának.

Hogy mekkora volt ezen nyomda tevékenysége, következő adatok mutatják. Ugyanis száz év alatt: 484 latin, 803 magyar, 283 német, 4 franczia, 3 olasz, 4 görög, 46 tót, 10 horvát, 283 szerb, 23 ruthén, 9 bolgár, 9 vend, 87 román és 100 zsidó nyomtatványt állitott ki, s egész 1870-ig, a magyar államnyomda felállitásáig, ennek helyét pótolta. Felszerelése gazdagságára pedig abból lehet következtetni, hogy nemcsak a nyugoti, hanem a különböző szláv és keleti nyelveken is képes volt nyomtatványokat kiállitani.

Nyomban ez után következik a *marosvásárhelyi ev. ref. collegium* könyvnyomdája termékeinek jegyzéke 1786-tól 1867. okt. 1-ig, mely a legapróbb részleteket is figyelemre méltatva, teljes képet nyújt a collegiumi nyomda tevékenységéről.

Ugyanilyen történelmi kiállitást rendezett az újvidéki *szerb maticza*, kiállítván mind azt a művet, mely 1826-tól mai napiglan az egylet kiadásában megjelent. E könyvek 1826-tól 1863-ig csaknem kivétel nélkűl az egyetemi nyomdában kerültek ki a sajtó alól, 1864 óta pedig többnyire újvidéki nyomdákban készültek.

Szintén történelmi kiállitás a Sauerwein- (előbb Streibig)-féle könyvnyomdáé. E nyomda működése első feléből a nemzeti muzeum állította ki sajtó-termékeket. Maga a Sauerwein nyomda csak az 1787

óta Győrött készített könyveket gyűjtötte össze, s tette ki közszemlére.

Az *új könyvek* kiállitásában, a már emlitetteken kivűl, következő nyomdák vannak képviselve:

Athenäum részvény-társaság	Budapesten
Buschmann Ferencz	»
Deutsch-féle nyomda	»
Franklin-Társulat	»
Hornyánszky Viktor	»
Khór és Wein	»
Légrády Testvérek	»
Pesti könyvnyomda-részvény-társaság	»
Weissmann Testvérek	»
Wilckens és Waidl	»
Wodianer Fülöp	»
Érseki lyceumi nyomda	Egerben
Schempek és Huszár	Nyitrán
Az erdélyi görög-keleti román érsekmegyei nyomda	Nagy-Szebenben
Wigand K. F.	Pozsonyban
A »Zemplén« könyvnyomdája	S.-A.-Ujhelyen
Endrényi Lajos	Szegeden
Magyar Testvérek	Temesvárott
Pajevich szerb nyomdája	Újvidéken

Végűl, újkori nyomdáink sorozatát igen előnyösen egésziti ki az összes magyarországi *hirlap-sajtó* kiállitása. Számos kisebb vidéki

városunkban a nyomda meghonositója s fentartója egyenesen a hirlap-irodalom, melynek virágzásáról s széleskörű elterjedéséről legvilágosabban tanuskodik az a rengeteg újság, melynek egy-egy példánya kiállitásunkat díszíti. Ismételjük, hogy a kiállitás e része főkép azért tanulságos, mert igen sok oly nyomdánk van, melynek fennállásáról csakis a helyi hirlapok útján szerezhetünk tudomást.

Ballagi Aladár.



KÖNYVKÖTÉSZET



kik a szépet és tökéletesét minden téren, minden jelentkezésében kedvelik és becsülik; a kik a közizlést, mint a művelődés egyik jelző mértékét, a kisebb fontosságú tényekben is nyomozni szeretik: azok a könyv külső díszítésétől sem fogják megvonni figyelmüket.

A konyvbarátok előtt a könyv díszítése különben sem volt soha egészen közönyös. Mióta a könyv létezik, igazi kedvelői mindig nagy gondot fordítottak ruházására. Nem kímélték az aranyat és ezüstöt, nem drágálták a kelet gyöngyeit és tüzes fényű ritka köveit, nem fukarkodtak az ötvös és érczfaragó munkabérével, midőn békés szenvedélyük nagy tiszteletben álló tárgyának, az igazságot hirdető, szellemet rejtő, tudományt őrző könyvnek ékítése a kincsek feláldozását, a mesterségek ügyes alkalmazását kívánta.

Midőn macedoniai Sándor, kit a történet Nagynak hirdet, hivatalnokai kezéből elfogadta Dárius szekrényét, melyet akkorában a világ legbecsesebb tárgyának hittek, — Plutarch tanusága szerint — azt kérdezte barátaitól, hogy mit helyeznének a gyönyörű szekrénybe? Mindenki azt ajánlotta, mit legértékesebbnek vélt. »Én pedig« — mondá Sándor — »az *Ilias*-t fogom bele zárni«. Az Ilias azon példányát értette, melyet nevelője, Aristoteles, igazított ki és kisért jegyzetekkel számára, és melyet a nagy királyfi minden este a kard mellé vánkosa alá helyezett. Az Ilias méltó volt ama szekrényre, és Sándor érdemes volt az Ilias ama példányára.

És valjon mi egyéb volt a csodálatos szekrény, midőn az irott kincset tartalmazá, — mint Homer könyvének kötése? A négyszögletű, összefűzött lapokból álló könyvek akkor még nem léteztek. Épp azon időtájt kezdték Kis-Ázsiában Pergamos városának ügyes kézművesei az állatok bőrét irásra alkalmassá finomitni, a *charta pergamenát* készitni. A pergamenttel ép úgy bántak, mint a régóta használt papyrusszal. Lapjait hosszu szalaggá fűzték össze; e

szalagot, midőn egyoldalt keskeny sorhasábokkal tele volt irva, csont- vagy fapálcza (umbilicus) körül tekerték, melynek két végén szinesre festett és ékesre csiszolt gombok díszlettek (cornua). A tekercs (volumen) metszetét (frontes) fönt és alant gondosan megvagdosták és tajtkővel megsímitották: végre pedig ezt is szinesre festették.

A boldogtalan Ovidius »*Tristia*«-inak metszete fekete volt, mint a bánat, mely a számkivetett költő lelkén borongott. »Utra szállsz, kis könyvecském — irja a költő, — »a város felé, és gazdád nem kisérhet utadon. Nem irigyellek. Menj dísztelen ruhában, mint a számkivetett könyvéhez illik! Viseld, boldogtalan, állapotunk öltönyét! Az ibolya szine ne ékítse tokodat; nem illenék a gyászolónak! Czímeden a piros szin ne vonzza a tekintetet, lapjaidon ne illatozzék a cédrus! Fekete homlokodon ne hordjad a fehér gombokat! Az ilyen dísz csak a szerencsés könyvecskéknek való. Te pedig boldogtalan voltomat nem felejtheted«. *Candida nec nigra cornua fronte geras. — Felices ornent haec instrumenta libellos: — Fortunae memorem te decet esse meae!*

Az ibolya szine ne ékítse tokodat! Igen, mert a tokot némelykor nagyon pompásra díszítették; és ilyen rendkivül ékes tok gyanánt kivánta Nagy Sándor is a drága szekrényt használni. E zárható tok volt az akkori könyvek kötése.

A fűzött levelű, négyszegletű könyvet (codex) csak időszámitásunk második századában kezdték általánosabban használni, különösen tudományos és irodalmi kiadványoknál. Martialis idejében (K. u. 40—101) még ritka lehetett. Mert e költő úgy beszél róla mint újdonságról, és dicséri czélszerűségét. Az összefűzött könyvet drága szövetekbe takargatták, vagy fából készült tokokba helyezték, melyeket szijas vagy szalagos csatokkal lehetett lezárni.

A könyv külső dísze mindinkább fényesebb lett. Minél jobban kedvelték a könyvet, annál többet költöttek ékítésére. És hogy kedvelték-e? De mennyire! Caesar — igy olvassuk Suetoniusban, — kora legtudósabb férfiára, M. Terentius Varrora bizta könyvtára gondozását. Hadrian császár korában egy Epaphroditos nevű görög rabszolga, felszabadulván és tudományából meggazdagodván, két házat vett Romában és — ha Suidasnak hitelt adhatunk, — e két házban harmincz ezer kötet könyvet gyüjtött össze, még pedig a javából. Az akkori amateur-ök mellett a korunkbeliek egészen eltörpülnek. Voltak köztük, kik csupán olyan könyveket vásároltak, melyeket a szerzők sajátkezűleg irtak. Már Tacitus is felemliti a szónokokról irt *Dialogus*-ában, hogy ismert ilyen gyüjtőt.

Később, a harmadik és negyedik században, a könyvek már szerfölötte pompásak és igen drágák. Szent Jeromos fájdalmasan panaszolja: »A könyvek drágakövektől csillognak, és a meztelen Krisztus meghal a templomok ajtaja előtt«. A hatodik században pedig Cassiodorus, előbb Odoaker aztán Theodorik

ministere, ki oly végbetetlen nagy szolgálatokat tett a művelődésnek az ókor irodalmi és tudományos emlékeinek föntartása által, nem csupán másoltatta a kéziratokat szerzetestársai által, hanem a vivariumi klastromba ügyes könyvkötőket is gyüjtött, kik a könyv minden külső ékesitéséhez mesterien értettek.

A középkorban a könyv alakját ismét változás érte; a változás nem olyan lényeges ugyan, mint milyet a volumentől a codexhez való átmenet képez, de azért mégis sokkal feltünőbb, semhogy figyelmünket kikerülhetné. A tudomány anyagának bizonyos irányban való felszaporodása, a keresztény egyház véget nem érő szellemi küzdelme, különösen pedig a scholastica széles alapú, részletekbe ható, bőbeszédű módszere a nagy terjedelmű könyveket tette szükségesekké. Ehhez járult még az iratok belső ékítése, mely az ókori művészet egyik egész ágának, a festészetnek szolgált menedékhelyül és a miniatur képek, a gondos és díszes kivitelű kezdőbetűk számára széles teret, az összhatás czéljából pedig, a tulajdonképeni irásnak is terjedelmes lapokat követelt. A hártya pedig, mely végkép elnyomta vala a keskeny papyrust, és a XII. században a nyugaton is felkapott pamut-papir (carta bombycina), azon körülménynél fogva, hogy nagyobb lapokat szolgáltatának az irás alá, lényegesen megkönnyitették a nagy terjedelmű könyvek készitését.

Ekkor látjuk feltünni ama hatalmas négyszög- és téglány-alakú könyveket, melyeket csak nagy erővel mozdithatni meg helyükről. Ez időben a könyv úgy imponált az embereknek, mint a tudomány és a vallás maga. Méltóságos és fönséges volt; egy helyen trónolt mindig és pedig nyugva, lefektetve. A ki tanácsot és fölvilágositást kivánt tőle, az kénytelen volt hozzá jönni. A könyv mozdulatlan maradt. Királyok és pápák, tudósok és kiváncsiak látogatóba jártak hozzá.

E könyvek aztán megfelelő külső díszt is igényeltek. Arany és ezüst domborművekkel, zománczczal, drágakövekkel és gyöngyökkel díszített példányaikért egész kincseket kináltak a vevők. Leggyakrabban használták kötésükre a bársonyok és selymek különféle nemeit; és e szöveteket különféle szinben alkalmazták; a piros szint szerették legjobban; a szöveteket a legművészibb aranyhímzéssel is ékítették. Fölötte kedvelték a bársony és selyem mellett a piros és fehér bőrt is könyvboritéknak. A könyvek sarkai erős és gyakran művészi készitményű érczsarkokkal voltak a kopás ellen védve, tábláik közepén pedig arany-, ezüst- vagy aranyozott rézlemezekkel díszítve, melyekben az érczdomborító és véső művészet legfényesebb remekeit csodáljuk. Hasonló művészi munkát forditottak a csatokra is, melyek a könyvön soha sem hiányoztak. A középkorban alig létezett kötetlen könyv. De a kötés maga nem elégitette ki a könyvek kedvelőit. Mert megóvta ugyan könyvüket; de viszont az értékes és gazdag pompájú kötés is megkivánta, hogy

kiméltessék. Ezen czélból takarókat készitettek himzett selyemszövetből és gyakran ezt is kivarrták igaz gyöngyökkel. Hogy pedig a drága takaró se kopjék, a könyvet takaróstól belehelyezték a külön e czélra készült tokba vagy faládába.

Kiállitásunk 1—42. számai alatt a késő középkori könyvek több kiváló példányát láthatjuk. A 189—206. szám alatti kötéseken pedig meggyőződünk arról, hogy a középkori ízlés még mai nap is talál művelőket és kedvelőket.

Vessünk egy búcsúpillantást e hatalmas kötetekre; emlékezzünk meg futólag a szelid Petrarcáról, kinek egy ilyen könyv lábára esett és rajta oly veszélyes sebet tört, hogy a szegény költő sokáig az amputatió fenyegető veszélyében sínlette balsorsát; — aztán haladjunk tovább a kötés történetében a Renaissance koráig: —

Ha csak némi figyelemmel nézzük is a XVI. századból való könyvek csoportját, azonnal feltünik előttünk, hogy a könyv külső terjedelme csökkent. A könyv mult századokból való őseihez képest mintegy eltörpült.

E jelenségnek ismét megvan a maga oka.

A tudományok és művészetek újjászületési korának legfontosabb találmánya, a könyvnyomtatás, megváltoztatta az emberiség művelődésének egész képét. Csodálhatni-e tehát, hogy a művelődés legfontosabb és magához a találmányhoz természetnél fogva legközelebb álló eszközének, a könyvek alakjára is kiterjedt hatása? A nyomtatás elterjedése a könyvet olcsóvá, mindenkire nézve könnyen megszerezhetővé tette. Az olcsó könyvet többé senki sem akarta nélkülözni; és a művelt ember nem elégedhetett meg amaz aristocraticus könyvekkel, melyek egyfektükből árasztták a tudományt és ismereteket. A könyv, mely eddig az ember nagy tekintélyű úri mestere volt, degradáltatott a tudnivágyó ember szolgájává és szolgálatára szorult gazdáját mindenhová követte. Hogy ez megtörténhessék, kénytelen volt terjedelmében megalázódni. A könyv könnyebben kezelhetővé vált. A reformatio minden ember zsebébe bibliát dugott; Róma harczosai védirataikat nyomták hivőik markába; a világi tudományok mívelői pedig az ókor iróit ajánlgatták úton-útfélen: az emberek markai és zsebjei pedig nem birják meg a súlyos foliánsokat. Az in quarto legyőzte a folianst, és végre maga is átengedte a tért a törpe, de könnyen mozditható in octavonak.

Az újkor voltaképi könyvformája a nyolczadrét. Az apróbb alakok pedig csak az in octavo fejletlen utódainak tekintendők.

A könyv külső díszitésére nézve a XVI. század két fő-typust állapit meg: az olasz-francziát és a németet, vagyis a katholikust és a protestánst, vagy pedig, hogy anyagilag még közelebbről fogjuk tárgyunkat, a fényes pompájút és az egyszerűt.

Az olasz és franczia kereszténység, örökségbe vévén az antik szépészet egész tőkéjét és különben is hagyományos szeretettel viseltetvén a külső pompa iránt, nem képzelhette az emberi szellem ősi hajlékát, a könyvet, mogorv egyszerű külsejűnek. Ami ékítés ráfért, azt bőkezüen rá is rakta, a nélkül azonban, hogy az akkorában oly fölötte fejlett jó ízlésen csorbát ejtett volna. Rendkivül finomra kidolgozott boritó anyagot, többnyire élénk szinű marokint; préselt és ecsettel festett dús aranyozást; szines ragyogó mázt; a csodálatos szép bőrmozaikot; szóval mindent fölhasznált, amivel a könyvet teremtő nagy szellemek iránt tiszteletét kifejezhette, a néző szemének pedig gyönyört szerezhetett. Az akkori római, florenczi és velenczei kötések (az utóbbiakból több díszes példány látható kiállitásunk 46—49. számai alatt) még mai napig is mintául és tanulmány tárgyául szolgálnak a könyvkötőknek, kik iparukat a művészet határáig vinni törekednek.

Az olasz-franczia irány legsajátosabb és legtökéletesebb kifejezője a Grollier-kötés.

Grollier Francziaország kincstárnoka volt I. Ferencz idejében. Szenvedélylyel gyüjtötte a szép könyveket. Rendkivül gazdag könyvtárának minden kötése valóságos remekmű volt. Könyvei finom aranyozását még mai napig sem érték utól, tábladíszük alaprajza a legfejlettebb művészi ízlést is kielégitheté. E rajzok közepette egyes részek szabadon hagyattak és e sima lapokra (cartouche) nyomták fönt a könyv czímét, alant pedig a nagyuri önzetlenségével megható appropriatiót: *Jo. Grollier et amicorum.* A hátsó tábla megfelelő helyén pedig e szavak ragyogtak aranyban: *Portio mea, Domine, sit in terra viventium.* Ezenkivül a könyv hátán, az egyik felsőbb bordaközben a könyv czíme ismételve volt. Ez a körülmény bizonyitja, hogy Grollier könyvtárában a könyvek már egymás *mellé* voltak állitva; és nem feküdtek egymáson mint a régebbi könyvtárakban.

A XVI. század egyszerűbb, *német* kötésének alapmintája sem volt egészen dísztelen. Fatábláinak fekete és fehér boritó bőrére (borjúbőr és disznóbőr) rendesen növényelemekből szerkesztett külső keret volt préselve, melybe a második keret illesztetett. E második keret növényindákkal körülfont egyes osztályaiban bibliai jelenetek, antik hősök vagy a protestáns egyház vallásalapitóinak arczképei voltak láthatók domború nyomatban; gyakran még harmadik csipkekeret is alkalmaztatott, melyen belül a négyszög lap néha préselt vonaldíszszel, máskor virágszálakkal ritkábban újabb bibliai jelenetekkel vagy arczképekkel ékíttetett. A két keret felső és alsó léczei között hosszú tégläny-alakú cartouchet hagytak szabadon; és e cartoucheokba nyomták fönt a könyv tulajdonosának nevét vagy nevének kezdőbetüit, lent pedig a kötés készültének vagy a könyv megszereztetésének évszámát. Ilyen volt a typus, melyen

azonban sok különféle változás is esett, amint a könyvkötő izlése vagy szeszélye sugallta. Az eredeti minta elemei azonban minden kötésen felismerhetők.

El nem mulaszthatjuk megjegyezni, hogy *préselt* és igen díszes, művészi kivitelű *vésett* bőrkötések már a középkorban is divatoztak. Nem is állitjuk, hogy a táblapréselés technikája a reformatio korából való. Csupán a díszítés rajzait tapasztaltuk az 1500-ik év körül újnak. A 43—69. sz. alatt gyönyörű vésett és préselt régibb bőrkötések vannak kiállitva. Azok, melyek magyar könyveket tartalmaznak, talán a magyar ipar mintái.

A XVI. század kötéseinek fönt leirt két architypus-sa lett uralkodóvá egész Europában és igy Magyarországon is.

A magyar könyvkötő-ipar történetére nézve a jelen kiállitás valóságos revelatio. Ilyen teljes számban és ily szép és érdekes példányokban a magyar kötésfajták alig voltak valaha egybegyüjtve. Az igaz, hogy a gyüjtemény még ez alkalommal sem oly teljes, hogy belőle a magyar kötés történetét határozott biztonsággal meg lehetne állapitani: mindazonáltal elég anyagot nyújt a megfigyelésre és összehasonlitásra. Azokat tehát, miket e helyt elmondunk, csak mint oly következtetéseket kivánjuk a kiállitás látogatója elé tárni, melyek a kutatott valóság szinében tünnek fel ugyan, de a felderitendő újabb tények alapján való helyreigazitást ki nem zárják.

Nem merjük például állitni, hogy Pozsonyban a könyvkötés már a XV. században is fölötte tökéletes volt, habár szemünk előtt van egy pozsonyi keletű könyv (38. szám), melynek czímtáblája 1488-ról van keltezve. Nem állitjuk továbbá, hogy minden kiállitott kötésünk ugyanazon városban készült, hol a benne levő könyv nyomatott. Mindazonáltal, hivatkozva a tényre, hogy a mult századokban a könyvek csak ritkán kerültek kötetlenül kereskedésbe; valamint az általános tapasztalatra, hogy a könyvnyomtatás minden tűzhelye mellett a helyi igényeknek megfelelő könyvkötő-ipar is fejlődik; hogy, szóval, a nyomdák a legritkább esetekben küldték nyomtatványaikat más városok könyvkötőihez: jogosnak véltük általában a föltevést, hogy a kötések azon városokban készültek, melyekben a könyvek nyomattak. És ha, a véletlen által okozott egyes kivételeket leszámitván, a kötéseket azon csoportokban tekintjük meg, melyeket a könyvek nyomtatási helyei szerint összerendeztünk: csodálattal tapasztaljuk, hogy az egyes csoportokon anyagra és diszitésre nézve a közös jelleg félreismerhetetlen. A nagyszombati aranyozás, a kolozsvári sugarakra osztott körlap, és a debreczeni hártyafestés mind megannyi sajátos ismertető jel, mely egyenesen fölhiv arra, hogy föntebbi következtetésünkben megbizzunk.

Ha továbbá tekintetbe vesszük, hogy a német jellegű, barna és fehér bőrkötéseken, a külső keretben majdnem mindenütt ugyanazon összefont

növényindákat, a belső keretben pedig ugyanazon dombornyomatú arczképeket és bibliai jeleneteket találjuk, melyek németországi kötéseken *is* előfordulnak; hogy azonban a kereteken belül üresen maradt lap sarkaiban és közepén oly stylizált virágszálakat és egyéb diszitési mintákat lelünk, melyek külföldön elő *nem* fordulnak, nálunk pedig egyes városok nyomtatványainak kötésén gyakoriak: egész kétségtelenné válik előttünk, hogy a magyar könyvkötők egyes préselő szerszámaikat, különösen pedig a dombornyomathoz valókat, Németországból is hozatták, a keret sarkaiba és a tábla közepére nyomott fleuron-ok vasait ellenben a helyi izlésnek megfelelőleg itthon készittették.

Nemkülönben bizonyossá lesz előttünk, hogy első könyvkötőink vagy Németországból vándoroltak be, vagy Németországban tanulták mesterségüket: mihelyt tapasztaljuk, hogy minden egyes városban a kötés és aranyozás mestersége eleinte a tökély bizonyos magasabb fokán áll, később pedig mindinkább hanyatlik és végre egészen elsatnyul. E jelenség, — főleg ha általános voltát tekintjük — világosan az idegen iparhagyomány gyöngülésének és végleges kiveszésének képét viseli. Azonban a könyvdiszités hanyatlásának másik, mélyebben fekvő oka még abban is föllelhető, hogy a reformatió küzdelmeinek bevégezte után magának a könyvnek fontossága és becsültetése is némileg alább szállt. A könyvdiszités mesterségének hanyatlása időre nézve összeesik az irodalmi termékek gyérülésével.

Ezeket előre megállapitván, legyen megengedve a magyar kötések egyes csoportjaival behatóbban foglalkoznunk.

Kolozsvári nyomtatványaink között a legrégibb bőrkötésű könyv az 1552-ik év keletét viseli. (70. sz.). Külső diszitése egész német jellegű. Azon préselt bőrboritékú, fatáblás könyvek sorába tartozik, melyek a reformatio kiséretében terjedtek el egész Europában. Még roncsolt állapotában is finom és tartós könyvkötő munkáról tesz tanúságot. Hogy valóban Kolozsvártt kötötték, azt nem fogja lehetetlennek vélni, ki figyelmesen megtekinti a rá következő két számot, (72. és 73.) az 1585-ben nyomatott »Epictetet«, és az 1593-ból való »Evangéliumokat«. Ezek szintén figurális keretű és közepett apróbb, homorú nyomatú, stylizált virágokkal ékitett táblákkal birnak: dombornyomatú keretükben azonban az *arczképek magyar jellegűek*, bajuszos, prémkalpagos és sisakos harczosokat ábrázolnak, milyenek a német könyveken *sehol sem* találhatók. És ha igaz is, hogy a táblapréseléshez, — amint föntebb mondók — sok német eredetű szerszám került eleinte Magyarországra; úgy kétséget nem szenved, hogy *ezen* arczképek vésett mintái Magyarországon készültek. Kevésbé tökéletes voltuk talán épen e körülmény mellett szólhat. E két ritka példány — nézetem szerint — nyomatékosan bizonyitja, hogy

a könyvkötő-ipar Kolozsvártt már a XVI. század második felében tetemesen fejlődött volt. 1595-ből már évszámos példányunk is van (a 74. sz.).

Itt azonban sorozatunk megszakad. Nyolczvan évnyi hézag nyilik meg előttünk, melyet a későbbi kutatásnak talán sikerűlend betölteni. E hosszú időből csupán egy kötésünk van, Molnár Albert »Bibliáján«, mely 1608-ban nyomatott Hanóviában (75. sz.). A könyv Rákóczy Györgyé volt, mint azt a ráirt jegyzet bizonyitja. Kötése pompás és igen finom, de talán ott készült, hol maga a biblia. Föltünő rajta csupán az a *sugarakra osztott körlap*, mely tábláján a középdiszt képezi. Ez a körlap vagy hatvan évvel később *jellegszerűvé lesz* a kolozsvári kötéseken. Ott van három példány a »Keresztény isteni tudomány«-ból, melyek egyikén Bornemisza Anna neve, czíme és a kötés évszáma »1674« olvasható (79—81. sz.); ott van Tofeus »Szent Soltárok Resolutiója« czímű műve (86. sz.), melynek kötése 1683-ból keltezett; továbbá Haller »Pais«-zsa (87. sz.) és az 1695-ből való »Szent Irás sommája« (92. sz.): mindezek tábláin a sugarakra osztott körlap látható; néhányukon a körlap egyes sugárlapjaiban ugyanazon *stylizált szegfűszál* ragyog, mely Rákóczy György bibliájának körlapját ékiti. Amint a felsorolt kötéseken látható, e körlapot később felosztva is használták, ugy hogy egyes részei a sarkokban és egyébütt többé-kevésbé nyitott legyezőket ábrázoltak. Hogy Rákóczy bibliájának kötése idegen eredetű, a mellett kiválóan tökéletes volta és rendkivül finom izlésű diszitése szól. A XVII. század végéről való kolozsvári kötések, bármily gazdag pompájúak is, ama biblia kötéséhez nem foghatók; munkára nézve alsóbb rendűek, diszitésükben pedig túlterheltek. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a könyvkötő mesterség Kolozsvártt ép ugy mint egyébütt folyton hanyatlik, mig végre egész kezdetleges jellegűvé lesz (lásd Tótfalusi 1702-ben kötött »Siralmi panasz«-át 94. sz.): az oly későbbi jelenségek mint Bornemisza Anna könyvei, magukban véve tehát korántsem zárnának ki oly fényes elődöt, mint Rákóczy György bibliája.

Az 1681-ben kötött »Noé bárkája« (85. sz.), mely szintén Bornemisza Anna tulajdona volt, táblája finom aranydiszének tükörszerű beosztása által lesz figyelemre méltóvá.

Károlyi Gáspár 1685-ben Amsterdamban nyomatott bibliájának (88. sz.) kötése szintén erdélyi munka, még pedig a javából. E mellett szól Károlyi »Új testamentuma« (89. sz.) is, melynek kötésén az 1688-iki évszám látható és e mellett még Apafi Mihály neve is. Erről az ügyetlen restauratio ugyan lekoptatta az aranyat, de diszitésének rajza még meglátszik és kevés hiján olyan, mint az előbb emlitett 88. számú »Szent Bibliá«-é.

A többi számok, a mennyiben kolozsvári könyveket tartalmaznak, nagyobbrészt a német préselt kötések mintáira emlékeztetnek.

Föltünő e csoportban a rendkivüli dísz és a pompás aranyozás, mely a Bornemisza Anna könyvtárából való nehány protestans könyvet ékiti. E pazar és kissé túlságosan is terhelő czifraságot talán egyrészt a fejedelmi fényüzésből, másrészt pedig a keleties izlésből lehetne kimagyarázni, mely Erdélyben a XVII. században még mindig dívott, s melynek nyomai még mai nap sem vesztek ki egészen.

Midőn Kolozsvártt a bőrkötés technikája a tökély azon fokáról, melyen láttuk, alábbszáll, a hártyakötés kezd becsben emelkedni és a régi díszkötést helyettesitni. Korra nézve első példányunk a kiállitásban az 95. szám alatti, 1761-ben nyomatott »Impressum« énekeskönyv. A táblák aranyozása tiszta rococo-izlésű; a boritó hártya egyes rekeszosztályainak szinezése igen hasonlit ahhoz, melyet 64. sz. alatt (a külföldi kötések között) látunk Károli »Uj testamentomán«; ezt pedig 1687-ben nyomatták Amsterdamban; kötése is valószinűleg oda való. A mult század végén és századunk elején Kolozsvártt Guttmann könyvkötő készitette a legszebb hártyakötéseket; 96.—99. sz. alatt kiállitott kötései a hártyafestés és aranyozás valóságos remekei. Diszitésük alaprajza finom válogatott izlésű, a festék rajtuk egyenletes és élénk hatású, arányozásukban pedig némely régi kolozsvári mintával is találkozunk; igy például a 96. számún a sugarakra osztott körlappal, melyet Rákóczy bibliáján láttunk először föltünni. Guttmann, — amint a kolozsvári temetőben álló sirkövén olvasható, — 1831-ben halt meg. Utolsó, nálunk kiállitott munkája a Rossi »Racolta di statue« czimű művének kötése (99. sz.). Ebben a jeles mester igen közeledik a modern bőrmozaikhoz. A táblák hatása a szemre ép olyan, mint a mozaiké; de nem oly kellemes és nyugodt, mint a régibb kötéseké; Guttmann régi hártyakötései szépek; ez újabb munkája csak pompás és gazdag.

A kolozsvári préselt bőrkötésekhez közel állnak a *brassaiak*, *szebenick* és *gyula-fehérváriak* (101.—110. sz.); anyagban kissé durvábbak és tartósabbak; diszitésben pedig egy jellegűek a kolozsváriakkal.

A *Debreczenben* kötött könyvek között kiállitásunkban korra nézve első Kőrössy Mihály »Confessiója« (111. sz.). A kötés az 1562-iki évszámot viseli. Vele indul meg a német mintára készült kötések sora. Nógrádi Mátyás »Epistolae ad Romanos« czimű könyvének kötésén (114. sz.) a diszités már egyszerübb és kétség kivűl magyarosabb. Szilágyi Márton 1681-ből való »Biga pastoralis«-án az aranyozás már határozottan magyar izlésű; a kétlevelű makk, melyet e könyv hátán látunk, specialis helyi minta.

A festett hártyakötést tartották a múlt század végén a debreczeniek is legnagyobb becsben. Bizonyitja ezt a körülmény, hogy a könyvkötők czéhbe léptükkor festett hártyakötéssel remekeltek. A kollégiumtól kértek kölcsön valamely nagyobb értékű könyvet és ezt kötötték aztán nagy gonddal festett

es aranyozott hártyába. Négy ilyen »remek«-kötésünk van a kiállitásban: Telegdi Péteré 1750-ből, Turi Andrásé 1760-ból, Tóth Mihályé 1770-ből és Bartha Istváné 1829-ből. Mind e kötések belső mentőlapján a collegium valamely hivatalos személye díszes latinsággal bizonyitja, hogy a »nobilis atque generosus bibliopegus« mester melyik évben ajándékozta meg az intézetet ama remekével. A debreczeni hártyakötéseknél is azt tapasztaljuk, hogy a korábbiak a szebbek; az 1829-ből valónak szinei már halványak, aranyozása soványabb, rajza kevésbé gondos. Debreczeni kötéseink legifjabbika az 122. számú. Ezt Báthori István készitette 1870-ben. A kötés csupán az által bír ránk nézve érdekkel, hogy készitője, habár a festést bőrmozaikkal helyettesitette, mégis a díszítés beosztásában és részleteinek alkalmazásában jobbadán a múlt század hártyafestőinek nyomdokain járt.

Nagyváradon készült néhány kötésünk (123—125. sz.) szintén a német izlésű préselt bőrkötések sorába tartozik. Táblaik díszítése azonban határozottan magyar jellegű; nélkülözi a figurális részt és különösen föltünő alakban mutatja be a stylízált bogáncskórót, mely némely vidékünk kötésein ismertető jelként szerepel.

A három *sárospataki* kötés egyike, az »Artikuli dictales, 1653« (126 sz.) festett hártyából készült. Hátsó táblájának közepét a szintén magyar izlésű stylizált szegfűszál díszíti.

A *nagyszombati* kötések csoportja rendkivül érdekes és fölötte jelentékeny következtetésekre vezet. A három első kötésen kivül (129.—131. sz.), melyek boritéka préselt bőr, a többi egész más jellegű díszítést mutat. Majdnem mindmegannyian sima, egyszerűbb hátúak és igen gazdagon aranyozott táblájuak. A táblák aranyozása egy, sőt némely példányon két csipkekeretből áll; e kereten belől a sarkokban és a tábla közepén, többnyire leveles vékony növényindákból igen sürűen fonott díszítés látható. A nagy, szárnyalt rendű levelekben bővelkedő stylizált virágszálak is igen gyakran fordulnak elő, ugy a sarok- mint a középdíszben, sőt némely táblákon még a keretben is. E kötéseken az egész aranynyomás többnyire *egy* darabban vésett nagy mintavassal eszközöltetett (mint a franczia *plein-or*-nál); de gyakran használta az aranyozó az apróbb mintavasakat is, és ezekből szerkesztette össze a tábla aranydíszét *(fers détachés)*, amint az az 1693-ból való »Jesus Puer«-en (136. sz.) és az 1708-ban nyomatott »Sacculus distinctionum«-on (149. sz.) is látható. A bőranyag tartós, de szárazabb mint a német izlésű kötéseknél. Az aranyozás eleinte gondosabb kivitelű, később azonban tompa fényű, rezes színű, homokos és minden gazdagsága mellett nélkülözi az előkelő finomságot, mely a régebbi munkát megkülönbözteti.

Az egész díszítési rendszer olasz-franczia mintára vall; amin nem is csodálkozhatunk, ha figyelemre méltatjuk, hogy a nagyszombati könyvkötés a

jezsuiták nyomdájának árnyában fejlődött és valószinűleg a rend bécsi műhelyeinek erős befolyása alatt állott. Ime tehát a magyar kötések *katholicus* typussa, mely gazdag pompáját állitja szembe a *protestáns* minta nem éppen disztelen egyszerűségével. A nagyszombati kötés egyik jelleges mintáját láthatni a külföldi könyvek 52. száma alatt, melynek kötése a pápai czimert viseli középett és kétség kivűl Rómában készült.

Különös még az is, hogy a nagyszombati kötések három példányán (Ágoston Péter »Menyei dicsőség« 1674. 132. sz. — Luzsénszky Joachim, »Doctrina et veritas« 1678. 133. sz. — Justi Lipsii »Monita et exempla politica« 1698 140.) sz. ugyanazon sugarakra osztott körlap látható, melyet Kolozsvártt szintén csak 1674-ben láttunk először alkalmazva. A különbség az, hogy a körlap Nagy-Szombaton nem igen alkalmaztatik mint független dísz, hanem inkább leveles erős növényszállal combinálva, úgy hogy itt a növényszár tetejében óriási tányérvirágként tünik fel.

Figyelmet érdemel a nagyszombati kalendáriumok — néhány hézaggal — 1715-től 1760-ig terjedő sorozata is. E kötések évről évre keltezettek, és ennél fogva a legbiztosabb alapot nyujták a megfigyelésnek. Tábláikon az aranyozás póriasan túlterhelt és többnyire apróbb mintavasakkal eszközölt. Néhány példányon azonban a plein-or is észlelhető.

Az egy hollandi mintára készült hártyakötés, mely nagyszombati nyomtatványon előfordúl (Szentiványi »Curiosiora Miscellanee 139. sz.), kopott aranyozása részleteiről itélve, szintén magyar munka.

A *pozsonyi* kötések technikára és a díszités elemeire nézve igen közel állnak a nagyszombatiakhoz, ugy hogy alig lehet a két csoportot egymástól megkülönböztetni. Valószinű, hogy mindkét helyt a bécsi ízlés volt nagyban mértékadó. Csupán egy fölötte érdekes pozsonyi bőrkötésünk van korábbi időből (XIV. századbeli kézirat, 155. sz.) és ez technikára nézve egészen elüt a későbbi kötésektől. Hozzá hasonló *vésett* bőrkötést csak a bronz-diszitésüek között találunk 38. sz. alatt; ez pedig még finomabb és gazdagabb díszitésű és egyáltalán sokkal haladottabb technikáról tesz tanuságot. E bronzkötés 1488-ról van keltezve és a kiállitás egyik legérdekesebb tárgya, egyik legbecsesebb gyöngye.

A *felvidéki városokban*, hol a németségnek és a protestantismusnak oly nagy tere nyilt, nagyobbrészt hollandi mintákra valló fehér és festett hártyakötésekre és németes préselt bőrkötésekre akadunk. Legkülönösebb ez utóbbiak között Medgyesi Pál Bártfán 1650-ben nyomatott könyve (164. sz.), melynek táblája egészen a nagyváradi bogáncskóró díszű kötésekre emlékeztet.

A *többi magyar városokból* származó kötések többnyire a német préselt kötésekhez hasonlók. Mindmegannyin ugyancsak azt tapasztaljuk, hogy minél régibb a kötés, annál gondosabb kivitelű rajta a munka és finomabb a díszités.

A legrégiebbeken, mint Sylvester János 1581-ben kötött bibliáján is (174. sz.) a bőr kidolgozása és a csekély aranyozás bámulatos tökéletességű.

Külföldi bőrkötéseink sorába többnyire csak azokat vettük föl, melyeket a magyar kötésekhez való hasonlatosság jelölt ki különösen, és melyekben többé-kevésbé a honi ipar idegen mintaképeire ismerhetni. Választásunk nem volt valami nagyon bőséges, és ezért a csoport elég szerénynek is jelentkezik. Mindazonáltal elég tanulságot nyújt a szemlélőnek. Megtalálhatni köztük úgy a német préselt bőrkötés, mint az olasz-franczia gazdag aranydíszű táblák és a hollandi festett hártyakötés jelesebb mintáit. Ránk nézve legérdekesebbek köztük a külföldön nyomatott és kötött magyar könyvek, melyek az idegen és a honi technika között mintegy összekötő lánczszemeket képeznek. Ilyenek: Károlyi Gáspár Amsterdamban 1687-ben nyomatott újtestamentoma (64. sz.) és a czimlap nélküli biblia (65. sz.), melyek a hollandi festett hártyakötés pompás régi példányai; és Káldi György 1631-ben nyomatott »Vasárnapokra való praedicatiói«, melynek magas tökélyű aranyozása szintén külföldi technikára vall.

A *jelenkori kötésekkel* e helyt nem foglalkozunk tüzetesebben. Ugyis külön biráló bizottság lesz kiküldve megitélésükre. E bizottság fogja a jelesebb munkát a kellő kitüntetésben részesiteni. Mi pedig nem kivánnánk véleményünkkel a hivatott közegek határozatának praejudikálni.

Az elmondottakból folyó főfontosságú és minden kétséget kizáró tanuságokat a következőkben foglaljuk össze:

Magyarországon a közelmúlt századokban a könyvkötés és -diszítés ipara a fejlettség elég magas fokán állott és a finomabb izlés követelményeit is ki tudta elégiteni. — És ha igaz is, hogy a honi mesterség eleinte külföldi példák után indult és talán külföldi szerszámokat is alkalmazott: mégis tagadhatlan, hogy mindenütt a helyi izlésnek megfelelő diszitési elemeket is alkalmazott. Ezért megmaradt termékeiben elég biztosan fel is ismerhető és az összehasonlitás útján szabatosan meg is határozható. — Addig mig a könyv, a szellemi termény, fontosabb és becsesebb, diszitése is tökéletesebb; midőn a könyv kedveltetése a köz- és magán életből folyó okok miatt alább száll, külső diszitésének mestersége is hanyatlik. — —

A nemzetek művelődési élete organicus természetű. Minden egyes ténye hatással van a többiekre. A művelődés a legnagyobb és a legcsekélyebb jelenségbe egyaránt oda szegzi tükörképét: amint hogy a sugárzó nap egyaránt bele irja képmását a tenger határtalan síkjába és a harmatcsep piczinyke gyöngyébe.

Keszler József.

I

RÉGI KÖTÉSEK

ÖTVÖS MŰVEL DÍSZÍTETT KÖNYVTÁBLÁK*

A XV–XVIII. SZÁZADBÓL

1 **Selmecz városi és bánya törvényei.** XV-ik századbeli kézirat.

Vörös bársonykötés; elő és hátlapján gazdag lombozatú vert és vésett goticus ezüst sarkokkal és kapcsokkal; középütt Selmecz város czímerpaizsa ezüstből, a paizs mezején vörös átlátszatlan zománcz, az ormós városfal egykor áttetsző kék, a torony áttetsző zöld zománczczal vala borítva.

Selmeczbánya város tulajdona.

2 **Biblia.** Nürnberg 1475.

Egész chagrinkötés aranyozott ezüst díszítésekkel. Az előlapon: középütt Rákóczy György czímere: »*Georgius Rakoci D. G. prin. Tran. Par. Reg. Hun. Dom. Et Sic Com*«, köriratttal, öntött, áttört és vésett mű, e mellett négy félgömb alakú pityke. A négy sarokban a díszítést angyalfej s e fölött liliom képezi. — A hátlap ugyan-úgy van díszítve, két szintén aranyozott ezüst részekkel díszített kapocs tartja össze. Arany metszés, benyomott díszítéssel.

Aradi kir. főgymnasium tulajdona.

3 **Missale secundum Chorum et Rubricam Almi Eppatus Zagrabiensis Ecclesie.** Velencze 1511.

Vörös bársonykötés aranyozott ezüst sarkokkal, melyeken kétszer Lukács, kétszer Márk, kétszer Máté és kétszer János fordulnak elő; a középdíszen: »Agnus Dei 1592« évszámmal, a hátsón czímer: »Joan. Chereodi E. Administrator Eccle. Strigo.« Arany vágás, bepréselt díszítéssel.

Esztergomi Székes-Főegyház kincstára tulajdona.

4 **Pontificale romanum.** Velencze 1543.

Vörös bársonykötés, aranyozott ezüst sarkokkal, melyeken váltakozva tritonok és nereidák fordulnak elő s szintén aranyozott ezüst kapcsokkal, a középdíszen aranyozott ezüst domborműben Kuthassy János győri püspök czímere a következő felirattal: »Joannes Kuthassy E. Jauri et Cancel Ung. 1593.« Arany vágás, bepréselt díszszel.

Esztergomi Székes-Főegyház kincstárának tulajdona.

* Az *ötvös-* és *bronz-*művel díszített könyvtáblák közül azokat, melyeket a Nemzeti Muzeum állított ki, Hampel József úr, a többieket pedig Pulszky Károly úr irta le.

5 **Pontificale romanum.** Velencze 1543.

Vörös bársonykötés; a középdíszen elől hátul Oláh Miklós czímere: »A. R^mi D. Nic. Ola. Archiepi. Stri. Prim. Ung. Leg. Nati ZC.« A sarkokat és kapcsokat, díszítmények közt, emberi fők képezik, öntött, vésett és aranyozott ezüstből.

Esztergomi Székes-Föegyház kincstára tulajdona.

6 **Missale Romanum.**

Vörös bársonykötés, az aranyozott ezüst díszítések Náprági győri püspök missaleján valának. Az előlap középdíszén szűz Mária, a sarkokon a négy evangelista van domborműben; a hátlapon pedig Náprági püspök czímere, szent Demeter, szent Márton, szent István és szent László. Arany vágás, bepréselt díszítéssel.

Zalka János győri püspök állítja ki.

7 **Könyvboriték**

aranyozott ezüstből; mindkét tábláján és hátán niellodíszítmények filigránművek és a filigránra reárakott áttört művű boglárok, előlapján ezenkívül két almandin (?) és a kapcsokon »erdélyi« zománcz. XVI. századbeli díszes hazai munka.

Hossza 13·7 cm., szélessége 8·5 cm., háta szélessége 4·7 cm.

Kiállítja a Nemzeti Muzeum régiségi osztálya Jankovich Miklós gyűjteményéből, ki Kalay debreczeni gyógyszerésztől vette, ez utóbbi pedig állítólag a régi debreczeni templom sírjainak felbontása alkalmával szerezte.

8 **Könyvboriték**

aranyozott ezüstből; tábláit, hátát és az ellenző lemezeket finom filigránmű borítja; a felső lap közepét a filigrán közé rakott »erdélyi« zománczú rózsa ékíti, a hátlapot hasonló kisebb rozetták ékítették; a felső tábla négy sarkában és közepén a hátán és a felső ellenző lemezen meg a kapcsokon fölrakott erdélyi zománczú boglárok és rozetták, összesen 12 darab drágakő ékíti a borítékot, 10 almandin és 2 topáz. (?)

A táblák felső szélén két-két egymással szemközt néző kutyára van a négy lánez erősítve. XVI. századbeli díszes hazai mű.

Hossza 13·5 cm., szélessége 8 cm., hátának szélessége 4·6 cm.

A Nemzeti Muzeum régiségi osztályának Jankovich Miklós-féle gyűjteményéből való, a ki Bethlen Péter gróf özvegyétől szerezte.

9 **XVI-ik századbeli orosz biblia** a czímlapon H. I. V. 1592.

Egykorú aranyozott ezüst kötés, domborművekkel díszítve. Az előlap középső mezején: a feszület, Máriával és Jánossal, a kereszt alatt Ádám koponyája, felől két angyal domborműben, az alakok és redőzetek részletei bevésvék. Hasonló módon van díszítve a keret két oldalpántja, hol a 12 apostol látható, a keretnek felső és alsó részén kirillikus felirás. A hátlapon Kristus a limbusban, az oldalpántokon 12 próféta, felől és alúl kirillikus feliratok. A két lapot hátul, három lánczsor köti össze, elől két áttört művű ezüst kapocs volt, melyek közül csak egy maradt meg. Arany vágás, benyomott díszítéssel.

Komáromi görög keleti egyház község.

10 **Könyvboriték**

aranyozott ezüstből, mindkét tábláján és hátán niello-díszítmények, ott, valamint a kapcsokon és ellenző lemezeken filigránművek, a filigránra rakott áttört művű és zománczos rozettekkel, a boglárok közepén egy-egy almandin vagy rubint; a táblák közepét egy-egy ovális idomú serpentin intaglio díszíti, elől Krisztus föltámadása, hátul Krisztus vesszőztetése van bevésve. A két tábla felső széléből négy láncz indúl ki, melyet szárnyas angyalfejidomú tag köt össze. XVI. XVII. századbeli díszes hazai munka.

Hossza 13·3 cm., szélessége 8 cm., hátának szélessége 6·2 cm.

A Nemzeti Muzeum régiségi osztálya állítja ki Jankovich Miklós gyüjteményéből, a ki a Bánffy grófok kincstárából szerezte.

11 **Könyvboriték**

aranyozott ezüstből; tábláit, hátát, mindkét kapcsát és az ellenző lemezeket finom filigrán borítja; a felső tábla háta, kapcsai és a felső ellenző lemez »erdélyi« zománczú boglárokkal vannak díszítve, a felső tábla közepén a filigrán közé helyezett nagyobb zománczos virágdísz; a két kapcson, hátán és felső lemezén összesen 9 almandin.

Hossza 13·6 cm., szélessége 7·5 cm., hátának szélessége 4·5 cm. A két lánczot szárnyas angyalfej tartja össze. Díszes hazai mű a XVII. század elejéről.

Kiállítja a Nemzeti Muzeum régiségi osztálya Jankovich Miklós gyüjteményéből, a ki Kazay Sámuel debreczeni gyogyszerésztől szerezte: ez állítólag a régi beregszászi templom kriptájából kapta.

12 **A szent Clara Szerzeti Ben-Élő Apáczaknak Regulaiok.** 1627.

Egykorú zöld bársonykötés; arany főkkel és virágokkal díszített, öntött és vésett ezüst sarkokkal; áttörött keleties izlésű középdíszekkel s ezüst kapcsokkal.

A Nemzeti Muzeum könyvtárából.

13 Dajka János (Keserűi) és Katona István (Geleji). **Gradual.** Gyula-Fejérvár 1636.

Egész fekete bőrkötés, bepréselt díszítéssel. A hátlapon: »*A. N. D. 1667*« bepréselve. Középütt s a 4 sarkon áttörött, vörös bársonynyal bélelt, kivert ezüst lapok. A kapcsok szintén ezüstből, de nincsenek áttörve.

Körösi helv. hitv. gymnasium tulajdona.

14 **Missale Romanum.** Antverpia 1646. Hozzákötve Missae in festis SS. patronorum regni Ungariae. Bécs 1640.

Elül két pergamen lap hozzákötve; szent István, szent Imre, szent László és szent György, köztük czímerpaizs, alúl »R. D. Gregorius Supanisch Canonicus Jauriensis et Abbas St. Trinitatis de Soklyos Ao. 1668«. — Vörös bársonykötés, ezüst díszítéssel. Elül tojásdad ezüst lap Máriával virágfüzér-keretben, a díszítések mind bevésvék. Hátul hasonló lap, szent Györgygyel, alúl: »*Georgius Sup C. E. J. 1644*«. Az elő- és hátlapot köröskörül áttörött pántok veszik körül, a sarkok és kapcsok szintén áttörvék. Arany metszés.

Győri püspöki nagyobb papnövelde tulajdona.

15 **Imádságos könyv**; ezüstboritékkal, a boriték felső széléből kiinduló négy ezüstlánczczal karikára fűzve, hogy a könyvet övbe lehessen akasztani.

A két tábla küllapján, a hátán, az ellenző lemezeken és a záró pántokon niello-díszítmények; a felső tábla rajza díszes keretben czímernek való tojásdad üres tért mutat, fölötte ötágú korona; az alsó táblán két oroszlán mint telamon ugyanily czímerkeretet tart. A táblák szélein áttört művű aranyozott ezüstkeret. A boriték szélessége 10 cm., magassága 17 cm., a hát szélessége 4·5 cm.

A belé rakott könyv a hazai typographia kis remeke; czíme: Officium B. M. Virg. az-az Asszonyunk Szűz Marianak Három külömb időre valo Szolosmaja. Melly ki-bochàttatott Ötödik Pius, és Nyólczadik Urban Pápa parancholattyából. A' Ngos Lippai György Esztergami Ersek Urunk engedelméből, Nyomtattatott Posonban; 1643. Bibliographiai leirását adja Szabó Károly magyar könyvtárában. Ismertetése nem terjed e könyv szövegét bekerítő díszes fametszetekre, melyek elejétől végig annak főékességét képezik. Megjegyzendő mint bibliographiai ritkaság, hogy a könyvnek csak első hat íve van fölvágva, a többi része fölvágatlan.

Kiállítja a Nemzeti Muzeum régiségi osztálya Jankovich Miklós gyüjteményéből; ez Vandernoth gróftól vette, a Drugeth és Homonnai család utódjaitól, kik állítólag a régi varannói templom sirjaiban akadtak reá.

16 **Imádságos könyv.**

Ezüstboritéka kivert dombormüves ékítményekkel van diszítve. XVII. századbeli középszerű munka. Mindkét tábla alján még meg van a fül, melyen fölaggatták.

A könyv czíme: Imádságos könyv. Mellyet irt, és ennek előtte Negyszer ki-nyomtattatott. Pasmany Peter, a boldogemlekezetű Cardinal stb. Posonyban MDCL. A szöveg mindenütt díszes keretbe foglalva, szöveg közé nyomott fametszetekkel, kezdő és befejező ékítményekkel.

Hossza 13·5 cm., szélessége 8·2 cm., vastagsága 4·2 cm.

A Nemzeti Muzeum Jankovich Miklós-féle gyüjteményéből. Jankovich Bory pozsonyi kanonoktól vette, a ki állítólag II. József idejében a pozsonyi Clarissák kryptájából kapta.

17 **Imádságos könyv.**

Boritéka ezüstből, drágakövekkel és zománczos virágokkal ékített. Fölül-alúl a tábla közepén a kétfejű császári sas dombormüves alakja; hajdan nyolcz zománczos tag díszítette a táblákat (most csak hét van), a zománcz az email en relief fajtájából való; a kövek közt van 23 nagyobb amethist, a többi kő fölváltva türkisz és gránát — összesen 243 darab. A kövektől és zománczoktól fennmaradt tér fekete festékkel festett ornamentekkel van ékítve.

Magassága 10·8 cm., szélessége 6 cm., vastagsága 3 cm.

A könyv czíme: Hertz Opffer | Christlicher Seelen. | Das ist:) Kurzer Begrifl Gott|seeligen Andacht. | etc. Cölln | Bly Johann Odendal etc. 1683. 405 lap rézmetszetű czímlap és a szövegbe igtatott rézmetszet.

Eleonorától, I. Lipót fejedelem nejétől származtatja az előbbi tulajdonosok traditiója. Jankovich gyüjteményével került a Nemzeti Muzeumhoz, melynek régiségi osztálya állítja ki.

18 Károlyi Gáspár. **Szent Biblia.** Amsterdam 1685.

Egész chagrin-kötés, ezüst díszítéssel. Középütt czímer: háromfarkú oroszlán, »*Josika Mária Anno D. 1691*« köriratal, s e körül farkát harapó kigyó. A hátlapon ugyanily díszítés volt egykor. Az ezüst sarkokat és kapcsokat oroszlán fejét környező növényindák képezik.

Kolozsvári ref. collegium tulajdona.

19 **Missale Romanum.** Köln 1691.

Vörös bársonykötés, az ezüst középdíszeken elül: »Salvator Mundi« van bevésve, hátúl Mérey Mihály szegzárdi apát czímere, a sarkok és lapcsok szintén ezüstből öntvék, áttörött és vésett munka; arany metszés, sarkokon bevésett díszítésekkel.

Esztergomi Székes-Főegyház kincstára tulajdona.

20 HUSZTI JÁNOS. **Paraditsom kertetske.** Kolozsvár 1698.

Egykorú piros bársonykötés, ezüst díszítéssel, középütt elől és hátúl czímeres öntött és vésett lapocska, melyeken a czímerek kopott voltuk miatt alig felismerhetők; a hátsón még felismerhető a czímer paizsban, kétfejű sas és a sisakdíszűl szolgáló pelikán. Az előlapon levő czímer jobb alsó mezejében két összefonódó kigyó látszik, fölötte ötágú korona. A kötés két lapját három szélén ezüst pánt övedzi és ehhez vannak hozzáforrasztva a virágokkal díszített sarkok és kapcsok. Egyszerű arany metszés.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

21 **Ugyanazon munka.**

Egykorú zöld bársonykötés, aranyozott ezüst díszítéssel, középütt elől, hátúl czímeres lapok. A négy mezőben jobb kezében kardot tartó ágaskodó párducz és a szivpaizsban kétfejű sas; a paizs fölött herczegi korona. A két lapot köröskörűl pánt szegélyzi, melyhez hozzáforrasztvák a virágokkal díszített sarkok és kapcsok.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

22 **Imádságos könyv.**

Ezüst boritékkal, melynek míndkét tábláján erősen kidomborított vert művű bibliai képek; háta, ellenző és kapcsoló lemezei hasonlókép dombormüves díszítményekkel vannak ékítve. XVIII. század elejéről való jeles munka.

A könyv czíme: Das Andächtige und In Jesum inbrünstig-verliebte Frauenzimmer etc. von JOH. CHRISTOPH BEER. Lipcse 1700. Rézmetszetekkel.

Hossza 15·6 cm., szélessége 7·2 cm., vastagsága 3·4 cm.

Pales György szepesi kanonok ajándékozta a Nemzeti Muzeumnak 1830-ban. Kiállitja annak régiségi osztálya.

23 **Imádságos könyv.**

Zöld bársonykötésű, a sarkai, a tábla közepén lévő rózsa és a kapcsok hazai sodronymunka, a középső rózsát mindkét táblán ötszirmú zománczos rózsácska ékíti. Az ezüstfiligrán alját mindenütt aranyozott ezüst képezi.

A könyv czíme: »Die Himmels-schöne Königliche Braut-Kammer« etc. von CHRISTIANO ZEISEN etc. Leipzig 1705.

Hossza 13 cm., szélessége 6 m., vastagsága 5.5 cm.

Jankovich Miklós gyüjteményéből. Kiállitja a Nemzeti Muzeum régiségi osztálya.

24 **Könyvboriték.**

A táblák, a háta, a kapcsok és az ellenzők áttört és domború művekkel díszítvék; a felső táblán balra álló genius baljában bőségszarvat, felemelt jobbjában koszorút tart, az alsó táblán szintén genius mindkét kezével virágokkal telt billikomot fog.

Az áttört mű alatt aranyozott lemez képezi az alapot; 12·3 cm. magas, 6·6 cm. széles, háta 3·7 cm. széles. XVIII. századbeli munka.

A Nemzeti Muzeumnak, mely azt kiállítja, 1851-ben ajándékozta özv. Boronkay Ferenczné, szül. gróf Vasa Klára. A hátsó tábla belső lapjába vésett fölirat miatt sokáig Rákóczy Györgytől származtatták, e fölirat (»A-o 1629 Georg Rakozy«) azonban modern.

25 **Feljegyzési könyv.**

Dombormüves ezüstlemezekbe kötve, a hátán kidomborított virágornament, felső tábláján oszlopra támaszkodó szárnyas genius, mellette a tájkép jelezve van; alsó tábláján szintén szárnyas genius, a ki baltájával késztil cserjét kivágni. Mindkét tábláján az ezüstműves jegye C. W., alatta hatágú csillag, azonkivül Nürnberg városa bélyege N. XVIII. századbeli középszerű munka. A kapocs küllapján A jegy van beverve.

Hossza 9·6 cm., szélessége 6·5 cm., vastagsága 2·4 cm.

Belsejében 18, gipszszel bevont pergamentlap; a hozzávaló iróeszköz gömbös ezüstpálczácska, mely az egyik ezüst táblába van betolva.

A Nemzeti Muzeum, mely kiállítja, b. Lafferttől kapta ajándékba. Cimeliotheca Musei nat. 39. l. 22. szám.

26 **Imádságos könyv.**

Zöld bársonyba kötve, a kapcsot egy kis feszület képezi, minden sarkán és a kapocs tájékán vert és áttört művű kis angyal, illetőleg szárnyas angyalfej.

Könyv czíme: »Christian Zeisens Himmels-schöne Königliche Braut-Kammer etc.« Lipcse 1747, rézmetszetekkel.

Hossza 16·7 cm., szélessége 7 cm., vastagsága 4·2 cm.

Jankovich gyüjteményéből. Kiállítja a Nemzeti Muzeum régiségi osztálya.

27 **Imádságos könyv.**

Táblája barna kelmével van bevonva, áttört művű két díszes kapocs ékíti, a kapocs belső lapján bélyeg: az augsburgi toboz, alatta Y. XVIII. századbeli munka.

A könyv czíme: »Fresenius Beicht- und Communion Buch« etc. Frankfurt und Leipzig 1770, rézmetszetekkel.

Hossza 17 cm., szélessége 7·2 cm., vastagsága 3·5 cm.

Kiállítja a Nemzeti Muzeum régiségi osztálya.



BRONZMŰVEL DÍSZÍTETT KÖNYVTÁBLÁK

A XIII—XV. SZÁZADOKBÓL

28 LOMBARDI PETRI. **Sententiarum libri IV.** XIII-ik századbeli kézirat.

Egykorú egész szarvasbőr-kötés, a felső tábla közepéig benyúló kötőszalagokkal és rézkapcsokkal. A felső táblára van ragasztva a könyv czíme. Minden táblán 5 védő gombnak helye látható.

Nemz. Muzeum tulajdona.

29 **XIV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú egész szarvasbőr-kötés. Elől 4-szögletes gothikus lombozatú sárgaréz gombok, hátúl kerek gombok. A kapcsok hosszú szíjakon, ugy, hogy a felső lapon zárúlnak.

Nemz. Muzeum tulajdona.

30 **XIV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, egész bőrkötés, bepréselt díszítéssel. Elől-hátul öt-öt sárgaréz gomb és sárgaréz kapcsok.

Nemz. Muzeum tulajdona.

31 **Antiphonale.**

Öntött bronz kerettel körűlvéve. Az előlap középdísze Maria, patrona Hungariae, dombor-művel. A négy sarkat a négy evangelista jelvénye képezi. A hátlapon a sarkokon látjuk keresztelő és evangelista Szt. Jánost, Szt. Jeromost és Szt. László királyt. A keretnek egyes részei s a kapcsok újak. Lásd a II-ik teremben.

Győri nagyobb püsp. papnöveldéé.

32 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, egész bőr bepréselt gothikus díszítéssel. Az elő- és hátlapon levő közép- és sarok-díszítéssel s a kapcsok sárgarézből, bevésett díszítéssel.

Nemz. Muzeum tulajdona.

33 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, egész bőrkötés, bepréselt díszítésekkel. Az elől és hátúl: középütt és a sarkokon vésett sárgaréz-díszítések, gothikus lombozattal; kapcsok szintén sárgarézből.

Nemz. Muzeum tulajdona.

34 **XV-ik századbeli kézirat.** (1472.)

Egész bőrkötés, bepréselt díszitéssel. Elől-hátúl: középütt és sarkokon sárgaréz díszitések.

Nemz. Muzeum tulajdona.

35 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, egész vörös bőrkötés, bepréselt díszitésekkel. Elől s hátúl, középütt és a sarkokon gothikus lombozatú vésett sárgaréz lapok. A kapcsok is sárgarézből.

Nemz. Muzeum tulajdona.

36 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egész bőrkötés, préselt díszítéssel, sárgaréz gombokkal és kapcsokkal.

Nemz. Muzeum tulajdona.

37 **XV-ik századbeli kézirat.**

XV-ik századbeli egész bőrkötés, bepréselt díszitésekkel. Négyszögekben liliomok, körben a lángoló ostya i h s és szintén körben tárcsa alakú paizsban karvalyláb. 5—5 sárgaréz gomb és sárgaréz kapcsok.

Nemz. Muzeum tulajdona.

38 **Pozsonyi codex.**

Egész bőrkötés, bepréselt és metszett díszitésekkel, »1488« évszámmal és a 4 egyházatya mellképével. Sárgaréz közép-díszitéssel és szintén sárgaréz, óriás sarkak és kapcsokkal, melyek áttörvék és vésvék.

Pozsonyi káptalan tulajdona.

39 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, egész bőrkötés, bepréselt díszitésekkel. Az első és hátsó lapon 5—5 sárgaréz gomb, sárgaréz sarkok és kapcsok.

Nemz. Muzeum tulajdona.

40 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, egész bőrkötés, bepréselt díszitésekkel. Elől s hátúl 5—5 sárgaréz gomb; a kapcsok hosszú szíjakon, ugy, hogy az előlap közepe táján csukódnak.

Nemz. Muzeum tulajdona.

41 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, egész bőrkötés, bepréselt díszitéssel. Az elő- és hátlapon levő öt-öt gomb s a kapcsok sárgarézből.

A kézirat valószinűleg magyar eredetű, mert a hátsó bekötési táblán egykorú kézzel egy Beszterczebányán kelt levél olvasható. A codex azelőtt Beszterczebánya birtokában volt, e város ajándékozta a Muzeumnak.

Nemz. Muzeum tulajdona.

42 **XV-ik századbeli kézirat.** (Iratott 1456.)

Egykorú, kettős kötés, alúl vörös, felül fehér bőr, sárgaréz kapcsokkal és gombokkal.

Nemz. Muzeum tulajdona.

KÜLFÖLDI BŐRKÖTÉSEK

OLASZORSZÁG, NÉMETORSZÁG, KELET

43 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, egész bőrkötés, préselt táblákkal. Aranymetszet; kötő-szalagok maradványa.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

44 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, egész barna bőrkötés, fatáblákkal és kettős bordájú háttal. A tábla külső keskeny keretén belül újabb tükörkeret és ennek szabad lapján 8 ágú csillag. A táblákon 4—4 kapocs nyoma.

Magyar Tudományos Akadémia tulajdona.

45 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú, fatáblájú, egész barna préselt bőrkötés, vésett rézkapcsokkal.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

46 **XVI-ik századbeli kézirat.**

Egykorú velenczei piros bőrkötés, melynek hátán a bordaközök aranyvonalakkal és stylizált virággal díszitettek. A táblákon a keret casettekre van osztva, melyek mélyedésében arany alapon, dombormüvű fekete növényindák és levelek folynak széjjel. Hasonló casettekbe foglalvák a kereten belül a sarokdíszek és a középrész, mely arany alapon dombormunkában sz. Márk oroszlánját mutatja. A táblának többi része aranyvonalakkal, arany alapú stylizált virágokkal és egyéb apró mintákkal van ékitve. A hátsó táblán a középrész casettejében a könyv egykori tulajdonosának czímere látható. Aranymetszet. A táblák élein arany-nyomás. Négy-négy selyem emelőgomb nyoma.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

47 **XVI-ik századbeli kézirat.**

Egykorú velenczei piros bőrkötés, melynek hátán a bordaközök aranyvonalakkal díszitettek. A táblák kerete egyszerű vonalakból áll; ezen belül az arany alapon fekete indákból font sarokrészek és a sz. Márk oroszlánját ábrázoló középdísz casettekbe vannak helyezve. A hátsó tábla középdíszében a könyv egykori tulajdonosának czímere látható. Aranymetszet. A táblák élein aranyvonal fut végig. Négy-négy selyem emelőgomb nyoma.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

48 **XVI-ik századbeli kézirat.**

Egykorú egész piros bőrkötés, gazdagon aranyozott táblákkal. Az aranyozás vonalak közé szorított csipkekeretet képez, melylyen belül a sarkokat és a középdíszt csoportosított apró pontok, a lap közbeeső részét pedig stylizált indák és levelek töltik be. Aranymetszet. A táblákon 4—4 emelőgomb nyomai. (Velenczei munka.)

Nemzeti Muzeum tulajdona.

49 Julii Caprae **in XII. Digestorum, seu Pandectarum Justiniani cacrotissimi Imperatoris librum Paraphrasis.** Basel 1560.

Egykoru velenczei bőrkötés, bordás háttal és gazdagon aranyozott táblákkal. A kötés bőre fekete fényes mázzal van borítva és az igen gazdag aranyozás e mázra van festve. A táblákon ezen felül a keretbe mély casettek vésvék, melyekben arany alapon fekete növényindák és virágok fénylenek. Hasonlóan készitettek a kereten belül lévő sarokdíszek és a középrész. Aranymetszet. A táblákon négy-négy emelőgomb nyomai.

Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának tulajdona.

50 **La Magnifique, et Sumptvevse pompe funebre.** Antverp. 1559.

Egykorú, egész, barna bőrkötés, szines bőrmozaikkal berakva; bepréselt aranyozott díszítésekkel.

Országos Képtár tulajdona.

51 **Declarationes sacrae Congregationis Romanae. XVI. századbeli kézirat.**

Egykorú igen díszes kötés, melynek sima hátát és tábláit egész ellepi a pompás aranyozás. A díszítés főelemeit stylizált növények, heraldicus állatok és geometriai alakokba font szalag képezi. A táblák közepén nagy tojásdad medaillon van üresen hagyva, valószínüleg a később rányomandó czímer számára. Aranymetszés, rendkivül díszes és pompás préseléssel. Kötő-szalagok nyomai.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

52 **XIII-ik századbeli kézirat.**

Egész, barna borjúbőr-kötés, bordátlan, aranyozott háttal. A táblán fölötte gazdag keretben a pápa czímere és hatalmi jelvényei. A kötés a XVIII-ik század elejéről származik.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

53 **Tertius Tomus operum Divi Aurelii Augustini.** Basilea 1528.

Fatáblája préselt disznóbőrrel félig van bevonva. A felső táblán fekete nyomásban a könyv czíme és Turzó nevének kezdőbetűi olvashatók. A könyv czímlapjára Turzó ezeket irta: »Comes Georgius Turzo Comes perpetuus de Arva Regni Hungariae Palatinus 1611.«

Rimaszombati-Kishonti evang. esperesség tulajdona.

54 **Thesavri lingvae latinae.** Basilea 1576.

Egész bőrkötés, aranyozott táblákkal. A keskeny aranykereten belül széles sarokdísz középen pedig tojásdad medaillonban a megváltó képe; a táblán továbbá a könyv czíme és a kötés kelte: »1585.« is olvasható. A hátsó tábla közepén czímer. Sötétvörös metszet; kötő-szalagok.

Győri püspöki nagyobb papnövelde tulajdona.

55 **XV-ik századbeli kézirat.**

Egykorú egész bőrkötés, melynek hátára, a kettős bordák közeibe, e szó van préselve: »Mária«. Az erős fatáblákat borító bőrlap préselt dulényeiben stylizált virágbokrok, mascaronok és mythikus állatok láthatók. A tábla közepén az első díszitésre még egy tojásdad medaillon van nyomva sz. Bruno képével. Rézkapcsok.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

56 **Decretum Gratiani cum apparatu Bartholomei brixiensis.** Nürnberg 1483.

Egykorú, egész préselt barna bőrkötés. Hátán lényeges restaurálás. A táblákon 2 ujjnyi széles keret. Ezen belül a tér 4 egyenlő részre van osztva; az osztályok közül kettő-kettő hasonló préseléssel van díszítve. Rézkapcsok. Az alsó táblához erős vaspánt és egy lánczszem van erősítve. E készüléknél fogva volt régente a könyv helyéhez csatolva.

Esztergomi Székes-Főegyház tulajdona.

57 **Epitome Omnium Operum D. Augustini.** Köln 1549.

Fatáblájú egész préselt disznóbőr-kötés. A táblán fönt a könyv czíme, lent pedig a kötés kelte: »1557.« A tábla közepén lévő arany-nyomatú czímer későbbi keletű.

Kishonti evang. esperesség tulajdona.

58 **Handel-Buch.** Nürenberg 1562.

Egykorú, préselt disznóbőr-kötés, rézkapcsokkal.

Selmecz város tulajdona.

59 **Tewerdannckh.** Augsburg 1519.

Egész préselt disznóbőrkötés. A felső táblán: »Der Tewerdannck 1590«. Közepett és a sarkokon vert és áttört sárgaréz-díszítések még gothikus ízlésű lombozattal. A kapcsok szintén sárgarézből valók.

Budapesti Egyetemi könyvtár tulajdona.

60 KÁLDI GYÖRGY. **Az Vasarnapokra-Valo Predikatzioknak első resze.** Pozsony 1631.

Egykorú egész marokin-kötés rekesz-osztályokra különitett és gazdagon aranyozott háttal. A táblákon az aranyozás 3 csipkekeretet képez, melyek között virágokból és indákból font füzérek folynak körül. A középrész medaillonjában Jézus betűjelvényei. Restauratio nyomai. Új bronzkapcsok. Préselt arany metszet. A táblákon belül keskeny aranycsipke.

Budapesti Egyetemi könyvtár tulajdona.

61 **Historia di Ferdinando terzo Imperatore.** Bécs 1672.

Egykorú egész barna borjúbőrkötés. Tábláján csipkekeret, közepén az osztrák czímer, a sarkokban egy-egy korona.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

62 CHRISTIAN ZEISEN. **Die Himmels schöne Königliche Braut-Kammer, Gebet und Gesang-Buch.** Leipzig 1722.

Festett hártyakötés, hátán 5 rekesz-osztálylyal; a másodikban czím vörös alapon; a többiben gránátalmadísz. A táblákra egyszerű arany vonal keretben fönt és alant virágedény és stylizált gránátalma van festve. Középen hosszúdad, arany lángoktól övedzett medaillon, melyben piros alapon arany nyomatú feszület látható. Egész arany metszet, préselt sarkokkal, bronzkapocs.

Gróf Zichy Jenő tulajdona.

63 KÁROLYI GÁSPÁR. **Szent-Biblia.** Amsterdamban 1645.

Egész bőrkötés, aranyozott háttal, a táblákon több rendbeli kereten belül sarkokkal és középdíszszel ékítve. A felső táblán fent és alant a következők olvashatók arany nyomatban: »Anna Born. Pr. Tr.« (Bornemisza Anna Erdély fejedelemnője) »1663«. Préselt aranymetszet. Kapcsok és a táblák sarkain védő érczgombok nyomai, melyeket valószinüleg Erdélyben alkalmaztak a külföldi kötésre.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

64 KÁROLYI GÁSPÁR. **Uj testamentom.** Amsterdam 1687.

Egykorú egész festett hártyakötés. Hátán az álbordák közei színesek és aranyos virágokkal díszítvék. Tábláinak dísze geometriai beosztású. Az egyes közök színesek és stylizált aranyos virágokkal ékítettek. Préselt aranymetszés.

Ráth György tulajdona.

65 **Szent Biblia** (czímlap nélkül).

Festett hártyakötés. Hátán hat félborda; kettő-kettő között színes alapú rekeszosztályokban aranydísz. A táblák szélső keskeny aranycsipkéjén belül geometriai felosztás. A négy sarokrekeszben színes alapon aranyos levél és virágdísz. A tábla közepén aranydíszszel keritett medaillon és ebben a hárfázó szent Dávid képe. Egész aranymetszet, melynek most csak nyomai látszanak; a metszet sarkain préselt dísz.

A körösi helvét hitvallású főgymnasium tulajdona.

66 PAZMANY PÉTER. **Csepregi Szegyen-vallas.** Prága 1616.

Egykorú, veresre festett síma hártyakötés a Lippai érsek czímerével. Festett metszet. Kötő-szalagok nyomai.

Esztergomi Székes-Főegyház tulajdona.

67 **Decreta etc. Ungarie** Tirnaviae 1584.

Egész bőrkötés bepréselt domború aranyozott sarkokkal és középdíszszel. Dobó Ferencz könyvtárából való a felső táblán levő fölirat szerint, aranymetszet és színes díszítéssel.

Boroszló város könyvtárának tulajdona.

68 **Persa kézirat.**

Egész fekete bőrkötés, részben festett, részben préselt aranyozással és domborúra préselt bőrmozaik-díszítéssel.

Országos Iparművészeti Muzeum tulajdona.

69 **Persa könyvtábla.**

Papirkötés, festett lakkal bevonva.

Országos Iparművészeti Muzeum tulajdona.

MAGYAR BŐRKÖTÉSEK

A) KOLOZSVÁR ÉS ERDÉLY EGYÉB VÁROSAI.

70 HELTAI GÁSPÁR. **A Biblianac negyedic resze.** Kolozsvár 1552.

Egykorú egész bőrkötés. A préselt fatáblák ujjnyi széles keretének rekeszosztályaiban jelenetek az ó testamentomból, középen pedig mellképek. A felső táblán a következő felirat: »Prophe: Vnga«. Rézkapcsok.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

71 HELTAI GÁSPÁR. **Hálo.** Kolozsvár 1570.

Egykorú, egész, barna bőrkötés; préselt tábláin: keret, belső sarkok és közép rész. Kapcsok nyoma.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

72 **Epicteti philosophi stoici Enchiridion.** Kolozsvár 1585.

Egykorú egész barna bőrkötés; préselt tábláin, a keret osztályaiban magyar jellegű arczképek láthatók; a kereten belül eső lapot apró vasakkal préselt dísz lepi el.

Kalocsai Székes-Egyház tulajdona.

73 **Evangeliomok es Epistolac.** Kolozsvár 1593.

Egykorú egész fekete bőrkötés; a tábla dombornyomatú keretében magyar jellegű arczképek; a kereten belül eső lapon pedig csillagok és középrész. Kötő-szalagok.

Brassói evang. középiskola tulajdona.

74 BAROVIUS JOANNES DECIUS. **Syntagma.** Kolozsvár 1593.

Egész bőrkötés, bordás háttal, fatáblákkal. A táblákat fedő bőr préselése a következőkből áll: külső keret, melyben a prot. egyház alapítóinak mellképei láthatók; belső arany nyomatú keret; harmadik vonal-keret és a közbeeső lapon jobbadán geometriai rajzú középrész; a belső és középső keret között felől és alól olvasható: »N. Z. 1595.« A hátsó táblán fölirat nincs. Minden táblát 4 vésett rézsarok védi a kopás ellen. A metszet piros alapszíne aranymetszetre enged következtetni. Díszes alakú vésett és csavart rézkapcsok.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

75 MOLNÁR ALBERT. **Szent Biblia.** Hanovia 1608.

Egykorú, egész, piros marokin-kötés. A hát bordaközeiben stylizált sárkány és nyilt rózsa. A fatáblákat borító bőr gazdagon meg van aranyozva. A két ujjnyi széles keret két sor csipkéből, egy stylizált füzérből és egy körülfolyó lánczból

áll. A keret belső sarkaiban egy-egy virágtartó, stylizált liliommal; a keret egyes léczei mellett, középtájt, egy-egy kétfejű sas, a tábla közepén sugaras körlap, melynek minden egyes sugárszeletén szegfű-virágszál díszlik. Préselt aranymetszés. A czím versoján és a szöveg első lapján a következők olvashatók: »Soli Deo gloria. Az en kegielmes Szent istenemnek kegies atiai segitsegeböl s engedelmeböl Anno 1635: die decima quinta Januarii (ez mostani gondos és sullios Hivatalomnak kiuansaga es ez nevezetes orsagnak usussa serent deponalt Juramentomomnak utanna Huson Harmad nappal) kezdettem volt olvasasahoz ez sent biblianak niegiedik utal valo olvasasahoz, de, ez eztendöbeli sok niukhatatlansagim Haborgatasim miat tovab, az moises első könivenel nem mehettem Hanem derekassabban kezdettem olvasni Anno 1632 die prima Januarij melinek bodogul idvőssegesen valo vegbe vitelere segitcen az tellies szent Haromsag isten. Amen Irtam Fejervarat azon nap, eztendőmnek 38 Ideieben Fejedelemsegemnek masodik eztendeiben: Non est currentis neque volentis sed miserentis Dei. G Rakocy.«

Budapesti ref. coll. tulajdona.

76 KATONA STEPHANUS. **Preconivm Evangelicum.** Gyula-Fehérvár 1638.

Egész bőrkötés, préselt táblákkal. A tábla külső keretében bibliai képek láthatók; közvetlen a kereten belül pedig, fölül ez olvasható: »Kőrösi Ecclesia«; alúl pedig a kötés évszáma: »1641.«

N.-kőrösi helv. hitv. gymnasium tulajdona.

77 CAROLI CÁSPÁR. **Szent Biblia.**

Egykorú, egész barna marokin kötés, gazdag aranyos tábladíszszel; rézkapocs; a felső táblán arany-nyomatban: »Pogati Drvsi Anna«; a hátsó táblán: »V. I. 1672«; teljes aranymetszet préselt virágdíszszel.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

78 ZILAHI JÁNOS. **Az igaz vallasnak vilagos Tüköre.** Kolozsvár 1672.

Egykorú egész barna bőrkötés préselt táblákkal.

Kolozsvári ref. collegium tulajdona.

79 MARCUS FRIDERICUS WENDELINUS. **A Keresztyen Isteni Tudomanyról Irott Ket Könyvei.** Kolozsvár 1674.

Egykorú, egész, piros marokin-kötés, gazdagon aranyozott bordás háttal. Táblái rendkivül díszesek. A felső táblán ujjnyi széles keret, melynek díszítő füzérei között arczképek láthatók; a tábla közepén szegfű-virág koszorú által környezett sugaras körlap, melynek 14 sugarát egy-egy szegfűszál díszíti. E középrész fölött és alatt a következő felirat: »Bornemisza Anna E. O. F. A. (Erdélyország fejedelmem asszonya) Anno Do. 1674.« A keret belső sarkaiban a középső körlap egy-egy negyede, melyet szintén szegfű-füzér foly körül. A lap többi része csillagokkal tele van hintve. A hátsó táblán a felirat helyét virág-indákból font díszítés foglalja el. Aranymetszés préselt sarkokkal. Kötőszalagok nyoma. A felső tábla ragasztó lapjára, Bornemisza Anna kezétől e szavak irvák: »elolvastam«.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

80 *Ugyanaz;* kissé kopottabb kötésben, a felső táblán felirat nélkül.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

81 *Ugyanaz;* jobb karban lévő kötésben, a felső táblán felirat nélkül.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

82 NANASI V. GÁBOR. **Lelki Tudakozas.** Kolozsvár 1675.

Egykorú, egész, barna bőrkötés, préselt táblákkal.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

83 **Approbatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae.** Kolozsvár 1677.

Egykorú, egész, barna bőrkötés; préselt tábláin, külső és belső kerettel.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

84 OSZTOPANYI PERNYESZI SIGMOND. **Lelki Flastrom.** Kolozsvár 1678.

Egykorú, egész, fekete bőrkötés, préselt táblákkal.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

85 SÁRPATAKI N. MIHÁLY. **Noe Bárkája.** Kolozsvár 1681.

Piros marokin-kötés; aranyozás által jelzett hátbordákkal; tábláin arany-nyomatú ablakdíszszel; a felső táblán következő felirattal: »B. A. M. F. A. 1681.« Aranymetszés préselt sarkokkal. E könyv Bornemisza Anna könyvtárából való. A felső tábla ragasztó lapjára Bornemisza Anna ezt irta: »el olvastam«.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

86 TOFEUS MIHÁLY. **A' szent Soltarok Resolutioja.** Kolozsvár 1683.

Egykorú bordáshátú egész bőrkötés. Tábláján kalász-csomókból font széles keret, ezen belül sarkok és középrész sugaras körlapokból. A felső táblán arany-nyomásban: »Vihelyi István«; a hátsón: »Vanyai Maria Anno 1683.« Préselt aranymetszet. Kötő-szalagok nyoma.

Révész Kálmán tulajdona.

87 HALLER JÁNOS. **Pays a' békeséges tůresnek Payssa.** Csiki Klastrom 1682.

Egykorú, egész, marokin kötés. A hátbordák közében csipkesoroktól környezve körömvirág és csillagdísz arany-nyomatban. A táblákat egészen ellepi az aranyozás, a felső táblán a szélső, virágokból font kereten belül a lap csipkevonalak által 3 téglányra van osztva, a felső téglányban ezek olvashatók: Dicsősség Istennek A' Magassagban 'Es Ez Földön Bekesseg A' Jo Akaratv Embereknek«. A középső téglányban két oldalt szegfű és körömvirág szálak; ezek között feszület és alatta »I. H. S.« betűk. Az alsó téglányban eme felirat: »Tekintetes 'Es Ngos Haller Iános Vr Idvességes Mvnkaia Mellyet Tekintetes 'Es Ngos Kornis Kata Aszszony Aiandekozot Nekem, Gavai Kata Erzsebetnek«. A hátsó tábla lapja ismét 3 téglány alakú rekeszosztályt képez. A felsőben olvasható: »Dicseret Az Isten Legszeb Alkotmanyanak, Boldogságos Csudalatos, Szüz, Anyanak«. A középsőben oldalt fél-fél sugaras körlap; és ezek között a szűz Mária és a gyermek Jézus képe csillagoktól környezve, virágokból font koszorúban; a sarkokban valamint a felső és alsó csipkék hosszában szegfű- és körömvirágok. Az alsó téglányt félig ezen szavak töltik meg: »Magyar Ország Pátronáia Könyörögi Eretvnk. 1684«; a tér többi része tele van hintve az aranydíszítés főelemeinek apró mintáival, melyek között az 1684. évszám olvasható. Aranymetszet préselt sarkokkal.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

88 Károlyi Gáspár. **Szent Biblia.** Amsterdam 1685.

Egykorú egész piros marokin-kötés, bordás és gazdagon aranyozott háttal. Csipkekeretű táblái apró mintákból szerkesztett díszszel egész tele vannak nyomatva. Aranymetszet. Uj bronzkapcsok.

Budapesti Egyetemi könyvtár tulajdona.

89 Károlyi Gáspár. **Uj testamentum.** Amsterdam 1687.

Egykorú, préselt, barna bőrkötés, melyből azonban csak a táblákat fedő bőrlap maradt meg. A felső tábla közepén az egykori tulajdonos neve: »Apafi Mihály E. F.« (Erdély fejedelme). A hátsó táblán pedig a kötés kelte: »1688« olvasható. A könyv à la greeque háta és a táblák oldalélei, valamint az arany metszés is újabb koriak.

Ráth György tulajdona.

90 Teleki Mihály. **Fejedelmi Lelek.** Kolozsvár 1689.

Egykorú, egész, barna bőrkötés, préselt táblákkal.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

91 Pariz Papai Franciscus. **Ars Heraldica.** Kolozsvár. 1695.

Egykorú, egész, barna bőrkötés, préselt táblákkal.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

92 **A' Szent Irás Summaja.** Kolozsvár 1695.

Egykorú, egész, fekete bőrkötés; tábláin keskeny keretben lombfűzértől környezett sugaras körlap arany-nyomásban. Préselt aranymetszet. Rézkapcsok.

Budapesti Egyetemi könyvtár tulajdona.

93 Molnár Albert. **Discursus de summo bono.** Kolozsvár 1701.

Egykorú, egész, fekete bőrkötés, préselt táblákkal.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

94 Totfalusi K. Miklós. **Siralmas panasz.** Kolozsvár 1697.

Egész, fekete bőrkötés, préselt táblákkal. A felső táblán ezek olvashatók: »A. J. 1702.«

Magyar Tudományos Akadémiai könyvtár tulajdona.

95 **Impressum-Énekes könyv.** Kolozsvár 1761.

Festett hártyakötés. Hátán széltibe menő rekeszosztályokkal, melyek színes alapján aranyos gyöngy és virágdíszlet látható; a rekeszosztályok közötti fehér csíkon hullámos aranyvonal megy végig, úgy hogy ezen csíkok álbordákat képeznek. A tábláknak beosztása ablakszerű; az ablakon kivül lilaszin alapon díszítő aranyfüzér, melynek a nefelejts és bogáncs képezik főelemeit; az ablakon belül veres alapon rococo arany-nyomás. Aranymetszet, a sarkokon díszítő préseléssel.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

96 **Énekes könyv.** Kolozsvárt vagy Pesten, 1777.

Festett hártyakötés. A hát rekeszosztályaiban aranyozott pálma- és csillag-dísz; a táblák lapjai keskeny aranycsipkés és gyöngysoros külső keretükön belül csínnal szerkesztett geometriai rajz szerint vannak beosztva, a rajz egyes részeiben a

keresztmotivum az uralkodó. A rajzon belül eső térbe tizenkétágú aranycsillag van préselve. A csillag egyes ágai közt nyilak repülnek a központ felé; az alapot továbbá szines foltok, karikák és csillagok lepik el. A geometriai rajzon kivül eső részeket, élénk szinű alapon, arany-nyomásban kalász, makk, cserfalevél, nyil és különösen a szegfűvirágos sugaras körlap legyezőt képező fele díszíti. A táblán belül egyszerű, keskeny csipke; aranymetszés. E kötés Guttmann János, kolosvári könyvkötő műve. A könyv beragasztott czímének vonala alatt ezek olvashatók: »Kolosvárott, Találtatik Guttmann Compactor és Könyvárusnál«.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

97 **Ėnekes könyv.** Kolozsvárt vagy Pesten 1777.

Festett hártyakötés, hátán színes alapú rekeszosztályokban arany-nyomású díszszel. A táblákon keskeny külső keret; a szélesebb belső keret geometriai alakú osztályaiban, szines alapon bogáncsvirág, kalászok s gyöngyfüzérek képezik az aranynyomatú díszítés főelemeit. A kereten belül ugyanezek ismétlődnek; kiválóbb részt foglalnak azonban el: a stylizált szegfű és líliom, valamint egy nyolcz sugarú, piros és sárga színű, aranypettyes csillag, mely körül rendetlenűl nagyobb és kisebb szines és aranypettyek rakvák; a táblán belül palmettekből szerkesztett vékony csipke van; egész aranymetszet. (Guttmann János műve.)

Erdélyi Muzeum tulajdona.

98 **A kolozsvári könyvkötő társulat articulusai az 1809-ik évből keltezett helybenhagyás zárlatával.**

Egykorú festett hártyakötés. Háta rekeszosztályainak szines alapjai aranynyomatú vonaldísz. A táblákon keskeny, szines, aranycsipkés keret; ezen belül geometriai beosztás, melyben a kereszt az alapelem; közepett kétszinű aranybordás 8 ágú csillag, szines és aranyos foltokkal díszített alapon; a közbenső helyeken aranydíszítés virág-elemekkel; egész aranymetszet. (Guttmann János műve.)

Erdélyi Muzeum tulajdona.

99 Rossi. **Raccolta di Statue.** Roma 1704.

Festett hártyakötés (à la grecque); a könyv háta három részre van osztva; a felső és alsó rész szines alapját finom geometriai rajzok és aranydísz ékiti; a középső részt nemzeti színű szalagkeret és ezen belül a könyv czime és irójának neve tölti be. A táblák tökéletesen a korunkbeli bőrmozaik képét mutatják, az egész lapon a vonal és szalagdísz túlnyomó; a szélső, kék alapú és ezüst díszű kereten belül két ujjnyi széles szalagfonadék, ezen belül újabb keret, melynek kék alapján aranyfüzér vonul végig. A keret által bezárt tégláy sarkaiban arany-nyomás piros alapon, közepén czímer grófi koronával. Minden egyéb szabad tér párhuzamos vonalakkal és pontokkal van kitöltve. A tábla élein arany girlande. A tábla belül zöld szinű moire antique-kel van bélelve; a bélést gazdag aranycsipke köríti. A hátsó táblán a czímer helyén 4 sugaras csillag látható; aranymetszés. (Guttmann János műve.)

Erdélyi Muzeum tulajdona.

100 **Énekes könyv.** Kolozsvár 1811.

Egykorú finom piros szattyánbőr kötés, gazdagon aranyozott háttal, melynek közepét stylizált liliom díszíti; a táblákon kivűl és belűl ékes csipke folyik körül. Aranymetszet, préselt sarkokkal. (Guttmann János műve.)

Kolozsvári ref. collegium tulajdona.

101 **Sententiae ex libris pandectarum juris civilis decerptae.** Brassó 1539.

Restaurált egész bőrkötés. A régi préselt bőrkötés megmaradt részén ablakforma beosztás és arany-csillagok láthatók.

Budapesti Egyetemi könyvtár tulajdona.

102 **Rudimenta Cosmographica.** Brassó 1542.

Egykorú barna bőrkötés, préselt táblákkal, melyeken domború virágfüzér képezi a keretet és sarok- és középdísz tölti be a kereten belül eső lapot. Rézkapcsok.

Brassai evang. középiskola tulajdona.

103 **De falsa et vera unius Dei Patris, Filii, et Spiritus sancti cognitione.** Gyula-Fejérvár 1567.

Egész fekete bőrkötés, melynek tábláit bibliai jelenetekből álló keret és az ezen belül való lap arczképei egészen befödik. A préselés csekély kivétellel domború.

N.-szebeni »Kapellenbibliothek« tulajdona.

104 Dengelegi Péter. **Roevid Anatomia.** Gyula-Fejérvár 1630.

A XVIII. század elejéről egész bőrkötés, aranyozott bordás háttal. A tábla csipkekeretét egész bokor stylizált virág tölti be. Márványozott metszet.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

105 Katona István. **Titkok titka.** Gyula-Fejérvár 1645.

Egykorú egész barna bőrkötés, préselt táblákkal. Kötőszalagok nyomai.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

106 Albrichius M. Martinus. **Opusculum Metaphisicum.** Brassó 1657.

Egykorú egész fekete bőrkötés, préselt táblákkal.

Brassói evang. gymnasium tulajdona.

107 Dietericus Conradus. **Dicta Sacrae scripturae.** Brassó.

Egész hártyakötés, préselt háttal és táblákkal. A keret és belső lap díszét, csupa apró mintavasakkal nyomták. A felső táblán a könyv volt birtokosa nevének kezdőbetűi: »A. M. L.« és a kötés kelte: »1658.« olvasható.

Segesvári evang. gymnasium tulajdona.

108 Miles Mathias. **Siebenbürgischer Würg-Engel.** Nagy-Szeben 1670.

Egykorú egész bőrkötés, préselt táblákkal.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

109 Haller János. **Pays, a' békeséges türésnek Payssa.** Csiki klastrom 1682.

Egykorú barna bőrkötés, préselt táblákkal; közepén, medaillonban a kard- és mérlegtartó Themis képe.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

110 Bátai György. **Választottak utja.** Szeben 1666.

Egykorú, egész, piros marokinkötés, bordás háttal, melynek bordaközei telvék aranyozással. A táblák aranyozása is igen gazdag; két ujjnyi széles keretből, sarkakból és szépen szerkesztett középrészből áll. A sarkok és a középrész compositiójának főelemeit a rózsa és a szegfű képezi. Egész aranymetszet. Kötő-szalagoknak nyoma látszik.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

B) DEBRECZEN, NAGYVÁRAD, SÁROS-PATAK.

111 **Confessio catholica** Debreczen 1562.

Egész, fekete bőrkötés. A fatáblákat boritó préselt bőrön, ugy a keretben, mint a középlapon, arczképek láthatók; a felső táblán a keret felső és alsó léczének hosszában ezek olvashatók: »Michael Kocroesy 1562«. Apró rézkapcsok.

Révész Kálmán tulajdona.

112 Werbőczy István. **Magyar Decretum.** Debreczen 1565.

Egykorú, egész bőrkötés, préselt bordaközökkel és táblákkal. A felső tábla hármas kereten belül szent kép látszik, mely azonban sokkal kopottabb, semhogy meghatározható volna. A középső keretben mithologikus alakok, melyek egyike — a »Thalia« aláirású — fölött a présformák kelte »1540« olvasható. A táblák szélei restaurálva vannak, a bronzkapcsok is újak.

Egyetemi könyvtár tulajdona.

113 Félegyházi Tamás. **Az kereztieni igaz hitnek részeiről való tanitás.** Debreczen 1583.

Egykorú, egész bőrkötés, bordás háttal, préselt táblákkal. A préselés külső kerete domború, s férfi mellképekkel van díszítve; a többi préselés homorú.

A nemzeti Muzeumé.

114 Nográdi Mátyás. **Epistolae ad Romanos.** Debreczen 1651.

Egykorú, sötét barna bőrkötés, bordás háttal, préselt táblákkal.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

115 Nográdi Mátyás. **Lelki Próbakő.** Debreczen 1651.

Egykorú, egész bőrkötés, bordás háttal, préselt táblákkal. A táblák rajza virágokkal gazdagon keretezett három táblás ablakot képez, melynek minden táblájára újabb díszítő-rész van préselve.

A sárospataki református főiskoláé.

116 Szilágyi Márton. **Biga pastoralis.** Debreczen 1684.

Egykorú, egész, piros marokinkötés, hátán bordákat jelző aranyozással s a bordaközökben makkokkal. A táblán széles aranykeret, sarkok és középrész; arany metszés, préselt sarkokkal.

A kolozsvári református collégiumé.

117 Amesius Guilielmus. **De conscientia, et ejus jure, vel casibus.** Debreczen 1685.

Egykorú egész marokinkötés. Hátán álbordák és a bordaközökben aranyozott rekeszosztályok. Táblája telestele arany vonaldíszszel. Arany metszet.

A sárospataki református főiskoláé.

118 **Epistolae Ecclesiasticae.** Amstelodami 1704.

Telegdi Péter, debreczeni könyvkötő remeke, melyet czéhbe léptekor 1750-ben készitett a debreczeni református collegium számára. Festett és gazdagon aranyozott hártyakötés; hátán négy szines alapú rekeszosztály, melyekben stylizált virágdisz látszik arany nyomásban. A két egyenlő tábla mindegyikén piros alapú, aranycsipkés külső keret; szélesebb belső keret, melynek geometriai alakú, rekeszosztályaiban piros, zöld és sárga alapon stylizált köröm-virág, rococo dísz és sugárzó csillagok fénylenek szintén arany nyomásban. Ugyanezen motivumok ismétlődnek a tábla belső rekeszosztályaiban, melyek között az üresen maradt részek a márványozást utánozó szines vonalakkal vannak kitöltve. A tábla belső oldalán, a hártyán arany csipkézetnek nyoma látszik. A ragasztó lapon és a mentő lapon (feuille de garde) ujjnyi széles ezüst csipke folyik végig.

A debreczeni református collegium tulajdona.

119 **Szent Hyeronimus Commentárjainak** VI-dik kötete.

Thuri András, debreczeni könyvkötő remeke, melyet czéhbe léptekor 1760-ban ajándékozott a debreczeni református collegiumnak. Festett hártyakötés, rendkivül gazdag, igen élénk, szines és arany díszszel; hátán geometriai formájú rekeszosztályok; a nagyobbakban egy-egy stylizált szekfü és tulipán, fejér arany csillagokkal ékitett alapon; a kisebb köralakúakban szines, alapon sugaras kereket ábrázoló arany nyomat. A két tábla tökéletesen egyforma; világos kék keretü, melyen részben rococo izlésü csipke folyik végig; a kereten belül — fehér vonal által elválasztva — négy zöld sarok, ezek között a felső és alsó középrész piros, a jobb és baloldali középrész pedig kék; a középső rekeszosztály alapja zöld. Mind az emlitett laprészek arany nyomással és csillagokkal vannak gazdagon díszitve. A tábla lapjának közbeeső részein ismétlődik a hát rekeszosztályainak motivuma, melyek mindegyikéből oldalt számtalan szines hullámvonalak sugároznak kifelé.

A debreczeni református collegium tulajdona.

120 **Petri Lambecii Commentaria stb.** Bécs 1764.

Tóth Mihály könyvkötő remeke, melyet czéhbe léptekor — 1770-ben — a debreczeni református collegium számára készitett. Festett hártyakötés. Hátán kisebb-nagyobb rekeszosztályokban, kék és piros alapon, arany nyomású szegfü és körömvirág. Az egyenlő táblákon piros, arany-csipkés külső keret; a szélesebb belső keret szivalakú sarok részeiben és hosszabb összekötő rekeszosztályaiban az edényből kinövő körömvirág ismétlődik arany nyomatban. Ugyancsak a körömvirág gazdagabb, bonyolúltabb motivumai ékitik a belső lap szines alapú sarok és középosztályait; a közbeeső fehér alapú részeken pedig arany szárú, szines levelü és szirmú stylizált tulipán és szegfüvirág látható, melyek körül apró arany madárkák röpködnek.

A debreczeni református collegium tulajdona.

121 **Georgii Monachi Chronographia.** Venetiis 1729

Bartha István, debreczeni könyvkötő remeke, melyet czéhbe léptekor, 1829-ben, a debreczeni collegium számára készitett. Szines hártyakötés. A könyv hátán lévő rekeszosztályokban — szines alapon — stylisált szegfüvirág arany nyomásban. A két egyenlő táblán lilaszin keretü alapon keskeny aranycsipke; a belső szélesebb keret sziv forma sarkaiban és az ezeket összekötő hosszú rekeszosztályokban stylizált körömvirág, mely virág edényből nő ki. A tábla belső részén ismét köröm-

virág, szegfű és más apró virágdísz; mindez arany nyomásban. A közbeeső részek a piros márványt utánozzák. Belül a ragasztólap körül keskeny aranycsipke.

A debreczeni református collegium tulajdona.

122 KOLLÁR ÁDAM FRANCISCUS. **Analecta Monumentorum omnis aevi Vindobonensia.** Bécs 1762.

Ujkori mozaik bőrkötés, gazdagon aranyozott táblákkal, belső csipkével és arany metszéssel. (BÁTHORY IMRE, debreczeni könyvkötő műve.)

Debreczeni református collegium.

123 KERESSZEGI ISTVÁN. **Predicátioknak Tar-haza.** Várad 1640.

Egykorú egész bőrkötés, bordás háttal, préselt táblákkal; a préselés középrésze vonaldíszből áll. A keret belső sarkaiban stylizált bogáncsvirágok. Rézkapcsok.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

124 KERESZTURI PÁL. **Felsördűlt Keresztyén.** Várad 1641.

Egykorú egész barna bőrkötés, bordás háttal, préselt táblával. A préselés két ujjnyi széles keretből, sarokdíszből és középrészből áll.

Nemzeti Muzeum tulajdona

125 TERENTIUS CHRISTIANUS. N.-Várad 1656.

Egykorú, egész, fekete bőrkötés, bordás háttal, préselt táblákkal; ez utóbbiakon a keskeny keretben nagy középdísz, és ennek közepén czímer. A középdíszben és körülötte bogáncsvirágszálak. Préselt arany metszet. Kötőszalagok nyomai.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

126 **Articuli Diaetales.** S.-Patak 1653.

Egykorú, festett hártyakötés (háta hiányzik). Felső tábláján tojásdad medaillon, melynek díszes keretében Themis alakja látszik kivont karddal és mérleggel kezeiben; a hátsó lapon kisebb medaillon, melynek szűkebb keretében virágtartó edényből emelkedő szegfűvirág díszlik. Mindkét medaillon homorú nyomás.

Nyitrai egyházmegye tulajdona.

127 **Eruditionis Scholasticae Pars II. Janua** S.-Patak 1652.

Egykorú, egész, barna bőrkötés, bordás háttal és préselt táblákkal. A préselt külső keret domború, a kereten belül lévő sarokdíszek és középrész pedig homorú nyomásúak.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

128 PÁPAI IMRE. **Keskeny ut.** Patak 1662.

Egykorú egész bőrkötés, bordás háttal, aranyozott bordaközökkel és táblákkal. Az egész aranyozás négy apró minta-vassal végeztetett. Arany metszet, préselt sarkokkal. Kötő-szalagok nyomai.

Nemzeti Muzeumé.

c) NAGY-SZOMBAT, POZSONY.

129 **Epitome rerum hungaricaram.** Nagy-Szombat 1579.

Egykorú egész bőrkötés, bordás háttal és préselt táblákkal. A domborúra préselt kereten belül, homorú arany nyomatban, tojásdad medaillon közepén Sz. Mária és a gyermek Jézus képe látszik; fölötte »I. V. Y.« betűk, alatta »1580«. Az alsó táblán ezen préselések helyét egy apró minta sokszoros lenyomata tölti be. Kötő-szalagok nyomai.

Marosvásárhelyi református collegium tulajdona.

130 **Decreta, Constitutiones.** Nagy-Szombat 1584.

Egykorú egész barna bőrkötés, préselt táblákkal. A tábla keretén belül, fönt az egykori tulajdonos nevének kezdő betűi: »G. S. B.«, lent pedig a kötés kelte: »1587« olvasható.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

131 MONOSZLAI ANDRÁS. **Apologia a közönseges kerestyen hit agazatinac.** Nagy-Szombat 1588.

Egykorú egész barna bőrkötés, préselt táblákkal.

Budapesti református collegium tulajdona

132 ÁGOSTON PÉTER. **Mennyei Dicsőség.** Nagyszombat 1674.

Egykorú egész borjúbőr-kötés. Sima hátán egy dűlény alakú díszítő minta fűzére megy végig. Gazdagon aranyozott tábláin a kolozsvári könyvkötőkéhez hasonló virágos körlap látszik. Arany metszés, préselt sarkokkal; apró aczélkapocs.

Magyar Tudományos Akadémia tulajdona.

133 LUZENSKI JOACHIM. **Doctrina et veritas.** Nagy-Szombat 1678.

Egykorú egész borjubőr-kötés. Sima hátán díszítő füzér nyomai; tele aranyozott tábláin a kolozsvári körlaphoz hasonló dísz látható; egész arany metszés.

Nyitrai egyházmegye tulajdona.

134 REVA ELEK. **Selectae ac Curiosae quaestiones.** Nagy-Szombat 1692.

Egykorú egész bőrkötés. Hátán álbordák és aranyozott rekeszosztályok. Tábláin az aranyozás kétszeres keretből és e kereten belül 4 sarok díszből és egy 4 ágú csillagból áll, mely virágokból, levelekből és indákból van szerkesztve. Sötét vörös metszés.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

135 *Ugyanaz.* Némileg hasonló kötésben.

A Magyar Tudományos Egyetem könyvtárából.

136 **Jesus Puer.** Nagy-Szombat 1693.

Egykorú, egész, simított zergebőr-kötés. Hátán bordák és aranyozás. Aranyozott tábláin: keret, sarkok és középdisz. Arany metszet.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

137 **Jesus Puer.** Nagyszombat 1693.

XVIII. századbeli egész zergebőr-kötés. Tábláin arany nyomásban széles keret stylizált virágokból. Festett metszet.

Kecskeméti református lyceum tulajdona.

138 VERBŐCZY STEPHANUS. **Corpus Juris Hungarici.** Nagy-Szombat 1696.

Egykorú, fa-táblájú, egész, préselt disznóbőr-kötés.

Budapesti Egyetemi könyvtár tulajdona.

139 **Szentiványi Curiosiora Variarum Scientiarum Miscellanea.** Nagy-Szombat 1696.

Egykorú hártyakötés. Hátán hat aranyozott széles harántsávval, melyek a bordákat jelzik. A táblákon aranyozott csipkekeret. Egész arany metszet.

Az esztergomi székesfőegyház tulajdona.

140 **Justi Lipsii Monita Et Exempla Politica.** Nagyszombat 1698.

Egykorú egész bőrkötés, aranyozott táblákkal s arany metszettel zenélő angyalokat ábrázoló rézkapocs.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

141 SZENTIVÁNYI MÁRTON. **Dissertatio Paralipomenonica.** Nagy-Szombat 1699.

Egykorú, egész, simított zergebőr-kötés. Tábláin ezüst nyomásban: ujjnyi széles keret, sarkok, keresztforma középdísz és ennek közepén Jézus és Mária betűjelvénye. Arany metszet.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

142 **Üres lajstrom könyv.**

Egész piros zergebőr-kötés aranyozott bordás háttal. A táblákon két ujjnyi széles keret, geometriai szalag-díszszel, körömvirág és szegfű-ékítéssel; a kereten belül igen gazdag sarkok, a középrészben pedig Krisztus betűjelvényei. A hátsó táblán ugyanazon helyt Mária betűjelvényei; préselt arany metszet; rézkapocs. A kötés, díszítése után itélve, N.-Szombaton készült a XVII. század vége vagy a XVIII. eleje felé.

Némethy Alajos budapesti r.-kath. káplán tulajdona.

143 **Tractatus de Deo uno et trino.** Nagy-Szombat 1701.

Egykorú egész bőrkötés, gazdagon aranyozott táblákkal; arany metszet.

Budapesti központi papnövelde tulajdona.

144 HEVENESI GÁBRIEL. **Succus prudentiae.** Nagy-Szombat 1701.

Egykorú, egész, barna bőrkötés; a hát és táblák símák, csak a felső táblán, a vonalkeretben vannak birtokosának czímere s nevének kezdőbetűi kipréselve.

Pozsonyi evangelikus lyceum tulajdona.

145 HELVENESI GÁBRIEL. **Succus Prudentiae.** Nagy-Szombat 1701.

Egykorú, egész, bőrkötés, hátán a bordákat jelző harántvonásokkal, tábláin gazdag aranyozással: keret, sarkok és középrész; a sarkokat és a középrészt csillagokkal himzett szalag köriti; a tábla élein préselés nyoma; arany metszet.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

146 **Duodena Conclusionum Animasticarum etc.** Nagy-Szombat 1706.

Egykorú, egész bőrkötés, aranyozott táblákkal és metszettel. A táblák közepén Jézus és Mária betűjelvényei láthatók.

Az egyetemi könyvtáré.

147 **Sacra Tyrnavia Academia.** Nagy-Szombat 1707.

Egykorú egész bőrkötés, aranyozott táblákkal és metszettel.

Az egyetemi könyvtáré.

148 Szentiványi Ladislaus. **Fax Chronologica.** N.-Szombat 1708.

Egykorú, egész bőrkötés, gazdagon aranyozott táblákkal, melyeknek keretében stylizált virágok képezik a díszítés főelemét. Igen ékes és mély nyomatú sarkok és középdísz. Ez utóbbiban Szt. László képe. Az alsó táblán a kép helyén magyar czímer. A könyv háta és a táblák sarkai restaurálva vannak.

Ráth György tulajdona.

149 **Sacculus Distinctionum.** Nagy-Szombat 1708.

Egykorú egész bőrkötés, síma háttal. A táblák aranyozása csipkétől környezett keretből áll, melyen belül az egész teret vonaldísz tölti meg.

Az egyetemi könyvtáré.

150 **Manuductio ad Elequentiam.** Nagy-Szombat 1709.

Egykorú, egész bőrkötés, bordás háttal; a táblák túlterhelten aranyozvák; az aranyozás rajzának főelemeit — az alapvonalakon kivül — virág és levéldísz képezi.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

151 Kazy Franciscus. **Historia Regni Hungariae.** Nagy-Szombat 1749. 3 kötet.

Egykorú, egész bőrkötés, arany nyomatú háttal és táblákkal. A táblákon a külső keretben újabb tükörkeret, melynek belső lapját a középdíszből és a négy sarokból eredő stylizált virágok egészen ellepik. Arany metszet.

Ráth György tulajdona.

152 **Archi-Episcopi Strigonienses Compendio Dati, ac festis honoribus celsissimi stb.** Nagy-Szombat 1752.

Egykorú, egész bőrkötés, arany nyomatú háttal és táblákkal. A táblákon díszes keret; ezen belül sarkok és középdísz. Arany metszet.

Ráth György tulajdona.

153 **Calendarium Tyrnaviense.** 1715, 1717—1720, 1723, 1729, 1731—1733, 1741, 1743, 1752—1755, 1761, 1762, 1764, 1767-ik évekből.

Minden egyes naptár egykorú egész bőrkötéssel bír, melynek táblái gazdagon aranyozottak. Több köteten az arany metszet még egész ép; némelyeken kötszalagok is vannak.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

154 **Lapis Lydius.** Nagy-Szombat 1762.

Egykorú, egész, piros bőrkötés, ezüstözött háttal és táblákkal. Tábláján csipkekeret és ezen belül sarkok és Jézus betűjelvényeit tartalmazó sugaras medaillon. Aranymetszet.

155 **XIV-ik századbeli kézirat.**

Egész bőrkötés, hátán kettős bordákkal. A fatáblákat borító bőrbe levelekből és növényindákból szerkesztett, három ujjnyi széles keret és ezen belül az egy-egy góth betű fölé korona van vésve. A tábla közepéig benyúló kötőkapcsok, a sarkokon pedig érez mentőgombok nyomai. A kötés a XV. századból való.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

156 JEMICIUS JÁNOS. **Peniculus Paporum Appologiae etc.** Pozsony 1610.

Egykorú, kemény táblájú hártyakötés; hátán három bordával; tábláján vonalok által elkülönített keret és rekeszosztályok; mindezekben kalász-csomókból font fűzér, egyszerű homorú préselésben.

A budapesti egyetemi könyvtáré.

157 **Vectigal Regium.** Pozsony 1612.

Egykorú disznóbőr-kötés, préselt táblákkal. A felső táblán ezen betűk: »C. G. T. R. H. P.« (Comes Georgius Thurzo Regni Hungariae Palatinus) és a kötés kelte: »1612« olvashatók.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

158 PÁZMÁNY PÉTER. **Igazságra vezérlő Kalauz.** Pozsony 1623.

Fatáblájú, egész, préselt disznóbőr-kötés; a felső tábla közepén Jézus betűjelvénye tojásdad medaillonban; ennek megfelelő helyen, az alsó táblán Mária és a gyermek Jézus képe.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

159 PÉTERFFY P. CAROLUS. **Sacra Concilia Ecclesiae Romano-catholicae.** Pozsony 1741. 1742. Két kötet.

Egykorú egész bőrkötés, arany nyomatú háttal és táblákkal. A táblákon dísz-keret; ezen belül sarkok és középdísz. Arany metszet.

Ráth György tulajdona.

160 PELZHOFER FR. ALB. **Lacon Politicus.** Pozsony 1746.

Egykorú egész bőrkötés, arany nyomatú háttal. A táblákon díszes keret. Arany metszet.

Ráth György tulajdona.

161 ISTHVANFI NICOLAUS. **Historiae de rebus Ungaricis.** Bécs 1758.

Egykorú egész bőrkötés, arany nyomatú háttal és táblákkal. A táblákon 3 ujjnyi széles tükörkeret, ennek belső lapján fönt, alant és két oldalt gazdag középdisz; a sarkokban virágos növényindák. Arany metszet.

Ráth György tulajdona.

D) FELVIDÉKI VÁROSOK

162 VERBŐCZY. **Tripartitum.** Bártfa 1632.

Egykorú, fehér, lágy táblájú hártyakötés, hollandi modorban, hátán és tábláin vonaldíszítéssel; a tábla közepén tallérnyi nagyságú, homorúra préselt medaillon.

A Nemzeti Muzeum tulajdona.

163 VERBŐCZY ISTVÁN. **Decretum Latino-Hungaricum.** Bártfa 1632.

Egykorú, festett hártyakötés, aranyozott táblákkal. A táblákon: keskeny csipke, igen díszes középrész; a felső táblán a következő felirat látható: »Pro Civitate Leuchovien: 1632«. A hátsó táblán a hártya színe és az aranyozás még eléggé ép.

Ráth György tulajdona.

164 MEDGYESI PÁL. **Doce nos orare.** Bártfa 1650.

Egykorú, egész, barna bőrkötés, melynek széles táblakeretén belül a sarokdíszeket stylizált bagáncsszálak képezik.

Erdélyi Muzeum tulajdona.

165 **Jus civile etc.** Bártfa 1701.

Egész, barna bőrkötés, álbordás háttal és aranyozott táblákkal. Az aranyozás ablakbeosztású. Sarkok és középdísz egyenlők. A felső táblára ezek nyomatvák aranyban: »Andreas Balintffy 1703«.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

166 LANIUS ZACHARIAS. **Strigil Aetiologiae Kircherianae.** Trencsén 1643.

Egész, barna bőrkötés, bordás háttal és préselt táblákkal, melyek külső keretében a protestans vallás alapitóinak arczképei láthatók. A kereten belől igen szép arany nyomású stylizált liliom képezi a középrészt. A felső táblára továbbá ezek vannak préselve: »A. F. P. V. (Fabricius András ughroczi lelkész volt a könyv második birtokosa) 1644«.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

167 CZEGLÉDI ISTVÁN. **Barátsaghi dorgalas.** Kassa 1663.

Egykorú barna bőrkötés, bordás háttal préselt táblával. A táblák keretében mellképek láthatók; a kereten belűl sarok- és középdísz.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

168 VERBŐCZY ISTVÁN. **Decretum Latinum-Hungaricum.** Lőcse 1637.

Egykorú, egész, bőrkötés, bordás háttal, s a bordaközökben arany díszszel. A táblákon ujjnyi széles arany keret; közepén pedig medaillon Pozsony város czímerével és a következő körirattal: »Insignia lib: regi: civitat: Posoniensis«.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

169 Kaszoni János. **Rövid igazgatás a nemes Magyarországnak és hozzá tartozó részeknek szokott törvény folyasirol.** Lőcse 1650.

Egykorú egész bőrkötés, préselt táblákkal; az egész préseléshez négy apró minta-vas használtatott; kötőszalagok nyomai.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

170 Rhenus Johannes. **Compendium latinae grammaticae pro discentibus scriptum.** Lőcse.

A XVII. század végéről való egész barna bőrkötés, préselt táblákkal.

Budapesti egyetemi könyvtár tulajdona.

171 Somorjai János. **A helvét ecclesiáknak egyházi ceremoniáji.** Lőcsén 1636.

Egykorú egész bőrkötés, aranyozott táblákkal, melyeken azonban lényeges javítások nyomai láthatók. Arany metszettel.

A Nemzeti Muzeumé.

F) EGYÉB MAGYAR VÁROSOK.

172 Kultsár György. **Postilla.** Alsó-Lindva 1574.

Egykorú, egész disznóbőr-kötés, bordás háttal és préselt táblákkal. A tábla külső keretében szentek képei. Kapcsok maradványai.

Pozsonyi evang. lyceum tulajdona.

173 Bornemisza Péter. **Masik Resze. Az evangeliomokból.** Sempte 1574.

Egykorú, egész disznóbőr-kötés, préselt táblákkal és bordás háttal. A táblák keretében és a kereten belüli — hasábokra osztott — lapon allegoricus képek nyomai.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

174 Sylvester Joannes **Bibliája.** Uj-Sziget 1541.

Egész bőrkötés, vastag bordás háttal, préselt táblákkal, melyeken a domborúra nyomott kereten belül a tér vonalak által ablakszerűleg van beosztva. A fölső tábla közepén arany medaillonban Krisztus megkereszteltetése a Jordán vizében (dombornyomás). A medaillon fölött ezen betük: »S. H. P. C. E. N.«, alatta pedig: »1581«. A hátsó táblán az ablakbeosztást apróbb vasminták nyomatai lepik el. Kapcsok nyomai.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

175 Beythe István. **Eztendő altal valo Vasarnapi Epistolák.** Német-Ujvár 1584.

Egykorú, egész disznóbőr-kötés, préselt táblákkal. A táblák külső keretében bibliai szentek, belső keretében pedig a reformált vallás alapitóinak képei. Rézkapcsokkal.

Budapesti Egyetemi könyvtár tulajdona.

176 KÁROLYI GÁSPÁR. **Sz. Biblia masodic resze.** Vizsoly 1590.

Egykorú egész barna bőrkötés, bordás háttal, préselt táblákkal. A felső táblán az egykori tulajdonos neve: »Nemzetes Jo Gergely« olvasható, a hátsó táblán pedig ez: »Renovaltatta 1729. esztendőben«. Rézkapcsok.

Nagykörösi helv. hitv. gymnasium tulajdona.

177 KÁROLYI GÁSPÁR. **Sz. Biblia.** Visoly 1590.

Egykorú, egész barna bőrkötés, bordás háttal, préselt táblákkal. A felső táblán az egykori tulajdonos neve: »Nemzetes Jo Gergely« olvasható, a hátsó táblán pedig ez: »Ronováltatta 1729. esztendőben«. Kapcsok nyomai.

Nagykörösi helv. hitv. gymnasium tulajdona.

178 SZALASZEGI GYÖRGY. **Hetetszaka mindennapra megh irattatott imadsagok** Sicz. 1593.

Egész bőrkötés. A táblákon az egyszerű kereten belül négy sarokdísz, a középen pedig feszűlet Mária és Jánossal. A feszűlet fölött az egykorú tulajdonos nevének kezdőbetűi, alatta pedig 1594. Mindezen díszítésekről az aranyozás lekopott; csak itt-ott fedezhető fel gyenge nyoma. Gazdagon préselt arany-metszet, selyem kötő-szalagok nyomai.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

179 ESTERHÁZY TAMÁS. **Az Igaz Aniaszentegyházrol.** Sárvár 1602.

Barna bőrkötés, egyszerű préselt táblákkal, a felső tábla közepén az országos czímer látható, alatta pedig ez olvasható: 1607. A hátsó tábla takaróbőre régente valósziníileg más könyvhöz tartozott. Préselésében a kereten belül czímerek és arczképek láthatók. A könyv háta restaurálva van. Kapcsok nyomai.

Esztergomi Székes-Főegyház tulajdona.

180 **Hont vármegye kéziratú jegyzőkönyve** 1685-től.

Egykorú egész bőrkötés, préselt táblával, melynek négyszeres keretén belől Luther Márton mellképe látható, alatta pedig ily fölirat: »Nosse cupis faciem Lutheri, hanc cerna tabellam« stb. Kötő-szalagok nyoma.

Hont megyéé.

181 LACKNER CHRISTOPHORUS. **Articuli foederis et rationes studiosorum reipublice Semproniensis.** 1604.

Egykorú préselt bőrtok, mely a kötést helyettesíti. Hátán általfogó szíjakkal melyek fehér húrral varvák a táblához.

A Magyar Nemzeti Muzeumé.

182 **Könyvtábla boriték préselt bőrből.**

Felső feliratában azon év száma látható (»1584«), melyben kötésre felhasználtatott.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

183 **Könyvtábla boriték préselt disznóbőrből.**

Kettős kerettel, sarok- és középdíszszel és felhasználtatásának évszámával (»1599«).

Nemzeti Muzeum tulajdona.

184 **Könyvtábla boriték préselt bőrből.**

Az egész lapot ó- és új testamentombeli szentek dombornyomatú képei boritják; a XVI-ik századból.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

185 **Könyvtábla boriték bőrből.**

Aranyozott kerettel és középdíszszel; a XVI-ik század második feléből való.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

186 **Könyvtábla boriték préselt borjúbőrből,**

vonalkerettel, apró virágos sarkokkal és középrészszel; a XVII-ik századból való.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

187 **Könyvtábla boriték préselt disznóbőrből.**

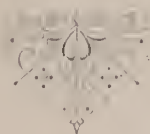
A XVII-ik századból való.

Nemzeti Muzeum tulajdona.

188 **Könyvtábla boriték préselt bőrből.**

A kereteken belül lévő homorú sarokrészek, valamint a középdíszül használt bogáncsvirág magyar eredetűek. A táblán fönt, az egykori tulajdonosa nevének kezdő betűi: »C. S. B.«, lent pedig a kötés kelte »1646« olvasható.

Nemzeti Muzeum tulajdona.



II

JELENKORI KÖTÉSEK

DÍSZ- ÉS MINTAKÖTÉSEK

189 **Il duomo di mon reale.**

2 kötet. Préselt bőrkötés. (JÓZSA SÁNDOR budapesti könyvkötő munkája.)

190 **Missale Romanum.**

Vörös bőrkötés, kiszökellő rekesz-osztályokkal, középen feszülettel és rézsarkokkal.

191 **Scriptores Ordinis S. Benedicti.**

Piros simított zergerbőrkötés, aranyos vonaldíszszel.

Kiállítja a pannonhalmi apátság.

192 **Hála-fölirat.**

Fehér bőrkötés, zománczos rézsarkokkal, a tábla közepén a Károlyi család domború és zománczozott czimerével. (POSNER KÁROLY LAJOS könyvkötő-műhelyéből.)

Kiállítja gróf Károlyi Gyula.

193 **Album.**

Bársonykötés, ezüst sarkokkal, mentő-gombokkal és középrészszel, melynek medaillonja monogrammal van díszitve.

Kiállítja Polinszky Emil.

194 **A beszterczebányai műemlékek.**

Fehér préselt és aranyozott vászonkötés. (HIRHAGER K. budapesti könyvkötő munkája.)

195 **XVI. századbeli kézirat.**

Kettős kötésben; a belsőt selyem szövet boritja, a külsőt pedig pluche-boriték és díszes zománczmunka ékíti.

196 **Livre d'heures.**

Világos, barna préselt bőrkötés; aczél kapcsokkal és sarkokkal.

197 **Kéziratú énekeskönyv.**

Bársonykötésben, zománczozott sarkokkal és kapcsokkal.

198 **Egyházművészeti lap.**

Sötétvörös bársonykötésben; érez-kerettel, sarkokkal és mentő-gombokkal. (REICHENSTEIN V. budapesti könyvkötő munkája.)

199 **Beszterczebánya városának egy okmánya.**

Piros bársonykötés, felső tábláján bronz-kerettel, mentő-gombokkal és középdíszszel.

200 **Typographische Bilderhefte.**

Bőrmozaik kötés, befoglalt bronz érmekkel és ezüst mentő-gombokkal.

Kiállítja Ipolyi Arnold beszterczebányai püspök.

201 **Ranolder János püspök albuma.**

Fehér bőrkötés, színes és aranyozott bőrkerettel, domborművű ezüst sarkokkal és mentő-gombokkal. A tábla kiszökellő középső részének bársony lapján Ranolder püspök domborművű czímere. (MORZSÁNYI budapesti könyvkötő munkája. Az ötvösmunkát ifjabb LEHMAN GYULA és ARSIM EDE készitették.)

202 **L'Algérie.**

Barna mozaik-bőrkötés. (Groliér-izlés.) Aranymetszet. (LORTIC párisi könyvkötő munkája.)

203 **Recherches sur Jean Grolier.**

Sötétszürke marokin-kötés, aranyozott háttal és táblákkal. (ZALENSDORF párisi könyvkötő munkája.)

204 **Dictionnaire du Mobilier Français.**

Sötétszürke marokin-kötés, tábláin Groliér-izlésű vonaldíszszel. (Párisi munka.)

205 **Théatre de Guignol.**

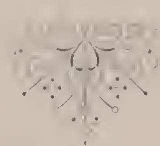
Naranesszínű marokin-kötés, bőrmozaik kerettel, középdíszszel és hátborda-közökkel. A berakott bőrrészek aranynyal vannak préselve. (ZALENSDORF párisi könyvkötő munkája.)

206 **Album.**

Zergebőrkötés; felső tábláján színes bőrmozaikkal, melynek minden egyes része sárgaréz-sodronynyal környezett, úgy, hogy az egész díszités mint a rekesz-zománcz utánzása tűnik föl. (Hanavi kötés, a bécsi világkiállitás alkalmával készűlt.)

Kiállítja az Országos Iparművészeti Muzeum.

Keszler József.



KIÁLLITÓ KÖNYVKÖTŐK.

Börner Frigyes, *Zentán.*
Czerny Antal, *Kolozsvárt.*
Id. Dochnal József, *Budapesten.*
Érczhegyi Ferencz, »
Fritz József, »
Geller József, »
Gottermayer és Halfer, *Budapesten.*
Hantz György, *Kolozsvárt.*
Hirhager Károly, *Budapesten.*
Lázár György, * »
Mehner Vilmos, »
Milinarics M., *Eszéken.*
Molnár Mihály, *Budapesten.*
Peinitsch János, »
Posner Károly Lajos, *Budapesten.*
Végh István, *Békés-Csabán.*

* Kötéseit a Nemzeti Muzeum állitja ki.



A DÍSZÍTMÉNYEK JEGYZÉKE.

—⁂—

TARTALOM



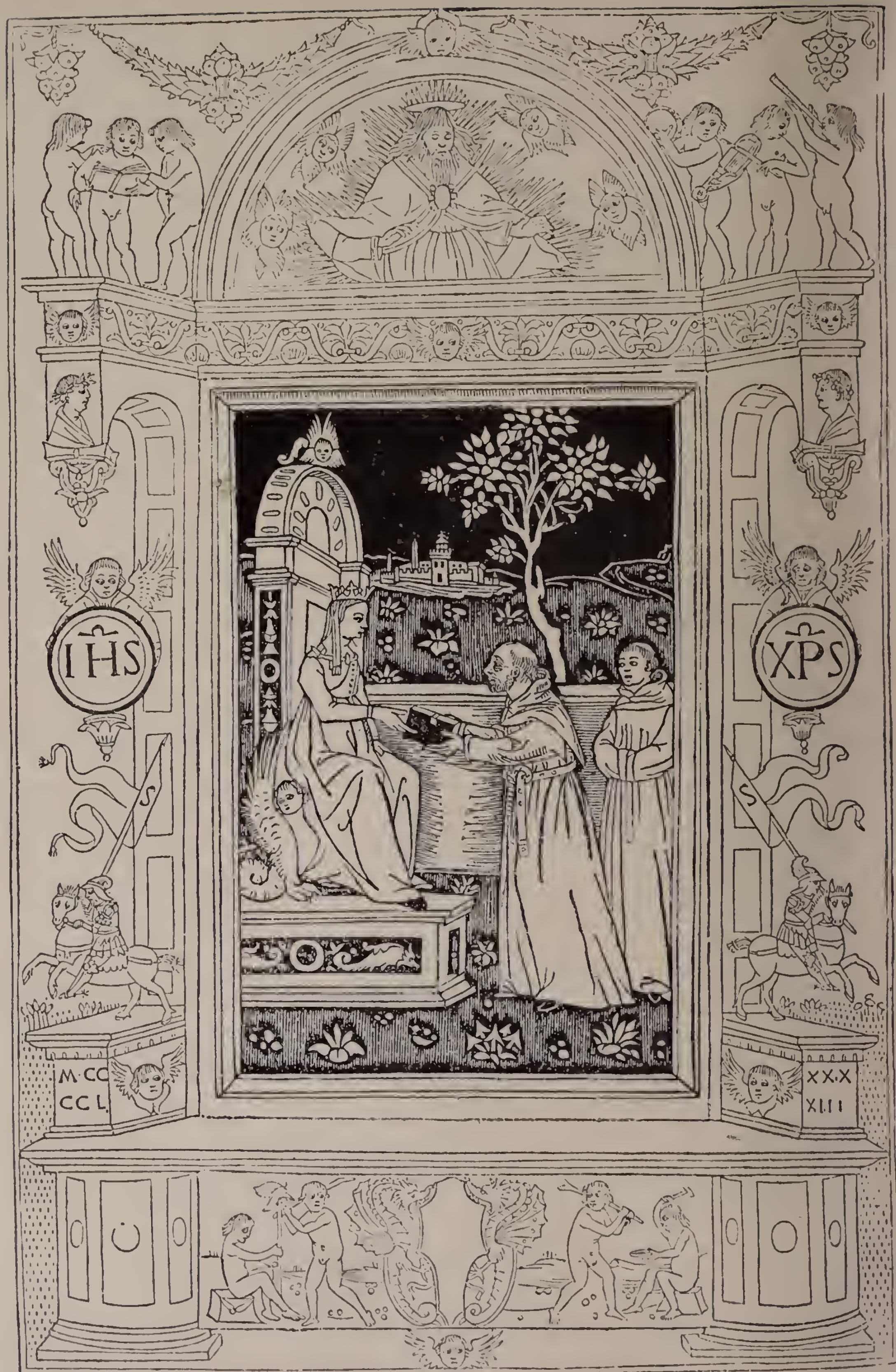
HIBAIGAZITÁS

74-ik l. alul 12. sor »Mátyás király czímeré M. R. betükkel« a második czímlapra értendő.

91. l. 20. sor oooo ekkép töltendő be: 76ᵇ (I) 8 (II) 278ᵇ (V) 279 (VI) 345 (VII) 346 (VIII) 555ᵇ (IX) 556 (X).

95-ik l. első sor »viroc« h. olv. »viros«.





PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG



